

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

DİVAN EDEBİYATINDA HAT REDİFLİ GAZELLER

Mahmut ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ESKİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

DİVAN EDEBİYATINDA HAT REDİFLİ GAZELLER

Mahmut ASLAN

Danışman: Prof. Dr. Haluk GÖKALP

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Hanife Dilek BATİSLAM

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Dr. Özkan UZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Haluk GÖKALP
(Danışman)

Üye:

Üye:

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2019

İMZA

Mahmut ASLAN

ÖZET

DİVAN EDEBİYATINDA HAT REDİFLİ GAZELLER

Mahmut ASLAN

Yüksek Lisans, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Haluk GÖKALP

Temmuz 2019, 250 sayfa

Yazılı edebiyat geleneğimizin büyük ve önemli bir kısmını oluşturan klasik Türk edebiyatımız şairlerin yüzyıllardır ince hayaller, gelişmiş bir edebi zevk ve estetikle ördükleri şiirlerden oluşmaktadır. Bu edebiyatın klasik hale gelmesi sadece ortak biçimleri kullanmaları ile değil, özellikle sevgiliyle ilgili zamanla oluşan ortak mazmunlara her şairin kendince yepyeni anlamlar, çağrışım ve hayaller kazandırmasıyla mümkün olmuştur. Yüzyıllarca devam eden bu süreçte şairler üsluplarını geliştirmek, diğer şairlerden söyleyişte bir adım öne geçmek için önce usta şairleri taklit etmişler sonra kendi özgün şiir anlayışlarını bulmaya yönelmişlerdir. Usta şairleri taklit etmek, söyleyişte ustalaşmak için nazirecilik geleneği genç şairlere bir okul işlevi görmüştür. Sadece genç şairler değil usta şairler de beğendikleri, takdir ettikleri şairlerin şiirlerine nazireler yazarak hem nazirecilik geleneğinin yüzyıllarca sürmesini sağlamışlar hem de yazılmış bir şiire aynı vezin, kafiye, redif ve temayla yazdıkları nazirelerle kimi zaman model şiirden bile sanatsal olarak üstün sayılan eserleri edebiyatımıza kazandırmışlardır.

Bu çalışmamızda nazirecilik geleneği içinde var olmuş “Hat Redifli Gazeller” bir araya getirilmiş, şiirler biçim ve içerik olarak incelenmiştir. Çalışmamıza konu olan gazelerde dizin çalışması yapılarak ortak sözcükler tespit edilmiş, bundan hareketle şairlerin birbirlerinden ne ölçüde etkilendikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Nazire, Hat, Gazel, Zemin Şiir, Model Şiir.

ABSTRACT**THE GAZALS WITH THE FLUFF REDİF İN CLASSİCAL TURKISH
LİTERATURE****Mahmut ASLAN****Master, Department of Old Turkish Literature****Supervisor: Prof. Dr. Haluk GÖKALP****July 2019, 250 pages**

Our classical Turkish literature, which constitutes a large and important part of our written literary tradition, consists of poems which poets have been woven for centuries with fine dreams, advanced literary pleasure and aesthetics. The classicization of this literature has been made possible not only by the use of common forms, but also by the fact that every poet has brought new meanings, connotations and dreams to common mazmuns which has developed over time especially with the beloved. In this process which has been going on for centuries, poets have first imitated master poets to develop their style and to take a step forward from other poets. In order to master the way to imitate the master poets, the tradition of Nazire served as a school for young poets in this respect. Not only the young poets but also the poets of poets who like and appreciate the poets of the poets of the tradition of Nazire, and the poetry of the centuries have continued to write a poem written with the same teller, rhyme, redif and the theme of the theme of the Nazir, sometimes even from the model poems, artful outstanding works have been brought to our literature.

In this study, Hat Redifli Gazeller, which existed in the tradition of nazirecilik, was brought together and poems were examined in form and content. In our study, we tried to determine the common words of the ghazals and the effects of the poets on each other.

Keywords: Classical Turkish Literature, Nazire, Hat, Gazel, ground poetry, Model Poetry.

ÖN SÖZ

Türk edebiyatı tarihinde yaklaşık altı yüzyıl süren klasik Türk edebiyatı, daha çok nazım ağırlıklı ürünlerden oluştuğu için şairlerin düş gücüyle şekillenmiş bir edebi dönemi ifade etmektedir. Bu dönemde şiir, içinde yeşerdiği Osmanlı Devleti’nin koşullarına paralel olarak gelişim göstermiştir. Devletin imparatorluğa dönüşmesi, şiire de olumlu yansımış, klasik şiirimizin anlatım imkanlarının alabildiğine geliştiği görülmüştür.

Şairler, geniş hayal gücü ve bireysel duygulanmalarla yazdıkları şiirlerini çoğunlukla soyut, hayalde yaratılan bir sevgiliye adanmışlardır. Bu nedenle kendi dönemlerinde değil ama, klasik Türk edebiyatı Batı edebiyatının kültür hayatımızı etkilediği Tanzimat edebiyatından başlayarak eleştirilmiş, toplumdan kopuk olmakla, ülkenin ve dünyanın gerçeklerine gözlerini kapattıkları suçlamalarıyla küçümsenmiştir. Ancak zamanla klasik Türk edebiyatımızın bütün diğer ülkelerde olduğu gibi klasik sayılabilecek vasıflara sahip olduğu anlaşılmış ve bu durumun son derece normal, yaratılan eserlerin de edebiyat tarihimizin zengin hazineleri olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Birçok çağdaş şair hem bu zengin kaynaktan yararlanarak şiirde yeni bileşimler yaratıp şiir geleneğimizin yeniliklerle kesintisiz sürdürülmesini sağlamış hem de günümüz şiirine ölümsüz eserler kazandırmışlardır.

Şairlerin hayal dünyalarıyla oluşturulmuş klasik şiirimizde, nazireler, bu edebiyatın önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Nazirecilik geleneğinde rediflerinin adlarıyla anılan bu şiirlerin “hat” redifli olanlarını biçim ve içerik olarak inceleyeceğimiz bu çalışma yedi bölümden oluşturulmuştur.

Giriş bölümünün I. kısmında çalışmanın amacı, önemi, sınırlılıkları hakkında açıklamalar yapılmış, çalışmanın içinde yer alacak temel kavramlar hakkında bilgiler yer almıştır.

II. bölümde kuramsal açıklamalar yapılmış, “Klasik Türk Edebiyatında Gazel Nazım Şekli” başlığı altında gazel nazım şeklinin tür ve şekil özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. “Klasik Türk Şiirinde Hat” başlığı altında ise “hat” sözcüğünün gazellerde hangi anlamlarda kullanıldığı, sevgilinin güzellik unsuru olarak hangi benzetmelerle şiirlerde yer aldığı açıklanmaktadır. Bu bölümün son başlığı “Türk Edebiyatında Nazirecilik ve Nazire Mecmuaları” altında nazirecilik geleneğinin tarihsel gelişimine yer verilmekte, genel olarak nazire mecmuaları hakkında bilgiler yer almaktadır.

III. bölümde “hat redifli gazeller” toplu olarak incelenmiş, bu gazellerle ilgili biçimsel bilgiler topluca sınıflandırılmıştır. Hat redifli gazellerin biçimsel sınıflandırılmasıyla geleneğin yüzyıllara yayılan değişen ve sabit kalan bazı özellikleri açıklanmıştır. Ayrıca gazellerin incelenmesinde izlenecek yol, bazı temel prensipler bu bölümde yer almaktadır.

IV. bölümde hat redifli gazellerin nazire mecmularında yer alanları bir araya getirilmiştir. Mecmualarda yer alan gazellerin zemin gazelle olan benzerlik ve farklılıkları biçim ve kelime kadrosu karşılaştırılarak açıklanmıştır.

V. bölümde hat redifli gazeller, “Kafiyelerine Göre Hat Redifli Gazeller” ana başlığı altında önce kafiyesine göre daha sonra vezinler ve ek rediflerine göre sınıflandırılmış, ortak bileşenleri aynı olan şiirlerle farklı olan şiirler ortak kelime hazinesi bakımından da karşılaştırılarak bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Tablolar ve sınıflamalar gazellerin en önemli biçimsel unsuru olan kafiyesine göre yapılmıştır. Kafiyele ortak şiirler ayrıca vezin ve ek redif farklılıklarına sahipse bu farklılıklar alt başlıklarda inceleme yoluna gidilmiştir.

Çalışmamıza konu olan “Hat Redifli Şiirler” bu bölümde bir bütün olarak incelenmiştir. Mecmualar ve dört yüzün üzerinde divan taranarak bir araya getirilen bu şiirler yüzyıl, şairler, kafiye vezin, ek redif, beyit sayısı ve ortak kelime dağarcığı yönüyle ele alınmıştır.

VI. bölümde hat redifli şiirler yüzyıllara göre sınıflandırılmış biçim ve kelime dağarcığındaki değişimlerin seyri değerlendirilmiştir. VII. bölümde çalışmamızın ortaya çıkardığı sonuçlar, kaynakça ve özgeçmiş ile çalışmamız sonlandırılmıştır.

Yaklaşık dört yüzyıllık bir dönemde şekillenmiş olan “hat redifli” nazireleri sürekli güncelleyerek çalışmamıza dahil etmeye çalıştık. Çalışmamız sırasında gözden kaçırdığımız gazeller bulunabilir ve eksik beyanda bulunduğumuz kısımlar olabilir; bunlar için hoşgörünüze sığınıyor, çalışmamızın bu konuda çalışan akademik camiaya bir katkı yapmasını umut ediyoruz.

Yüksek Lisans çalışmamın tüm aşamalarında bana her türlü desteği ve yardımı sağlayan çok kıymetli hocam Prof. Dr. Haluk Gökalp’e tezimin hazırlık aşamalarında görüş, öneri ve desteği nedeniyle değerli arkadaşım Enes Yıldız’a teşekkürlerimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR	xii
TABLOLAR LİSTESİ	xviii
GRAFİK LİSTESİ.....	xxii

BÖLÜM I GİRİŞ

1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	3
1.4. Sınırlılıklar	5
1.5. Tanımlar.....	6

BÖLÜM II KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Klasik Türk Edebiyatında Gazel Nazım Şeklinin Nazire Geleneğindeki Yeri.....	7
2.2. Klasik Türk Şiirinde Hat.....	13
2.3. Türk Edebiyatında Nazirecilik ve Nazire Mecmuaları	16

BÖLÜM III HAT REDİFLİ GAZELLER

3.1. Hat Redifli Gazellerin Genel Özellikleri	27
3.2. Hat Redifli Gazel Yazan Şairler	27

BÖLÜM IV

NAZİRE MECMUÂLARINDAKİ HAT REDİFLİ GAZELLER

4.1. Edirneli Nazmî'nin Mecma'u'n-Nezâir'indeki Hat Redifli Gazeller	355
4.2. Pervâne Bey Mecmuasındaki Hat Redifli Gazeller	40

BÖLÜM V

KAFİYELERİNE GÖRE HAT REDİFLİ GAZELLER

5.1. Ar Kafiye Gazeller.....	46
5.1.1. Redifine Göre -Ar Kafiye Gazeller	52
5.1.1.1. Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller	53
5.1.1.1.1. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller	56
5.1.1.1.2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler.....	58
5.1.1.2. -E Hat Redifli -Ar Kafiye Gazeller.....	59
5.1.1.2.1. -E Hat Redifli Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	6262
5.1.1.2.2. -E Hat Redifli Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler	63
5.1.1.3. -I Hat Redifli -Ar Kafiye Gazeller.....	67
5.1.1.3.1. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller.....	70
5.1.1.3.2. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller.....	72
5.1.1.3.3. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller	75
5.1.1.4. Redifleri Benzeşmeyen -Ar Kafiye Gazeller.....	77
5.1.2. Veznine Göre -Ar Kafiye Gazeller	77
5.1.2.1. “Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün” Vezinli Gazeller	78
5.1.2.1.1. Ek Redif Almayan Gazeller	80
5.1.2.1.2. -A Hat Redifli Gazeller.....	84
5.1.2.1.3. -I Hat Redifli Gazeller	84
5.1.2.2. “Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün” Vezinli Gazeller.....	89
5.1.2.3. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	91

5.1.2.3.1. Ek Redif Almayan Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli Gazeller.....	94
5.1.2.3.2. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli -A Hat Redifli Gazeller.....	96
5.1.2.3.3. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller.....	100
5.2. -An Kafiye Gazeller.....	102
5.2.1. Redifine Göre -An Kafiye Gazeller:.....	107
5.2.1.1. -A Hat Redifli Gazeller.....	107
5.2.1.2. -Dır Hat Redifli Gazeller	108
5.2.1.3. Eyledi Hat Redifli Gazeller.....	109
5.2.1.4. -I Hat Redifli Gazeller	112
5.2.1.5. İtdi Hat Redifli Gazeller	114
5.2.1.6. Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller	117
5.2.2. Veznine Göre -An Kafiye Gazeller	120
5.2.2.1. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinliler.....	120
5.2.2.2. Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün Vezinliler.....	125
5.2.2.3. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler	128
5.2.2.4. Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller	128
5.3. -A Kafiye Gazeller.....	132
5.3.1. Redifine göre - A Kafiye Gazeller.....	136
5.3.1.1. -Dır Hat Redifli Gazeller	136
5.3.1.2. -Yı Hat Redifli Gazeller.....	139
5.3.1.3. Ek Redifi Olmayan -A Kafiye Gazeller	142
5.3.1.4. Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller	145
5.3.2. Veznine Göre -A Kafiye Gazeller	147
5.3.2.1. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli Gazeller	149
5.3.2.1.1. -Yı Hat Redifli Gazeller.....	151
5.3.2.1.2. Ek Redifi Olmayan Gazeller.....	153
5.3.2.1.3. Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazeller	154
5.3.2.2. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler.....	155
5.3.2.3. A Kafiye Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün Vezinliler	157
5.3.2.4. Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller	158
5.4. Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller	161

5.4.1. -Ab Kafiyesi Gazeller.....	161
5.4.2. -Ah Kafiyesi Gazeller.....	163
5.4.3. -Al Kafiyesi Gazeller	167
5.4.4. -Am Kafiyesi Gazeller	168
5.4.5. -Anî Hat Redifli Gazeller.....	169
5.4.6. -Aş Kafiyesi Gazeller	171
5.4.7. -Aza Kafiyesi Gazeller	174
5.4.8. -Er Kafiyesi Gazeller.....	177
5.4.9. -İde Kafiyesi Gazeller	180
5.4.10. -İn Kafiyesi Gazeller	181
5.4.11. -İr Kafiyesi Gazeller.....	182
5.4.12. -Ur Kafiyesi Gazeller	185
5.4.13. -Uy Kafiyesi Gazeller.....	187
5.4.14. Kafiyeleri Benzeşmeyen Hat Redifli Gazeller.....	189

BÖLÜM VI

YÜZYILLARA GÖRE HAT REDİFLİ GAZELLER

6.1. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller	195
6.2. 16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller	201
6.3. 17. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	205
6.4. 18. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	212
6.5. 19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	216

BÖLÜM VII

SONUÇ	223
KAYNAKÇA.....	228
HAT REDİFLİ GAZELLERDEN ÖRNEKLER.....	239
ÖZGEÇMİŞ	250

KISALTMALAR

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	: Adı geçen makale
a. g. y.	: Adı geçen yayın
C	: Cilt
G	: Gazel
Haz.	: Hazırlayan
K	: Kaside
Kıs.	: Kısaltma
OKD	: Ortak Kelime Dağarcığı
OKDK	: Ortak Kelime Dağarcığını Kullanma
OKH	: Ortak Kelime Havuzu
OKK	: Ortak Kelime Kullanımı
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayın

DİVAN ADLARININ KISALTMALARI

ADÇD	: Âdem Çelebi Divanı
AGÖD	: Ağazade Örfi Divanı
AHR	: Ahmedi Rıdvan Divanı
AHBD	: Ahmet Badi Divanı
AVD	: Ahmet Vesim Divanı
AHHD	: Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi Divanı
ASAD	: Asaf Divanı
AŞKD	: Aşkî Divanı
AŞMD	: Aşki Mustafa Divanı
AHBD	: Ayıntablı Hamdi Baba Divanı
AZBD	: Azbi Baba Divanı
BHED	: Behceti Hüseyin Efendi Divanı
BECD	: Benderli Cesari Divanı

BMBD	: Bendi Mustafa Baba Divanı
BELD	: Besnili Lüzûmî Divanı
BİBD	: Beylikçi İzzet Bey Divanı
BAS	: Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı
BEMD	: Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı
CAZD	: Cazip Divanı
CEL	: Celilî Divanı
CSTD	: Cem Sultan'ın Türkçe Divanı
CMH	: Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı
CEMD	: Cemili Divanı İnceleme-Metin-Sözlük
ÇİH1	: Çankırlı İbrahim Hurrem Dîvânı
ÇERD	: Çeşmî-zâde Reşîd Dîvânı
ÇOZD	: Çorlulu Zarîfî Divanı
DUD	: Derzi-zâde Ulvî Divanı
ESPD	: Ebubekir Sami Paşa Divanı
EDKD	: Edirneli Kami ve Divanı
EDN	: Edirneli Nazmî Divanı
EMHD	: Emetullah Hanım Divanı
ENVD	: Enderunlu Vasîf Divanı
EYG	: Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı
ERZD	: Erzurumlu Zihnî Divanı
ESBD	: Es'ad-ı Bağdadî Divanı
EMÇD	: Esadzade Mehmet Çelebi Divanı
FAÖD	: Faik Ömer Divanı
FAS	: Fasîhî Divanı
FATD	: Fatin Divanı
FEKD	: Fehim-i Kâdim Divanı
FEPD	: Ferhad Paşa Divanı
FEVD	: Fevzî Divanı
FEKD	: Fevzi-i Kefevi Divanı
GAND	: Gani-zade Nadirî Divanı
GMAD	: Gelibolulu Mustafa Âli Divanı
GESD	: Gelibolulu Sürurî ve Divanı
GAAD	: Giritli Ali Aziz Efendi Divanı

GÜDD	: Gümülcineli Dürri Divanı
HMSD	: Hafız Mehmed Sebati Divanı
HMB	: Hakani Mehmet Bey
HESD	: Halil Bin Halil Efendizade Salik Divanı
HAND	: Halil Nuri Divanı
HNO	: Hanyalı Nuri Osman ve Divanı
HARD	: Harputî Divanı
HASD	: Hasmî Divanı
HAŞD	: Haşmet Divanı
HATD	: Hatif Divanı
HÜBD	: Hüseyin Baykara Divanı
İBHD	: İbrahim Hanif Divanı
İSED	: İstanbullu Eşref Divanı
KADD	: Kadrî Divanı
KAA	: Karamanlı Aynî ve Dîvânı
KAVD	: Kavsî Divanı
KİM	: Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları
MELD	: Me'âlî Dîvânı
MEDD	: Medhî Divanı
MEAD	: Mehmet Adli Divanı
MEŞD	: Meşhurî Divanı
MEZ	: Mezakî Divanı
MİHD	: Mihrî Hatun Divanı
MİHD	: Misli İsmail Hakkı ve Divanı
MUHD	: Muhitî Divanı
MUYD	: Muhyi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı
MUFD	: Mustafa Fennî Divanı
MSED	: Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı
MMPD	: Muvakkit-zade Muhammed Pertev Divanı
MÜA	: Mücrim Abid Divanı
NSED	: Nahifî Süleyman Efendi Divanı
NAKD	: Nakam Divanı
NAŞD	: Nakşî Divanı
NAMD	: Nâmî Dîvânı

NAZD	: Natıkî Divanı
NAZD	: Nazif Divanı
NMUH	: Nazire- Muhyî
NATA	: Nazîre-i ‘Atâ
NFAK	: Nazîre-i Fakîrî
NFEM	: Nazire-i Fevr-i Müderris
NHAF	: Nazîre-i Hâfî
NKAT	: Nazîre-i Kâtibî
NLAM	: Nâzîre-i Lâmi’î
NMAA	: Nazîre-i Mâtemî-i ‘Acem
NMUİ	: Nazire-i Mu’idi
NNAZ	: Nazire-i Nazmi
NNİB	: Nazire-i Niyazi Bey
NREV	: Nazîre-i Revânî
NRIZ	: Nazîre-i Rızâyî
NSAC	: Nâzîre-i Sâ’dî-i Cem
NSAB	: Nazîre-i Sâbirî
NSUB	: Nazîre-i Subhî
NSUN	: Nazîre-i Sun’î
NSUR	: Nazîre-i Sürûrî-i Müderris
NŞAH	: Nazîre-i Şahidî
NŞAN	: Nazîre-i Şânî
SŞED	: Nazîre-i Şem’î Dede
NEBD	: Necati Bey Divanı
NEHD	: Nehcî Divanı
NEAD	: Nevizade Atayî Divanı
NAD	: Neyyir Abdüllahim Dede Divanı
PMSD	: Piri-zade Mehmed Sahib Divanı
PRŞD	: Prizrenli Şemi Divanı
RACD	: Raculî Divanı
RAED	: Ramiz Efendi Divanı
RAP	: Râtib Ahmed Paşa Divanı
RAVD	: Ravzî Divanı
REDD	: Recep Enis Dede Divanı

READ	: Refî' Amidi Divanı
REVD	: Revanî Divanı
REZ	: Rezmî Divanı
RIFD	: Rıfkî Divanı
RIZD	: Rızayî Divanı
SABD	: Sabih Divanı
SADD	: Sadik Divanı
SŞEM	: Sahâflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divanı
SABD	: Salih Baba Divanı
SAMD	: Sami Divanı
SEBD	: Sehi Bey Divânı
SEH	: Sehmi Divanı
SHA	: Selanikli Hasan Akif Divanı
SEND	: Senaî Divanı
SEMD	: Senih-i Mevlevi Divanı
SSMD	: Seyyid Süleymân Mahvi Divanı
SŞM	: Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı
SEVD	: Seyyid Vehbi ve Divanı
SİDD	: Siyahî Dede Divanı
SUFD	: Suphi-zâde Feyzi Divânı
SÜVD	: Sünbülzade Vehbi Divanı
ŞEGD	: Şeyh Galip Divanı
ŞAF	: Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı
ŞEYD	: Şeyhî Divanı
ŞEED	: Şeyhülislam Es'ad ve Divanı
ŞEİD	: Şeyhülislam İshak ve Divanı
ŞUHD	: Şuhî Divanı
UBED	: Ubeydî Dîvânı
ÜEN	: Ümmi Divan Şairleri ve Enveri Divanı
ÜSAD	: Üsküplü Ata ve Divançesi
VADD	: Va'dî Divânı
VAHD	: Vahyî Divanı
VELK	: Ve lehu kezâ
VECD	: Vechi Divanı

VUS : Vusûli Divanı
YAVD : Yaver Divanı
YEAD : Yenişehirli Avni Divanı

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1. Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler	27
Tablo 2. Mecma'un-Nezairdeki Gazeller.....	35
Tablo 3. Mecma'un-Nezâir'deki Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	37
Tablo 4. Mecma'un-Nezâir'deki Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı	36
Tablo 5. Pervâne Bey Mecmuasındaki Hat Redifli Gazeller	38
Tablo 6. Pervâne Bey Mecmuasının Kelime Havuzu	40
Tablo 7. -Ar Kafiye Gazeller	44
Tablo 8. -Ar Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler.....	49
Tablo 9. -Ar Kafiye Gazellerde En Çok Yinelenen Sözcükler.....	51
Tablo 10. Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller.....	54
Tablo 11. Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller En Çok Yinelenen Sözcükler.....	55
Tablo 12. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	57
Tablo 13. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler	58
Tablo 14. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Kelime Havuzu.....	59
Tablo 15. -Ar Kafiye -E Hat Redifli Gazeller	60
Tablo 16. -Ar Kafiye -E Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	61
Tablo 17. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	62
Tablo 18. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler	63
Tablo 19. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu.....	65
Tablo 20. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Kullanımı..	66
Tablo 21. -Ar Kafiye -I Hat Redifli Gazeller	68
Tablo 22. -Ar Kafiye -I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu.....	69
Tablo 23. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller	70
Tablo 24. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu.....	71
Tablo 25. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	72
Tablo 26. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu	73
Tablo 27. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Kullanımı	74
Tablo 28. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler.....	75
Tablo 29. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Ortak Kelime Havuzu	76
Tablo 30. Redifleri Benzeşmeyen -Ar Kafiye Gazeller.....	77
Tablo 31. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	79
Tablo 32. Ek Redif Almayan Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	81
Tablo 33. Ek Redif Almayan Gazellerde Kelime Paylaşımı.....	82
Tablo 34. -A Hat Redifli Gazeller.....	84
Tablo 35. -I Hat Redifli Gazeller	85
Tablo 36. -İ Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı.....	85
Tablo 37. -I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	87
Tablo 38. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinli Gazeller	89
Tablo 39. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinli Ortak Kelime Havuzu ...	90
Tablo 40. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller.....	92

Tablo 41. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu	93
Tablo 42. Ek Redif Almayan Gazeller	94
Tablo 43. Ek Redif Almayan Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	96
Tablo 44. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli -A Hat Redifli Gazeller	97
Tablo 45. -A Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı	98
Tablo 46. -A Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	99
Tablo 47. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller	101
Tablo 48. -I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	101
Tablo 49. -An Kafiye Gazeller	103
Tablo 50. -An Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler	104
Tablo 51. -An Kafiye Gazellerde Kelime Havuzu	105
Tablo 52. -A Hat Redifli Gazeller	107
Tablo 53. -Dır Hat Redifli Gazeller	108
Tablo 54. -Dır Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu	109
Tablo 55. Eyledi Hat Redifli Gazeller	109
Tablo 56. Eyledi Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu	110
Tablo 57. -I Hat Redifli Gazeller	112
Tablo 58. -I Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu	113
Tablo 59. İtdi Hat Redifli Gazeller	115
Tablo 60. İtdi Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	116
Tablo 61. Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller	118
Tablo 62. Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	119
Tablo 63. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler	121
Tablo 64. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu ..	122
Tablo 65. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Kullanımı	123
Tablo 66. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezinliler	126
Tablo 67. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu ..	126
Tablo 68. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler	128
Tablo 69. Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller	129
Tablo 70. Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu ...	130
Tablo 71. -A Kafiye Gazeller	132
Tablo 72. -A Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler	133
Tablo 73. -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	135
Tablo 74. -Dır Hat Redifli Gazeller	136
Tablo 75. -Dır Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	137
Tablo 76. -Yı Hat Redifli Gazeller	139
Tablo 77. -Yı Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	140
Tablo 78. Ek Redifi Olmayan -A Kafiye Gazeller	143
Tablo 79. -Ek Redifi Olmayan -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	144
Tablo 80. Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller	145
Tablo 81. Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	146
Tablo 82. Veznine Göre -A Kafiye Gazeller	148
Tablo 83. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller	149
Tablo 84. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu	150

Tablo 85. -Yı Hat Redifli Gazeller	152
Tablo 86. -Yı Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	152
Tablo 87. Ek Redifi Olmayan Gazeller	153
Tablo 88. Ek Redifi Olmayan Gazellerde Ortak Kelime Havuzu.....	153
Tablo 89. Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazeller.....	154
Tablo 90. Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazellerde Ortak Kelime Havuzu.....	154
Tablo 91. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler.....	155
Tablo 92. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler Ortak Kelime Havuzu.	156
Tablo 93. -A Kafiye Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün Vezinliler.....	157
Tablo 94. Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller	158
Tablo 95. Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	159
Tablo 96. -Ab Kafiye Gazeller	161
Tablo 97. -Ab Kafiye Gazeller Ortak kelime Havuzu.....	162
Tablo 98. -Ah Kafiye Gazeller	163
Tablo 99. -Ah Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	165
Tablo 100. -Al Kafiye Gazeller.....	167
Tablo 101. -Al Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	167
Tablo 102. -Am Kafiye Gazeller.....	168
Tablo 103. -Am Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	168
Tablo 104. -Anî Hat Redifli Gazeller	170
Tablo 105. -Anî Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	170
Tablo 106. -Aş Kafiye Gazeller	171
Tablo 107. -Aş Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu.....	172
Tablo 108. -Aza Kafiye Gazeller	174
Tablo 109. -Aza Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu.....	175
Tablo 110. -Aza Kafiye Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı	176
Tablo 111. -Er Kafiye Gazeller	177
Tablo 112. -Er Kafiye Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı.....	178
Tablo 113. -Er Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu	179
Tablo 114. -İde Kafiye Gazeller.....	180
Tablo 115. -İde Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu.....	180
Tablo 116. -İn Kafiye Gazeller	181
Tablo 117. -İn Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu	182
Tablo 118. -İr Kafiye Gazeller	182
Tablo 119. -İr Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu	183
Tablo 120. -Ur Kafiye Gazeller	185
Tablo 121. -Ur Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu.....	186
Tablo 122. -Uy Kafiye Gazeller.....	187
Tablo 123. -Uy Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	188
Tablo 124. Kafiye Benzeşmeyen Hat Redifli Gazeller.....	189
Tablo 125. Kafiye Benzeşmeyen Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu ..	191
Tablo 126. Kafiye Benzeşmeyen gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı	191
Tablo 127. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller	195
Tablo 128. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler.....	196

Tablo 129.	15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	198
Tablo 130.	15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı...	200
Tablo 131.	16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller	202
Tablo 132.	16. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler.....	203
Tablo 133.	17. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	206
Tablo 134.	17. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler.....	207
Tablo 135.	17. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	209
Tablo 136.	18. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	213
Tablo 137.	18. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler.....	214
Tablo 138.	19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller	217
Tablo 139.	19. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler	218
Tablo 140.	19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu	220
Tablo 141.	19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı ..	221

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler	28
Grafik 2. -Ar Kafiye li Gazellerde Sayısal Veriler	50
Grafik 3. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller.....	196
Grafik 4. 16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller.....	204
Grafik 5. 17. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller.....	207
Grafik 6. 18. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller.....	215
Grafik 7. 19. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller.....	218

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

Klasik Türk şiirinin en sevilen ve en yaygın nazım şekli gazeldir. Divanlarda ve şiir mecmualarında, şairler, ölçüde, kafiye, söz sanatlarında hünerlerini göstermek için gazelleri bir araç olarak kullanmışlardır. Ölçü, kafiye ve redif, gazelerde şekille ilgili temel unsurlardır. Şairler, anlatıma güç katmak, ahenk ve konu birliği sağlamak için redif kullanmaya özen göstermişlerdir. Redifli gazellerin nazire yazılmaya daha uygun olması da redifin önemini bir kat daha artıran özellik olmuştur.

Gazelerde şekille ilgili özelliklere sıkı bir bağlılık söz konusudur. Gazellere yazılan nazirelerde de aynı şekilde kafiye, ölçü ve redife sadık kalmak önemlidir. Ancak divan şairleri sevgilinin güzelliğinin bir parçası olan saç, göz, ağız, dudak, boy, hat gibi muhtevaya ait çoğu mazmunlaşan niteliklerini anlatırken durum değişir. Şairler özellikle nazire yaptıkları şiirde temaya ve şekle sadık kalırken üslûplarında farklılaşmaya, derinleşmeye ve özgünleşmeye çalışırlar.

Yazılmış nazireleri bir araya getiren nazire mecmuaları, nazire şiirleri bir arada görmemizi sağlar. Bu mecmualardaki şiirler, yazıldığı yüzyıla göre farklı örnekleme ve niceliğe sahiptir. Tüm nazire şiirleri tek bir mecmuada görme imkânına sahip değiliz. Örneğin 16. yüzyıla ait olan Edirneli Nazmi'nin Mecmaü'n-nezair'inde hat redifli gazel sayısı 21'dir. Yüzyıl gözetmeksizin yaptığımız divan taramamızda 184 hat redifli gazel olduğu ortaya çıkmıştır. İncelememiz sonucunda oluşan verilerle hat redifli çalışmaların klasik edebiyatımızdaki seyrini görmemiz mümkün olacaktır. İnceleyeceğimiz konu olan klasik Türk edebiyatında "hat redifli gazeller"le klasik Türk şiirinin hem bu biçimsel ve muhtevaya ait değişen/değişmeyen unsurlarını saptamayı hem de yüzyıllar boyunca nazire geleneği içinde şairlerin birbirleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduklarını belirlemeyi ümit ediyoruz.

1.2. Araştırmanın Amacı

Yüzyıllar boyunca yazılan aynı redife sahip nazire gazeller, şiir geleneğimiz içinde müstesna bir yere sahiptir. Çalışmamızın konusu olan "hat redifli gazeller" 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar süren redifli gazel geleneğinin önemli bir örneği olmuştur.

Araştırmamızın amacı, “hat redifli gazeller”in varlığını nazirecilik bağlamında tespit edip bu gazellerin nazirecilik geleneği içindeki yeri ve önemini ortaya koymaktır. Nazirecilikle ilgili yapılan çalışmalarda kafiye ve vezin ortaklığıyla ilgili birçok farklı tanım yer almaktadır. Bu tanımların bir araya getirdiğimiz hat redifli gazellerle ne bakımdan ilintili olduğu çalışmamızın seyri içinde sorgulanmıştır. “Hat redifli gazeller”in biçimsel özelliklerinin yüzyıllar içinde nasıl bir değişim gösterdiği belirlenmeye çalışılmıştır. Başta kafiye olmak üzere şiirlerin vezin, ek redif ve beyit sayısı bakımından karşılaştırılması yapılmış, daha önceki tez çalışmalarında yapılmamış ortak/farklı biçimsel özelliklerin sözcük dağarcığında ne gibi değişimlere yol açtığı sorgulanmıştır. Özellikle nazirecilikte bir sorunsal olan zemin şiir ve model şiir arasındaki ilişkilerde hala “nazire şiir”le ilgili kıstaslar tartışma konusudur. Kafiye, vezin ve ortak eda olarak belirlenen bu kıstasların nazire şiirleri tanımlamaya yetmediği son yıllarda yapılan çalışmalarda ortaya konmuştur. Buna karşın bizim çalışmamızda bu kıstaslara ek olarak ek redif, karakteristik sözcükler, yüzyıl ortaklıkları gibi bazı özellikler ön plana çıkmıştır. Çalışmamızda “hat” redifine ilave olarak gelen “ek redif”in rolü sorgulanmış, nazirelerde yinelenen “karakteristik sözcükler”in tespiti yapılmış, nazireler arasındaki bağın biçim ve sözcük kadrosu bakımından ortaklıkları ve farklılıkları ortaya çıkardığımız tabloların yardımıyla analiz edilmiştir.

“Hat” sözcüğü redif olarak kullanıldığı için elbette şiirlerin merkezinde yer almıştır. Her gazelde en az 6 defa tekrar edilen hat sözcüğüne odaklı bir hayal dünyası yaratma zorunlulukları şairleri hangi yönlerden birbirine yaklaştırmış, hangi yönlerden farklılaştırmıştır? Bu soruların yanıtını bulmakla şairler arasındaki etkileşimin yönünü de saptamak mümkün olacaktır. Ayrıca tespit edilen gazellerin sözcük dağarcığı, tür, ahenk unsurları bağlamlarında karşılaştırılmasının şairlerin ortak hayal dünyaları ile ilgili bazı sonuçlara ulaşmayı kolaylaştırdığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda şu sorulara yanıtlar aranmıştır:

- 1 Nazirecilik bağlamında “hat redifli gazeller” yüzyıllara göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
- 2 “Hat redifli gazeller”in kafiye, redif, ek redif, beyit sayısı ve vezin bakımından benzerlik ve farklılıkları var mıdır? Farklılıklar nazire tanımlarını nasıl etkiler?
- 3 Kafiye, beyit sayısı, redif ve vezin benzerliği/farklılığı ortak kelime kullanımını ne ölçüde etkilemektedir?

- 4 Aynı veya farklı yüzyıllardaki şairler arasında ortak/karakteristik sözcük kullanımı ne yöndedir?
- 5 Şairler öykündükleri şairlerin söz dağarcığından ne ölçüde yararlanmışlardır? Hangi şairler arasında kelime alışverişi vardır?
- 6 Ortak söz dağarcığının oluşması ortak hayallerin anlatılmasına olanak sağlar mı?

1.3. Araştırmanın Önemi

İncelememiz, nazire olarak yazılmış gazeller üzerine sınırlı sayıda yapılmış tezlere ilave bir çalışmadır. Tezimiz, hat redifli nazire gazelleri kafiye, redif ve vezin bakımından ayrıntılı olarak karşılaştıran ve bunu sözcük dağarcığı ile ilişkilendirmeye çalışan ilk tez olma özelliği taşımaktadır.

Nazire gazeller, şairlerin birbirleriyle etkileşimlerini ortaya koyması bakımından bir belge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle şairler arası karşılaştırmalarda nazire şiirler birçok makaleye konu olmuştur. Çalışmamıza zemin hazırlayan dikkat çekici makaleler şöyle sıralanabilir:

1. Yeniterzi, Emine (2005). Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 1-10.
2. Arslan, Mustafa (2007). XVI. Anadolu Sahasında Yüzyıl Nevâyî'nin Önemli Bir Takipçisi: Muhyî ve Nazîreleri, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 64-86.
3. Kırman, Aydın (2007). İki Gazellik Bir Hikâyeyi Duygu Unsurları Bakımından Okumak Dehhânî'nin 'Olur' ve 'Eyledi' Redifli Gazelleri, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 349-375.
4. Sefercioğlu, M. Nejat (2008). Meyve Redifli Gazeller, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 3, 321-344.
5. Yıldız, Ayşe (2009). Klasik Türk Edebiyatında "Var İçinde" Redifli Şiirler ve Nedim'in "Var İçinde" Redifli Gazeli, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 4(6), 478-498.
6. Bayram, Pervane (2009). Necâtî Beğ'in "Gayrı" Redifli Gazeline 16. Asırda Fuzûlî'nin ve 16. Asırda Seyyid Nigârî'nin Nazireleri. *Ölümünün 500.Yılında gair Necati Beğ Anısına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu bildirileri*, (643–65). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

7. Pektaş, Ekrem (2009). Kaşkî Redifli Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 4(2), 133-151.
8. Üstüner, Kaplan (2010). “Güler” Redifli Gazellerin Karşılaştırılması. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 181-207
9. A. Karavelioğlu, Murat (2011). Şeyh Gâlib’in Gubârî’ye Naziresi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 25-41.
10. Evecen, Doğan (2013). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde Bir Nazîre Geleneği Örneği: Şeyh Gâlib’in Nedîm’e Yazdığı “Sen” Redifli Gazel, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 116-132.
11. Gültekin, İbrahim (2013). Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin söyledikleri, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 8(1), 1511-1537.
12. Karaman, Gülay (2013). Gidenlerin Ardından: Şeyhî Ve Ahmet Paşa’nın “Sen Gideli” Redifli Gazelleri Üzerine Bir Karşılaştırma, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 8(13), 1123-1143.
13. Akçay Gülçiçek (2014). Fuzuli ve Nedîm’in “Eyler Beni” Redifli Gazelleri Yapısalcı Yönden Karşılaştırılması, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 133-156.
14. Güven, Hikmet Feridun (2014). “Garîb” Redifli Gazellerin Şekil ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, *Journal of Turkish Studies*, 9(9), 571-604.
15. Yılmaz, Kadriye (2015). Bir Nazire Örneği olarak Taşlıcalı Yahyâ’nın Gülşen-i Envâr’ı, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 107-126.
16. Erdoğan Kenan & Akgül Serpil (2016). Divan Şiirinde Gül Redifli Gazeller Üzerine Şekil Bakımından Bir İnceleme. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(2), 53-65.
17. Yiğit, Süleyman (2017). Yok Redifli Gazeller Işığında Klâsik Türk Şairinin Felsefesi. II. *Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, (308-323). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
18. Batislam, Dilek (2017). Divan Şiirinde Kadeh ve Kadeh Redifli Gazeller. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 1-28.
19. Horata, Osman (2018). Has Bahçede Döne Döne, Araştırma-İnceleme Yazıları. Ankara: Akçağ Yayınları.
20. Batislam, Dilek (2018). Divan Şiirinde Şâne (Tarak) Redifli Gazeller. *Journal of Turkish Language and Literature*, 4(3), 637-648.

21. Gökalp, Haluk & Yıldız, Enes (2018). İ.B.B Atatürk Kitaplığı K 1565 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Nazireler Kısmı Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 91-113.

Ayrıca bu makalelerin dışında redifli gazellerle ilgili üç yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bunlardan ilki “Muğla Üniversitesi’nde 1998 tarihli Nilgün Açık’ın “Gayri Redifli Gazeller” adlı tezidir. Çalışmada 55 “gayri redifli” gazel bir araya getirilmiştir. Bu gazellerin şerhi yapılmış, gazeller konusuna göre âşıkâne, hikemî, karışık muhtevalı olmak üzere üç ayrı muhtevaya göre sınıflandırılmış, gazellerin beyit sayısı, vezin ve kafiyesine göre mukayesesi yapılmış ve gazeller cümle ve sözcük türleri bakımından incelenmiştir.

İkinci çalışma “Aşk Redifli Gazeller”dir. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde 2011 tarihli Ayşe Nacar tarafından hazırlanan tezde 348 aşk redifli gazel bir araya getirilmiştir. Gazellerin tümünün şerhi yapılmış ve gazellerde âşık, aşk ve sevgili ile ilgili benzetmeler gösterilmiştir.

Üçüncü çalışma, “Gerek Redifli Gazeller” üzerinedir. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi 2017 tarihli yüksek lisans tezinde Özge Özhan, tezinin künyesinde bir araya getirilen “gerek redifli” gazellerin “klâsik metin şerhi ve yapısalcı metin şerhi” yöntemiyle inceleneceğini açıklamaktadır. İncelemenin özet kısmında metinler birbiriyle mukayese edilerek hem “gerek” kelimesinin farklı kullanımlarına, hem de şairlerin bu kelimeyi ifade ediş biçimlerine dikkat çekileceği vurgulanmış, şiirlerde “gerek kelimesinin etimolojik arka plânı yanında söyleyiş, ilgili kelimelerin kullanılma sıklığı ve anlam benzerlikleri tespit edilecektir.” açıklaması yapılmıştır.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışmamızda “hat redifli gazeller” sadece yayınlanmış divan ve nazire mecmuaları ile sınırlanmıştır. Çalışmamız sırasında “zülf ü hat”, “hal ü hat” şeklinde redifi olan bazı gazellere de rastladık. Her ne kadar gazellerin rediflerinin içinde “hat” sözü geçse de redifleri farklı olduğu, hat sözcüğü ile birlikte başka bir sözcüğü de redif olarak merkeze aldıkları için bu gazelleri çalışmamıza almadık. Ancak bu gazellerin dışında hat kavramını redif olarak merkeze alan, buna karşı hat redifine “itti, eyledi, -a, -ı, -dan” gibi ek ve sözcük şeklinde redif ilaveleri almış hat redifli şiirleri de çalışmamıza dâhil ettik.

1.5. Tanımlar

Gazel: Gazel kelimesi sözlükte kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek anlamına gelir. Arap edebiyatında gazel bir nazım şekli olmayıp kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlere verilen addır ve “nesîb” karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi coşkulu haller karşısındaki duygularını anlatan şiirlere uzun yahut kısa olsun gazel denilmiştir (İpekten, 1996, 440-442).

Nazire: Kamûs-ı Türkî’de “1. Bir şeye benzemek üzere yapılan şey, örnek, misil, karşılık. 2. Bir şairin bir şiirini taklîden söylenen şiir.” olarak tanımlanmaktadır. Edebiyatta bir şiirin (genellikle gazel) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine denir. Nazire yazmaya tanzir, bu tür şiirlerin derlendiği kitaplara nazire mecmuası denir (Pala, 2015, s.354).

Hat: İki anlamı vardır. İlki ayva tüyü, gençlerin yüzünde yeni çıkan sakal ve bıyık, sarı tüyler. Şiirde yanak, dudak, ben, saç ve çene ile birlikte kendini gösteren hat, hûb olarak düşünülür. İkincisi kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır (Pala, 2015, s.191).

Zemin Şiir: Redifi veya kafiyesi ortak nazirelerde ilk yazılan şiirdir. Nazireler zemin şiirle başlar.

Model Şiir: Nazirelerde ilk şiir olup olup olmadığına bakılmaksızın nazire geleneğindeki şiirlerdir Model şiirde tanzir edilecek şiirin zemin gazelin kafiye ve veznine bağlı kalması şart değildir.

Ek redif: Zemin şiirin redifinin dışında kullanılan ek veya sözcük şeklindeki ilave rediflerdir.

Ortak Kelime Havuzu: Ortak biçime sahip nazirelerde yinelenen sözcüklerin oluşturduğu kelime kadrosudur. Ortak kelime havuzu; redif, ek redif, vezin ve kafiyelerine göre sınıflandırılmış nazire gruplarında kelime tercihleri dolayısıyla içerik değişimleri konusunda karşılaştırma imkânı sağlamaktadır.

BÖLÜM II

KURAMSAL AÇIKLAMALAR VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Klasik Türk Edebiyatında Gazel Nazım Şeklinin Nazire Geleneğindeki Yeri

Gazel, klasik Türk edebiyatının en yaygın nazım biçimlerinden biridir. Gazel kelimesi Arapçada “Kadınlarla sevgi üzerine konuşmak, söyleşmek” demektir. Sevgiliden, sevgilinin aşkından söz eden gazeller Arap edebiyatında önceleri kasideler içinde bir bölüm olarak görülürken VII. yüzyıldan sonra bu adla ayrı bir şekil olarak kullanılmaya başlanmıştır (İpekten, 2015, s.19). Ayrıca klasik mûsikimizde, tek kişi tarafından özel bir ahenkle okunan mûsiki eserlerine gazel, bu işi yapanlara da gazelhan (gazel okuyan) denmektedir. Kamus-ı Türki’de gazel, sözlük anlamı olarak, “1. Mahbûbenin hüsn-i cemâlini methederek kendisine takılma, bu yolda şiir söyleyerek mahbube ile eğlenme. 2. Aşk ve muhabbet ve işret hakkında beş on beyitten mürekkep şiir. 3. Ağacın üzerinde kuruyan yaprak.” şeklinde tanımlanmaktadır (Muallim Naci, 2015, s.371). Şairler, hünerlerini en çok gazel nazım biçimiyle gösterme imkânı bulurlar. Bâkî ve Fuzulî’ye ait şu beyitler gazel türünün önemini dile getirmektedir:

Gazel bildirir şairin kudretin
Gazel artırır nazmın şöhretin
Ki her mahfilin zîynetidir gazel
Hiredmendler sanatıdır gazel

Fuzûlî

Ruhların vâfında Bâkî bir gazel nazm itdi kim
Ehl-i diller kodılar adını mir’âtü’s-safâ

Bâkî

Gazel şeklinde şiirler yazan usta şairlere de gazelsera denilir. Türk şiirinin en ünlü gazelseraları arasında Fuzûlî, Nevî, Nâbî, Nedîm ve Sebk-i Hindî tarzı gazelleri ile Şeyh Gâlip sayılabilir. Gazeller divanlarda kıtalar ve musammatlardan sonra tasnif edilir (Pala, 2014, s.60).

Gazel, Arap edebiyatında belli bir bölüm iken (tegazzül) sonradan müstakil bir nazım şekli olmuştur. Gazelde beyit sayısı 5-12 arasındadır. 12 beyitten fazla gazeller müzeyyel veya mutavvel (uzatılmış) gazel adını alır. Gazeller çoğunlukla 5 veya 7 beyit halindedir. İlk beyiti musarra (kendi arasında kafiyeli) olur. Daha sonraki beyitlerin ilk

dizesi serbest, ikinci dizeler ilk beyitle kafiyelidir (a-a, x-a, x-a, x-a, x-a). Musarra olan ilk beyit matla (doğuş, başlangıç) olarak bilinir. Bir gazelde birden fazla musarra beyit olabilir. Böyle gazellere zü'-metali'(matlaları olan) denir. Gazelin her beyti musarra ise müselsel(zincirleme) gazel adını alır.

Bazen matla'ın bir dizesi veya tamamı gazelin son beytinde tekrar edilir. Buna redd-i matla'(matlanın yenilenmesi) denir. İkinci beyit birinciden güzel ise hüsn-i matla adını alır. Gazelin son beytine makta (kesme yeri, bitiriş); sondan bir önceki beytine ise hüsn-i makta' denir. Bu beytin de maktadan güzel olması şarttır. Şair mahlasını makta' yahut hüsn-i makta'da söyler. Böylece beyit ikinci bir ad alır; mahlâs beyti yahut mâhlâshâne (Pala, 2015, s.165).

Nedim'e ait bir gazel şu üç musarra beyitle başlamaktadır:

Kad-i bülend mi ömr-i hezâr-sâl midir
O lâ'l-i nâb mı ser-çeşme-i zülâl midir

Şafak mı şebde ya hattında rûy-ı al midir
Subuh sitâresi mi gerdeninde hâl midir

Dehen mi nüshâ-i hüsnündeki meâl midir
Miyan mı mısra'-ı kaddindeki hayâl midir

Nedim

Gazelden bazı nazım biçimleri de türetilmiştir. Gazelin her mısrasının altına gelmek üzere kısa mısralar eklenerek müstezat elde edilmiştir. Gazellerin her beytine değişen sayıda mısra eklenerek değişik hacimlerde bendlerden oluşan nazım şekilleri oluşturulmuştur. Bir şairin gazelinin her beytinin mısraları arasına iki ya da üç mısra konularak taştir, yine her beytin önüne iki mısra eklenerek terbi, üç mısra eklenerek tahmis ve daha çok sayıda mısra eklenerek sırasıyla tesdis. tesmî', tesmin, tetsî' ve ta'şir yapılmıştır. Bunlardan en çok kullanılanları tahmis ve tesdis şekilleridir (İpekten, 1996, 13, s.440). Bu yeni nazım biçimleri gazelden türetilmiş biçimlerdir. Bu da gazel nazım şeklinin başka türlerin oluşmasına zemin hazırlaması bakımından klasik Türk edebiyatındaki etkisini gittikçe artırdığının bir göstergesi sayılmalıdır.

Gazel, Türk edebiyatına bağımsız bir nazım biçimi olarak İran edebiyatı yoluyla girmiştir. Biçimde hiçbir değişiklik yapılmadan Türk şairlerince en çok sevilen nazım

biçimi olarak yüzyıllarca kullanılmıştır (Dilçin, 2016, s.105). Gazelin biçimde hiçbir değişikliğe gitmeden yüzyıllarca sürdürülmesi, “divan edebiyatı”nın en önemli nazım şekli olarak anılması, bu edebiyatın adının da son zamanlarda “klasik Türk edebiyatı” olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

Batı Türkçesiyle bilinen ilk gazel, 13. yüzyılın ikinci yarısında kaleme alınan ve Anadolu’nun yazılan ilk menakıbnamesi olan “Menakıb-ı Evhaduddin-i Kirmani” adlı eserde kayıtlı gazelle, Mevlânâ (ö.1273)’ya ait mülemma gazeldir. Mevlânâ, şiirlerini Farsça yazmış olmasına rağmen Anadolu’da gazel nazım şeklinin yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Mevlânâ’dan sonra Sultan Veled (ö.1312)’in gerek Doğu Türkçesi ile yazdığı gerekse mülemma şeklinde kaleme aldığı gazelleri de bu nazım şeklinin gelişme çizgisi içerisinde önem taşımaktadır. Ancak gerçek manada ilk lirik gazeller Hoca Dehhani tarafından yazılmıştır (İsen(ed.), 2015, s.258).

Gün yüzünde hatt belürse gözlerim giryân olur
Hâle görünse kenar-ı mahda bârân olur

Gül budağı gibi gülşende salınsın nâz ile
Karşuna başun salub serv-i revân hayrân olur

Hoca Dehhâni

Gazelde öncelikle beyit güzelliğine önem verilir. Eğer bir gazelde beyitler yalnız vezin ve kafiyeyle değil, anlamları bakımından da birbirlerine bağlanmış yani bütünüyle bir konu ele alınıp işlenmişse böyle gazellere yek-ahenk, bütün beyitler aynı güçte ve güzellikte söylenebilmiş ise bunlara da yek avaz gazel denir.

Divan Şiirinde gazele büyük önem verilmiştir. Lirik konusu, derli toplu yapısı, çekici şekli ile her divan şairinin özenle işlediği bir şiirdir.

Gazeller işledikleri konulara ve konularına bağlı üsluplara göre çeşitli adlarla anılır. Aşkla ilgili çeşitli acı, sevinç, sıkıntı, umutsuzluk, mutluluk, sevgi, yakarış vs, içli duyguların anlatıldığı gazeller, âşıkâne gazel adını alır. Fuzûlî’nin gazellerinin büyük bir kısmı âşıkânedir. İçki ile ilgili çeşitli düşünceler, dünya ve hayata aldırış etmeme, yaşamaktan zevk alma vs. konulu gazellere rindâne gazel denir. Nedim’in gazelleri gibi.

Kadının ve ten zevklerinin ağır bastığı bir aşkı anlatan gazellere şûhâne gazel denir. Nedîm’in gazelleri gibi. Hayat dersi veren, öğretici veciz söyleyişli gazellere de hakimane gazel denir. Nâbî’nin gazelleri gibi (Pala, 2014, s.59).

Divanların ağırlık noktasını gazeller oluşturur. Divan şairleri, tam bir divan düzenleyebilmek için uyak ya da rediflerin son harfı, Arap alfabesindeki harflere uyan gazeller yazarlardı. Öteki nazım biçimleri divanlara gelişigüzel konulduğu halde, gazeller uyaklarının ve rediflerinin son harfine göre alfabe sırasıyla dizilir. Bu dizilişte alfabe sırası Arap alfabesine göredir (Dilçin, 2016, s.122).

Gazeller kafiyeye göre göre şekillenirken söyleyişte daha çok aldıkları rediflere dayanırlar. Şiirde revî harfinden sonra gelen redifler, divan şiirinde olduğu gibi gazelleri de biçim ve öz bakımından etkiler. Şairler buldukları redifin üstüne şiirlerini oluştururlar. Bu yüzden redif, sadece şekle ait bir unsur olarak kalmaz, şairlerin hayal dünyasına da yön vererek şiirlerin odağına yerleşirler. Redifleri beğenilen gazeller başka şairlerce biçim ve eda yönüyle taklit edilirler. Böylece nazire şiirler ortaya çıkar.

Klasik Türk şiirinde şairler, ustalıklarını en çok gazel nazım şeklinde yazdıkları şiirlerle ortaya koymuştur. Ancak gazel nazım şekli şiire yeni başlayan şairlerin de acemiliklerini atmak için en çok yazmaya heveslendikleri nazım biçimlerinden biri olmuştur. Bu bakımdan nazirecilik geleneği şiire yeni başlayan şairler için bir okul işlevi görmüştür. Şiir yazmaya hevesli bu genç şairlerin en çok gazeli tercih etmesi ile de gazel nazım şekli nazire geleneğinde anlamlı bir yere sahip olmuştur.

Gazel nazım şekli klasik Türk edebiyatımızın en sevilen, en çok eser verilen nazım şekli olduğu için nazirecilik geleneğinde önemli bir yere sahiptir. Usta şairler tarafından bulunan bir redif üzerine yazılan nazireler hem gazel türüne yeni eserler kazandırmış, hem de nazire geleneğinin benimsenip yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Nazire geleneği içinde en sevilen gazellerden biri Necatî Bey'in "döne döne" redifli gazeli olmuştur. Halk dilinden alınan orijinal hayallere elverişli olan "döne döne" redifli gazele Necatî Bey'den sonra aralarında, Bakî, Muhibbî, Nazmî, Lamiî, Hızrî, Ferîdî gibi şairlerin de bulunduğu 17 nazirenin yazıldığı görülmektedir (Horata, 1998, s.45). Osman Horata, Necatî Bey'in "döne döne" redifli zemin gazeliyle Bakî'nin bu gazele yazdığı nazireyi karşılaştırmış, gazeller arasında biçim ve üslûp karşılaştırması yapmış ve şu sonuçlara ulaşmıştır:

1. *Redifin, gerek halk gerekse Dîvan şiirimizde önemli bir yeri vardır. Redifler mısra düzeninin ve içeriğin biçimlenmesinde önemli rol oynarlar.*
2. *İki gazel klasik şiirin ses ve anlam yapısında sürekliliği ve gelişimi göstermektedir.*

3. *Her iki gazelin konusu aşkın verdiği acı ve sevgiliye duyulan özlemdir. Bu konu Necâtî'nin gazelinde bir bütünlük içinde verilirken Bakî'de redifin peşinden gidilerek birbirinden güzel hayâller yakalanmaya çalışılmıştır.*
4. *Bugünkü bilgilerimize göre ilk olarak Necâtî Bey tarafından kullanıldığı anlaşılan “döne döne” redifi devrinde çok beğenilmiş ve kendisinden sonra birçok nazirelerin yazılmasına sebep olmuştur.*
5. *Her iki gazelde de ses-anlam bütünleşmesi başarılı bir şekilde gerçekleştirilmekle birlikte Necâtî'nin gazelinde iniş çıkışları olmayan derin bir akıcılık, Bakî'de ise zaman zaman alçalıp yükselen yüksek, renkli bir ses yapısı vardır.*
6. *Necâtî Bey, sade, temiz fakat güçlü anlatıma sahipken şekil kaygısını ön planda tutan Bakî'de ses örgüsüyle ilgili tekniklerin daha da zenginleşmesi, daha canlı ve renkli bir üslûbun hâkim olduğu görülmektedir.*
7. *Şahıs ve söyleyiş farklılıklarına rağmen, ilk bakışta ortak bir benliğin eseri gibi görülen nazireler incelendiğinde onların gerek ses gerekse öz bakımından sanatkârların derin izlerini taşıdıkları anlaşılmaktadır (Horata, 1998, s.59).*

Görüldüğü gibi nazireler temelde biçim ortaklığına sahip gazeller olarak görülmesine karşın Horata'nın da saptadığı gibi muhtevaya bağlı özellikleriyle de birbirlerine yakındırlar. Bu yakınlık başta bu şairlerin redifleriyle sağlanmaktadır. “Döne döne” redifi etrafında kurulan hayaller, şairler arasındaki bağı da kuvvetlendirmiştir. Ancak her şarin “döne döne” redifi etrafında kurduğu hayaller, söyleyiş ve buna bağlı olarak oluşan kelime kadrosu aynı değildir; bu yüzden şairler arası üslûp farklılıklarını da doğal karşılamak gerekir. Nitekim Bakî'nin hayal zenginliği, Necâtî Bey'in duygu derinliği “döne döne” redifli nazire geleneğinde biçim aynı olsa bile eda, söyleyiş bakımından farklı modelde şiirlerin yazılmasını sağlamıştır.

Çıkar eflâke derûnum şereri döne döne
Dökülür hâke yaşum katreleri döne döne

Âşık-ı haste-dilün niteki fânûs-ı hayâl
Nâr-ı ışkunla yanupdur cigeri döne döne

Bakî

Ka'be olmasa kapın ay ile gün leyi ü nehâr
Eylemezlerdi tavaf ol güzeri döne döne

Sen olasın diye yer yer asılıp âyineler
Gelene gidene eyler nazarı döne döne

Necâtî Bey

Çalışmamıza konu olan “hat” redifli gazeller de hat sözcüğü etrafında gerçekleşen hayallerle oluşturulmuştur. Şairler sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan ayva tüyü etrafında rindâne, aşıkâne gazeller yazmışlardır. Hat redifli gazellerin zemin şiiri Şeyhî'nin hat redifli şiiridir:

Haddin sahîfesinde aceb kim yazar hat
Kim müşg-i ter gibi kokar ol müşg-bâr hat

Pür-nûr iken güneş bigi cirminde hüsnünün
Bedr ayda kelefleyin itmiş karâr hat

Hattun bu ârızunda görindügi hûb u ter
Kim hoşter olur olsa kaçan âbdâr hat

Künc-i cihân içinde çü gencînedir yüzün
Saklar tılısm olup anı bes mûr u mâr hat

Reyhân saçun misâli muhakkakdur oldı nesh
Haddün rikâ'ı üzre yazaldan gubâr hat

Dîvânlar içre hattun elinden sakîm olup
Toprak saçup başına k'olur hâksâr hat

Yârün belürdise hatı Şeyhî usanma kim
Bu bağ içinde yaraşur ol sebzezâr hat

Şeyhî

15. yüzyıl şairi Şeyhî'nin yazdığı hat redifli gazel 19. yüzyıla kadar süren çalışmamızın da konusunu oluşturan hat redifli gazel geleneğinin içinde yer almışlardır. Toplam 184 hat redifli gazel tespit edilmiştir. Yeni divanların yayınlanmasıyla bu sayı daha da artacaktır. Çünkü harf sırasına göre “t” harfi ile biten sözcükler arasında şairler sevgilinin en önemli güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin ayva tüyü anlamındaki “hat” sözcüğüne özel bir önem vermiş, gazellerinin redifi olarak kullanmayı tercih etmişlerdir. Böylelikle gazel nazım biçiminde “hat” redifli nazire geleneğinin oluşmasına da zemin oluşturmuşlardır.

2.2. Klasik Türk Şiirinde Hat

Klasik Türk Şiirinde hat, sevgiliye ait güzellik unsurlarından biridir. Ayva tüyünü anlatmak için şiirlerde Arapça kökenli “hat” kelimesi kullanılmıştır. Kelime, “gençlerde yeni çıkmaya başlayan bıyık ve sakal; hutût, çizgi, çizik; yazı; hüsn-ü hat: güzel yazı” anlamlarına da gelmektedir (Şemsettin Sâmî, 2015, s.441). Dolayısıyla kelimenin yazı ve ayva tüyü karşılığı nedeniyle iki yönlü anlamından söz edilebilir. Şairler hat kelimesinin çok anlamlılığından yararlanarak onu şiirlerinde hem yazı hem ayva tüyü anlamlarını kastedecek ve çok değişik çağrışımlar verecek şekilde kullanmışlardır.

Hat mazmununa hemen her şâirin gazellerinde rastlanır. Hemen hemen her dîvânda “hâl, hat” redifli gazeller bulunur. Hat ve hatt şekillerinde kullanılmıştır (Onay, 1992. s.196). Sevgiliden söz ederken şairin yarattığı hayal dünyasında hat mazmununun önemli bir yeri vardır. Hatta hat redifli gazeller nazire geleneği içinde yüzyıllar boyunca şairlerin divanlarında yer almıştır.

Hat, sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleridir. Bunu karıncaya, toza, gubara, afyona benzetirler. Bu, sevgilinin yüzünde güzelliği, berraklığı azaltır, sevilmez. Bir de sevilende artık sevilme çağının geçtiğini ifade eder. Bunu sevmeyen ekseriya hevesatına düşkün, nefsani arzular peşinde koşan şairlerdir (Tarlan, 2001, s.535). Bu anlamlarıyla hat, sevgilinin güzelliğini dile getirmez; aksine sevgilinin güzelliğini gölgeleyen bir unsur olarak şiirlerde yer alır.

Kelimenin yazı anlamına gelmesi dolayısıyla bir yazıya benzetilen tüyler, yanak sayfası üzerine yazılmış olarak ele alınır. Hat anber kokar. Latiftir ve gönül alıcı bir özellik taşır. Sakal olarak düşünüldüğünde, güzelliğe hâlel getiren bir unsur olur ve istenmez. Hattın yeni bitmiş olanıdır ki 14-15 yaşı ifade eder. “Yazı” anlamına da

uygun olarak “belirtmek, tahrir olmak, yazmak, karalamak” gibi tabirlerle kullanılan hat, tevriye ve ilhâm-ı tenâsüp sanatlarını doğurur (Pala, 2015, s.196). Hattın bu çift anlamlılığı hat redifli gazellerde de görülmektedir. Örneğin “divanî hat” yazı türünün geçtiği beyitlerde, hat hem yazı anlamı hem de sevgilinin ulaşılmazlığını dile getirecek şekilde kullanılır.

Hattın misk kokması nedeniyle şiiirlerde Hıta ve Tatar kelimeleri birlikte kullanılır. Bunların yanında o anber ve reyhan kokusu da taşır. Yüz veya yanak Rûm olunca misk de bu diyarda bulunmayan ve bu nedenle kıymeti artan Hıta mülküne benzer. Misk’in her yerde hemen kendini belli etmesi ile hat arasındaki ilgi hat çıkınca aşkın ortaya dökülmüş olmasıdır (Pala,2015, s.196). Ayrıca Tatar sözcüğü hem ayva tüyünün misk kokusunu hem de sevgilinin acımazlığını dile getirecek şekilde kullanılır.

Gubârî, çıplak gözle okunamayacak kadar küçük bir yazı çeşididir. Arapça “toz” manasındaki gubâr kelimesinden ve “toz gibi” anlamına gelen gubârî, her çeşit hattın çok ince yazılanıdır (Alpaslan,1996, s.167). Ayva tüyleri de görünmesi zor olduğundan hem kelime anlamı olarak hem de şekil itibariyle gubâr ve gubârî diye zikredilmiştir. Yine beyitlerde yazı ilgisinden dolayı rikâ’, nesîh, gibi hat sanatını çağrıştıracak biçimde kullanılır. Hiç kimse sevgilinin ayva tüyleri kadar ince ve küçük yazamaz (Şamil, 2012, s.403).

Hat ve misk kara renklidir. Şairler miskteki karalığı, hattı kıskanmaktan dolayı göstererek hüsn-i ta’lil yaparlar. Saçlar sünbül olunca hat reyhân olur. Reyhân, aynı zamanda bir yazı stildir. Bazen asker olan hat, güzellik meydanına at sürer. Yanağın su oluşu dolayısıyla da suda boğulan Fir’avn askerlerine benzer. Toz ve jengar olarak güzellik aynası olan yanağın üzerini kaplamakla suçlanır. Dudak bir yakut olursa ayva tüyleri o yakutu çevreleyen bir daire mühür veya yüzük olurlar. Bazen yanak aynasına karşı bir papağan olarak ele alınır bazen de kara rengiyle bir kargayı andırır ki onun yüzden kazanması, karganın kaçırılmasıdır (Pala, 2015, s.197).

Sevgili, padişah olarak değerlendirildiğinde ayva tüyleri onun fermanı olur. Kimi zaman da bir fetva ya da yazıların altına basılan mühür olarak karşımıza çıkar (Şamil, 2012, s.395). Sevgilinin yüzü fermansa, hat o fermanda padişahın tuğrası olur.

Âşığın gönlü sevgilinin saç kafesinde bir kuş olduğunda, sevgilinin ayva tüyleri de bu kuşun gezinmek isteyeceği bir çimenlik olarak tasavvur edilir (Undu, 2007, s.158). Çimenlik, hem tazeliği ile sevgilinin henüz serpilmeye başladığının işaretini verir, hem de hattın da rengi olan yeşil renktedir. Bu bakımdan şiiirlerde çoğunlukla

sevgilinin ayva tüyünü tazeliğini ve renginin betimlemek için “sebz” sözcüğü tercih edilir.

Hat, fitne çıkarır, beladır, tılsım ve efsun i ini yürütür. Yüz devr-i kamer olunca bu tüylerde fitne koparır. Yanaktaki hat, bülbüllerin g l yanağa toplanmalarını, dudaktaki sakallar ise şirin görünmek için yazılmış tılsımları ifade eder. O bir karanlık gecedir ki rengiyle hükmeder (Pala, 2015, s.197).

Sevgilinin ayva tüyleri şekil ve renk yönünden karıncaya benzetilir. Dudak bir çeker veya gülsuyu olarak anıldığında, dudağın etrafındaki ayva tüyleri de şekere veya g l suyuna toplanmış karıncalara benzetilir (şamil, 2012, s.391).

Hat gelmeye görsün leb-i c n n edemez bahs

Bir m r ile g h ce Süleymân edemez bahs

şeyh Galip

Bu tarz kullanımlarda Süleyman ve mur birlikte kullanılır. Tasavvufi anlamları ile dudak fenafill h, hat kesrettir. Kesretin çokluğu fenafill ha zarar verir (Taş, 2013, s.136).

Ayva tüyü misk sözcüğü ile birlikte anılır. Müşg-b r, m şgin sözcükleri hat sözcüğüyle birlikte kullanılır. Tâtâr sözcüğü de Fevz nin şiirinde olduğu gibi hat sözcüğü ile birlikte anılır. Bunun nedeni misk’in Anadolu illerine T t rlar tarafından ve uzak diyarlardan getirilmesidir. Miskin Tatar diyarında elde edilmesini de bu arada zikretmeliyiz. Bunun için de n fe-Tatar, misk-i Tatar, ah -y  Tatar terkipleri de konu ile ilgili beyitlerde kullanılır (Pala, 2015, s.442).

Lokman gelse dah  şifâ-söz olur degül

Ol denlü y re a dı gönülde Tat r-ı hat

Fevzî

Ayva tüyleri ayet olarak tasavvur edildiğinde yüz Mushaf, kaşlar unvan, kirpikler de zeyl için yazılan i’raba benzetilir (Kurnaz, 1996, s.275).

Hat, yüz üzerinde bulunan güzellik unsurlarındandır. Yüzde tazelik hissini uyandırması ve yüze güzellik vermesinden dolayı makbul sayılmıştır. Ancak, fazlalaşması, sertleşmesi ve kararması yüzün güzelliğini zedelediği için hoş

görülmemiştir. Fazla, koyu renkli ve sert olmadığı sürece güzelliğe bir noksanlık vermez. Sevgilinin güzelliği bundan etkilenmez (Köse, 2013, s.109)

Yüze gelmekle hatun hüsne ne noksan oldu

Yine yirinde letâfet yine yirinde safâ

Rûhî

2.3. Türk Edebiyatında Nazirecilik ve Nazire Mecmuaları

Nazire, “n z r” kökünden türemiş Arapça bir kelimedir. Çoğulu “nezâ’ir” dir. Kelimeye sözlüklerde “Bir şeye benzemek üzere yapılan şey”, “örnek, karşılık”, “Bir şairin şiirini takliden söylediği şiir” (Şemsettin Sami, 2015, s.917), bir şairin manzum bir eserine (çok zaman gazeline) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye olmak üzere yapılan benzer” (Devellioğlu, 2015, s.952) tanımlamaları yapılmaktadır.

Pala’ya göre nazire edebiyatta bir şiirin (genellikle gazel) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine denir. Nazîre yazmaya tanzir; bu tür şiirlerin derlendiği kitaplara da nazîre mecmuası denir (Pala, 2015, s.354). Nazireler model aldıkları şiirle boy ölçüşmek isteyen şiirlerdir. Bu nedenle nazire beğenilen bir şiire bir tür cevaptır. Bu konuda Köksal, nazire ile ilgili şu tanımları yapmaktadır: Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan şiir diye tanımlanan nazîre ve nazîre yazmak yerine tanzîr ve tanzîr etmek yanında nazîre deme, cevap deme, cevap verme tabirleri de kullanılmış, nazîre yazana nazîre-gû, nazîre-perdâz denilmiş, model olarak alınan şiirin tam zıddını ortaya koymaya da nakîza adı verilmiştir. Ancak Câhiliye dönemi Arap şiirinde çok yaygın olan nakîza Türk şiirinde rağbet görmemiştir (Köksal, 2006, s.456). Ancak edebiyatımızda Cumhuriyet Edebiyatı dönemine kadar az da olsa örneklerine rastlanmaktadır.

Nazire beğenilen bir şiire karşı yazılır. Yeni yazılan şiirde orijinal şiirin biçimi ile konusu yeniden ele alınmış olur. Klasik Türk şiirinin dar çerçevesi içinde en mükemmel olanı söyleme endişesi, şairleri nazire yazmaya yöneltmiştir. Ancak bu tutum kesinlikle kuru bir taklitçilik değildir. Nitekim bazen nazire olarak söylenen şiir, orijinalinden daha güzel olabilir. Şiirine nazire yazılan şaire değer verilmiş, ona iltifatta bulunmuş demektir (Pala, 2014, s.72). Nazire şiirlerde zemin şiir-model şiir-nazir arasında kafiye ve redif yönünden nazire tanımlarında olduğu gibi uyum söz konusu

değildir. Son yıllarda yapılan araştırmalar, bazı nazire mecmualarında “nazire” tanımına uygun nazirelerin yanında zemin şiirden vezin ve kafiye bakımından farklılık arz eden nazirelerin de varlığını ortaya koymuştur.

Bilinen en eski Türkçe nazire mecmuası olan Ömer bin Mezid’in Mecmû’atü’n-nezâir’indeki model şiir-nazire farklılığı Eğridirli Hacı Kemal ve Edirneli Nazmî’nin mecmualarında görülen oranda gözlenmez. Mecmû’atü’n-nezâ’ir’de bir örnek dışında bütün nazireler zemin şiirle hem vezin hem kafiye/redif yönünden aynıdır (Köksal, 2018, s.41).

Nazire ile ilgili birçok çalışmada nazire tanımlamalarında vezin ve kafiye ortaklığına vurgu yapılmış, nazire şiirlerin farklı vezin ve kafiyede olabileceği üzerinde durulmamıştır. Köksal, bu tanımlamaların yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini söyleyerek şu tespitlerde bulunmaktadır:

Nazireden bahseden -görebildiğimiz- eserlerde zemin/model şiirden farklı vezinde de nazire yazılabileceğine dair bir nota rastlamadık. Ancak farklı vezinlerde yazılmış nazirelerin Mecma’u’n-nezâir’de onlarca örneği bulunmaktadır. Eğridirli Hacı Kemal’in Câmi’u’n-nezâir’inde ise zemin şiirden farklı vezinle yazılmış şiir örnekleri yüzlerle ifade edilebilecek sayıdadır. Bu yönüyle de “istisna” addedilebilecek makul miktarın çok çok üstündedir. Mecmâ’u’n-nezâir’de bunlardan bazılarının “Bahr-i Diger”, “Der-Bahr-i Diger” gibi başlıklarla verilmesi de bunların bilinçli kayıtlar olduğuna delalet etmektedir (Köksal, 2018, s.38).

Nazire mecmualarında nazire olarak gösterilen bu tür şiirlerin yani zemin/model şiirden vezin ve kafiye bakımından farklı olan şiirlerin gerçekten o şiirleri tanziren yazılıp yazılmadığından kesin olarak emin olamayız. Bunların nazire olduğunu -bu husus şiir içinde bir şekilde belirtilmedikçe- tespit edebilmenin imkânsızlığı ortadadır. Ancak nazire mecmualarında bunların yer alması özellikle de “Bahr-i Diger”, “Kâfiye-i Mugâyir-i Redîf-i U” gibi başlıklar taşımaları nazire derleyicilerinin vezin ve kafiyeleri farklı bu şiirleri bilinçli olarak nazire kabul ettiklerini, dolayısıyla en azından nazire derleyiciler açısından böylesi şiirlerin de nazire olarak algılandığını ispatlamaktadır (Köksal, 2018, s.43). Köksal’ın farklı vezin ve kafiyede şiirlerin de nazire olabileceğini nazire mecmualarını kanıt göstererek ispatlaması, farklı vezin ve kafiyede yazılmış model şiirlerin nazire geleneğinde zemin gazelin gösterdiği vezin ve kafiye yönünü de değiştirilebileceğine işaret etmektedir. Buradan yola çıkarak zemin gazelden farklı biçim özellikleriyle yazılmış model şiirlerin geleneğe biçim değişiklikleriyle yön verdiklerini söyleyebiliriz.

Nazîrenin, tanımından pratikte kullanılışına kadar problemli bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bazı retorikçilerle edebiyat tarihçilerine göre bir şiirin nazîre sayılabilmesi için esas alınan şiirle aynı vezin ve kafiye olması yeterliyken bazılarına göre aralarında ifade ve konu birliği de aranır (Köksal, 2006, s.455).

Türk edebiyatında nazirede şart olan, vezin, kafiye, redif, konu ve eda bakımından kısaca şekil ve muhteva yönü ile bulunması gereken benzerliklere on altıncı yüzyıldan sonra, yer yer uyulmadığı da bir gerçektir. Ancak bunlar yazılan nazirelere göre sınırlı sayıda şiirler olarak edebiyatımızda yer almıştır. Hatta yapılan tarifler göz önüne alınınca nazire ile ilgili kuralların yazılan eserlerde belirli şartları da ortaya koyduklarını dikkate almak gerekir. Ama her şiiri şekli ve içeriği uygun düşüyor diye nazire olarak değerlendirmek de doğru değildir. Çünkü kimi şiirler birbirine çok benzeseler de şairlerinin birbirinden haberi olmayabilir. Bu da sanatta bir rastlantı, bir tesadüf, bütün bunların da ötesinde, bir tevafuk demektir. Nazireye bakarken ve şiirleri bu açıdan değerlendirirken tevafuk olabileceğini de ayrıca hesaba katmamız gerekir (Yavuz, 2013 s.359). Yavuz bu sözleriyle biçim benzerliğinin nazire şiirler için bir koşul olamayacağını konu ve içerik benzerliğinin de bir şiirin bir başka şiire nazire olduğunu ispat eden bir ölçüt sayılamayacağını iddia etmektedir. Nazire ile ilgili bu tanımlamalar nazire şiirlerin belli bir tanım içine sıkıştırılmasını zorlaştırmaktadır.

Nazîrenin, asıl şiirin taklidi olmaması ve en az onun kadar güzel olması gerekir. Durum böyle iken divan şairleri nazireciliği bir biçim benzeyişi düzeyinden ileri götürememişlerdir. Örneğin, Fuzûlî yolunda şiirler yazan Kâzım Paşa, onun birçok gazeline nazîre yazmışsa da Fuzulî'deki ruh ve sanat onda olmadığı için kuru bir taklitten ileri gidememiştir. Yine Nedim'i izleyen İzzet Ali Paşa da Nedim'deki şuh üslubu taklit etmişse de başarılı olamamıştır. Hâlbuki nazirede asıl amaç, şairin kendi özelliğini ve sanatçı kişiliğini göstermesidir (Dilçin, 2016, s.269). Dilçin'e göre genç şairlerin usta şairleri taklit etmesi üslup ve eda yönünden onlara bir okul işlevi sağlamaktadır; usta şairler için de beğenilen, takdir edilen bir şiire nazire yazmak kendi şiirlerini geliştirmenin bir aracı olmaktadır. Ancak Dilçin'in de ifade ettiği gibi amaç sadece taklit değil, beğenilen bir şiirin eda ve söyleyiş bakımından bir üst seviyeye taşınmasıdır.

Türk edebiyatında hemen her nazım türündeki şiirler tanzîr edilmekle beraber nazîre en çok gazel ve mesnevi şekillerinde yazılmıştır. Nazîrelerin gazel üzerine yoğunlaşmasının nedenini gazelin klasik dönem şairlerinin şiir kudretini ispata en yatkın tarz olmasında, mesnevide ise bilhassa Nizâmî-i Gencevî'nin Hamse'sine nazîre

yazmanın Türk şairleri arasında âdeta bir gelenek haline gelmesinde aramak gerekir. Daha az olmakla beraber kasideler ve musammatlar da tanzîr edilmiştir. Hatta divan ve sözlük gibi eserlere bütünüyle nazîre yazıldığı görülmektedir. Nazîre mecmualarında, özellikle Eğridirli Hacı Kemal'in Câmiu'n-nezâir'inde gazelin murabba ile kasidenin gazelle, gazelin kasideyle tanzîri gibi nazım örnekleri yer alır (Köksal, 2016, s.456).

Eski edebiyatımızda gelişme eğitimi yapan genç şairlerin usta şairlere ait manzumelere nazîre yazması da bir gelenektir. Nitekim bu gelenek zamanla ileri düzeylere varmış, gazel gibi kısa nazım şekilleri yanında terkîb-i bend (msl. Ruhî'nin ünlü terkîb-i bendine Samî, Vâsîf, Kâzım Paşa ve Ziya Paşa gibi şairler tarafından nazîreler yazılmıştır) ve mesnevilerde de kendini göstermiştir. Leylâ vü Mecnûn, Hüsrev ü Şîrin, Yusuf'u Zelihâ gibi İslâm edebiyatlarının ortak aşk hikâyeleri nesilden nesile nazîre şeklinde aktarılmış; birçok dinî, tasavvufî, ilmî ve didaktik eserler de tercüme yoluyla tanzir edilmiştir (Pala, 2015, s.354). Nazirenin şiirimizde ortaya çıkışını, tarihî gelişmesini ve çıkış durumunu göz önüne alırsak, Behcetü'l-Hada'ik'tan öğrendiğimize göre Türk, Arap ve Fars edebiyatlarında XIII. yüzyıldan önce “nazire”nin varlığı söz konusudur. Bu türün Anadolu'da başlayan Türk edebiyatında Yunus Emre (ö. 1320) ile ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Yunus'un nazireleri Ahmed-i Yesevî'nin (ö. 1166) şiirlerine yazılmıştır. Ancak Yunus'tan önce bu türün ilk şairleri arasında yer vereceğimiz Türk şairi Hakîm Süleyman Ata'dır. Hakîm Süleyman Ata (ö. 1194) Ahmed-i Yesevî'nin hikmetlerine hikmetlerle karşılık vermiş, onun yolunu sadık bir öğrencisi olarak, devam ettirmiş ve şiirlerine nazireler söylemiştir (Yavuz, 2013, s.363).

Türk edebiyatında nazîreye benzeyen başka şiir türleri de vardır, bunlardan en yaygını tahmîslerdir. Tahmîs, terbi', taştîr, tesdîs gibi nazım şekilleri, bir şairin genellikle gazelinin her bir beytini aynı vezin ve kafiye de anlamca onu bütünlemek üzere dörder, beşer, altışar... bendlik musammatlar haline dönüştürmekten ibarettir. Çok bilinen bir şiiri model alarak onunla aynı vezin ve kafiye de fakat mizahî tarzda yazılmış şiir demek olan tehzil özellikle XIX ve XX. yüzyıl şairlerinde görülmektedir.

Öte yandan müşterek şiir söyleme geleneğinin tehzilcilik gibi XIX ve XX. yüzyıl şairleri arasında rağbet görmesi dikkat çekicidir. Tazmîn ile Türk şiirinde pek kullanılmamış olmakla birlikte nakıza ve selhi de nazîreye benzer şiirler arasında değerlendirmek mümkündür (Köksal, 2006, s.239-249).

Türk edebiyatında ortaya çıkan ve şiirimizi açarak genişleten, edebî faaliyetlerin canlılığını devam ettiren nazirecilik neticesinde yeni eserlerin yazılması da gerekirdi.

İşte bunun sonunda Türk edebiyatında nazire mecmuaları ortaya çıkmış oldu. Nazire mecmuaları yazılan şiirleri edebî bir zevke göre ele alıp, onlara ilgi duyarak devam ettiren şairlere yer vermeleri ve sevilen şiirleri ortaya koymaları açısından önemlidir. Her şeyden önce edebiyat tarihinde adları geçmeyen ancak şiirleri ile kendini gösteren, hayatları hakkında bilginin bulunmadığı şairlerimizin böyle mecmualarda yer alması edebî zenginliğimizi ve edebî genişliğimizi de göstermektedir. Unutulmuş ve eserleri kaybolmuş bu şairler sayesinde nazire mecmualarımız önem kazanmaktadır. (Yavuz, 2013,416) Bunlar, devrin zevk anlayışını, şairlerin eğilimlerini ve birbirlerine bakış açılarını göstermesi bakımından son derece önemlidir. Şiir mecmuaları, bugün divanları kaybolup gitmiş veya divan tertip etme fırsatı bulamamış şairler için de tek kaynaktır (İsen, (ed.), 2015, s.29).

Son yıllarda nazire mecmuaları hakkında çalışmalar artmıştır. Bu çalışmalar hem nazireciliğin gelişimi hem de klasik Türk şiirimizde adı geçmeyen şairlerin tanıtımı açısından önemli olmuştur.

Mecmûatü'n-nezâir, XV. yüzyıl Türk edebiyatının önemli kaynaklarından. Tek yazma nüshası bugün Oxford'da, school of Oriental and African Studies kitaplığında bulunmaktadır. 840/1457'de derlenmiş bir nazireler mecmuasıdır. Derleyen çağının şairlerinden 'Ömer bin Mezid'dir. Derleyici, 6 bahre ayırdığı şiirleri uyak düzenine göre ayrıca bir sıra içerisinde düzene koymuştur. Yapıtta 85 şairden 397 şiir bulunmaktadır. Şiirler sadece devrin ünlü şairlerini değil, nazireler yazan ümera'nın da şiirlerini kapsamaktadır. Şiirlerde her bahrin başında derleyicinin o bahrin ölçüsünün kolayca bellekte kalması için yazdığı bir ya da birkaç beyitlik bir manzume bulunmaktadır. Eserden ilk bahseden Sadettin Nühzet Ergun'dur. Dehhanî, Şeyyad Hamza, Gülşehrî gibi eski şâirlerin yanında özellikle XV. yüzyıl şâirlerinden Nesimî, Ahmedî, Tacî, Şeyhî gibi şâirlerin şiirlerini, nazîrelerini ihtiva eder (Canpolat, 2016, s.7-15).

Mecmû'atü'n-nezâ'ir'de, bu dönemin en seçkin şairlerinin şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerdeki dil, kuşkusuz çağın şiir dilinin seçkin örnekleridir. Bu bakımdan Mecmua'da birtakım halk için yazılan metinlerde rastlanan dönemin yazı dilinin genel çizgileri dışına çıkan çarpıcı özellikler bulunmamaktadır. Azeri lehçesinde şiirler yazan Nesimî'nin, Hasan Oğlu'nun, Sultân Ahmed bin Veys'in şiirleri de genel çizgileriyle dönemin Türkiye Türkçesine uydurulmuştur. Azeri alanından alınan örneklerde seyrek olarak kimi Azeri özellikleri kalmıştır (Canpolat, 1995, s.250).

Mecmü'atü'n-nezâ'ir, ihtiva ettiği şairler bakımından edebiyat tarihimizin aydınlanması için önemli bir rol oynamıştır. Nesimî, Ahmedî, Şeyhî gibi Klâsik şiirimizin ilk ustaları olarak bilinen şairlerin nasıl bir şiir ikliminde yetiştikleri etkilendikleri ve etkilendikleri şairler bakımından önemli izler taşıdığı gibi bulunduğu güne nazaran varlığından habersiz olunan birçok önemli şairin edebiyat tarihimize kazandırılması gibi önemli bir rol de oynamıştır (Köksal, 2018, s.78).

Camiü'n-Neza'ir'de, XIII. yüzyıldan XVI. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'da yaşayan şairlerden bir kısmının şiirlerinden örneklerle bunlara yapılan bazı nazireler yer almaktadır. Hayatı hakkında Eğridirli olduğundan başka hemen hiçbir şey bilinmeyen şair Hacı Kemal bu mecmuada 266 şairle birlikte kendisinin de bazı manzumelerine yer vermiştir. Ömer b. Mezid'in 840'ta (1437) tamamladığı Mecmuatü'n-nezâ'ir'inden sonra düzenlenmiş ikinci nazire mecmuası olan ve ondan çok daha hacimli bulunan eserin yakın zamana kadar bilinen tek nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki (nr. 5782) 496 varaklık nüsha idi. Daha sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi yazmaları arasında (İsmail Saib, I. nr. 804-805) iki cilt halinde biraz eksik yeni bir nüshası bulunmuştur (Canpolat, 1993, s.111-112).

Eğridirli Hacı Kemal tarafından hazırlanan Câmi'u'n-nezâ'ir, edebiyat tarihimiz açısından son derece önemli bir kaynak durumundadır. Derleyicinin önsözünde belirttiği gibi eserde 232 kaside, 34 murabba, 9 muhammes, 1 müseddes, 13 müstezad, 4 bahr-i tavi, 2 muaşşer, 13 münacat ve 2832 gazel vardır. Bu durumda mecmuada 3140 şiir bulunmaktadır. Hâlbuki Beyazıt nüshasının birçok varağı eksiktir. Derleyici 266 şairin 3140 şiirinden bahsederken bizim tespitlerimize göre eserdeki şiir sayısı 2824'tür. Bu mecmua edebiyat tarihimiz için bir hazine konumundadır. Ahmet Fakih'in Çarh-nâme'sinin yegâne metni bu eseredir (Köksal, 2018. s.79).

Edirneli Nazmî'nin **Mecma'u'n-nezâ'ir**'i ise H.930 (1524)'da tamamlanan derleyeni belli üçüncü nazire mecmuasıdır. Bu mecmuayla ilgili olarak ilk defa verdiği bilgiler, -Köprülü Nuruosmaniye Kütüphanesi 4222 numarada kayıtlı nüshaya göre aktardığını açıkladığını açıkça belirttiği halde- sonraki bütün çalışmalarda aynen aktarılmıştır. Bu bilgilere göre mecmuada 243 şairin 3354 gazeli vardır. Hâlbuki hazırlamış olduğumuz doktora tezinde (Köksal 2001) görüleceği gibi eser 360'ın üzerinde şairin 5527 şiirini kapsamaktadır. Eserin, internet ve iletişim imkânlarının gelişmesinden sonra ortaya çıkan yeni nüshalarıyla birlikte yapılacak bir tenkitli metinle şair ve şiir sayısının daha da artması mümkün ve muhtemeldir. Mevcut 12 nüshası tespit

edilmiştir. Dört nüshası karşılaştırılmasıyla doktora tezi olarak hazırlanan eser, 2012 yılında Kültür Bakanlığı tarafından e-kitap olarak yayımlanmıştır (Köksal, 2018, s.80-81).

Pervane Bey Mecmuası, derleyicisinin Pervâne b. Abdullâh olduğu sonundaki ferağ kaydından anlaşılan diğer önemli bir nazire mecmuasıdır. Mürettip hakkında incelediğimiz klâsik biyografi kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Elimizdeki tek bilgi tertip ettiği mecmuanın sonunda yer alan “efkâr-i ibâduhu Pervâne bin Abdullâh min-gılmâni’l-beyti’l-hâssati fî-sarâyi’l-âmireti’s-sultâniyye” ibaresidir. Buna göre Pervâne b. Abdullâh mürettibin künyesidir ve Kânûnî Sultan Süleymân’ın bendelerindendir. Hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulamadığımız için Pervâne b. Abdullâh’ın derlediği mecmua dışında bir eseri bulunup bulunmadığını da tespit edemedik. Ancak, edebî bir şahsiyet olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamakla beraber, böylesine hacimli bir mecmua tertip etmesi onun geniş bir şiir birikimine sahip olduğunu göstermektedir. Ferağ kaydına göre eserin H. 968 / M. 1560-61 tarihinde istinsah edildiği anlaşılmaktadır (Gıynaş, 2017, s.6).

Pervâne Bey Mecmuası, “elifbâ” sırasına göre düzenlenmiştir. Elifbâ sıralamasında -lamelif de bir harf olarak kabul edilerek - 29 harfe yer verilmiştir. Bu sıralama dışında vezin, redif, revî harf gibi herhangi bir sıralama unsuru gözetilmemiştir. Mecmuada 550 şaire ait 7345 zemin şiir ve nazire, 74 şaire ait 827 geçiş şiiri olmak üzere toplam 8172 şiir bulunmaktadır. 74 şairden 59’unun aynı zamanda zemin ve nazire şiirleri de bulunmaktadır. Böylece sadece geçiş şiiri bulunan şairler ve hem zemin şiiri/naziresi, hem de geçiş şiiri bulunan şairlerle beraber mecmua 565 şairin 8172 şiirini ihtiva etmektedir (s.7).

Nazirecilik geleneği çerçevesinde ele alındığında Pervâne Bey Mecmuası, Divan Edebiyatının şiir anlayışına, dolayısıyla edebiyat tarihine dair birçok konuyu aydınlatacak niteliktedir. Bunun yanı sıra şiirlerin başlıklarında yer alan bilgiler de mecmuayı, kendi türü içinde ayrı bir yer koymaktadır. Pervâne Bey Mecmuası’nın diğer şiir mecmualarından ayrılan bir yönü verdiği biyografik bilgilerdir. Bu bilgiler biyografi kaynaklarında yer alan türden olup, bu bakımdan mecmuaya ayrı bir önem kazandırmaktadır. Çoğu zaman şair ile ilgili bilgi verilirken nadiren şiir hakkında bilgi verildiği de görülür (s.35).

Bu konuda Fatih Köksal’ın eserinde şu örneklemeler verilmiştir:

“Nazire-i Şâvur Efendi Kuzât Tâifesindendir. Necâti Beg Musâhiblerindendir”

(3a),

Nazîre-i Sâfi Cezerî Kâsım'dur ki Sultân Bâyezid'e Lala olmuş idi" (9a)

Ez-ân-ı Zâti Balıkesir'dendür" (121a)

"Nazire-i Kara Çelebi Burusevîdür" (85a) (2018, s.82)

Metâli'un-nezâ'ir, 17. yüzyılda hazırlanan bir nazire mecmuası aynı zamanda derleyeni belli son nazire mecmuasıdır. Bu mecmua öncekilerden şairlerin sadece matla' beyitlerine yer veriyor olmasıyla ayrılmaktadır. Bu sebeple Metâli'u'n-nezâir adı verilen bu mecmuayı Budinli Hisâlî (ö.1062:1652) derlemiştir. Şairin kendi matla'larının da bulunduğu eser vezinlere ve kafiyele göre sıralanmıştır (Köksal, 2018, s.82-83).

Bu mecmuanın ilk cildi Bilge Kaya Yiğit ve ikinci cildi Abuzer Kalyon tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır.

Peşte'de yetişen Osmanlı aydınlarından biri olan Hisâlî'nin doğum tarihi konusunda bir bilgiye sahip değiliz. Asıl adı Hüseyin olan şairin kendisinden "Peşteli Hisâlî" veya "Budinli Hisâlî" diye bahsolunmaktadır (Yiğit, Kalyon, 2013, s.339).

Metâli'ü'n-nezâ'ir'in her iki cildinde yüzlerce şairin matla beyitleri yer almaktadır. Birinci cilt, "elif" harfinden "gayın" harfine kadar olan matlaları; ikinci cilt de "gayın" ile "y" harfleri arasındaki matla beyitleri içermektedir. Metâli'ü'n-nezâ'ir, Nuruosmaniye kütüphanesinde 4252-4253 numarada iki cilt olarak kayıtlı bulunmaktadır. Birinci cilt, 285, ikinci cilt 385 yapraktır.

Metâli'ü'n-nezâ'ir'de şairlerin matlaları sıralanırken kronolojik sıra veya kimin kime nazire yazdığı şeklinde bir bilgi verilmemiştir. Hisâlî, hemen her bölümün sonunda bölüme uygun kendi matlalarını sıralamıştır ve mecmuada en çok matla beyti kendisine aittir. Metâli'ü'n-nezâ'ir 'de 11.941'i birinci ciltte; 15.369'u da ikinci ciltte olmak üzere toplam 27.310 matla beyit bulunmaktadır.

Bursalı Mehmed Tahir'in ifadesine göre, Nuruosmaniye'de bulunan bu iki cildi Hisâlî kendi el yazısı ile kaleme almıştır. Mecmuadaki şairlerin büyük çoğunluğunu Osmanlı, İran ve Orta Asya Türk edebiyatı sahasında yetişmiş şairler oluşturmaktadır. Metâli'ü'n-nezâ'ir'in, sahasında hacimli bir eser olması ve mecmuada Osmanlı coğrafyası şairlerinin yanı sıra; Orta Asya sahasında gelişen Türk edebiyatı şairlerinin matla beyitlerine de yer verilmesi eserin değerini artırmaktadır (s.341-342).

Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr, İspartalı Yâverîzâde Kâbilî tarafından derlenmiş olan "Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr" adlı şiir mecmuası, çoğunluğu XVI. yüzyıla ait Türk ve Fars 722 şairden seçilmiş 5515 beyitten oluşmaktadır. Beyitlerden 1046 tanesi Farsça, diğerleri Türkçedir. Eser, şekil özellikleri itibarıyla matlalar mecmuası, içerik özellikleri itibarıyla da tematik bir mecmua niteliğindedir. Kâbilî'nin

mecmuasının tespit edebildiğimiz tek nüshası, Millet Kütüphanesi 34 AE Manzum 744-745 numaralara kayıtlıdır. İki cilt halinde tertip edilmiş bu nüsha, 270 varaktan oluşmaktadır (Gülbüz, 2018, s.14).

Nüşhada eserin istinsah tarihine ilişkin bir kayıt yer almamaktadır. Bununla birlikte içerisine alınan şairlerin XVI. yüzyıla ait olması, mecmuanın bu dönemde derlendiğini düşündürmektedir. Ancak eserde bu yolda bir kayıt bulunmamaktadır (Gülbüz, 2018, s.18).

Kâbilî'nin Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr adlı mecmuası tematik bir şiir mecmuasıdır. Esere alınan beyitler, işlenen temaya göre seçilmiş ve yine temanın belirleyiciliğinde sınıflandırılmıştır. Mecmuanın oluşum sürecini belirleyen ana tema, sevgilinin güzellik unsurlarıdır. Bunun yanında âşık ve rakibin hallerini konu edinen beyitler de ayrı başlıklar altında toplanmıştır (Gülbüz, 2018, s.25).

Mecmuanın dikkati çeken başka bir yönü de şairler hakkında sunduğu biyografik bilgilerdir. Eser, kaynaklarda geçmeyen bazı şairler hakkında bilgi vermenin yanında içerdiği biyografik kayıtlarla şairlerin adına, ailesine, memleketine, mesleğine, hayatına dair zaman tespitlerine, ait oldukları zümreye, edebî kişiliklerine dair bilgilere ulaşmamıza imkân tanımaktadır (Gülbüz, 2018, s.19).

Sabrî'nin Mecmuası, bilinen bu mecmuaların yanında kaynaklarda varlığından bahsedilen fakat metni bilinmeyen nazire mecmualarının da olduğunu görüyoruz. Bunlardan tespit edebildiğimiz bir örnek Ahdî Tezkiresi'nde sözü edilen İstanbullu Sabrî'nin mecmuasıdır. Sabrî'nin eski şairlerin divanlarını inceleyip nazire olanların matla'larını seçerek bir "Câmi'u'n-nezâir" kaleme aldığını bunların bir kısmına derleyicinin kendisinin de nazireler yazdığını bu eserlerin de devrinin şiir erbabı arasında kabul görüp beğenildiğini kaydetmektedir (Köksal, 2018, s.83).

Mecmû'a-i Nezâir'in tek nüshası vardır. Eserin tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü No:739 kayıtlıdır. İstinsah tarihi, H.1233/M.1817'dir. Eserin Müstensihi belli değildir (Gültekin, 2000, s.6-7). Eser, Pamukkale Üniversitesi'nde Hasan Gültekin tarafından bir yüksek lisans tezi yapılarak günümüz Türkçesine çevrilmiştir.

Na't ve Mi'râciye Mecmûası, Türkiye kütüphanelerindeki mevcut na't mecmûaları arasında tertiphususiyetleri açısından en mükemmel örneklerinden biri olan bu metin 50 (+II) varaklık bir hacme sahiptir. Sayfalar genellikle 23 satırdır. Mürettep bir mecmûa örneği olarak kabuledebileceğimiz eser, ser-levha kısımlarında tezhipli olup zarif bir nestalik hatta sahiptir. Kapakta 'ba'zı şuarânın nezâir-i mi'râciyyeleridir'

şeklindeki muhtevaya dair açıklayıcı bir cümle ve kütüphane kaydı bulunmaktadır. Mecmûanın Sultan II. Mustafa (ö.1703) devrinde tertip edildiği kesindir. Zira metnin hemen başında ‘hâlâ evreng-nişî n-i saltanat, ser-nâme-i dîvân-ı hilâfet; gevher-ibahr-i irfân Sultân Mustafâ Hân’ ibareleri geçmekte ve mahlası Meftûnî olan II. Mustafâ’ya ait bir na’t şiirine de yer verilmektedir. Mecmûa mürettibinin kim olduğu hakkında eserde herhangi bir açık kayıt yoktur. Buna rağmen eserdeki kimi hususlar bu mecmûanın, na’tlarıyla meşhur Süleymân Nahîfî tarafından tertip edildiğini düşündürmüştür. Umumiyetle XVII. yüzyıl şairlerine ait na’t örneklerinin derlendiği bu mecmuada 16 şaire ait 45 şiir bulunmaktadır (Tanyıldız, 2018, s.5).

Şair ve şiir dağılımları verilen bu mecmûada Nahîfî’nin 17 şiiri (1 mesnevî, 3 kasîde, 13 gazel), Nev’î-zâde Atâyî’nin 5 şiiri (4 mesnevî, 1 kasîde), Nadirî’nin 4 şiiri (2 kasîde, 2 gazel), Dânişî’nin 3 şiiri (1 kasîde, 2 gazel), Sâbit’in 3 kasîdesi, Şehrî’nin 2 şiiri (1 tercî’-i bend, 1 kasîde), Riyâzî, Şeyhülislâm Azîz Efendi, Mezâkî, Haylî, İsmetî, Fehîm, Neşâtî ve Rızâyî’nin 1’er şiiri bulunmaktadır. Mecmûada nazım şekli olarak 1’i muvaşşah 21 kasîde, 15 gazel, 5 mesnevî, 2 mütekerrir murabba’, 1 terkîb-i bend ve 1 tercî’-i bend bulunmaktadır. Nazım türü açısından bakıldığında mecmûada 34 na’t, 4 mi’râciyye, 4 na’t-mi’râciyye, 2 münâcât-na’t ve 1 Ramazâniyye-na’t bulunmaktadır (Tanyıldız, 2013, s.528).

Mecmû’atü’l-Letâif ve Sandûkatü’l-Maârif, Mecmû’atü’l-Letâ’if ve Sandûkatü’l-Ma’ârif, kafiye, redif ve vezin birliği gözetilmek suretiyle birbirine nazire olarak yazılmış şiirlerden oluşmaktadır. Mecmuaya alınan şiirler nazire esasına göre gruplandırılmış ve bu gruplar da kafiye/redif harflerine göre sıralanmıştır. Ancak eserde nazire gruplarının başındaki şiirlerin zemin şiir olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eserin nüshalarında derlenme tarihiyle ilgili bir kayıt düşülmemiştir. Öncelikle içerdiği şairlerin 16. yüzyıl şairi olması, mecmuanın bu yüzyılın eseri olduğunu göstermektedir. Mecmua 1563-1606 yılları arasında derlendiği söylenebilir. Müellifi belli değildir. Mecmuada 252 şaire ait 1429 şiir yer almaktadır. (Atik Gürbüz, 2018, s.16-17)

Mecmû’a-i Eş’âr, çalışmaya konu olan bu mecmua düzenleyeni ya da müstensihî bilinmemekle birlikte antoloji niteliğinde bir seçme şiirler mecmuasıdır. Mecmuada kimlikleri tespit edilebilen şairler göz önünde bulundurulduğunda genellikle XV. ve XVI. yüzyılda yaşamış 23 şairin şiiri yer almaktadır. Bu şairler, Necâtî, Figânî, Hayretî, İshak Çelebi, Selîkî, Za’fî-i Gülşenî, Fuzûlî, Hayâlî, Hayâlî-i Gülşenî, Emrî, Şemsî, Ulvî, Makâlî, Âşık Çelebi, Muhibbî, Bâkî, Sıdkî, Günâhî, Revânî, Sezâyî,

Mâtemî, Ahmedî ve Ânî Çelebi'dir. Bu mecmuayı önemli kılan, Şemsî Ahmed Paşa (?-1580)'ya ait, Eski Türk Edebiyatında tabiata ait unsurların şiire yansımalarına örnek teşkil eden bahar, bağ, çemen, serv, çenar, gonca, gül, sümbül, lale, nergis, benefşe, karanfül, yasemen ve zambak redifli 14 gazelin birbiri ardınca yer almasıdır. Mecmuadaki şiir sayısına gelince; 50 gazel, 3 mesnevi kafiyeli manzume, 1'i Farsça 3 muhammes, 1 tahmis, 1'i Farsça 2 kıt'a, 9 matla ve 4 ferd olmak üzere 73'tür (Çetinkaya, 2017, s.9).

Mecmûa-i Gazeliyyât, orijinal nüshası, İngiltere British Library Or.4129 numarada Nuh b. Mustafa Konevî "Mecmûa-i Gazeliyyât" adıyla kayıtlı diğer bir nazire mecmuasıdır. Mecmua 120 varaktan oluşmaktadır. Mecmuada 16 adet minyatür bulunmaktadır. Mecmuadaki minyatürlerin bazılarında I. Ahmed'in minyatürize edildiği anlaşılmaktadır. Resim şiir ilişkisi bakımından değerlendirildiğinde mecmuadaki minyatürlerin bulundukları yapraklardaki şiirlerle konu bütünlüğü oluşturduğu görülmektedir. Mecmuada mürettibin tertip sebebiyle ilgili herhangi bir kayıt mevcut değildir. Mecmuanın telif tarihi ve müstensihisi de bilinmemektedir. Katalog kayıtlarındaki bilgiler mecmuanın Nuh b. Mustafa Konevî'ye ait olduğunu tescil etmektedir. Mecmuanın Sultan Ahmed methiyeleri ile başlaması, tanzir edilen gazellerin çoğunun Bahtî'nin gazelleri olması, mecmuanın hat hususiyeti ve minyatürleri eserin Sultan Ahmed'e takdim edildiğini düşündürmektedir.

Mecmuada yer alan şiirlerin seçiminde alfabetik sıra, şairlerin mensûbiyet esası, nazım şekline göre sınıflandırma, konuya göre seçim ya da nazire mecmualarında takip edilen zemin şiir akabinde nazire yazma gibi tercihlerden herhangi birinin tümüyle kullanıldığı söylenemez.

116 yapraktan oluşan mecmua nazım şekilleri açısından değerlendirildiğinde çeşitlilik arz ettiği söylenemez. Katalog kaydında "Mecmûa-i Gazeliyyât" adıyla kayıt alınmış olan mecmuada gazel nazım şekli dışında az sayıda da olsa kaside, tercî-bend, muhammes, müseddes, tahmis ve kıt'a nazım şekillerine de yer verilmiştir. Mecmuada en çok kullanılan nazım şekli gazeldir. 391 adet gazelin yer aldığı mecmuada diğer nazım şekilleriye birlikte 409 şiir yer almaktadır (Özdemir, 2017, s.10).

BÖLÜM III

HAT REDİFLİ GAZELLER

3.1. Hat Redifli Gazellerin Genel Özellikleri

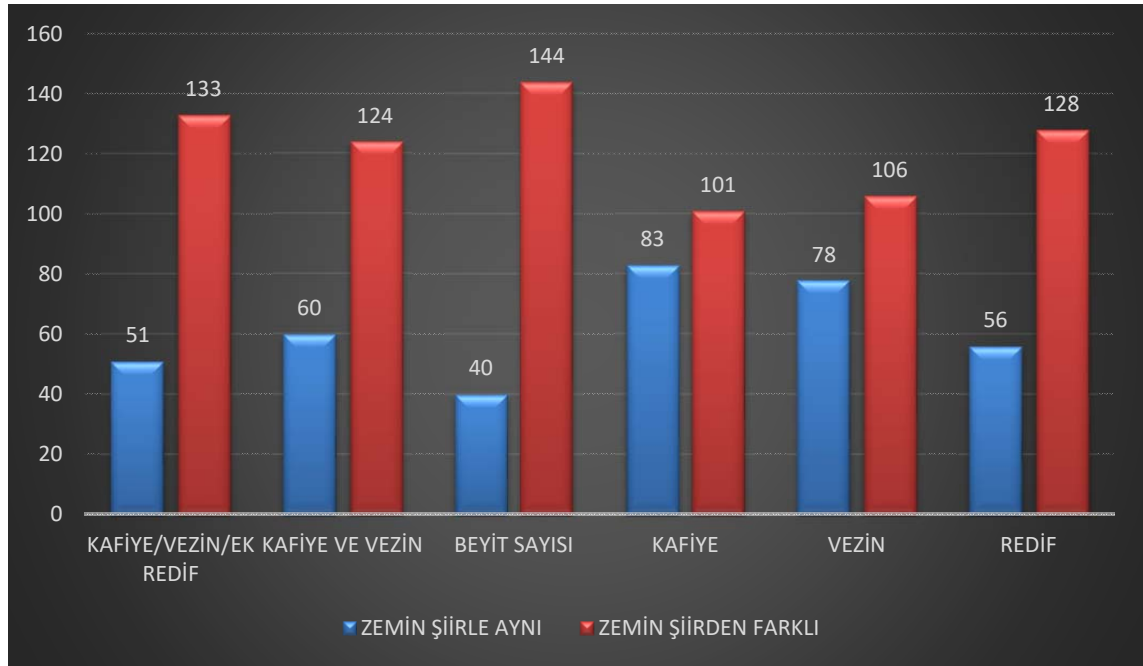
Nazirecilik, klasik Türk edebiyatımızın yüzyıllardır sürdürdüğü çok önemli bir şiir geleneğidir. Nazire geleneği içinde yer alan şiirler incelendiğinde nazirelerin redifleriyle anıldığı görülmektedir. Şairler sevdikleri, hayran oldukları şairlere nazire yazarlarken kendi şiirlerini zemin/model şiire öncelikle redifleriyle bağlarlar. Bu biçimsel bağlılık daha sonra vezinde, ortak sözcük dağarcığında ve içerikte kendini gösterebilir. Ancak bu temel ortak özellikler ileride paylaşacağımız tablolarda göstereceğimiz gibi zamanla kendi içinde farklı nazire gelenekleri de oluşturabilmektedir. Tezimizin konusu olan “Hat Redifli Gazeller” öncelikle rediflerinin ortak olması nedeniyle bir araya getirilmiştir. Çalışmamız 184 hat redifli gazelden oluşmuştur. Tezimiz, 15. yüzyıl divan şairi Şeyhi’nin zemin şiirinden itibaren yazılmaya başlanan ve 19. yüzyıla kadar nazire geleneği içinde tanzir edilen gazelleri kapsamaktadır. Hat redifli şiirler zamanla zemin şiirin vezin, kafiye ve redif özelliklerini birebir takip eden şiirlerin dışında redifine eklenen yeni ekler ve sözcüklerle farklılaşabilmekte, vezni ve kafiyesiyle zemin şiirden uzaklaşabilmektedir. 184 hat redifli gazeli nazirecilik geleneği yönüyle karşılaştırdığımızda zemin/model şiirle nazire şiirlerin ortak ve ayrılan yönlerini değerlendirdiğimizde bazı anlamlı sonuçlara ulaşılabilir. Öncelikle rediften sonra zemin/model şiiri nazire şiirlere bağlayan en önemli biçimsel ögenin kafiye olduğunu düşünmekteyiz. Bu düşüncemizi kanıtlayan bazı istatistiksel bilgiler tablo 1 ve grafik 1’de yer almaktadır.

Tablo 1

Hat Redifli Gazelerde Sayısal Veriler

BİÇİMSEL ÖZELLİKLER		Zemin Şiirle		Toplam	Yüzde
		Aynı	Farklı		
1	KAFİYE, VEZİN VE EK REDİF	51	133	184	%28
2	KAFİYE VE VEZİN	60	124	184	%33
3	BEYİT SAYISI	40	145	184	%22
4	KAFİYE	83	101	184	%45
5	VEZİN	78	106	184	%43
6	REDİF	56	128	184	%31

Tablo 1’de görüldüğü gibi hat redifli gazelerde en önemli biçimsel unsur kafiye-dir. Kafiye-den sonra vezin diğ-er önemli biçim unsurdur. Ancak kafiye, redif ve vezin-in zemin şiir-le ortak oldu-ğu gazelerin 184’te 51 olması biçim sadakat-inin hat redifli gazeler açıs-ından kuvvetli olmadı-ğını göstermektedir. Ayrıca biçimsel unsurlar iç-inde en zayıf olanın “beyit sayısı” oldu-ğu anlaşılmaktadır.

Grafik 1. Hat Redifli Gazelerde Sayısal Veriler

Hat redifli gazelerin zemin şiirinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezni kafiye olarak “-ar” ve sadece “hat” redifi kullanılmıştır. Kafiye-nin yanında ek redif yoktur. “Ek redif”le zemin şiirde kullanılan “hat” redif-inin dış-ında nazire şiir-lede kullanılan ek ve sözcük şeklinde, ilave redifler kastedilmiştir. Ele aldığımız hat redifli nazire şiir-lede ek redif-in nazire şiir-leleri bir-biriyle ilişkilendirmede önemli bir kıtas oldu-ğu ortaya çıkmıştır. Bu yüzden şiir-leler kafiye ve redif-le-rinin yanında ek redif-le-rinin benzerlik-le-ri yönüyle de gruplandırılmıştır. Şiir-leler gruplandırılıp tablo haline incelenirken düzenli ve ayırt edici olması için kısaltma kod-larıyla yer almıştır. Kısaltma kodu dört harften oluşmuştur. Birden fazla hat redifli gazelle-yazan şair-le-rin şiir-le-rini bir-birinden ayırt etmek için kısaltma kodu üç harf ve rakamdan meydana gelmiştir. Örneğin Derzi-zâde Ulvî’nin Divanı’nda yer alan hat redifli birden fazla gazelle, tabloda karışıklığa meydan vermemek için DUD1, DUD2, DUD3, DUD4 şeklinde kodlanmıştır.

Zemin şiirlerle vezin, ek redif ve kafiye özelliklerinin hepsiyle aynı biçimsel özelliklere sahip nazire şiirlerin toplamı 51'dir. Bu 51 şiirin yazıldığı yüzyıllara bakıldığında 15-19. yüzyıllar arası dağılım gösterdiği görülmektedir. Bu da nazirecilik geleneğimizin hat redifli gazeller için zemin gazelin yazıldığı 15. yüzyıldan klasik şiirimizin sonuna kadar yüzyıllardır sürdürülen güçlü bir şiir geleneği olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak geriye kalan 133 şiirin kimi zaman vezinde kimi zaman ek redifinde ve kafiyesinde farklılık göstermesi de ayrıca nazireciliğin statik bir şiir geleneği olmadığını değişime açık özelliğini göstermektedir. Ayrıca zemin şiirin beyit sayısı yedidir. Zemin şiirle aynı sayıda beyitle yazılan nazire gazellerin sayısı 40'tır. Kafiye ve vezinle birlikte beyit sayısının da nazire şiirlerdeki işlevinin araştırılmasının önemli olduğunu düşünmekteyiz. 182 gazel 5-15 beyit aralığında yazılmıştır. Buna karşın 15 beyiti aşan Seyyid Şerifi Mehmed Efendi'nin 26 beyitten oluşan mutavvel gazeliyle Yenişehirli Avni'nin 3 beyitten oluşan natamam gazeli dikkat çekicidir. Bundan sonraki bölümde hat redifli gazeller tablo 1'de görüldüğü gibi en kuvvetli biçimsel öge olan kafiyelerine göre sınıflandırılıp dizinleri çıkarılmış, buradan hareketle ortak kelime dağarcıkları saptanarak şiirler arasında anlam yakınlıkları bulunmaya çalışılmıştır. Şiirler arasındaki anlam yakınlıklarının ortak/farklı biçimsel özelliklerdeki nazire şiirlerde ne yönde değişkenlik gösterdiği araştırılmıştır. Ortak biçime sahip şiirlerin ortak kelime dağarcığına sahip olup olmadığı tablolarla ortaya konmuştur. Biçim benzerliğine sahip şiirlerin şairleri, kullandıkları kelime kadrosu yönüyle karşılaştırılmış, şairler arası üslup ve tema benzerlikleri ortak kullanılan "karakteristik sözcükler" in yer aldığı beyitler yoluyla örneklendirilmiştir.

"Karakteristik sözcükler" tabiriyle şiirdeki temayı sınırlayan şairin hayal dünyasını şekillendiren sözcükler kastedilmektedir. Klasik şiirimizde kimi zaman telmih yoluyla kimi zaman da şairlerin orijinal hayallerini anlatmada kullandıkları "karakteristik" nitelikli sözcüklerle sevgilinin ayva tüyünü tasvir ettikleri görülmüştür. Nazire yoluyla bu karakteristik sözcüklerin yinelenmesi şairler arasındaki yakınlıkları tespit etmek bakımından önemlidir. Sözcüklerin nazire şiirlerde yüzyıllar içinde kullanımının takibi nazirecilik bakımından hat redifi etrafında kelime kadrosunun nasıl bir değişim gösterdiğini de ortaya çıkaracaktır. Bu bakımdan hat redifli şiirlerin tamamının kelime dizini çıkarılmıştır. Kelime dizinleri gruplara göre sınıflandırılmıştır. Kelimeler içinde şairler arasında yakınlığı ortaya koyan karakteristik sözcükler ortaya konmuş ve bu sözcüklerin geçtiği beyitler örneklendirilerek bu yakınlık saptanmaya çalışılmıştır. Karakteristik sözcüklerle ne kastedildiği şu örneklerde somutlaştırılabilir:

Hız. Süleymân'ın karınca kıssasına telmih yapan aşağıdaki iki beyit şairlerini nazirecilik bağlamıyla birbirine yakınlaştırmaktadır. “Süleymân” sözcüğü, bu özelliği ile karakteristik sözcük sayılmalıdır.

Taht-ı sîm üzre Süleymân'ı zamândur ruhları

Eyledi mûr-ı Süleymân olduğın eş'âr hat

Seyyid Şerifi Mehmed Efendi. G.172/13

Mûr ayağı o mühr-i Süleymân-ı kıldı dûr

Âyîne-i cemâle varub inkisâr hat

Vechî. G.76/3

Hayâlî, ve Nev'î'ye ait beyitlerde sevgilinin ayva tüyünün betimlenmesinde “âşûb” sözcüğünün “karakteristik” özelliğinin kullanılmasıyla şiirler arasındaki anlam yakınlığı ortaya çıkmaktadır. Her iki şiirde de “âşûb” sözcüğü ile sevgilinin fitne çıkaran ayva tüyleri betimlenir. Bu yönüyle karakteristik sözcükler hem beyitlerin anlam bütünlüğünün oluşmasında hem de şairler arasındaki bağı göstermesi bakımından anahtar rolü üstlenir.

Hatt-ı âşûbu belirdikde Hayâlî göresin

Benleri gibi nice fitne-i devrân batar

Hayâlî, G.135/5

‘Ömre sürdi Nev’îyâ âşûb-ı zülf ü hatt-ı yâr

Gelmedün insâfa bir bî-hûde sevdâdur gider

Nev'î, G.150/5

Aşağıdaki beyitte de hat redifli gazellerde pek sık rastlanmayan “jeng” kelimesinin ayırt edici karakteristik özelliği dikkat çekmektedir. Hat redifli gazellerde ayna sevgilinin yanağı, ayva tüyü ise aynanın üstündeki toza teşbih edilir. Ayva tüyü aynı zamanda aynanın paslanmasını önleyen perdedir. Jeng sözcüğü de bu çağrışımlarla şiirlerde yer alır.

Gerçe mirât-ı ruh-ı yâre koyup jeng-i keder
 Müjde-i vasl ile râcih gönlüm ‘imar itdi hat
 Ahmet Badi G.77/5

Gam jengi tutdı âyinesin sâde dillerün
 Lev-i ‘izârı üzre idelden karâr hat
 Üsküplü Ata G.2214/5

3.2. Hat Redifli Gazel Yazan Şairler

Hat redifli toplam 184 gazel vardır. Ancak bazı şairler birden fazla hat redifli gazele sahip olduğu için hat redifli gazel yazan şair sayısı 149’dur. Birden fazla hat redifli gazel yazan 26 şair vardır:

Edirneli Nazmi (5), Derzi-zâde Ulvî (4), Hanyalı Nuri Osman (4), Ahmedi Rıdvan (3), Neyyir Abdüllahim Dede (3), Ahmet Vesim (2), Bosnalı Alaeddin Sabit (2), Celilî (2), Cemaledin Mahmud Hulvî(2), Çankırlı İbrahim Hurrem(2), Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî Efendi(2), Fasîhî(2), Hakani Mehmet Bey (2), Karamanlı Aynî (2), Keçecizade İzzet Molla (2), Mezâki (2), Mücrim Abid (2), Râtib Ahmed Paşa (2), Fevr-i Müderris (2), Rezmî (2), Sehmî (2), Selanikli Hasan Akif (2), Seyyid Şerifi Mehmed Efendi (2), Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi (2), Enverî (2), Vusûli (2).

Aynı şaire ait birden fazla gazelin birçoğu aynı vezinli değildir. Bu da şairlerin zemin gazelin dışında da model şiirleri de örnek aldığını veya kendisinin zemin gazelden farklı bir hat redifli gazel yazma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

[Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün]
 Kapladı ruhsâr-ı cânânı himâyet eyledi
 Bed-nazarlardan iki tug ile bu destur-ı hat

[Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün]
 Hatın ol dil-rübânın keyf edinmiş hokka-yı tab’ım
 Belî esrâr-ı tiryâk-ı cünûna yeg gıdâdır hat
 Hanyalı Nuri Osman

Kimi şairler de hem zemin şiirin vezin ve kafiyesini kullanmış hem de zemin gazelden farklı hat redifli şiirler yazmışlardır. Örneğin Edirneli Nazmî'nin beş hat redifli gazelinden ikisi zemin gazelin vezni olan “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” vezninde iken diğer üç şiiri ise birbirinden farklı vezne sahiptir.

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Gam gubârın def' ider dilden virür sâfi-safâ

Sufha-i hadd üzre şol reyhân misâli tâze hat

[Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün]

Ruhsârun üzre günden olup âşkâr hat

Mir'ât-ı hüsne kondurısardur gubâr hat

Edirneli Nazmî

BÖLÜM IV

NAZİRE MECMUÂLARINDAKİ HAT REDİFLİ GAZELLER

Hat redifli gazeller, divanların dışında nazire mecmualarında da yer almaktadır. Bu bölümde şairlerin divanlarında yer alıp almadığını gözetmeksizin nazire mecmualarında yer bulan tüm hat redifli şiirlere yer verdik. İncelememiz sonucunda yayınlanmış nazire mecmualarından Edirneli Nazmi'nin Mecma'u'n-Nezâîr'inde 21, Pervâne B. Abdullah'ın Pervane Beg Mecmuasında ise 12 hat redifli gazelin yer aldığını tespit ettik. Bu gazellerin içinde, Sehi Bey, Meâli, Revânî, Edirneli Nazmi ve Cem Sultan'a ait nazire şiirlerin aynı zamanda bu şairlerin divanlarındaki hat redifli şiirlerle aynı olduğunu belirledik. Bu durumda olan yani hem nazire mecmuasında hem divanlarda yer alanlardan nazire şiirlerin adını çıkarıp divandaki şiirlerin adını tabloda sıraladık ve kısaltma kodunu da buna göre belirledik. Pervâne Mecmuasında yer alan Kemalpaşazade'ye ait nazire'nin Mecma'un Nezâîr'de Şahidî mahlasına ait şairin şiiriyle aynı olduğunu tespit ettik. Dolayısıyla bu iki şairin aynı kişi olduğundan hareketle Mecma'un Nezair'deki Şahidî'ye ait şiiri listeye dâhil edip Pervane Beg'deki Kemalpaşazade mahlasını nazire mecmualarının dışındaki tablolarda incelememizin dışında tuttuk. Bütün incelemelerin sonucunda Pervâne Beg Mecmuası ve Mecma'u'n-Nezâîr'de hiçbir divanda yer almayan 22 hat redifli gazelin varlığını belirledik. Bunların dışında Kâbilî'nin "Sultân-ı Hûbâna Mûnasib Eş'âr" adlı nazire mecmuasında çeşitli şairlere ait hat redifli gazellerin matla beyitleri de bulunmaktadır. Bu mecmuada yer alan hat redifli gazellerin matla beyitleri şunlardır:

La'î-i Kayserî

[Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün]

Dir gören yir yir ki gelmiş 'ârız-ı cânâna hat

Yazılıp dur misk-i terden şafha-i mercâna hat

Ubeydî

[Mef'ûlû fâ'îlâtü mef'ûlû fâ'îlün]

La'î-i nigîni üzre nedür şol gubâr hat

Yazdı du'â-yı Hızır meger müşg-bâr hat

Fevrî Efendi

[Mef'ûlü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün]

Yâkût egerçi yazdı güzel bir gubâr hat

Ammâ hat-ı lebün gibi yok âbdâr hat

Kemâl Paşa-zâde Efendi

[Mef'ûlü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün]

Nakş itdi cân şahîfesine çün nigâr hat

Oldı gubâr u nesh muhakkak hezâr hat

Fürûgî

[Mef'ûlü fâ 'ilâtü mefâ 'ilü fâ 'ilün]

Yâkût yazdı hüsni ile gerçi hezâr hat

Yazmadı hatt-ı la'lüne benz[er] gubâr hat

Kemâl Paşa-zâde

[Mefâ 'ilün mefâ 'ilün fe 'ülün]

Lebün fikriyle cân atmış gelür hat

Giceyi gündüze katmış gelür hat

(Kabilî, 817-818)

Bu matla beyitleri içinde daha önce Pervane Beg Mecmuasında Kemalpaşazâde ve Mecma'u'n-Nezâir'de Şahidî'ye ait hat redifli gazellerin Kabilî'nin mecmuasındaki Kemâl Paşa-zâde Efendi ve Kemâl Paşa-zâde'nin hat redifli şiirleriyle benzerlik göstermediği belirlenmiştir. Dolayısıyla ya bu şairlerin isim benzerliği ya da aynı şairin hat redifli bir başka şiirinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Pervane Beg'in mecmuasındaki Fevrî-i Müderris ile Kabilî'nin mecmuasında yer alan Fevrî Efendi'nin şiirlerinin farklı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak burada yer alan Ubeydî'ye ait matlanın Ubeydi divanında yer alan hat redifli şiirle aynı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla hat redifli şiirler açısından Ubeydi'nin şiiri çıkarılırsa Kabilî'nin mecmuasından hat redifli gazel ailesine beş yeni şiirin dâhil edilebileceği söylenebilir. Mecmualarda Edirneli Nazmi'nin kendisine ait nazire şiirlere "Li-Mürettibihi" başlığı ile Pervane B. Abdullah'ın da birden fazla nazire şiiri olan şairlerin adlarını tekrarlamak yerine şairin

ilk şiirinden sonraki diğer şiirlerine “Ve Lehu Kezâ” başlığıyla yer verdiği görülmektedir.

Bu bölümde yer alan şiirler nazire mecmuâsında yer aldığı ve bu nedenle nazire olduğu kanıtlandığı için gazellerin zemin şiirle olan benzerlik ve farklılıklarının ele alınması nazirecilik geleneğinin yüzyıllar içinde nasıl bir seyir gösterdiğini belirlemek bakımından anlamlı olacaktır.

4.1. Edirneli Nazmî'nin Mecma'u'n-Nezâir'indeki Hat Redifli Gazeller

Bu bölümde hat redifli gazellerin nazire mecmualarında yer alanlarından Edirneli Nazmî'nin Mecma'u'n-Nezair adlı nazire mecmuasındaki toplam 21 hat redifli şiir bir araya getirilmiştir. 21 hat redifli şiirin içinde Şeyhî'ye ait hat redifli nazire şiir geleğinin zemin şiiri de bulunmaktadır. 21 şiirin 8'i nazire mecmuasının yanında şairlerinin divanlarında da yer almaktadır. Ancak tablolardaki kodlamada divanlarının adı tercih edilmiştir. Tablo 2'de şiirler şairlerinin yaşadıkları yüzyıla göre sıralanmıştır.

Tablo 2

Mecma'un-Nezairdeki Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
3	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
4	Nâzîre-i Lâmi'î	NLAM	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
5	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
6	Revani Divanı	REVD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
7	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
8	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
9	Edirneli Nazmî Divanı	EDN2	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
10	Me'âli Dîvânı	MELD	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
11	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
12	Nazîre-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
13	Nazîre-i Mu'idi	NMUİ	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
14	Nazîre-i Nazmî	NNAZ	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
15	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
16	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
17	Nazîre-i Sürûrî-i Müderris	NSUR	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
18	Nazîre-i Şahidî	NŞAH	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Sehi Bey Divânı	SEBD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Nazire- Muhyi	NMUH	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	16

Tablo 2'de görüldüğü gibi tüm şiirler Şeyhî'nin zemin gazeliyle aynı kafiye ve vezindedir. 15 ve 16. yüzyıl şairlerinin oluşturduğu bu grupta beyit sayısı bakımından Şeyhî'nin şiirinde olduğu gibi çoğunluk yedi beyitli gazellerden oluşmaktadır. Bu biçim

ortaklıkları Şeyhî'nin şairlik gücünün etkisiyle açıklanabileceği gibi nazire geleneğinde şairlerin biçim sadakatına verdikleri önemi de kanıtlamaktadır. 15. yüzyıldan itibaren klasik Türk şiirinde hızla yaygınlaşan nazirecilik geleneği nazire mecmualarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Mecma'u'un-Nezair de bu mecmuaların en önemlilerinden biridir.

Tablo 2'de görüldüğü gibi nazire mecmuâsında yer alan tüm gazellerde Şeyhî'nin zemin gazelinde olduğu gibi -ar kafiyesi yer almakta ve Muhyî'nin şiiri dışında ek redif de kullanılmamaktadır. Kafiye ögesi bu bakımdan nazire geleneği ile ilgili tanımlarla tam bir uyum sağlamaktadır. Şeyhî'nin zemin gazelinin vezni “mef'ûlü fâilâtü mefâilü fâilün”dür. Tablo 2'deki 21 gazelin hepsi zemin gazelle uyum içindedir. Vezinde de bu uyum sürdürülmektedir. Ancak beyit sayılarında aynı uyum görülmemektedir. Şeyhî'nin zemin gazeli 7 beyitten oluşmaktadır. Beyit sayısı bakımından tabloda sadece 12 gazelin Şeyhî'nin gazeliyle benzerlik gösterdiği diğer 9 gazelin farklı sayıda beyitlerden oluştuğu görülmektedir.

15. yüzyıl şairi Şeyhî'nin yazdığı hat redifli gazelle başlayan “hat redifli gazelle” geleneğinde 15. ve 16. yüzyıl şairlerinin çoğunun nazirecilik bağlamında zemin gazelin biçimsel özelliklerine sadık kaldıkları görülmektedir. Nazire tanımlarında genellikle vezin, kafiye ve edâ özelliklerinin ortaklığı üzerinde ittifak edilmiştir. 16. yüzyıldaki nazire mecmualarında hat redifli gazellerde kimi istisna örneklerle rağmen genelde bu ittifak edilen tanıma uygun olarak biçimsel ortaklıktan söz edebiliriz. Ancak divanlarda yer alan diğer hat redifli gazelle örnekleri vezne ve kafiye kayıtsız şartsız uyulmadığını da göstermektedir. Mecma'u'n-Nezâir'de kafiye ve redif uyumu büyük ölçüde sağlanmışken M. Fatih Köksal'ın “Divan Şiirinde Nazire” adlı eserinde “Eğridirli Hacı Kemâl'in Câmi'u'n-nezâir'inde zemin şiirden farklı vezinle yazılmış şiir örnekleri yüzlerle ifade edilebilecek sayıdadır ve bu yönüyle de “istisna” addedilebilecek makul miktarın çok çok üstündedir.” (2018, s.36) tespiti yapılmaktadır. Vezin farklılığının gazelleri söyleyiş bakımından birbirinden uzaklaştırdığı düşünülebilir; ancak vezinleri farklı bazı şiirlerin vezni ortak şiirlerden dil ve üslup bakımından daha yakın olabileceği örnekler çalışmamız içinde yer almaktadır. Üslup yakınlıkları özellikle kelime dağarcığındaki benzerlikler, kelime dağarcığı içindeki karakteristik sözcük ortaklığı şeklinde tezahür etmektedir.

Tablo 3

Mecma'un-Nezâir'deki Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR																					KELİMENİN
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	KULLANIM
KELİMELER	CSTD	EDN2	MELD	NMUH	NFAK	NHAF	NKAT	NLAM	NMAA	NMUL	NNAZ	NSUB	NSUN	NSUR	NŞAH	NŞAN	NEBD	REVD	SEBD	SEYD	ÜSAD	SIKLIĞI
1 Hîsn		1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	16
2 Gubâr		1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	14
3 Mûşk-bâr		1	1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	13
4 Gü-‘üzür				1		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	12
5 Yâkut		1	1	1		1	1		1	1		1	1		1	1	1	1	1	1	1	9
6 Ruh					1				1	1	1	1	1		1		1	1	1	1	1	9
7 Leb			1	1		1	1				1	1	1			1	1	1	1	1	1	9
8 Yüz		1	1				1	1	1	1				1		1	1	1	1	1	1	9
9 Nigâr			1	1			1	1	1	1		1	1				1	1	1	1	1	9
10 Abülân		1		1					1	1	1	1	1		1			1	1	1	1	8
11 Cemâl		1	1	1			1				1	1	1	1		1			1	1	1	8
12 ‘Ubâr				1		1	1		1	1	1	1	1	1					1	1	1	8
13 Karâr			1			1		1					1	1				1	1	1	1	8
14 Nesh			1	1		1			1	1		1	1		1				1	1	1	8
15 La’l		1	1	1		1				1		1	1					1		1	1	7
16 Kenâr				1		1	1					1	1	1				1				7
17 Reyhan					1		1	1	1	1								1	1	1	1	7
18 Yazır						1	1	1		1				1						1	1	7
19 Ayık			1		1			1						1							1	6
20 Gül							1				1	1					1				1	6
21 Yâdigâr		1		1					1			1	1					1	1			6
22 Had			1				1				1					1				1	1	6
23 Dâl				1				1								1			1	1	1	5
24 Âyîne				1		1					1					1					1	5
25 Kalemi						1			1								1	1	1		1	5
26 Perde		1	1							1			1	1			1					5
27 Fîne								1	1	1			1		1				1			5
28 Şive			1					1	1	1										1		5
29 Vech			1					1	1	1	1	1								1		5
30 Devr-i Kamer						1		1	1	1			1		1						1	5
31 Hatun			1	1				1						1					1			5
32 Sebze						1						1	1	1							1	4
33 Can							1					1	1	1		1						4
34 Yâr				1							1	1								1	1	4
35 Safha									1			1	1			1			1		1	4
36 Mâh				1						1		1	1	1			1				1	4
37 Levh					1	1	1		1				1			1						4
38 Kara		1					1				1					1				1		4
39 Hâr				1			1					1	1									4
40 Muhakkak			1					1							1					1	1	4
41 Ah							1			1					1			1				4
42 Rûm			1			1	1	1		1					1							4
43 Leşker					1	1				1	1	1							1			4
44 Ruhsâr											1		1						1			3
45 Zülf		1					1										1					3
46 Anber								1			1				1			1				3
47 Arz													1			1				1	1	3
48 Büce													1	1						1		3
49 Gam				1	1																1	3
50 Benefşe											1	1	1							1		3
51 Ahîr										1					1					1	1	3
52 Göz										1				1		1						3
53 Mülk					1			1					1				1					3
54 Sahîle						1														1	1	3
55 Nûsha		1						1								1						3
56 Toz										1							1	1				3
57 Cihân									1								1				1	3
58 İnkisâr					1							1		1	1							3
59 Lzâr		1											1		1						1	3
60 İstihâr									1					1			1					3
61 Nihân			1	1						1						1		1				3
62 Sanem					1		1							1								3
63 Vast			1			1											1		1			3
64 Dâ‘ire						1							1				1					3
65 Düre							1						1	1				1				3
66 Fir‘avn				1		1					1								1			3
67 Müsâ				1							1											3
68 Nigân					1							1		1	1							3
69 Aşkâr										1		1	1			1						3
70 Harâm		1	1									1										3
71 Aşkâr				1															1			2
72 Gönül										1								1				2
73 Bahâr										1		1					1		1			2
74 Akem																	1					2
75 Zâhir					1														1			2
76 Kâtib		1															1					2
77 Kudret						1								1								2
78 Şehr-i Yâr							1	1														2
79 Dîlber					1			1														2
80 İklim			1				1															2
81 Safâ										1							1					2
82 Sevâd												1				1						2
83 Büy					1														1			2
84 Hüb				1																	1	2
85 Mesk													1					1				2
86 Rûka								1												1		2
87 Varak								1									1					2
88 Gonce											1						1					2
89 Güzel			1	1													1					2
90 Mâr				1																1		2
91 Nûkûb										1											1	2
92 Nokta						1												1				2
93 Su		1				1																2
94 Tatar			1																1			2
95 Ter								1													1	2
96 Toprak		1																			1	2
97 Cedvel		1						1													1	2
98 Cem		1															1					2
99 Cîn			1																	1		2
100 Dîyâr						1																2
101 Güney		1																		1		2
102 Habes							1			1	1		1									2
103 Hezâr								1	1	1			1									2
104 Keveser							1					1										2
105 Mergüb									1								1					2
106 Misâl			1				1											</				

Edirneli Nazmi'nin Mecma'u'n-nezâir'inde yer alan hat redifli gazellerin kelime dağarcığı tablo 3'te gösterilmiştir. Ortak kelime havuzu (OKH) 113 sözcükten oluşmaktadır. Ortak kelime havuzundak sözcükler en çok yinelenmelerine göre sıralanmıştır. Buna göre gazellerde en çok yinelenen sözcükler şunlardır: Hüsn(16), Gubâr(16), müşk-bâr(14), gül-'izâr(13), yâkut(12), ruh(9), leb(9), yüz(9), nigâr(9), âbdâr(9), cemâl(8), î'tibâr(8), karar(8), nesh(8), la'l(7), fitne(5), sebz(4)... En çok yinelenen sözcüklerin sevgilinin güzelliğini anlatmakta kullanıldığı görülmektedir. Bunlardan gubâr, müşk-bâr, fitne ve sebz sevgilinin ayva tüyünü betimlemek üzere bir araya getirilmiştir. Gubâr tozdur. Ayva tüyünün şeklini anlatır. Müşk-bâr ayva tüyünün kokusudur. Sebz ise ayva tüyünün rengini dile getirir.

Ortak kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler ise sırasıyla şunlardır: Edirneli Nazmi (28 K.), Lâmi'î (28 K.), Meâlî(26 K.), Hâfî(26 K.), Mu'id'î(26K.), Sun'î(26), Şâhidî(27 K.), Sehî Bey(26 K.), Üsküplü Atâ(26 K.)'dir. Ortak kelime dağarcığından en az yararlanan şair ise Muhyî(9 K.)'dir. OKH'den yararlanan şairlerin istatistiklerine bakıldığında şiirlerinde kullandıkları sözcükleri bulundukları sanat ve kültür ortamından aldıkları kendilerine özgü özel bir kelime havuzu oluşturmadıkları söylenebilir.

Gerek en sık yinelenen sözcüklerin (hüsn, gubâr, müşk-bâr, gül-'izâr, yâkut vb.) fazlalılığı gerekse şairlerin genellikle ortak kelime havuzundaki sözcüklerden yararlanarak şiirlerini oluşturmaları nazire olduğu kanıtlanmış bu şiirlerin niteliklerini de ortaya koymaktadır. Bir başka söyleyişle şiirler arasındaki bağı sadece biçimsel ortaklıklar değil bu tabloda görüldüğü gibi ortak kelime havuzunu oluşturan sözcükler de sağlamaktadır.

OKH'de özellikle karakteristik olanların başlıcaları yâkut, Rûm, muhakkak, Fir'avn, Mûsâ, rik'a, Tatar, Habeş, âbdâr, devr-i kamer, âyîne, î'tibâr, nesh sözcükleridir. Bu sözcüklerden "yâkût" sözcüğünün bulunduğu beyitlerden bazıları aşağıdadır:

Hatt-ı lebünden oldı muhakkak cihânda kim

Yâkût yazmadı bu kadar *âbdâr* hat

Üsküplü Atâ G.2214/6

Tutdı kenâr-ı la'l-i lebünde karâr hat

Yâkût devridür ki bulur î'tibâr hat

Fakîrî G. 2223/1

*Yâkût*un üzre kim yazılıp dur gubâr hat

Devr-i kamerde andan ider iftîhâr hat

Hâfî G. 2209/1

Yâkût dirilüp göre ger hatt-ı la'lüniTahsîn idüp diye ki zihî *âbdâr* hat

Me'âlî G. 82/7

Dizelerde “yâkut” sözcüğü ile sevgilinin dudağı teşbih edilmektedir. Sevgilinin dudağına itibar kazandıran, tazeliği ve parlaklığı ile onu bile geride bırakan sevgilinin ayva tüyüdür.

Tablo 4

Mecma'un-Nezâir'deki Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21
	EDN2	MELD	NMUH	NFAK	NHAF	NKAT	NLAM	NMAA	NMUI	NNAZ	NSUB	NSUN	NSUR	NŞAH	NŞAN	NEBD	REVD	SEBD	ŞEYD	ÜSAD
CSTD	8	7	0	5	6	4	7	4	4	2	3	4	4	6	5	5	3	5	6	6
	EDN2	13	2	9	11	7	9	7	6	6	7	7	7	8	4	9	3	11	8	10
		MELD	2	12	9	7	8	8	5	8	9	8	4	9	5	7	6	7	7	12
			NMUH	0	1	2	2	1	2	2	1	2	2	2	0	1	0	3	3	4
				NFAK	7	6	8	6	4	5	9	9	5	8	4	8	5	7	5	7
					NHAF	8	9	4	6	6	8	9	6	9	5	6	5	7	9	11
						NKAT	6	4	8	6	5	6	6	7	4	4	6	8	5	7
							NLAM	12	6	3	4	8	5	12	4	9	5	9	9	9
								NMAA	3	3	4	5	1	7	3	7	4	10	4	6
									NMUI	5	2	8	4	10	5	6	6	7	3	9
										NNAZ	3	5	2	3	4	1	1	7	4	6
											NSUB	9	3	5	3	6	3	3	4	5
												NSUN	3	10	3	8	5	6	9	8
													NSUR	3	4	3	1	5	5	5
														NŞAH	3	7	5	7	7	9
															NŞAN	2	3	5	3	7
																NEBD	6	5	3	7
																	REVD	4	3	6
																		SEBD	7	9
																			ŞEYD	10

Şairlerin gazellerinde ortak kelime kullanımının karşılaştırıldığı tablo 4'te kafiye ve vezin ortaklıklarının ortak kelime dağarcığına da yansıdığı görülmektedir. Şairlerin şiirlerini yazarken belli şairlerle kelime hazinesi bakımından oldukça fazla sayıda sözcükle ortaklık kurdukları anlaşılmaktadır. Buna karşın az sayıda kelime ortaklığının olduğu şair çiftlerine de rastlanmaktadır.

Gazel gibi 5-15 beyitle sınırlandırılmış bir nazım şeklinde kelime ortaklıkları bakımından azımsanmayacak kadar sözcük ortaklığının olduğu görülmektedir. Bu da şairlerin doğal olarak dil ve üslup bakımından birbirlerinden etkilendiklerinin somut bir göstergesidir. Tabloya göre ortak kelime hazinesi şairler tarafından şu şekilde paylaşılmıştır:

Edirneli Nazmî-Me'âlî(13 K.), Lami'î- Şâhidî(12 K.), Lami'î-Mâtem-i Âcem(12 K.), Meâlî- Fakirî(12 K.), Meâlî- Üsküplü Ata(12 K.), Edirneli Nazmî-Hâfî(11 K.), Edirneli Nazmî- Sehi Bey(11 K.), Hâfî- Üsküplü Ata(11 K.), Mu'idi-Şâhidî(10 K.), Şeyhî- Üsküplü Ata(10 K.), Cem Sultan- Edirneli Nazmî(8 K.)

Hat redifli şiirlerde zemin şiirinin sahibi olan Şeyhî ile diğer şairler karşılaştırıldığında Edirneli Nazmî ile 8, Hafî, Sun'î ve Lâmi'î ile 9, Üsküplü Ata ile 10 sözcük ortaklığının olduğu görülmektedir. Diğer şairlerle de en az 3 sözcüğün ortak kullanıldığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar zemin şiiri birden fazla şairin tanzir ettiğini göstermektedir. Ayrıca Mecma'u'n-Nezâirdeki şairlerin hat redifli şiirleri yazarken sadece zemin şiirin sahibini değil, diğer hat redifli şairleri de model aldığı anlaşılmaktadır. Örneğin Mu'idî, Şeyhî ile 3 sözcük ortaklığına sahipken Şâhidî ile 10 sözcüğü ortak kullanmıştır. Şairler sadece nazire şiirin kaynağına değil o kaynaktan ayrılan kolları da örnek almaktadır. Bu kollara nazire şiirlerde “model şiir” denmektedir. Model şiirin, zemin şiiri vezin ve kafiye bakımından takip etmek zorunlulukları yoktur. Bu yüzden onları örnek alan nazireler hat redifli gazeller temel alındığında sadece “hat” redifinin ortak kullanıldığı diğer tüm özelliklerinin kısmen veya tamamen zemin şiirden ayrıldığı dallar olarak geleneğin bir parçası olmuşlardır. Bunun örnekleri ileride hem kafiyelerine hem yüzyıllarına göre hat redifli gazel tasniflerinde gösterilecektir.

4.2. Pervâne Bey Mecmuasındaki Hat Redifli Gazeller

Bu bölümde hat redifli gazellerin nazire mecmualarında yer alanlarından Pervâne b. Abdullâh'a ait Pervâne Bey Mecmuasındaki hat redifli şiirler bir araya getirilmiştir. Pervâne Bey Mecmuasında 12 hat redifli gazel tespit edilmiştir.

Tablo 5

Pervâne Bey Mecmuasındaki Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Revani Divanı	REVD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Nazire-i Fevr-i Müderris	NFM1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
3	Nazire-i Fevr-i Müderris	NFM2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
4	Nazire-i Kemal Paşa-zade	NŞAH	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
5	Nazire-i Nazmi	NNAZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
6	Nazire-i Niyazi Bey	NNİB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
7	Nazire-i Rızâyî	NRIZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
8	Nâzire-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
9	Nazire-i Sâbiî	NSAB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
10	Nazire-i Sun'î	NSUN	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
11	Nazire-i Şem'i Dede	SŞED	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
12	Sehi Bey Divanı	SEBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16

Tablo 5'te görüldüğü gibi bu gruptaki şiirler Revânî dışında 16. yüzyıl şairlerinden oluşmaktadır. Bu grupta Revânî ve Sehi Bey'e ait olan gazeller aynı zamanda şairlerin divanlarında da yer almaktadır. Tabloda mecmuada yer aldığı gibi nazire-i Revânî, nazire-i Sehi Bey yerine şairlerin divanları ve buna uygun kodlar kullanılmıştır. Sehî ve Sun'î'ye ait şiirler Edirneli Nazmî'nin mecmuasında da yer almaktadır. Kemal-paşazade'ye ait şiir Edirneli Nazmî'nin mecmuasında Şâhidî'ye ait şiirle aynıdır. Dolayısıyla bu iki şairin aynı kişi olduğu anlaşılmaktadır. Kafiye ile ilgili ayrımlarda oluşturulan tablolarda Şahidî mahlası kullanılmıştır.

Şiirler zemin şiirle vezin ve kafiye bakımından uyumludur. Sadece beyit sayılarında farklılık söz konusudur. 12 gazelden 3'ü zemin gazelin beyit sayısı olan 7 beyitten diğerleri çoğunluk 5 beyit olmak üzere 6 ve 7 beyitten oluşan gazellerdir. Gerek Edirneli Nazmî'nin mecmuası gerekse Pervane Bey'in mecmuasında yer alan nazire gazellerin zemin gazelle beyit sayısı bakımından farklılık göstermesi beyit sayısına şairlerin pek dikkat etmedikleri veya beyit sayısını nazire şiirlerde sadık kalınacak bir biçim unsuru olarak görmediklerini düşündürmektedir. Bunun dışında vezin ve kafiye bu iki nazire mecmuasında yer alan hat redifli gazellerin zemin gazelle uyum göstermesi şairlerin Şeyhî'nin zemin gazeline olan sadakatlerini göstermektedir. Ancak bu sadakatin 15 ve 16. yüzyıl şairlerinin hepsinde olduğu söylenemez. Biçim ortaklığı sadece nazire mecmuası derleyen şairler tarafından gözetilmiştir. Derleyicinin sadece biçim sadakatine uyum sağlayan şiirleri mecmuasına alması nazire tanımını vezin ve kafiye ortaklığına bağladığını düşündürmektedir. Nitekim nazire ile ilgili tanımlamalarda günümüze yakın birçok araştırmacının da aynı

kaniya sahip olduğunu ancak son yıllarda yapılan nazire ile ilgili çalışmalarda bu algının değişmesini sağlayan bulgulara ulaşıldığını söyleyebiliriz.

Tablo 6

Pervâne Bey Mecmuasının Kelime Havuzu

		DİVANLAR												KELİMENİN KULLANIM SIKLIGI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
	KELİMELEER	NFM1	NFM2	NNAZ	NNİB	NRİZ	NSAC	NSAB	NSUN	NŞAH	SŞED	REVD	SEBD	
1	Gubâr		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1		10
2	Ruh		1				1	1	1	1	1	1	1	8
3	Müşk-bâr	1	1		1		1		1	1	1			7
4	Leb		1	1	1		1	1			1		1	7
5	La'l	1	1		1		1	1			1			6
6	Yâkut	1	1		1		1			1			1	6
7	Nigâr	1				1	1	1			1	1		6
8	Can	1			1	1	1		1	1				6
9	Hüsn			1			1		1	1			1	5
10	İ'tibâr		1	1			1		1				1	5
11	Reyhan				1		1				1	1	1	5
12	Âbdâr		1				1	1		1			1	5
13	Fitne						1		1	1	1		1	5
14	Gül- 'izâr							1	1	1		1		4
15	Dil				1					1	1	1		4
16	Sebze				1		1		1		1			4
17	Gül			1	1						1		1	4
18	Yâdigâr				1		1					1	1	4
19	Karâr					1			1			1	1	4
20	Nesh				1		1		1	1				4
21	Âh					1		1		1		1		4
22	Cemal			1	1				1					3
23	Ruhsâr			1					1				1	3
24	Yüz						1				1		1	3
25	Âşıkâr							1			1	1		3
26	Kenâr						1		1		1			3
27	Yâr	1		1			1							3
28	Bâg				1				1		1			3
29	Vech			1			1						1	3
30	Had			1						1			1	3
31	Muhakkak				1		1			1				3
32	Zâhir									1	1		1	3
33	Nüşa		1				1			1				3
34	Misk	1					1						1	3
35	Gerd					1	1		1					3
36	Âşık					1							1	2
37	Ayîne							1		1				2
38	Kalem				1							1		2
39	Zülf	1				1								2
40	Gam					1					1			2
41	Levh						1			1				2
42	Benefçe								1		1			2
43	Âhir									1	1			2
44	Nakş					1	1							2
45	Şive		1										1	2
46	Mîhr						1	1						2
47	Sümbül				1							1		2
48	Devr-i Kamer								1	1				2
49	Hatun					1							1	2
50	Hızır						1				1			2
51	Rûm						1			1				2
52	Îzâr						1		1					2
53	Leşker			1			1							2
54	Meşk								1			1		2
55	Sevdâ		1		1									2
56	Dürc						1					1		2
57	Kamer						1				1			2
58	Âşkâr								1	1				2
59	Bârân						1	1						2
60	Pâyidâr				1			1						2
61	Hûn		1					1						2
62	Tâb	1						1						2
OKDK		9	12	11	19	11	34	15	21	22	21	14	20	

Kelimelerin en çok kullanılandan en az kullanılana doğru sıralandığı kelime havuzunda 62 sözcük bulunmaktadır. Şairler arasında en çok kullanılan sözcükler; gubâr, ruh, müşk-bâr, leb, la'l, yâkût, nigâr, can, hüsn, i'tibâr, reyhân, âbdâr, fitne, gül'izâr vb. sözcükleridir. Mecma'u'n-Nezâir'de en çok kullanılan sözcüklerin “hüsn(16), gubâr(16), müşk-bâr(14), gül-'izâr(13), yâkut(12), ruh(9), leb(9), yüz(9), nigâr(9), âbdâr(9), cemâl(8), i'tibâr(8), karar(8), nesh(8), la'l(7), fitne(5), sebz(4)...” olduğunu söylemiştik. Bu sözcükleri Pervâne Bey mecmuasında yer alan şairlerin kelime havuzu ile karşılaştırdığımızda hemen hemen aynı sözcüklerin şairlerce tercih edildiği söylenebilir. Bu durum, biçim ortaklığının yanında içerik ortaklığına da işaret etmektedir.

Her iki nazire mecmuasındaki gazelleri zemin gazelinin kelime hazinesiyle karşılaştırdığımızda da aynı sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre Şeyhî'nin zemin şiirinde yer alan başka şairlerce yinelenmiş sözcükler şunlardır: Hüsn, gubâr, müşk-bâr, yüz, âbdâr, karâr, nesh, reyhan, yazar, had, sebze, yâr, muhakkak, ârız, bâg, benefşe, sahife, hûb, rik'a, mâr, ter, toprak, güneş, saç. Şeyhî'nin gazelini oluşturmak için kullandığı kelime dağarcığı ile Pervâne Bey ve Mecma'u'n-Nezâir'de yer alan gazellerin kelime havuzu karşılaştırıldığında şairlerin zemin gazelle hemen hemen aynı kelime kadrosuna sahip olduğu söylenebilir. Bu durum Şeyhî'nin gazeline nazire yazan şairlerin Şeyhî'nin şairlik gücünden etkilendiklerine bir kanıt oluşturabilir. Ancak klasik Türk şiirinde 15. ve 16. yüzyılda, nazireciliğin henüz gelişim gösterdiği bir dönemde, hat sözcüğü etrafında şekillenen sözcüklerin de sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Hat sözcüğünü betimlemede şairlerin farklı hayaller kurduğu, buna bağlı olarak başka sözcüklerin de kullanıldığı müstakil nazire toplulukları oluşmuştur; bu topluluklar “kafiyelerine göre hat redifli gazeller” bahsinde etraflıca incelenmiştir.

BÖLÜM V

KAFİYELERİNE GÖRE HAT REDİFLİ GAZELLER

Kafiye, klasik şiir geleneğimizde diğer biçimsel öğelerle birlikte en önemli unsurlardan biridir. Klasik şiirimizin birçoğunda nazım biçimi oluşturulurken kafiyeyle özel bir önem verilmiştir. Örneğin mesnevi nazım şeklinde her beyit kendi arasında kafiyeleştirilirken gazel, kaside, kıt'a gibi türlerde farklı bir kafiyeleştirme yapılmıştır. Hatta nazım biçimleri içeriğe bakılmaksızın önce kafiyelerine göre ayırt edilebilmektedir. Kafiye, nazım biçimlerinde bir ahenk unsuru olarak kullanıldığı gibi nazım şeklinin yapısal özellikleri için de önemli bir rol üstlenir. Matla, hüsn-i matla, makta, hüsn-i makta, tecdîd-i matla gibi beyitlerin oluşmasında kafiye önemli bir işleve sahiptir.

Genellikle dize sonlarındaki sözcük köklerinde ve farklı görevdeki eklerde görülen ses benzerlikleri demek olan kafiye klasik şiirimizin en önemli biçimsel özelliklerinden biri belki de en önemlisidir. Nitekim 184 hat redifli gazeli kafiye, redif ve veznine göre sınıflandırdığımızda kafiyenin en yüksek yüzdeye sahip olduğunu saptadık. Bu bakımdan tezimizin konusu olan hat redifli şiirleri biçimsel olarak sınıflandırırken kafiyeyle temel almanın anlamlı olacağı kanısına vardık ve tüm gazelleri kafiyesine göre gruplandırdık. Ancak kafiyesi ortak şiirlerin gruplandırılması vezin ve ek rediflerine göre de alt gruplar oluşturmayı gerektirmiştir. Kafiyesi ortak ancak vezin ve ek redifi farklı gazellerin kendi içinde küçük gruplar oluşturması nazire geleneğimizde bazı anlamlı sonuçlar elde etmemizi kolaylaştırmıştır. Bu küçük grupların karşılaştırılıp şiirler ve şairler arası benzerlik/farklılıkların ortaya konması nazire geleneğine ait bazı yeni ölçütlerin de kendiliğinden ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kafiye, vezin ve ek redife ait ortaklıkların gruplandırılmasının yanında, bu gruplara ait kelime havuzlarının da tablolar haline ortaya konması nazire şiirlerin içeriğine ait bilgilerin karşılaştırılması için önemlidir. Şiirlerin kelime kadrosu çalışmamızda çoğunlukla “kelime havuzu” olarak adlandırılmıştır. Kelime havuzları şairlerin hayal dünyasının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böylelikle nazire geleneğimiz içinde biçim özellikleriyle birlikte kelime kadrosunda da meydana gelen değişimlerin seyri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ortak kelime dağarcığının gruplar ve yüzyıllar arasında araştırılmasının klasik şiir geleneğimizde mazmunların gelişimini takip etmek için de bazı önemli ipuçları vereceği kanısındayız.

5.1. -Ar Kafiye Gazeller

Bu bölümde hat redifli gazeller içinde -ar kafiye olanlar bir araya getirilmiştir. -Ar kafiyesi, hat redifli gazellerin zemin şiiri olan Şeyhî'nin gazeline de kullanılmıştır. Bu nedenle bu kategoride yer alan şairlerin nazire geleneğimiz açısından daha önce ele aldığımız “Nazire Mecmuâlarındaki Gazeller”le ortak bir yanı da vardır. Çünkü zemin gazelle kafiyesi aynı olan “Nazire Mecmuâlarındaki Gazeller”in diğer biçimsel özelliklerle birlikte neredeyse zemin gazelle tümüyle benzerlik gösterdiğini belirlemiştik. -Ar kafiye gazellerde de zemin gazelle olan kafiye ortaklığının diğer biçimsel özelliklere sirayet ettiğini ve tablo 7’de görüldüğü gibi kafiye ile birlikte vezin, ek redif hatta beyit sayısında zemin gazelle benzerliklerin arttığı görülmektedir. Bu nedenle kafiyenin nazire geleneğinde diğer biçimsel özelliklere göre daha baskın bir karakter olduğunu söyleyebiliriz. “-Ar Kafiye Gazeller” toplam 82 gazelden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan gazeller zemin gazelle aynı kafiyeyle sahiptir. Ancak kafiye ortaklığına rağmen zemin gazelden farklı vezinlere sahip gazeller de görülmektedir. Kafiye-vezin ortaklığının yüzyıl ile bağlantısı dikkat çekicidir. Zemin gazelin yazıldığı 15. yüzyıl ile 16. yüzyılda yazılmış hat redifli gazellerin biçimsel özelliklerine bakıldığında zemin gazelin biçimsel özelliklerine olan sadakatın sürdürüldüğünü 17. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar geçen süreçte yazılan hat redifli gazellerde ise zemin gazelden biçimsel olarak bir farklılaşmanın giderek bir kopuşun süregeldiğini söyleyebiliriz. 15 ve 16. yüzyılda yazılmış olan hat redifli gazellerin sayısı 50’dir. Bunların içinde zemin gazelle biçimsel özellikleriyle tam bir benzerliğe sahip hat redifli gazelle sayısı 43’tür. Bir başka söyleyişle 15 ve 16. yüzyılda hat redifli gazellerin zemin gazelle olan benzerliği %86’dır. Sonraki yüzyıllarda ise bu oranın giderek azaldığını 19. yüzyılda ise zemin gazelle bağın tamamen terk edildiğini göreceğiz. Bu bahsi “Yüzyıllara Göre Hat Redifli Gazeller” başlığı altında yeniden değerlendireceğiz. Ancak şimdiden şunu söyleyebiliriz. Nazire geleneğimiz açısından nazire tanımlarında sıkça vurgulanan kafiye ve vezin ortaklığı koşulu gerçekten uygulanmış olsaydı 19. yüzyıla kadar süregelen hat redifli gazellerde biçimsel farklılığın bu kadar derin olmayacağını söyleyebilirdik. Hat redifli gazellerin tarihsel gelişimi nazire tanımının yeniden yapılması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

Haddin sahifesinde aceb kim yazar hat

Kim müşk-i ter gibi kokar ol müşk-bâr hat

Pür-nûr iken güneş bigi cirminde hüsnünün
 Bedr ayda kelefleyin etmiş karâr hat
 Şeyhî

Nûrdur vechinde yârun ‘âşık-ı dîdâra hat
 Perde-i zulmetdür ammâ dîde-i agyâra hat

Yokdur ol mâhun felekde hüsn-i hattına misâl
 ‘Âlemi âralamışdur âre hüsn ü âre hat
 Muhutî

Göreliden rûyunı câna olupdur inkisâr-ı hat
 Anun ‘çün hatır-ı âyîneden gitmez gubâr-ı hat

Göreliden gül’izârün üzre hâli nokta şeklinde
 Dilinde lâlenün muzmer sevâd-ı dâgdâr-ı hat
 Şuhî

Geldi ru-yı yâri seyrân-ı çemen-zâr itdi hat
 Ehl-i ‘aşka geşt-i gülşen-gâhı izhâr itdi hat

Yogiken hiç seyr-i sahrâ-yı selâmetden eser
 Hamdi-lillâh irişüp bunca yogı var itdi hat
 Ahmet Badî

Tablo 7

-Ar Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
3	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
4	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA2	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
5	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA1	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
6	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
7	Nâzire-i Hâfî	NHAF	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
8	Nâzire-i Kâtibî	NKAT	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
9	Nâzire-i Lâmi'î	NLAM	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
10	Necatî Bey Divanı	NEBD	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
11	Revânî Divanı	REVD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
12	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
13	Muhiti Divanı	MUHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	16
14	Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
15	Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi Divanı	SŞM2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ar-ı hat	16
16	Vusûlî Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
17	Aşkî Divanı	ASKD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-a hat	16
18	Celîlî Divanı	CEL1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Çorlulu Zarîfî Divanı	ÇOZD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Derzî-zâde Ulvî Divanı	DUD2	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Derzî-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
22	Ganî-zade Nadîrî Divanı	GAND	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Gelibolulu Sîrurî ve Divanı	GESD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
24	Me'âlî Divanı	MELD	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
25	Medhî Divanı	MEDD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
26	Muhyî, Hayatî, Edebi Kışîlîğî ve Divanı	MUYD	9	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nâzire- Muhyî	NMUH	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
28	Nâzire-i Fakîrî	NFAK	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nâzire-i Fevrî-i Mûderrîs	NFM1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nâzire-i Fevrî-i Mûderrîs	NFM2	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nâzire-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nâzire-i Mu'îdî	NMUİ	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nâzire-i Nazmî	NNAZ	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nâzire-i Nîyazî Bey	NNİB	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nâzire-i Rîzâyî	NRIZ	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Nâzire-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Nâzire-i Sâbirî	NSAB	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Nâzire-i Subhî	NSUB	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Nâzire-i Sun'î	NSUN	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
40	Nâzire-i Sûrûrî-i Mûderrîs	NSUR	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
41	Nâzire-i Şahidî	NŞAH	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Nâzire-i Şânî	NŞAN	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
43	Nâzire-i Şem'î Dede	SŞED	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
44	Prîzenlî Şemî Divanı	PRŞD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
45	Sehî Bey Divanı	SEBD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
46	Ubeydî Divanı	UBED	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
47	Ünâmî Divân Şairlerî ve Enverî Divanı	ÜNEN	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
48	Vechî Divanı	VECD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
49	Vusûlî Divanı	VUS1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
50	Edîrnelî Nazmî Divanı	EDN2	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
51	Gümtîkelî Dürî Divanı	GÜDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
52	Mehmet Adlî Divanı	MEAD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
53	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
54	Fevzî Divanı	FEVD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
55	Nazîf Divanı	NAZD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
56	Nevîzade Atayî Divanı	NEAD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
57	Rîzayî Divanı	RIZD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
58	Suphî-zâde Feyzî Divanı	SUFD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
59	Şuhî Divanı	ŞUHD	5	Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün	âr-ı hat	17
60	Adem Çelebî Divanı	ADÇD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
61	Ağazade Örfî Divanı	AGÖD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
62	Benderlî Cesârî Divanı	BECD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
63	Ebubekîr Samî Paşa Divanı	ESPD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
64	Fasîhî Divanı	FAS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
65	Mücrîm Abîd Divanı	MÜA1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
66	Neyyîr Abdüllahîm Dede Divanı	NAD2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
67	Erzurumlu Zihnî Divanı	ERZD	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
68	Es'ad-ı Bağdadî Divanı	ESBD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
69	Haşmet Kûllîyatı	HAŞK	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-a hat	18
70	İbrahim Hanîf Divanı	İBHD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
71	Mustafa Sıdkî Efendî Divanı	MSED	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
72	Selanîkî Hasan Akîf Divanı	SHA1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
73	Selanîkî Hasan Akîf Divanı	SHA2	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
74	Şeyhülislam Es'ad ve Divanı	ŞEED	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
75	Erbillî Amâ Yusuf Garîbî Efendî Divanı	EYG2	10	Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün	âr-ı hat	18
76	Mücrîm Abîd Divanı	MÜA2	7	Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün	âr hat	18
77	Ahmet Badi Divanı	AHBD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr idî hat	19
78	Cazîp Divanı	CAZD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
79	Fatîn Divanı	FATD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-e hat	19
80	İstanbulu Eşref Divanı	İSED	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
81	Senîh-i Mevlevî Divanı	SEMD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
82	Meşhurî Divanı	MEŞD	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	âr-ma hat	19

“-Ar Kafiye Gazeller” zemin gazel olan 15. yüzyıl şairi Şeyhî’nin gazelinden 19. yüzyıl şairleri Âkif, Fatin, Meşhûrî, Hürrem gibi şairlerin gazellerini de içine alan beş yüzyıllık bir dönemi kapsamaktadır. Nazîre geleneği içinde Şeyhî’nin gazelinden itibaren -ar kafiye gazeller kafiye/ölçü bakımından en büyük ortak bileşeni oluşturmuşlardır. Hat redifli 184 gazelin ortak bileşenleri karşılaştırıldığında zemin şiirle kafiyesi aynı olan -ar kafiye gazeller 87, zemin şiirle aynı vezne sahip olan “mef’ûlû fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli gazeller ise 81 gazelden ibarettir. Veznin “tevafuk” olma olasılığının kafiye göre daha güçlü olduğu söylenebilir. Buna rağmen hat redifli gazelerde kafiyenin vezne göre sayısal çoğunluğu elde etmesi kafiyenin vezne göre daha güçlü bir biçimsel unsur olduğunu kanıtlamaktadır. “-Ar Kafiye Gazeller” için zemin şiire göre bir karşılaştırma yapıldığında tablo 8’deki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

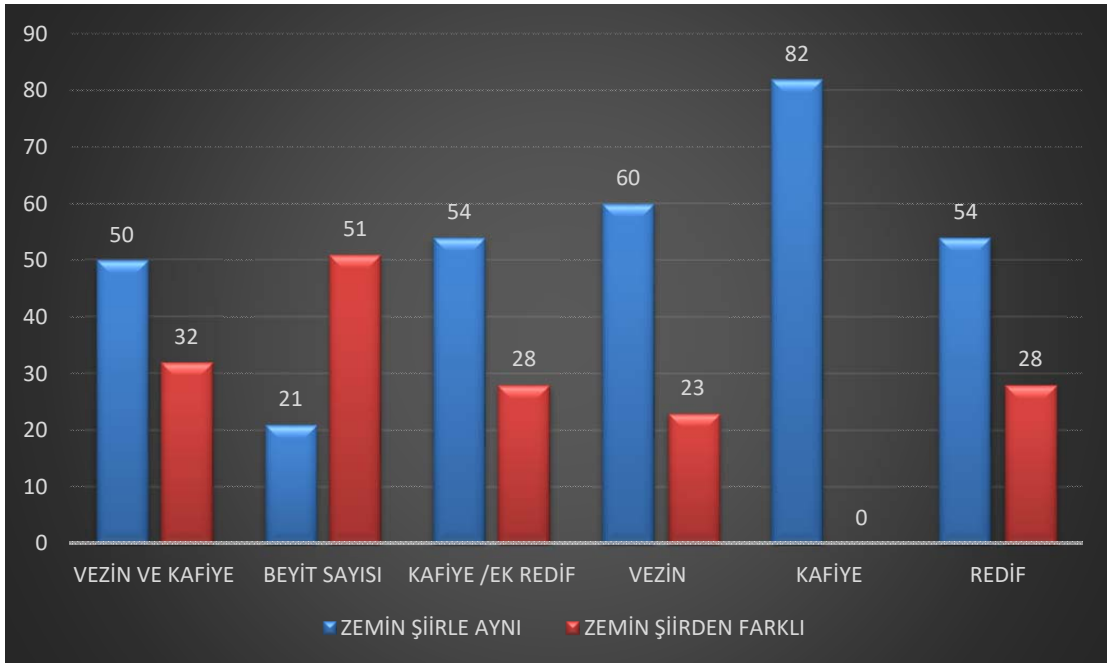
Tablo 8

-Ar Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler

	BİÇİMSEL ÖZELLİKLER	Zemin Şiire Göre Gazeller		Toplam
		Aynı	Farklı	
1	VEZİN VE KAFİYE	50	32	82
2	BEYİT SAYISI	21	51	82
3	KAFİYE/ EK REDİF	54	28	82
4	VEZİN	60	22	82
5	KAFİYE	82	0	82
6	REDİF	54	28	82

-Ar kafiye gazellerin zemin gazelle karşılaştırıldığı tablo 8’e göre kafiye en güçlü biçimsel ögedir. Kafiye den sonra şairlerin vezin ortaklığını önemsediklerini söyleyebiliriz. İster zemin gazelle uyumlu olsun ister farklılık göstere sin vezin ve kafiye de şairler birbirlerinin şiirlerini tanzir etmektedirler. Tanzir ettikleri şiir zemin gazelle biçim bakımından farklılık gösteren aynı zamanda kendisinden sonraki şairler için de bir “model şiir” oluşturabilirler. Zemin gazelden farklı biçimsel unsurlara sahip model şiir zamanla kendi müstakil nazire geleneğini oluşturabilir. Böylece ortak bir redife bağlı ancak farklı kafiye ve vezinlerde yol alan bir nazire geleneği ortaya çıkar.

Bu modellemenin en azından hat redifli gazeller için geçerli olduğu söylenebilir. Bununla beraber nazire geleneğinde kafiye ve veznin yanında ek redifin de birbirine nazire olan şiirlerin tespitinde önemli bir anahtar olabileceğini söyleyebiliriz. Ek redifin ortak olduğu şiirlerde diğer biçimsel özelliklerin de benzerlik gösterdiğini ortak kelime havuzunda da belirgin bir artışın olduğunu “-A Kafiye” ve “-An Kafiye” gazellerin analizlerini yaparken de ortaya koyacağız. Ancak biçim yönünden taklit etmenin öğelerinden biri olarak “beyit sayısı”ndaki karşılaştırma nazirecilik bakımından anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmamıştır. Hat redifli şiirlerde beyit sayısındaki ortaklığın en azından yüzde ellinin altında kalması nazirecilik bağlamında beyit sayısının bağlayıcı bir biçimsel özellik olmadığını ortaya koymaktadır.

Grafik 2. -Ar Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler

-Ar Kafiye gazellerin ortak kelime havuzunda 82 gazelden 341 ortak sözcüğün kullandığını görmekteyiz. Ortaya çıkan tablo bu sayfa sınırlarını aştığı için en fazla kullanılan sözcüklerden 16’sı tablo 9’da yer almaktadır. En sık kullanılan sözcüklerin karakterine bakıldığında hat ile ilgili sözcüklerin varlığı dikkat çekicidir. Elbette redifin hat olması ayva tüyünün rengi, kokusu, biçimi ile ilgili “gubâr, müşkbâr, yâkut, sebze-zar” gibi sözcüklerin en sık kullanılan sözcükler arasında yer almasına yol açmıştır.

Kafiye türü değiştikçe ortak kelime havuzunun (OKH) farklı sözcüklerden oluştuğu görülmektedir. Yaptığımız çalışmada kafiyelerine göre sınıflandırdığımız hat

redifli gazellerde kelime dizin çalışmasından sonra oluşturduğumuz tablolarda en çok kullanılan sözcükleri sıralarken şu sonuçlara ulaştık:

-A Kafiye Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: hüsn(12), dil(12), rûy(8), âşık(7) ruh(6), sevdâ(6), vech(6), ebrû(6), gönül(6), gavga(5), siyeh(5)...

-An Kafiye Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: hüsn(13), dil(8), ruh(8), ruhsar(8), ârız(7), gül(7), cânan(6), divân(6), fermân(6), reyhân(6), safhâ(6), sümbül(6), uşşak(5)'tır.

Buna karşın -ar kafiye gazellerde tablo 9'da görüldüğü gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kelime kadrosundaki gubâr, müşkbâr, yâkut, gül-'izâr gibi sözcüklerin bu grupta ön sıralarda yer alması anlamlıdır. Çünkü -an ve -a kafiye gazellerden farklı bir kelime kadrosu ortaya çıkmıştır. Bu da kafiye değişiminin doğrudan ortak kelime havuzuna yansıdığını ortak kelime havuzunda değişikliğe yol açtığını göstermektedir. Ayrıca bu durum, biçim değişikliğine bağlı olarak şairlerin ortak hayal ve mazmun dünyalarında da bir değişimin yaşandığının göstergesidir.

Tablo 9

-Ar Kafiye Gazellerde En Çok Yinelenen Sözcükler

Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı
Hüsn	56	Gubâr	49	Müşkbâr	40	Gül-'izâr	36
Ruh	31	Cemâl	29	Dil	25	Yâkut	25
La'l	24	Leb	24	Âşık	23	Ruhsâr	23
Sebze	22	Nigâr	21	Yüz	21	Âşıkâr	20
Toplam Sözcük	341	Toplam Gazel	82				

-Ar kafiye gazellerde, tablo 9 ve grafik 2'deki verilere göre kafiye ortaklığına rağmen vezinde, ek redifte farklılık gösteren gazellere rastlanmaktadır. Çoğunluk "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" veznindedir. İkinci sırada "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" vezni kullanılmıştır. Beyit sayısı 5-15 arasındadır. Ancak Seyyid Şerifi Mehmed Efendi'nin 26 beyitlik mutavvel gazeli istisnadır. Karamanlı Aynî, Mücrim Abid, Edirneli Nazmî, Selanikli Hasan Âkif, Seyyid Şerîf Mehmed Efendi, Fevr-i Müderris ve Vusûlî'nin birden fazla -ar kafiye gazeli vardır. Bunların adlarının kısaltmalarına numara eklenerek aynı şaire ait farklı gazellerin ayırt edilmesi

sağlanmıştır. Bu kısaltma örneğin birden fazla hat redifli şiiri olan Edirneli Nazmi’de EDN1, EDN2, EDN3, EDN4, EDN5 şeklinde olmuştur. Bu şekilde numara verilerek yapılan kısaltmalar, şairin tabloda hangi şiirinin yer aldığının anlaşılması için kullanılmıştır. Bu gazeller kafiye ve vezin farklılıkları gösterdikleri için farklı gruplarda farklı kodlarla yer almışlardır.

Kafiyesi ve ek redifi aynı olan gazellerin vezinlerinin de ortak olması anlamlıdır. Ek redifte çoğunlukla -a hat, -ı hat redifleri kullanılmıştır. Biçim ortaklığı bulunan şairlerin içerik ortaklığı normal karşılanmalıdır. Ayrıca biçimsel benzerliklerin kelime kadrosundaki benzerliği ve ortak kelime dağarcığındaki nicel artışı da beraberinde getirmesi beklenmelidir. Bu bakımdan -ar kafiyeli gazellerin; vezinlerine, ek redif farklılıklarına göre gruplandırılarak nazirecilik bağlamında incelenmesinin bazı sonuçlara ulaşmamızı kolaylaştıracağını düşünmekteyiz.

5.1.1. Redifine Göre -Ar Kafiyeli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeli olanlarının aldığı redife göre sınıflandırılması yapılacaktır. Nitekim redif ve redifin yanında yer alan ek redifin nazirecilik bağlamındaki önemini vurgulamıştık. Gruplandırma yapılırken gazellerin vezin ve kafiyeleri dikkate alınmayacak sadece ek rediflerine göre benzer olan gazeller bir araya getirilecektir.

Nazire gazeller, vezin ve kafiyelerine göre sınıflandırılabilirdiği gibi ek rediflerinin farklı oluşuna göre de gruplandırılabilir. Ek redifin nazire gazellerdeki önemi grafik 2’de yer alan verilerle ortaya konmuştu. Şeyhi’nin hat redifli zemin şiirinde ek redif yoktur. Ancak ondan sonra yazılan birçok hat redifli şiirde hem ek hem de sözcük şeklinde ek rediflerin kullanıldığı görülmektedir. Bu da hat redifli şiirleri değerlendirirken ek redif olarak bir kategori açmayı zorunlu hale getirmiştir. Nazire şiirlerin biçimsel özellikleri sıralanırken redif ortaklığı birçok kaynakta vurgulanır. Konuyla ilgili en geniş kaynak olarak addedilebilecek Fatih Köksal’ın “Sana Benzer Güzel Olmaz” adlı eserinde nazire şiirlerde “vezin ve kafiye birliği” biçimsel olarak iki aslî unsur olarak sayılmaktadır. Bu biçimsel unsurlara “ortak eda” da dâhil edilerek nazire şiirlerin belirlenmesinde vezin, kafiye ve eda ortaklığının altı çizilmektedir (2018, s.37-38). Ancak yüzyıllar içinde vezin farklılığına dikkat çekilirken ek redif farklılığının göz ardı edildiği görülmektedir. Hâlbuki ortak redifle birbirine bağlanan hat redifli şiirler zamanla kafiyesine ve ek redifine göre değişim göstermiştir. Bu yüzden ek

redifin hem kendine özgü müstakil nazire gruplarının ortaya çıkarılması hem de şairlerin birbirleriyle etkileşiminin saptanması açısından araştırılması önemlidir. Bu bölümde hat redifli ve -ar kafiyeli gazellerin aldığı redife göre sınıflandırılması kelime dizinlerinde ve vezinlerinde ne tür değişikliğe yol açacağı araştırılarak tablolar halinde ortaya konulacaktır.

5.1.1.1. Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiyeli Gazeller

Bu grupta hat redifli -ar kafiyeli ancak hat redifinin dışında redif almayan gazeller bir araya getirilmiştir. Ek redifi olmayan -ar kafiyeli gazelerde tablo 10'da olduğu gibi 15. yüzyıldan 18. yüzyıla klasik şiirimizin şairlerinin gazelleri yer almaktadır. Bu şiirlerde kafiye ve redif ortaktır. Buna karşın gazeller birbirinden vezinlerinin farklı olmasıyla ayrılmaktadır. Toplam 54 gazelden oluşan bu grupta 50 gazel zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezninde 3 gazel “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezninde 1 gazel de “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” veznindedir. Bu grupta toplam 19 gazel nazire mecmualarında yer almaktadır.

Tablo 10

Ek Redifli Olmayan -Ar Kafiyei Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	A.Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	15
2	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
3	Karamanlı Aynî ve Divânı	KAA2	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	15
4	Karamanlı Aynî ve Divânı	KAA1	8	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	15
5	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
6	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
7	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
8	Nâzîre-i Lâmi'î	NLAM	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
9	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
10	Revani Divanı	REVD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
11	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
12	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	15
13	Celîlî Divanı	CELİ	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
14	Çorlulu Zarîfî Divanı	ÇOZD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
15	Derzi-zâde Ulûî Divanı	DUD2	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	16
16	Edirneli Nazmî Divanı	EDN2	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
17	Gani-zade Nadîrî Divanı	GAND	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
18	Gelibolulu Süruri ve Divanı	GESD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Me'âlî Divânı	MELD	8	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Medhî Divanı	MEDD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	16
21	Muhyî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı	MUYD	9	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
22	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Nazîre-i Fevr-i Mûderrîs	NFM1	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
24	Nazîre-i Fevr-i Mûderrîs	NFM2	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
25	Nazîre-i Mâtem-i 'Acem	NMAA	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
26	Nazîre-i Mu'îdî	NMUİ	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nazîre-i Nazmî	NNAZ	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
28	Nazîre-i Niyazi Bey	NNİB	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nazîre-i Rızâyî	NRIZ	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nâzîre-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nazîre-i Sâbirî	NSAB	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nazîre-i Sürûrî-i Mûderrîs	NSUR	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nazîre-i Şahidî	NŞAH	6	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Nazîre-i Şem'î Dede	SŞED	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Prizrenli Şemî Divanı	PRŞD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Sehi Bey Divânı	SEBD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
40	Seyyid Şerîf Mehmed Efendi Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
41	Ubeydî Divanı	UBED	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN1	6	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
43	Vecdî Divanı	VECD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
44	Vusûlî Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
45	Vusûlî Divanı	VUS1	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	16
46	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	17
47	Nazîf Divanı	NAZD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	17
48	Nevzade Atayı Divanı	NEAD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	17
49	Rızayî Divanı	RIZD	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	17
50	Erzurumlu Zihni Divanı	ERZD	6	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	18
51	Es'ad-ı Bağdadi Divanı	ESBD	7	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hat	18
52	Mustafa Sıdkî Efendi Divânı	MSED	5	Meḡ'ülü Fâ'ilâtü Meḡ'ülü Fâ'ilün	âr hatt	18
53	Mücrim Abid Divanı	MÜA1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
54	Mücrim Abid Divanı	MÜA2	7	Meḡ'ülün Meḡ'ülün Meḡ'ülün Meḡ'ülün	âr hat	18

Bu grupta yer alan şairlerin şiirlerindeki sözcük dağarcığı dizin çalışması yoluyla incelenmiş, ortak sözcük kullanımıyla ilgili bazı sonuçlara varılmıştır. Ancak ortaya çıkan tablo sayfa sınırlarını aştığı için tablo 11’de özetlenerek ortaya konmuştur.

“Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller”de ortak kelime kullanımı oldukça yüksek seviyededir. Bu grupta toplam 54 şiirde 245 kelimenin yinelenmesi klasik şiirimizin şairleri arasında kelime ortaklıklarının ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Şairler nazire geleneğimizin örneklerini verirken sadece vezin, kafiye gibi biçim unsurlarının tekrarını değil, ortak hayal dünyasını şekillendiren sözcüklerden de faydalanmıştır. Bu sözcüklerden bazıları sevgilinin güzellik unsurlarını dillendiren la’l, hüsn, ruh, cemâl gibi sözcükler olurken bazıları da “karakteristik” özellikler taşırlar. Ortak kullanılan sözcüklerin karakteristik özellik taşımaları şairlerin birbirleriyle olan irtibatlarını bulmamızı kolaylaştırabilir.

“Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller”de tablo 44’te şairlerce en çok tekrar edilen sözcükler sıralanmıştır. Ancak bu sözcüklerin dışında oluşturduğumuz tabloda yer alan bazı karakteristik sözcükler var ki şairler arasında bir bağ kurmaya yardımcı olabilirler. Onlardan bazıları da şunlardır: Fir’avn, Mûsâ, Tugrâ, Ka’be, Mushaf, Muhakkak, Rik’a, Süleymân...

Tablo 11

Ek Redifi Olmayan -Ar Kafiye Gazeller En Çok Yinelenen Sözcükler

Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı	Kelime	Sayı
Gubâr	41	Müşkbâr	37	Hüsn	35	Gül-‘izâr	26
Yâkut	25	Ruh	24	Leb	21	Cemal	21
Âşikâr	19	La’l	18	Nigâr	18	Âbdâr	17
Sebze	17	Yâdigâr	17	Yüz	16	İ’tibâr	16
Toplam Sözcük	245	Toplam Gazel	54				

5.1.1.1.1. Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller

Bu grupta yer alan şiirler hat redifli gazeller arasında -ar kafiyei olanlardan ek redif almamış “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” vezinli şiirlerin bir araya getirilmesiyle oluşmaktadır.

Tablo 12’de görüldüğü gibi bu grupta yer alan gazeller zemin şiirle biçimce birebir uyum sağlamaktadır. Şiirler 15-18.yüzyıl arasında tanzir edilmiştir. Tabloya göre 184 nazire gazelden zemin şiirle birlikte sadece 50 şiirin aynı vezin ve kafiye de olması nazirecilik bağlamında bazı sonuçlara laşılmasını sağlamaktadır. Nitekim nazîre tanımlamalarında çoğunlukla biçimsel benzerliğe vurgu yapılmaktadır. Buna göre nazire, edebiyatta bir şiirin (genellikle gazel) başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye ile yazılmış benzerlerine denir (Pala, 2015, s.354). Cem Dilçin’e göre nazîre, bir şairin şiirine başka bir şairce aynı ölçü uyak ve redifte yazılan benzerine denir (Dilçin, 2016, s.269). Dilçin’in tanımında dikkat edilirse uyak ve vezin benzerliğine redif de dâhil edilmektedir. Ancak görüldüğü gibi bizim incelememizde hat redifli gazellerde bu tanıma uyan nazire sayısı toplam hat redifli gazel sayısının üçte birinden daha azdır. Bu durum nazire tanımlarında yer alan vezin ve kafiye gibi unsurların başka türlü ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Nazirecilik bağlamında şu ana kadar yapılan tezlerde nazîre gazeller “hat redifli, aşk redifli, gayri redifli” şeklinde sınıflandırılmaktadır. Redifin kapsayıcı yönüne bu şekilde vurgu yapılmaktadır. Tezimizde bu sınıflandırmanın/vurgunun doğru olduğuna yönelik nicel veriler ortaya çıkmıştır. Kemal Yavuz “Türk Şiirinde Nazirecilik” adlı makalesinde Türk edebiyatında nazirede şart olan, vezin, kafiye, redif, konu ve eda bakımından kısaca şekil ve muhteva yönü ile bulunması gereken benzerliklere on altıncı yüzyıldan sonra, yer yer uyulmadığını iddia etmekte, ancak bunların yazılan nazirelere göre sınırlı sayıda şiirler olarak edebiyatımızda yer aldığını söylemektedir (Yavuz, 2013, s.359). Ancak şu ana kadar nazirecilik bağlamında oluşan nazire gazellerde zemin gazele biçimsel bağlılığın “sınırlı sayıda” olmadığı zemin gazelden ayrılan biçimsel özelliklerin ise yaygın olduğu belirlenmiştir. Nitekim bizim incelememize konu olan “hat redifli” gazel sayısı 184 iken bunlardan sadece 50’sinin zemin gazelle benzerlik göstermesi yaygınlık konusunda yapılan değerlendirmelerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 12

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	A. Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
3	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
4	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA1	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
5	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
6	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
7	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
8	Nâzîre-i Lâmi'î	NLAM	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
9	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
10	Revani Divanı	REVD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
11	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
12	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
13	Celîlî Divanı	CEL1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
14	Çorlulu Zârîfî Divanı	ÇOZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
15	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
16	Edimeli Nazmi Divanı	EDN2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
17	Gani-zade Nâdirî Divanı	GAND	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
18	Gelibolulu Süruri ve Divanı	GESD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Me'âlî Dîvânı	MELD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Medhi Divanı	MEDD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Muhyî Divanı	MUYD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
22	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Nazîre-i Fevr-i Mûderris	NFEM	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
24	Nazîre-i Fevr-i Mûderris	NFM2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
25	Nazîre-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
26	Nazîre-i Mu'îdî	NMUİ	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nazîre-i Nazmi	NNAZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
28	Nazîre-i Nîyazi Bey	NNİB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nazîre-i Rızâyî	NRIZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nâzîre-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nazîre-i Sâbirî	NSAB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nazîre-i Sürûrî-i Mûderris	NSUR	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nazîre-i Şahidî	NŞAH	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Nazîre-i Şem'î Dede	SŞED	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Prizrenli Şemî Divanı	PRŞD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Sehi Bey Dîvânı	SEBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
40	Ubeydî Dîvânı	UBED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
41	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN1	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Vechî Divanı	VECD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
43	Vusûlî Divanı	VUS1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
44	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
45	Nazîf Divanı	NAZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
46	Nevîzade Atayî Divanı	NEAD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
47	Rızayî Divanı	RIZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
48	Erzurumlu Zihni Divanı	ERZD	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
49	Es'ad-ı Bağdadî Divanı	ESBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
50	Mustafa Sâdkî Efendi Dîvânı	MSED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18

Bir şairin manzum bir eserine başka bir şair tarafından aynı vezin ve kafiye yazılan şiir diye tanımlanan nazîre, nazîre mecmualarında vezni, redifi veya kafiyesi, tanzîr edilen şiirden farklı olan örneklere rastlanılması bu tariflerin yeniden

değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Köksal, 2006, s.455). Köksal'ın bu tespiti oldukça yerindedir. Nazire şiirlerde biçimsel bağlılık sadece zemin gazelin redifindedir. Kafiye, ek redif, vezin farklılıkları oldukça yaygındır. Tezimizin konusu hat redifli gazellerin yüzyıllar içinde farklı vezin, kafiye ek redif ortaklıkları geliştirdiği görülmektedir. Elde ettiğimiz bulgular nazîre kavramının tarifinde yeni tanımlamalara, değerlendirmelere ihtiyaç duyulduğunu kanıtlamaktadır.

5.1.1.1.2. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarından ek redif almayan gazeller içinde “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” veznini kullananlar bir araya getirilmiştir. Bu gruptaki şairlerin şiirleri kafiye ve redif bakımından zemin şiirle benzerlik göstermektedir. Ancak zemin şiirin vezniyle bu gruptaki şiirlerin vezni arasında tablo 13'te görüldüğü gibi farklılık söz konusudur.

Tablo 13

“Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” Vezinliler

	DİVANLAR	KİS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Mücrim Abid Divanı	MÜA1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
2	Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
3	Vusûli Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16

Bu gruptaki şiirlerin biçim bakımından tam bir benzerlik göstermesi şairleri nazirecilik bağlamında birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Şiirlerin kelime dizinleri çıkarıldığında tablo 14'teki kelime kadrosu ortaya çıkmaktadır. Toplam üç gazelin ortak kelime havuzunda (OKH) 14 sözcüğün bulunması hem şiirler arasındaki ortak biçimsel benzerliklere hem de Seyyid Şerifi Mehmet Efendi'nin 26 beyitlik mutavvel gazeline bağlanabilir. Beyit sayısının artması tabiatıyla OKH'de sözcük sayısının da artmasını sağlamaktadır. Ancak sözcük sayısındaki artışın karakteristik sözcüklerle desteklenmesi şairler arasındaki irtibatın kurulmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim bu grupta müşk-bâr, esrâr, ezhâr, divâr gibi karakteristik sözcüklerin ortak olması şairlerin içerik ortaklığına sahip olduklarıyla ilgili düşünceleri kuvvetlendirmektedir.

Tablo 14

“Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün” Vezinlilerde Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 MÜA1	2 ŞŞM1	3 VUS2	
1	Divâr	1	1	1	3
2	Yâr	1	1	1	3
3	Can		1	1	2
4	Cemal		1	1	2
5	Defter	1	1		2
6	Dehân		1	1	2
7	Esrâr	1	1		2
8	Ezhâr	1	1		2
9	Gül		1	1	2
10	Gülşen		1	1	2
11	Hüsn		1	1	2
12	Müşk-Bâr		1	1	2
13	Ruhsâr		1	1	2
14	Uşşâk	1	1		2
OKDK		6	14	10	

Ortak kelime dağarcığı bakımından bu gruptaki gazelleri değerlendirdiğimizde tablo 14’ de görüldüğü gibi şairlerin ortak kelime karşılaştırmaları şu şekildedir:

Seyyid Şerifi Mehmet Efendi-Vusûlî(10 K), Seyyid Mehmet Efendi- Mücrim Abid(6 K.), Mücrim Abid- Vusûlî(2 K)

Kelime ortaklığı bakımından Seyyid Şerifi Mehmet Efendi ve Vusûlî’nin şiirlerinin en fazla benzerlik gösteren gazeller olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki şairin de aynı yüzyılda yaşamaları bu etkinin fazla olmasını kolaylaştırmış olabilir. Ancak Seyyid Mehmet Efendi- Mücrim Abid’in, aralarında iki yüzyıl olmasına rağmen gazellerinde beş kelimenin ortak kullanılması Seyyid Şerifi Mehmet Efendi’nin şiirinin bu gruptaki gazellerin merkezinde yer aldığını göstermektedir. Buna karşın Mücrim Abid- Vusûlî arasında sadece bir sözcük ortaktır. Bu da iki şair arasındaki etkilenmenin sınırlı ölçüde olduğunu göstermektedir.

5.1.1.2. -E Hat Redifli -Ar Kafiye Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarından -a hat redifliler bir araya getirilmiştir. Bu grup 13 gazelden oluşmaktadır. Tablo 15’te sıralandığı gibi 11 gazel

“fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli diğer iki gazel ise zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” veznindedir. Hem sözcük hem de ek redif ortaklıkları söz konusudur. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla süregelen nazire geleneği içinde yer alan şiirlerden oluşmaktadır

Tablo 15

-Ar Kafiye -E Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Aşkî Divanı	AŞKD	7	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	16
2	Muhtî Divanı	MUHD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	16
3	Gümülcefi Dürri Divanı	GÜDD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	17
4	Mehmet Adli Divanı	MEAD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	17
5	Haşmet Külliyyatı	HAŞK	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	18
6	Benderli Cesari Divanı	BECD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	18
7	Ebubekir Sami Paşa Divanı	ESPD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	18
8	Fasihi Divanı	FAS2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	18
9	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	18
10	Cazip Divanı	CAZD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	19
11	İstanbul Eşref Divanı	İSED	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	19
12	Senih-i Mevlevi Divanı	SEMD	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-a hat	19
13	Fatin Divanı	FATD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-e hatt	19

-Ar kafiye gazellerin içinde çoğunluğu zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinlilerin oluşturduğunu tablo 2’de belirlemiştik. Hat redifli -ar kafiye gazelleri aldığı ek redife göre sınıflandırıp -a hat olanları ayırdığımızda ise -ar kafiye gazellerin çoğunluk vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezninden ayrılıp çoğunluk vezninin “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” olduğu bir grubun olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak şairlerin nazire geleneğinde ortak redif ve kafiyenin dışında ilave bir redifi temel alarak kendi müstakil nazire gruplarını oluşturabileceği anlaşılmaktadır. Tablo 15’teki gazeller -a hat redifinin nazire gazeller içinde kendi başına bir grup oluşturabileceğini kanıtlamaktadır.

Tablo 16

-Ar Kafiye -E Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR													KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	KELİMELELER	AŞKD	BECD	CAZD	ESPD	FAS2	FATD	GÜDD	HAŞK	İSED	MEAD	MUHD	NAD2	SEMD	
1	Hüsn	1		1	1		1	1		1	1	1	1	1	10
2	Ruhsâr		1		1	1	1	1	1		1	1	1	1	10
3	Dildâr		1	1	1		1	1					1	1	7
4	Âşık						1		1		1	1		1	5
5	Kara	1				1			1	1		1			5
6	Rüy		1			1	1	1	1						5
7	Safha			1	1		1				1			1	5
8	Cemal	1			1				1			1			4
9	Dil		1	1				1					1		4
10	Gülşen							1	1	1				1	4
11	Sümbül		1	1				1						1	4
12	Âhîr	1										1	1		3
13	Anber		1	1	1										3
14	Âteş			1					1					1	3
15	Dîdâr					1						1		1	3
16	Gül-'izâr	1									1		1		3
17	Kalem		1		1		1								3
18	Mâh	1				1						1			3
19	Nûr						1					1	1		3
20	Perî		1			1					1				3
21	Ruh							1					1	1	3
22	Yâr					1						1	1		3
23	Zülf							1					1	1	3
24	Âlem		1									1			2
25	Arz			1			1								2
26	Âvâre						1						1		2
27	Bâzâr					1					1				2
28	Bî-Çare							1						1	2
29	Bismillah			1									1		2
30	Ebr				1		1								2
31	Felek			1								1			2
32	Fitne					1						1			2
33	Gülistân	1		1											2
34	Gül-Ruhsâr									1				1	2
35	Hünkâr		1											1	2
36	Kıl				1		1								2
37	Kıyâs					1		1							2
38	Kilk				1		1								2
39	Küsuf					1		1							2
40	La'l	1											1		2
41	Mîhr				1		1								2
42	Mushaf			1									1		2
43	Müşk-Bâr	1		1											2
44	Nev-Bâhâr					1			1						2
45	Nezzâr		1											1	2
46	Pâre			1			1								2
47	Perde										1	1			2
48	Resm				1		1								2
49	Reyhan		1		1										2
50	Sebze	1				1									2
51	Suret				1						1				2
52	Uşşâk								1				1		2
53	Vech				1							1			2
54	Yek-pâre		1		1										2
55	Yüz	1										1			2
56	Zâr								1		1				2
57	Zuhûr								1		1				2
OKDK		11	13	14	16	13	16	12	11	4	11	16	15	15	

“-E Hat Redifli Gazeller” 57 ortak sözcükten oluşmaktadır. Ortak kelime dağarcığı bakımından karşılaştırıldığı tablo 16’da en çok tekrar edilen sözcükler hüsn(10), ruhsâr(10), dildâr(7), kara(5), safha(5), âşık(5), rûy(5), gülşen (4), dil(4),sümbül (4),’dür. -E hat redifini alan -ar kafiyeli gazellerin veznindeki değişikliğin yanında kelime kadrosunda da değişikliklerin meydana geldiğini söyleyebiliriz. Ek almayan -ar kafiyeli gazellerde en çok yinelenen kelimelerin gubâr(41), müşkbâr(37), hüsn(35), gül-‘izâr(26), yâkut(25), ruh(24), ruh(24), cemal(21) olduğunu tablo 11’de belirlemiştik. Bu kelime kadrosuyla -a hat redifli olanların en fazla tekrarlanan sözcük dağarcığı karşılaştırıldığında ortak kelime havuzundaki farklılık dikkat çekmektedir. Bu iki grup arasında ortak sözcüklerin pek olmaması ortak olmayan bir hayal dünyasının da işaretidir. Buradan yola çıkarak ek redif ortaklığının nazire gazeller için ayırt edici bir biçimsel özellik olduğunu söyleyebiliriz.

5.1.1.2.1. -E Hat Redifli Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -ar kafiyelilerin -a hat redifli olanları içinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” veznini alan şiirler bir araya getirilmiştir. Toplam iki şiirden oluşan grup beyit sayısı dışında vezin ve redif ortaklığına sahiptir.

Tablo 17

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Aşkî Divanı	AŞKD	7	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	16
2	Haşmet Külliyyatı	HAŞK	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	18

Şairlerden Aşkî’nin 16. yüzyıl ve Haşmet’in 18. yüzyıl şairi olması nazirecilik bağlamında iki şair arasındaki bağları zayıflatmaktadır. Nitekim bu grupta vezin, kafiye, ek redif ve redif ortaklığına rağmen gazellerin dizinleri yapıp ortak kelime dağarcığına bakıldığında şiirlerde ortak olarak sadece “hüsn ve cemâl” sözcüklerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Bu sözcüklerin nazirecilik bağlamıyla karakteristik özelliği olmaması dolayısıyla çoğunluğun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezninin kullanıldığı -a hat redifli gazeller içinde vezni “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” olanların kendi aralarında vezin farklılığı nazirecilik bağlamıyla anlamlı bir sonuç vermemiştir. Buradan yola çıkarak şairler arasında yüzyıl farklılıklarının birbirlerini etkileme

alanlarını daralttığını bunun ayrıca ortak kelime dağarcığına olumsuz etkileri olabileceği söylenebilir.

5.1.1.2.2. -E Hat Redifli Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerden -ar kafiyevelerin -e hat redifli olanların içinde “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinliler bir araya getirilmiştir.

Tablo 18

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Muhiti Divanı	MUHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	16
2	Gümülcineli Dürri Divanı	GÜDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
3	Mehmet Adli Divanı	MEAD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
4	Benderli Cesari Divanı	BECD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
5	Ebubekir Sami Paşa Divanı	ESPD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
6	Fasihi Divanı	FAS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
7	Neyyir Abdullahım Dede Divanı	NAD2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
8	Cazip Divanı	CAZD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
9	Fatın Divanı	FATD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-e hat	19
10	İstanbul Eşref Divanı	İSED	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
11	Senih-i Mevlevi Divanı	SEMD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19

Bu grup “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninin kullanıldığı 11 gazelden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan gazeller biçim bakımından ortak özelliklere sahiptir. Vezin ve kafiye yanlarında Senih-i Mevlevî'nin dışında tüm şairlerin beş beyitten oluşması dikkat çekicidir. Bu grupta 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar yazılmış şiirler bir araya gelmiştir. Aynı yüzyılda olan şairlerin birbirlerinden daha çok etkilendikleri, birbirleriyle kelime alışverişinde bulundukları ve ortak mazmunlara daha fazla yer verdikleri, buna karşın farklı yüzyıllarda yaşamış şairlerde ortak biçim özellikleri olsa dahi kelime kadrolarında ve ortak mazmun kullanımında bağların zayıfladığını daha önceki incelediğimiz grupların kelime havuzlarında belirlemiştik. Bu gruptaki şairlerin şiirleri ortak biçim özelliklerine sahiptir; ancak farklı yüzyıllarda oldukları dikkate alınırsa aynı doğrultuda sonuç verip vermediği ortaya konulacaktır.

Tablo 51'deki verilere göre bu grupta yer alan gazellerde en çok kullanılan sözcükler hüsn(9), ruhsâr(9), dildâr(7), safha(5), âşık(4), rûy(4), dil(4), sümbül(4) kara(3),'dır. Ortak kelime dağarcığından en fazla yararlanan şairler Fatin(16 K), Ebubekir Sami Paşa(16 K.), Muhutî(15 K.), Senih-i Mevlevî(15 K.)'dir. En az yararlanan şair ise İstanbullu Eşref(4 K)'tir.

Bu gruptaki gazellerin kelime havuzu ve en çok kullanılan sözcükleri ile -e hat redifli gazellerin sonuçları uyumludur. Ancak hat redifli gazelerde özellikle 15 ve 16. yüzyılda nazire mecmuasında yer alan gazelerde sevgilinin ayva tüyü etrafında gelişen ayva tütünün rengi, şekli, kokusu ile ilgili sözcüklerin (gubâr, müşkbâr, sebze vs.) bu grupta bulunmaması nedeniyle bu gruptaki şiirlerin kelime kadrosu bakımından farklılaştığından söz edilebilir. Bu farklılık elbette sadece kelime kadrosuyla kalmamış, aynı zamanda zemin gazelin biçimsel unsurları şairler tarafından da yinelenmemiştir. Nazirecilik bağlamında şairlerin zemin gazelden biçim ve içerik olarak uzaklaşması ortak biçim unsuru olarak sadece “hat” redifinin kullanılması, OKH’nin zemin gazelle ve zemin gazelle uyumlu model gazellerin kelime kadrosundan farklılaşması bu özelliklere sahip gazel gruplarını hat redifli gazel geleneğinin dışında tutar mı? Yanıtlanması gereken soru budur. Tek başına biçim benzerliği bir şiirin diğer bir şiirle nazire olduğuna kanıt olamaz. Nitekim Fatih Köksal da “Nazire mecmularında karşımıza çıkan esaslı bir problem de nazire olduğu belirtilen kimi şairlerin aslında kimseye nazire olarak yazılmadığı, ancak bir tevarüd, tevâfuk veya tesâdüf sonucu vezin ve kafiyelerinde benzerlik bulunması ihtimalidir.” (Köksal, 2018, s.99) diyerek iki şiirin biçim ortaklığının onları nazire saymamız için yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Ancak çalışmamız içinde “hat” redifi biçim ortaklığında yer alan 184 gazelin içinde zemin gazelden ayrı kendi aralarında ise biçim ve OKH bakımından benzerlikler bulunan gazel grupları hakkında ne gibi bir sonuca varmalıyız? Hat redifli, ancak birbirine biçim ve içerik olarak benzeyen karakteristik sözcüklerle de birbirine nazire olduğu kanıtlanan gazel gruplarını zemin gazelin başlattığı hat redifli gazel geleneğine bağlamalı mıyız? Köksal, bu konuda Zülâlî ve Şevkî’nin zemin gazelle sadece redif benzerliği gösteren nazire şiirlerinden örnekler vermektedir (Köksal, 2018, s.40). Kanaatimizce zemin şiire sadece “hat” redifiyle bağlanan diğer biçimsel özellikleri benzerlik göstermeyen şiirler de nazire geleneği içinde değerlendirilmelidir. Ancak bu şiirler mukayese edilirken zemin şiir değil, nazire şiirin bağlı bulunduğu müstakil nazire topluluklarının model şiiri esas alınmalıdır. Çünkü nazire şiir ile ilgili ölçütleri geleneğin tarihi içinde zemin şiirler değil, zemin şiirden biçim ve kelime kadrosuyla zamanla kopan model şiirlerin oluşturduğu müstakil nazire toplulukları belirlemektedir.

Tablo 19

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR											KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	KELİMELELER	BECD	CAZD	ESPD	FAS2	FATD	GÜDD	İSED	MEAD	MUHD	NAD2	SEMD	
1	Hüsñ		1	1		1	1	1	1	1	1	1	9
2	Ruhsâr	1		1	1	1	1		1	1	1	1	9
3	Dildâr	1	1	1		1	1				1	1	7
4	Safha		1	1		1			1			1	5
5	Âşık					1			1	1		1	4
6	Dil	1	1				1				1		4
7	Rûy	1			1	1	1						4
8	Sümbül	1	1				1					1	4
9	Anber	1	1	1									3
10	Dîdâr				1					1		1	3
11	Gülşen						1	1				1	3
12	Kalem	1		1		1							3
13	Kara				1			1		1			3
14	Nûr					1				1	1		3
15	Perî	1			1				1				3
16	Ruh						1				1	1	3
17	Yâr				1					1	1		3
18	Zülf						1				1	1	3
19	Âhir									1	1		2
20	Âlem	1								1			2
21	Arz		1			1							2
22	Âteş		1									1	2
23	Âvâre					1					1		2
24	Bâzâr				1				1				2
25	Bî-Çare						1					1	2
26	Bismillah		1								1		2
27	Cemal			1						1			2
28	Ebr			1		1							2
29	Felek		1							1			2
30	Fitne				1					1			2
31	Gül-'izâr								1		1		2
32	Gül-Ruhsâr							1				1	2
33	Hünkâr	1										1	2
34	Kıl			1		1							2
35	Kıyâs				1		1						2
36	Kilk			1		1							2
37	Küsuf				1		1						2
38	Mâh				1					1			2
39	Mîhr			1		1							2
40	Mushaf		1								1		2
41	Nezzâr	1										1	2
42	Pâre		1			1							2
43	Perde								1	1			2
44	Resm			1		1							2
45	Reyhan	1		1									2
46	Suret			1					1				2
47	Vech			1						1			2
48	Yek-pâre	1		1									2
	OKDK	13	12	16	11	16	12	4	9	15	13	15	

Aynı yüzyılın şairleri Muhitî, Nahifî, Dürrî ortak kelime dağarcığı bakımından karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: Muhitî ve Nahifî'nin gazelleri karşılaştırıldığında “âşık, ruhsâr”, Dürrî ile Nahifî arasında “ruhsâr, gülşen, biçâre” sözcüklerinin Muhitî ile Dürrî arasında ise sadece “ruhsâr” sözcüğünün ortak kullanıldığı görülmektedir. Kelime ortaklıkları karakteristik sözcükler üzerinde değildir. Bütün şairler karşılaştırıldığında ise tablo 20'deki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 20

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	CAZD	ESPD	FAS2	FATD	GÜDD	İSED	MEAD	MUHD	NAD2	SEMD
BECD	4	6	3	4	5	0	2	2	3	5
	CAZD	4	0	5	4	1	2	2	5	5
		ESPD	1	10	3	1	4	4	3	4
			FAS2	2	4	1	3	6	2	1
				FATD	4	1	4	4	4	5
					GÜDD	2	2	2	6	8
						İSED	1	2	1	3
							MEAD	4	3	4
								MUHD	5	4
									NAD2	5

Tablo 20'deki verilerin sonuçlarına göre birbirinden en çok kelime alışverişi yapan şairler sırasıyla şunlardır:

Ebubekir Sami Paşa- Fatin (10 K.), Gümülcineli Dürrî- Senihi Mevlevî (8 K.), enderli Cesarî- Ebubekir Sami Paşa (6 K.), Gümülcineli Dürrî- Neyyir Abdullahım Dede (6 K.), Muhitî- Neyyir Abdullahım Dede (5 K.), Neyyir Abdullahım Dede -Senihi Mevlevî (5 K.), Fasîhî-Gümülcineli Dürrî(4 K.), Fatin-Senihî Mevlevî(4 K.).

Bu sonuçlara bakılarak şairlerin sadece kendi yüzyıllarında değil, önceki yüzyıllardaki şairlerden de etkilendiği görülmektedir. Örneğin tablo 20'ye göre 19. yüzyıl şairi Fatin'in 18. yüzyıl şairi Ebubekir Sami Paşa'dan; Gümülcineli Dürrî'nin ise Senihi-Mevlevî'nin şiirinden etkilendiği bu şairlerin kullandığı ortak kelime dağarcığından yararlandığı söylenebilir. Buna karşın 19. yüzyıl şairi İstanbullu Eşref'in ortak kelime kullanımı bakımından diğer şairlerden en az yararlanan şair olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim tablo 20'de görüldüğü gibi ortak kelime dağarcığından en az yararlanan şair olması da bu görüşü desteklemektedir. Ortak kelime kullanımı geleneğe, yaşadığı yüzyılın kültürel atmosferine bağlılığı ifade etmektedir. Ancak ortak

kelimelerin karakteristik olması nazirecilik bağlamında şairlerin birbiriyle irtibatını kesinleştirmektedir. Daha önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi “karakteristik kelime” sözüyle az kullanılan ama çoğu zaman da şairlerin oluşumunda temanın ana parçası haline gelmiş sözcükler kastedilmektedir. Nitekim bu grupta yer alan Cazip ve Neyyir Abdullahim Dede’nin şiirleri arasında “dildâr, bismillah, Mushaf” sözcükleri ortak kullanılmıştır. Bismillah ve Mushaf sözcüklerinin belirleyici karakteristik özelliği bu iki şairin birbiriyle nazirecilik bakımından bağlarını kuvvetlendirmektedir.

Cazip’in gazelinde sevgilinin yanağı mushaftır. Hat ise o mushafta şaire bismillah yazısı şeklinde görünür. Sevgilinin yüzü bir sayfaysa hat o sayfaya yazılacak Nûr âyetidir.

Şekl-i bismillah yazılmış Mushaf-ı ruhsâra hat

Âyet-i nûr-ı hidâyet safha-i didara hat

Cazip G. 207/1

Neyyir Abdullahim Dede’nin gazelinde sevgilinin güzelliği, eşsiz olması nedeniyle mushafa teşbih edilir. Hat ise o mucizeyi ifşa eden en güzel belirtidir. Hat sevgilinin yanağında bismillah yazısı şeklinde tezahür eder.

Mushaf-ı hüsnünde bir mu’ciz-nümâdur yâra hat

Medd-i bismillahdur ser-levha-i ruhsâra hat

Neyyir Abdullahim Dede G.50/1

Her iki şairin de gazelinde kullandığı Mushaf-yüz, hat-âyet teşbihleri şiirler arası bağlantıyı kanıtlamaktadır. “Bismillah, Mushaf” sözcükleri “karakteristik özellikleriyle bu örneklerde olduğu gibi şairlerin ortak hayallerinin birer parçası olmuşlardır.

5.1.1.3. -I Hat Redifli -Ar Kafiye Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarından -ı hat redifliler bir araya getirilmiştir. Bu grup 12 gazelden oluşmaktadır. Tablo 21’de sıralandığı gibi 3 gazel “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli, 7 gazel zemin gazelin de vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli, diğer iki gazel “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” veznindedir. Hem sözcük hem de ek redif ortaklıkları söz

konusudur. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla süregelen nazire geleneği içinde yer alan şiirlerden oluşmaktadır

Tablo 21

-Ar Kafiye -I Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KİS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Seyyid Şerif Mehmed Efendi Divanı	SŞM2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ar-ı hat	16
2	Nazire- Muhi	NMUH	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
3	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
4	Fevzi Divanı	FEVD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
5	Şuhi Divanı	ŞUHD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
6	Suphi-zâde Feyzi Divanı	SUFD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
7	İbrahim Hanif Divanı	İBHD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
8	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
9	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA2	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
10	Şeyhülislam Es'ad ve Divanı	SEED	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
11	Adem Çelebi Divanı	ADÇD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
12	Ağazade Örfi Divanı	AĞÖD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
13	Erbili Âmâ Yusuf Garîbî Efendi Divanı	EYG2	10	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'ûlü Fâ'ilün	âr-ı hat	18

“-I hat redifli gazeller” tablo 21’de görüldüğü vezinleri farklı kafiye ve redifleri ortak 13 şairin şiirlerini kapsamaktadır. Sözcük ve ek bakımından ortak redif kullanımına karşın dört farklı vezin kullanımı söz konusudur. Gazellerin çoğunluğunda zemin şiirin de vezni olan “me'ûlü fâ'ilâtü me'ûlü fâ'ilün” aruz kalıbı kullanılmıştır.

Bu grupta yer alan gazellerde tablo 22’de görüldüğü 60 ortak sözcüğün kullanıldığı görülmektedir. En çok kullanılan sözcükler sırasıyla şöyledir: hüsn(10), âşık(6), gubâr(6), rûy(6), gül-‘izâr(6), âşık(6), bahâr(5), dil(5), âyine(4), mâh(4), anber(3).

Ortak kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler de şu şekilde sıralanabilir: Erbili Âmâ Yusuf Garîbî Efendi(24 K.), Seyyid Şerifi Mehmet Efendi(18 K.), Derzi-zâde Ulvî(15 K.), Şûhî(14 K.). Ortak kelime dağarcığından en az yararlanan şair ise Selanikli Akif (SHA1) (6 K.)’ dir.

Tablo 22

-Ar Kafiye -I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR													KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
	KELİMELER	ADÇD	AGÖD	DUD3	EYG2	FEVD	İBHD	NMUH	SHA1	SHA2	SŞM2	SUFD	ŞEED	ŞUHD	
1	Hüsn			1	1		1	1	1	1	1	1	1	1	10
2	Gubâr			1	1	1			1				1	1	6
3	Gül-‘izâr			1	1				1		1	1		1	6
4	Âşık	1	1		1		1	1	1						6
5	Rûy						1	1	1		1	1		1	6
6	Dil	1			1	1						1	1		5
7	Bahâr				1	1	1					1	1		5
8	Ayîne		1	1	1									1	4
9	Mâh				1			1	1					1	4
10	Levh	1									1		1	1	4
11	Cemal			1	1							1			3
12	La’l		1	1										1	3
13	Ruhsâr		1									1	1		3
14	Sebze			1	1									1	3
15	Nigâr			1			1					1			3
16	Can			1		1				1					3
17	Yâr		1				1	1							3
18	Anber		1	1							1				3
19	Safha										1	1		1	3
20	Karâr			1	1					1					3
21	Dildâr		1					1			1				3
22	Gam					1		1		1					3
23	Şâh				1		1				1				3
24	Gönül			1	1	1									3
25	Âlem						1	1		1					3
26	Dilber	1					1	1							3
27	Kâr	1							1				1		3
28	Şuh		1		1				1						3
29	Şümâr				1		1			1					3
30	Ruh	1										1			2
31	Leb				1						1				2
32	Kalem				1						1				2
33	Zülf				1						1				2
34	Arız	1											1		2
35	Nakş			1	1										2
36	Siyâh								1		1	1			2
37	Çeşm					1					1				2
38	Göz								1		1				2
39	Hâr								1			1			2
40	Çemen			1							1				2
41	Didâr		1								1				2
42	Mushaf				1					1					2
43	Sevâd										1			1	2
44	Büy			1				1							2
45	Gamze					1				1					2
46	Hayâl												1	1	2
47	Hüb				1			1							2
48	Tig	1			1										2
49	Baht				1		1								2
50	Tatar					1				1					2
51	Der-Kenâr												1	1	2
52	İhâta		1								1				2
53	Şî’âr								1	1					2
54	Tahrîr	1											1		2
55	Vefî	1				1									2
56	Âsâr	1						1							2
57	Bâr		1										1		2
58	Dâgdâr				1									1	2
59	Midâd										1	1			2
60	Nigâh		1			1									2
OKDK		11	12	15	24	11	11	12	11	11	18	13	12	14	

“-I hat” redifli gazellerde ortak kelime havuzunun içinde sevgilinin ayva tüyünü betimleyen gubâr, anber gibi sözcüklerin yer alması bu grubu -ar kafiyesi, -a hat redifli gazellerin bulunduğu gruptan farklılaştırmaktadır. Ayrıca vezinleri farklılık gösterse de çoğunluk veznin zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” olması farklılığın bir başka yönü sayılabilir. Bu da bir kez daha nazire gazellerde ek redifin önemini göstermektedir. -I hat redifli gazeller vezinlerine göre gruplandırıldığında üç ayrı gazel grubunun oluşacağı görülmektedir.

5.1.1.3.1. Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeveleri içinde -ı hat rediflilerden “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli olanlar bir araya gelmiştir.

Tablo 23

Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı	SŞM2	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	ar-ı hat	16
2	Adem Çelebi Divanı	ADCĐ	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-ı hat	18
3	Ağazade Örfi Divanı	AĞÖD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âr-ı hat	18

Bu grupta yer alan gazeller tablo 23’te yer aldığı gibi biçimsel olarak kafiye, ek redif ve vezin ortaklığına sahiptir. Âdem Çelebi ve Ağazâde Örfi 18. yüzyıl, Seyyid Şerifi Mehmet Efendi, 16. yüzyıl şairleridir. Şairlerin yüzyıl farklılığının kelime dağarcığına etkisi bu gruptaki şairler için araştırılmaya değer görülmektedir. Bütün biçimsel özellikleri ortak olan bu grupta yüzyıl farklılıklarının şairler arasındaki irtibatı ne yönde etkileceği, bu gruptaki şiirlerin kelime dizinlerinin karşılaştırılması sonucu ortaya çıkacaktır.

Tablo 24

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	
		ADÇD	AĞÖD	SŞM2	
1	Âşık	1	1		2
2	Dildâr		1	1	2
3	Anber		1	1	2
4	Dîdâr		1	1	2
5	İhâta		1	1	2
6	Levh	1		1	2
	OKDK	2	5	5	

Tablo 24'te görüldüğü gibi bu gruptaki şairlerin OKH'deki ortaklıkları istisnai sonuçlar vermektedir. Normal koşullarda aynı yüzyılda yaşayan şairlerin daha fazla kelime ortaklığına sahip olması beklenirken aralarında iki yüzyıl olan Seyyid Şerifi Mehmet Efendi ile Ağazâde Örfi arasında daha fazla sözcük ortaklığının olduğu görülmektedir. Ancak ortak sözcüklerin “karakteristik” nitelikte olmaması bu tür kelime ortaklıklarının tesadüfiliğine işaret etmektedir. Bu kelimeler arasından “dildar” sözcüğünün geçtiği beyitler aşağıda incelenmiştir:

Ağazâde Örfi'ye ait beyitte sevgilinin yanağında ortaya çıkan hat, yüzün tamamını kaplayarak sevgiliyi aşığa aziz göstermek ister. Hat dizede bir tür güzelliği gizleyen bir örtünme aracı olarak gösterilmektedir.

Çün ‘azîz etdirmegiçün ‘âşıkâ dîldâr-ı hat
 Kaplayub ruhsârını göstermedi dîdâr-ı hat
 Ağazade Örfi 52/1

Seyyid Şerîfî Mehmet Efendi'nin gazelinde ise anber kokan hat, sevgiliden yüz bulmuş, bu yüzden de sevgilinin yüzünü zülûfle birlikte mesken tutmuştur. Beyitte hat ve zülûf sevgilinin çevresinde dolanan âşıklara teşbih edilmiştir.

Yüz bulaldan mesken itdi tal'at-ı dildârı hat
 Yanına takmış gezer ol zülûf-i ‘anber-bârı hat
 Seyyid Şerîfî Mehmet Efendi G. 172/1

Her iki şiirde de hat ve sevgili arasındaki ilişki farklı hayallerle betimlenmiştir. Ortak kullanılan sözcüklerin “karakteristik” nitelikte olmaması; ifade, edâ ve söyleyişte yakınlığın bulunmaması bu nazire şiirlerin sadece şekil’de benzer olmasına yol açmaktadır.

5.1.1.3.2. Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller

Bu gruptaki gazeller hat redifli gazellerin -ar kafiyesi olanlarından -ı hat redifliler içinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli olanlardan oluşmuştur. Bu grupta 16, 17 ve 18. yüzyıl şairlerinin yer aldığı görülmektedir. Toplam yedi gazelden oluşan grupta iki gazel altı, beş gazel beş beyitten oluşmaktadır.

Tablo 25

Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	16
2	Nazire- Muhyî	NMUH	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	16
3	Fevzi Divanı	FEVD	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	17
4	Suphi-zâde Feyzi Divânı	SUFD	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	17
5	İbrahim Hanif Divanı	İBHD	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	18
6	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA1	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	18
7	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA2	6	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	18
8	Şeyhülislam Es’ad ve Divanı	ŞEED	6	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-ı hat	18

“Mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli gazellerde vezin, redif ve ek redif ortaklıkları vardır. Bütün biçimsel özellikler ek redif hariç, zemin gazelle paralellik göstermektedir. Biçim ortaklıklarının kelime kadrosunda da benzerlik oluşturmaları doğal karşılanmalıdır. Tablo 26’da görüldüğü gibi bu grupta yer alan gazellerde en çok kullanılan sözcükler hüsn(7), gubâr(4), bahâr(4), dil(4), rûy(4), âlem(3), gam(3), gülizâr(3), can(3), nigâr(3)’dır. OKH’den en çok yararlanan şairler ise sırasıyla Muhyî(11), Suphizâde Fevzi(11 K.), Selanikli Hasan Akif(SHA2) (10 K.), İbrahim Derzizâde Ulvî(9 K.), Selanikli Hasan Akif (SHA1) (9K.), İbrahim Hanifî(9 K.)’dir. OKH’den en az yararlanan şair ise Şeyhülislam Es’ad(6 K.)’dir.

Tablo 26

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR								KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	
	KELİMELELER	DUD3	FEVD	İBHD	NMUH	SHA1	SHA2	SUFD	ŞEED	
1	Hüsn	1		1	1	1	1	1	1	7
2	Bahâr		1	1				1	1	4
3	Dil		1		1			1	1	4
4	Gubâr	1	1			1			1	4
5	Rûy			1	1	1				3
6	Âlem			1	1		1			3
7	Âşık			1	1	1				3
8	Can	1	1				1			3
9	Gam		1		1		1			3
10	Gül- 'izâr	1				1		1		3
11	Nigâr	1		1				1		3
12	Buy	1			1					2
13	Cemal	1						1		2
14	Dilber			1	1					2
15	Gamze		1				1			2
16	Gönül	1	1							2
17	Har						1	1		2
18	Kâr					1			1	2
19	Karâr	1					1			2
20	Mah				1	1				2
21	Ruhsâr							1	1	2
22	Safha				1			1		2
23	Siyah						1	1		2
24	Ş'ar					1	1			2
25	Şümar			1			1			2
26	Tatar		1				1			2
27	Yar			1	1					2
OKDK		9	8	9	11	8	11	10	6	

Bu grupta yer alan ortak kelime dağarcığında nazire şiirlerde nispeten daha az rastlanan “tatar, şümâr, nigâr, şî'âr” gibi karakteristik sözcüklerin kullanılması şairler arası yakınlığa işaret etmektedir. Gazeller arasında biçim ortaklığının dışında kelime alışverişi özellikle karakteristik sözcüklerin varlığı nazirecilik bağlamında değer taşır. Bu bakımdan karakteristik sözcüklerin ortak olduğu gazeller hem biçim hem de tematik olarak karşılaştırılmalıdır.

“Tatar” sözcüğünü kullanan şairler Fevzî ile Selanikli Hasan Âkif (SHA2)'tir. Bu iki şair ayrıca gam, gamze ve can sözcüklerine de gazellerinde yer vermişlerdir.

Bu gruptaki şairler kelime ortaklıkları bakımından karşılaştırıldığında ortak kelime kullanımındaki sıralama tablo 27’de görüldüğü gibi oluşmaktadır:

Muhyî- İbrahim Hanif(6 K.), Derzizâde Ulvî-Suphizâde Fevzi(4 K.), Fevzî-Selanikli Hasan Âkif(SHA2)(4 K.), İbrahim Hanif-Subhizâde Fevzi(4 K.), Selanikli Hasan Âkif(SHA1)- Suphizâde Fevzî(4 K.) Suphizâde Fevzî- Şeyhülislâm Esad(4 K), İbrahim Hanif- Selanikli Hasan Âkif 1(3 K.),’dir.

Şairler bu grupta incelediğimiz -ar kafiyeyle önceki gruplardan farklı sözcük tercihlerinde bulunmuşlardır. Farklı sözcük tercihleri ile birlikte biçim yönüyle de diğer gruplardan ayrıldığı söylenebilir. Ortak biçime sahip grupların kendine özgü kelime havuzuna sahip olması özelliği bu grupta da geçerliliğini korumaktadır.

Kelime ortaklığı sadece şairler arasındaki bağı değil, aynı zamanda klasik şiirimizin ortak mazmunlara sahip dilinin şairler arasında ne denli eğitici bir rol üstlendiğini de kanıtlamaktadır. Genç şairler bu mazmun dünyasını önce tanıyıp sonra o dünyada kendilerine bir yer kapma yarışı içinde olurlar. Bu eğitimi sağlayan en önemli araçlardan biri de nazire şiir yazma geleneğidir.

5.1.1.3.3. Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -ar kafiyeyle -ı hat redifliler içinde “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezinli olanlar bir araya getirilmiştir. Grupta yer alan iki gazelde de beyit sayısı dışında vezin, kafiye ve ek redif ortaklığı vardır.

Tablo 28

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Şuhi Divanı	ŞUHD	5	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	âr-ı hat	17
2	Erbili Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı	EYG2	10	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	âr-ı hatt	18

Bu gruptaki şairlerin birbirine yakın zamanlarda yaşamış olmaları daha önceki grafik ve tabloların sonuçlarına göre birbirinden etkilenme olasılığını artırmaktadır. Nitekim tablo 29’da da görüleceği gibi yedi ortak sözcüğün kullanılması bu gruptaki şairler arasındaki güçlü bağı kanıtlamaktadır.

Tablo 29

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		EYG2	ŞUHD	
1	Ayîne	1	1	2
2	Dâgdâr	1	1	2
3	Gubâr	1	1	2
4	Gül-'izâr	1	1	2
5	Hüsn	1	1	2
6	Mâh	1	1	2
7	Sebze	1	1	2
	OKDK	7	7	

Ortak kelime havuzu bu grupta -ı hat redifli diğer gruplardan farklılık göstermektedir. Özellikle “dâgdâr, âyine” karakteristik sözcükleri bu grubun kendine özgü karakterinin altını çizmektedir. Şûhî ve Garîbî'nin şiirlerinde “dâgdâr” sözcüğünün geçtiği beyitleri bu bakımdan incelemek bu konuda belli bir fikir verebilir.

Şûhî'nin gazelinde lalenin, sevgilinin al yanağında bir nokta şeklinde ayva tüyünü gördüğünde beri, âşğın yaralı kalbini hatırlatan dağlanmış karartıyı gönlünde gizlediği dile getirilmiştir.

Göreliden gül'izârun üzre hâli nokta şeklinde

Dilinde lâlenün muzmer sevâd-ı dâgdâr-ı hat

Şûhî G.109/2

Erbilli Yusuf Garîbî Efendi'nin gazelinde âşğın gönlü tenhadır, sevgiliden başka hiçbir şey gönlünde yer edemez. Sinesini sevgilinin ayva tüyü dağlamış, onun aşkıyla kendisini ona bağlamıştır. Garîbî sevgilinin ayva tüylerinin dağlamasıyla gönlünün sevgiliden uzaklaşmayacağını bu acıyı kabullendiğini dile getirmektedir.

Ne tenhâ bir benim sinemde dâg-ı hattı nakş olmuş

Garîbî bir gönül yok olmaya kim dâgdâr-ı hat

Erbilli Yusuf Garîbî Efendi G.134/10

Her iki şiirde de aynı metafor görülmektedir. Hat, sevgilinin aşığa acı veren onu sevgiliye bağlayan en yakıcı güzellik unsurudur. Bu “dağdâr” sözcüğüyle ifade edilmektedir. Görüldüğü gibi ortak biçim özellikleri bu iki şairin şiirinde içerik ile uyumlu hale getirilmiştir. Dolayısıyla bu biçim ve içerik ortaklığı Şuhî (ö.1737)’nin gazelinin Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi (ö.1797)’nin gazeline model şiir olduğunu kanıtlamaktadır.

5.1.1.4. Redifleri Benzeşmeyen -Ar Kafiye Gazeller

Bu grupta yer alan şiirler, hat redifli şiir ailesinin -ar kafiye olanları içinde redifleri benzeşmeyenlerden oluşmaktadır. Toplam iki gazelden oluşan bu grupta yer alan şiirlerde ek redifler benzeşmediği gibi vezinlerde de farklılık vardır.

Tablo 30

Redifleri Benzeşmeyen -Ar Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmet Badi Divanı	AHBD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr itdi hat	19
2	Meşhûrî Divanı	MEŞD	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	âr-ma hat	19

Aynı yüzyılda olmalarına rağmen bu biçimsel ayrılıklar bu iki şairin birbirinden asgari ölçüde etkilendiklerini göstermektedir. Nitekim ortak kelime dağarcığına bakıldığında iki şiir arasında sadece “çemen” sözcüğünün ortak kullanıldığı görülmektedir. Bu sonuçlardan sonra nazire şiirlerin biçim ve içerik karşılaştırmalarında vezindeki ayrılıkların özellikle ortak kafiye olsa bile ortak kafiyeyle bağlı ek redifin benzemezliğinin şairler arasındaki bağı zayıflattığı söylenebilir. Nitekim bu grupta aynı yüzyıla ait şiirlere ait olmalarına rağmen şiirlerin biçimindeki bu farklılıklar nazirecilik bağlamıyla müstakil bir nazire topluluğu oluşturmayı engellemektedir.

5.1.2. Veznine Göre -Ar Kafiye Gazeller

Bu bölümde hat redifli gazeller içinde yer alan “-Ar Kafiye Gazeller” vezinlerine göre sınıflandırılmıştır. Kafiye, nazire gazellerde temel sınıflandırmamız olmakla birlikte zemin gazelin kafiyesi olan -ar seslerinin kullanıldığı bu grupta gazellerin ortak vezinli olmasının kelime havuzu ve diğer biçimsel özellikleri ne yönde etkilediği araştırılmıştır.

Toplam 82 gazel bulunduğu bu gruptaki şairlerin ortak kelime dağarcığında 344 sözcük vardır. Grubun ortak kelime havuzu sayfa sınırlamalarını aştığı için tablo olarak verilmeyecek, bazı özet bilgilerle yetinilecektir. En çok kullanılan sözcükler şöyle sıralanabilir: hüsn(56), gubâr(48), müşk-bâr(40), gül'izâr(35), ruh(31), cemâl(29), dil(25), yâkut(24), la'l(24), leb(23), âşık(23), ruhsâr(23), sebze(22), nigâr(21), yüz(21), âşikâr(20), âyine(19)...

Ortak kelime havuzundan çok yararlanan şairler ise sırasıyla şöyledir:

Selanikli Hasan Akif(SHA1)(67 K.), Sâ'di-i Cem(57 K.), Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi(EYG2)(38 K.), Misli İsmail Hakkı(37 K.), Me'âlî(33 K.), Üsküplü Ata(33 K.), Karamanlı Aynî(KAA2)(32 K.), Derzi-zâde Ulvî(28 K.)'dir. Bu grupta OKH'den en az yararlanan şair ise Ahmet Badi(10 K.)'dir.

Ortak kelime havuzunda sevgilinin ayva tüyü ile ilgili olan gubâr, müşk-bâr, sebze gibi sözcüklerin en çok tercih edilen sözcükler arasında yer alması dikkat çekicidir. Diğerleri ise sevgilinin güzelliğini betimleyen âşikâne gazellerde sıklıkla karşılaşılan sözcüklerden oluşmaktadır.

Vezinlerine göre sınıflandırıldığında bu gruptan üç farklı vezin topluluğu oluşmaktadır.

5.1.2.1. “Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün” Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeyle olanlarından “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” vezinliler bir araya getirilmiştir. “Mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” vezinli gazeller tablo 31'de görüldüğü gibi 59 gazelden oluşmaktadır.

Zemin gazelle aynı vezin ve kafiyeyle oluşan bu grup 15. yüzyıldan 18. yüzyıla şairlerin yazdığı gazellerden meydana gelmiştir. 12 gazel 15. yüzyıl, 33 gazel 16. yüzyıl, 6 gazel 17. yüzyıl, 8 gazel 18. yüzyıla aittir. Bu gruptaki gazellerin çoğunluğunun 15. ve 16. yüzyıl şairlerine ait olması önemlidir. Çünkü buna göre 15. yüzyılda hat redifli gazel geleneğini başlatan zemin gazelin sahibi Şeyhi'nin, bu gruptaki şiirlerin biçim benzerliği dikkate alınırsa, kendisiyle aynı veya kendisinden hemen sonraki dönem yaşamış şairleri daha çok etkilediği söylenebilir.

Tablo 31'e göre birçok gazelde kafiye ve vezin ortaklığına rağmen ek rediflerin farklı olduğu görülmektedir. Redif farklılığına Farsça tamlamalardaki izâfet kesresi (-i) ve “-a” ek redifi neden olmuştur. Bilindiği gibi zemin gazelin redifi sadece hat sözcüğüdür. İlave bir redif kullanılmamıştır.

Tablo 31

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	A. Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
3	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
4	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA1	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
5	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
6	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
7	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
8	Nâzîre-i Lâmi'î	NLAM	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
9	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
10	Revani Divanı	REVD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
11	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
12	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
13	Aşkî Divanı	AŞKD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-a hat	16
14	Celîlî Divanı	CEL1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
15	Çorlulu Zariî Divanı	ÇOZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
16	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hatt	16
17	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
18	Edimeli Nazmi Divanı	EDN2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Gani-zade Nadiî Divanı	GAND	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Gelibolulu Süruri ve Divanı	GESD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Me'âlî Dîvânı	MELD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
22	Medhi Divanı	MEDD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Muhyî Divanı	MUYD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
24	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
25	Nazîre-i Fevr-i Mûderris	NFEM	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
26	Nazîre-i Fevr-i Mûderris	NFM2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nazîre-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
28	Nazîre-i Mu'idi	NMUİ	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nazîre-i Nazmi	NNAZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nazîre-i Niyazi Bey	NNİB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nazîre-i Rızâyî	NRIZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nâzîre-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nazîre-i Sâbirî	NSAB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Nazîre-i Sürûrî-i Mûderris	NSUR	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Nazîre-i Şahidî	NŞAH	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Nazîre-i Şem'î Dede	SŞED	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
40	Prizrenli Şeni Divanı	PRŞD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
41	Sehi Bey Divanı	SEBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Ubeydî Divanı	UBED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
43	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN1	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
44	Vecchi Divanı	VECD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
45	Vusûlî Divanı	VUS1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
46	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
47	Fevzi Divanı	FEVD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
48	Nazîf Divanı	NAZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
49	Nevizade Atayî Divanı	NEAD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
50	Rızayî Divanı	RIZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
51	Suphî-zâde Feyzi Divanı	SUFD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
52	Erzurumlu Zihni Divanı	ERZD	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
53	Es'ad-ı Bağdadi Divanı	ESBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
54	Haşmet Külliyyatı	HAŞK	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-a hat	18
55	İbrahim Hanîf Divanı	İBHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
56	Mustafa Sıdkî Efendi Divanı	MSED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
57	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
58	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA2	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
59	Şeyhülislam Es'ad ve Divanı	ŞEED	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	18

Bu gruptaki toplam 59 gazelin ortak kelime havuzu 249 sözcükten oluşmaktadır. Ortak kelime havuzunu gösteren tablo sayfa sınırlarını aştığı için çıkan sonuçlar özetlenecektir. Bu grupta en sık kullanılan sözcükler şunlardır: Gubâr(43), hüsn(39), müşk-bâr(36), gül-‘izâr(29), ruh(25), yâkut (24), cemal(23), nigâr(20), âşikâr(19), la’l(19), yüz(19), leb(18), sebze(18), yâdigâr(17), âbdâr(16)...

En çok kullanılan sözcüklerin dışında şiirlerde karakteristik sözcükler de kullanılmıştır. Başlıcaları şunlardır: Behre-mend, bismillah, dâgdâr, dâmâd, dîvân, Fir‘avn Habeş, Hızır, jeng, Ka’be, muhakkak, mûr, Mûsâ, Mushaf, nezzâr, rik’a, sipâh, Süleymân şebbû, tugrâ, tûtî, zengibâr...

Ortak kelime havuzunda yer alan sözcükler Şeyhî’nin zemin gazelinde yer alan sözcük dağarcığıyla benzerlik göstermektedir. Özellikle gubâr, müşk-bâr, gül’izâr, yâkut, âbdâr sözcüklerinin bu grupta en sık kullanılan sözcükler arasında yer alması, zemin şiirin vezninin ve kafiyesinin kullanılması bu gruptaki şiirlerin büyük bölümünün zemin şiirin etkisinde olabileceğine işaret etmektedir.

Ortak kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler ise şöyle sıralanabilir:

Selanikli Hasan Akif(SHA1)(67 K.), Üsküplü Ata(33 K.), Medhî(25 K.), Me’âlî(30 K.), Subhî(30 K.), Muhyî(27 K.), Karamanlı Aynî(26 K.), Kâtibî(25 K.), Fevzî(23 K.), Emetullah Hanım(22 K.), Prizenli Şemî(26 K.), Sehi Bey(23 K.), Şânî(22 K.), Üsküdarlı Aşkî(22 K.) Es’ad Bağdâdî(21 K.)...

Bu grupta -ar kafiylilerle sözcük dağarcığı yönüyle benzerlik görülmektedir. Nazire mecmualarındaki hat redifli gazellerin büyük bölümü bu grupta yer almaktadır. Bu yüzden OKH’de benzerliğin olması doğaldır.

5.1.2.1.1. Ek Redif Almayan Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarının içinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinlilerden ek redif almayanlar bir araya getirilmiştir. “Ek redif almayan gazeller” toplam 50 gazelden oluşmaktadır. Bütün biçimsel özellikler Şeyhî’nin zemin gazeliyle uyumludur. 15. yüzyıldan 18. yüzyıla hat redifli gazellerden oluşmuştur. Toplam 184 hat redifli gazelin Şeyhî’nin gazeli çıkarılırsa 49’u tablo 32’de görüldüğü zemin gazelle aynı biçimsel özelliklere sahiptir, nazire tanımlarında sıkça yapılan vezin ve kafiye benzerliği tanımına tam olarak uyum sağlamaktadır.

Tablo 32

Ek Redif Almayan Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	A. Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
2	Celîlî Divanı	CEL1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
3	Cem Sultan'ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
4	Çorlulu Zârîfî Divanı	ÇOZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
5	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
6	Edirneli Nazmî Divanı	EDN2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
7	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
8	Erzurumlu Zihni Divanı	ERZD	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
9	Es'ad-ı Bağdadi Divanı	ESBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
10	Gani-zade Nadirî Divanı	GAND	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
11	Gelibolulu Süruri ve Divanı	GESD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
12	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA2	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
13	Karamanlı Aynî ve Dîvânı	KAA1	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
14	Me'âlî Dîvânı	MELD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
15	Medhi Divanı	MEDD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
16	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
17	Muhyî Divanı	MUYD	9	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
18	Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı	MSED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	18
19	Nazîf Divanı	NAZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
20	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Nazîre-i Fevr-i Müderris	NFEM	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
22	Nazîre-i Fevr-i Mîderris	NFM2	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
24	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
25	Nazîre-i Lâmi'î	NLAM	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
26	Nazîre-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nazîre-i Mu'idi	NMUİ	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
28	Nazîre-i Nazmî	NNAZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nazîre-i Nîyazi Bey	NNİB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nazîre-i Rızâyî	NRIZ	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nâzîre-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nazîre-i Sâbirî	NSAB	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nazîre-i Sürûrî-i Müderris	NSUR	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Nazîre-i Şahidî	NŞAH	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Nazîre-i Şem'î Dede	SŞED	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
40	Nevzade Atayî Divanı	NEAD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
41	Prizrenli Şemî Divanı	PRŞD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Revani Divanı	REVD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
43	Rızayî Divanı	RIZD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	17
44	Sehi Bey Divanı	SEBD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
45	Şeyhî Divanı	ŞEYD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
46	Übeydî Dîvânı	UBED	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
47	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN1	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
48	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	15
49	Vechî Divanı	VECD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
50	Vuslî Divanı	VUS1	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âr hat	16

“Ek Redif Almayan Gazeller” kelime dağarcığı bakımından değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo bu sayfanın sınırlarını aştığından sonuçlar özetlenecektir. Toplam 50 gazelde, 222 sözcüğü ortak kelime dağarcığı olarak kullanmışlardır. Bu grupta yer alan şairlerin gazellerinde kullanılan kelime dağarcığında en çok şu sözcükler yer almaktadır:

gubâr(40), müşk-bâr(34), hüsn(32), gül-‘izâr(26), yâkut(25), ruh(24), cemâl(19), leb(19), nigâr(18), , yadigâr(17), sebze(16).

Ortak kelime havuzu -ar kafiye gazellerle uyum sağlamaktadır. Şairlerin en sık kullandıkları sözcüklerin oluşturduğu ortak kelime havuzunda sevgilinin ayva tüyü ve güzelliğini betimleyen sözcüklerin yer aldığı görülmektedir. “-Ar Kafiye Gazeller” ek redif ve vezne bakılmaksızın değerlendirildiğinde ortaya çıkan sonuçlar ile “-Ar Kafiye Gazeller”in zemin gazelle aynı kafiye ve vezinde olanları karşılaştırıldığında ortak kelime kullanımı bakımından bazı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 33

Ek Redif Almayan Gazellerde Kelime Paylaşımı

	Gazel sayısı	Ortak Kelime Sayısı	Gazel/Kelime Paylaşım Oranı
-Ar Kafiye Tümü	82	341	4,15
-Ar Kafiye Ek Redifsiz	50	222	4,44

Zemin gazelin “-ar” kafiye ek redifsiz olduğu düşünüldüğünde bu biçime sadık kalınması tablo 33’te görüldüğü gibi ortak kelime dağarcığından yararlanma oranını artırmaktadır. -Ar kafiye içinden izâfet kesresi şeklindeki -ı redifi ile -a rediflerini alan şiirler çıkarılıp zemin gazeldeki gibi ek redif almayan gazelleri bir araya getirdiğimizde gazellerdeki kelime paylaşım oranının arttığı görülmektedir. Bir başka söyleyişle biçim farklılıklarının artması şairlerin birbirinin etki alanından uzaklaştıklarını göstermektedir. Ancak daha önceki örnek tablolar ve incelemelerde görüldüğü gibi ortak kelime dağarcığından yararlanma tek başına şairlerin birbirinden etkilendiklerinin kanıtı değildir. Etkilenmenin kanıtları özellikle ortak mazmun kullanımında ortak hayallerde ve bunlarla ilgili ortak karakteristik sözcüklerin kullanılmasında somutlaşmaktadır.

Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdi ve Meâlî’nin gazellerinde ortak hayaller ve ortak karakteristik sözcüklerin kullanılması sözkonusudur. Her iki şiirde de Mûsa peygamberin mucizesi söz konusu edilmiş, “Musa, Fir’avn” gibi karakteristik sözcükler kullanılmıştır. Bu sözcükler sevgilinin ayva tüyüyle ilişkilendirilerek ortak bir hayal dünyası yaratılmıştır.

Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdi gazelinde Mûsa peygamberin mucizesine telmih yapılmaktadır. Beyitte Musa peygamberin kerametinin onun güneş gibi parlayan

elinde olduğu vurgulanmaktadır. Hat ise Musâ'nın mucizesiyle dağılan, helak olan Firavun ve ordusuna teşbih edilmektedir.

Mûsa kerâmetin yed-i beyzâda 'arza kıl

Fir'avn kavmi gibi ola târ-ü-mâr hat

A. Hamdullah Hamdi G.63/4

Meâlî'nin gazelinde de Musa peygamberin mucizesi hatırlatılmaktadır. Beyite göre sevgilinin yüzü Musa'yı, hat ise, imanı reddeden Firavun'u ve onun askerlerini yani küfrü ifade eder. Hat sevgilinin yüzünü görünce onun yüzünün parlaklığına karşı korkuyla yüzün iki tarafına doğru dağılır.

Fir'avndur ki milket-i İslâma kıldı kasd

Mûsâyı gördi havf ile çizdi kenâr hat

Meâlî G. 82/7

Her iki gazelde de hemen hemen aynı hayal dünyasını ifade eden betimlemeler görülmektedir. Sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri Firavun'un dağılan ordularına teşbih edilmiştir.

Bu gruptaki şairler ortak kelime kullanımı konusunda karşılaştırıldığında benzerlik gösteren bir diğer ikili de Şâhidî (NŞAH) ile Edirneli Nazmi (NNAZ)'dir. Bu iki şairin gazellerinde yedi ortak sözcüğün bulunduğu görülmektedir. Bu kadar fazlaca ortak sözcüğün bulunması bu iki şairi birbirine nazirecilik bağlamıyla yakınlaştırmaktadır.

Edirneli Nazmi'nin gazelinde sevgilinin yanağı bir aynaya, o aynadaki toz tanecikleri de sevgilinin ayva tüylerine teşbih edilir.

Ruhsârün üzre günden olup âşkâr hat

Mir'ât-ı hüsne kondurısardur gubâr hat

Edirneli Nazmi G.2224/1

Şâhidî'nin gazelinde ise sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin ortaya çıkması, Hz. Muhammed'in devri sayılan ay devrinin sonuna yaklaşıldığını, kıyamete yaklaşıldığının belirtileri olarak gösterilir. Ayva tüyü onun şiirinde sevgilinin yüzünde çokluğu

nedeniyle askerlere benzetilir ve sevgilinin yüzünde zamanı gelince pusudaki askerler gibi bir anda ortaya çıkarlar.

Devr-i kamerde Rûm'a çeküben sipâh ider

Âhir zamâne fitnelerin âşkâr hat

Şâhidî G.2206/3

Her iki beyitte de ayva tüyü sevgilinin güzellik unsuru olarak değil, sevgilinin güzelliğine hâlel getiren olumsuz bir unsur olarak yer aldığı görülmektedir.

5.1.2.1.2. -A Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeli olanların içinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinlilerden -a hat redifli olanları bir araya getirilmiştir. İki gazelden oluşan grupta beyit sayısı dışında tüm biçimsel özellikler benzerlik göstermektedir.

Tablo 34

-A Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Aşkî Divanı	AŞKD	7	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	16
2	Haşmet Divanı	HAŞD	5	Mef’ûlü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün	âr-a hat	18

Çalışmamızda gazellerin biçime ait öğelerinin ortaklığı arttıkça ortak sözcük dağarcığının da buna paralel olarak arttığı bundan önceki tablo ve istatistiklerde, istisnalar bir kenara bırakılırsa, kanıtlanmıştır. Keza “-a hat redifli gazeller”de de ölçü, ek redif, redif ve kafiye ortaklıklarına rağmen sadece “kara, cemâl” sözcüklerinin ortak sözcük olarak kullanılması bu istisna örneklemelerden birini daha oluşturmaktadır. İki şiirin ortak sözcük dağarcığının zayıf olmasının nazire şiirlerde önemli bir unsur olarak saydığımız yüzyıl farklılığından kaynaklabileceğini söyleyebiliriz.

5.1.2.1.3. -I Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeli olanlarının içinde “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinlilerden -ı hat redifli olanlar bir araya getirilmiştir. Toplam yedi gazelin olduğu bu gruptaki gazellerde ek redif dâhil bütün biçimsel özellikler benzerlik göstermektedir. Çoğunlukla 17. ve 18. yüzyıl şairlerinin oluşturduğu bu grupta vezin,

zemin aynıdır. Ek redifleri izâfet kesresidir. 5 ve 6 beyitten oluşan gazellerde bütün bu biçimsel ortaklıklar şairler arası bağı kuvvetlendirmektedir.

Tablo 35

-I Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
2	Nazire- Muhyi	NMUH	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
3	Fevzi Divanı	FEVD	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
4	Suphi-zâde Feyzi Divanı	SUFD	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	17
5	İbrahim Hanif Divanı	İBHD	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
6	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA1	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
7	Selanikli Hasan Akif Divanı	SHA2	6	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	18
8	Şeyhülislam Es'ad ve Divanı	ŞEED	6	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	âr-ı hat	18

Bu gruptaki şairlerde biçim benzerliği nedeniyle ortak kelime kullanımında (OKK) artış olduğunu görmekteyiz. En çok OKK, Muhyî-İbrahim Hanif (6 K.), Derzizâde Ulvî(DUD3)-Suphizâde Fevzî (4), Fevzî-Selanikli Hasan Âkif(SHA2) (4 K), İbrahim Hanif- Suphizâde Fevzî(4 K), Selanikli Hasan Âkif(SHA1)- Suphizâde Fevzî(4 K), Suphizâde Fevzî-Şeyhüslislâm Es'ad(4 K) arasında görülmektedir.

Tablo 36

-İ Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6	7
	FEVD	İBHD	SHA1	SHA2	SUFD	ŞEED
DUD3	3	2	3	3	4	2
	FEVD	1	1	4	2	3
		İBHD	3	3	4	2
			SHA1	2	4	3
				SHA2	2	1
					SUFD	4

Şairler arasında ortak kelime sayılarının eşit olmaması birbirlerinden etkilenmenin azlığını gösterebileceği gibi tesadüfîlik olarak da açıklanabilir. Ancak karakteristik sözcük ortaklıkları şairler arası bağı anlamlı hale getirmektedir. Örneğin bu grupta tablo 37'de görüldüğü gibi "Tatar" sözcüğünü ortak kullanan Fevzî ile Selânikli Hasan Âkif (SHA2) arasında bir bağdan söz edilebilir. Bu sözcüklerle birlikte bu iki şairin gamze, gam, can sözcüklerini de ortak kullanmaları bu bağı daha da kuvvetlendirmektedir.

Ancak bu grubun dışında aynı sözcüğe -ar kafiyelilerden Edirneli Nazmî ve Sehi Bey'in gazellerinde de rastlanmaktadır. “Ek redifsiz -ar kafiyeliler” arasında yer alan bu şairler arasında biçim farklılığına rağmen içerik ortaklığından söz edebiliriz.

Lokman gelse dahı şifâ-sâz olur degül

Ol denlü yâre açdı gönülde tatâr-ı hat

Fevzî G.80/2

Yagmaya verdi ‘aklımı Tâtâr-ı gamzeye

Hâcet bırakmadı siyeh-i bî-şümâr-ı hat

Selanikli Hasan Âkif G.52/3

‘Âşıklaruna bûy-ı vefâ ‘arz idüp yürü

Çin’den getürdi varışa misk-i Tatâr hat

Sehi Bey G.2221/4

Güya ki Hind tâciridür Çin’den itdi ‘azm

Rûm’a getürdi satmağa müşk-i Tatar hat

Edirneli Nazmî (EDN2) G.3088/5

Tablo 37

-I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR								KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	
	KELİMELELER	DUD3	FEVD	İBHD	NMUH	SHA1	SHA2	SUFD	ŞEED	
1	Hüsn	1		1	1	1	1	1	1	7
2	Bahâr		1	1				1	1	4
3	Dil		1		1			1	1	4
4	Gubâr	1	1			1			1	4
5	Rûy			1	1	1				3
6	Âlem			1	1		1			3
7	Âşık			1	1	1				3
8	Can	1	1				1			3
9	Gam		1		1		1			3
10	Gül-‘izâr	1				1		1		3
11	Nigâr	1		1				1		3
12	Buy	1			1					2
13	Cemal	1						1		2
14	Dilber			1	1					2
15	Gamze		1				1			2
16	Gönül	1	1							2
17	Har						1	1		2
18	Kâr					1			1	2
19	Karâr	1					1			2
20	Mah				1	1				2
21	Ruhsâr							1	1	2
22	Safha				1			1		2
23	Siyah						1	1		2
24	Şî'ar					1	1			2
25	Şümar			1			1			2
26	Tatar		1				1			2
27	Yar			1	1					2
OKDK		9	8	9	11	8	11	10	6	

Tablo 37'ye göre ortak kelime havuzu 27 sözcükten oluşmuştur. Bu gruptaki şairlerin gazellerinde en sık kullanılan sözcükler sıralandığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: hüsn(7), bahâr(4), gubâr(4), rûy(4), dil(4), can(3), gül'izâr(3), nigâr(3).

Ortak kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler ise şöyle sıralanmaktadır: Suphi-zâde Fevzî (11 K.), Selanikli Hasan Akif (SHA2)(11K.), Derzi-zâde Ulvî(DUD3)(9 K.), Fevzî(8 K.). OKH'den en az yararlanan şair ise Şeyhülislâm Es'ad(6 K.)'dır.

Bu grubun ortak kelime havuzuna bakıldığında “karakteristik kelime” sayılabilecek kelimelerin sayısı sınırlıdır. Bununla birlikte daha önceki tablolarda pek görülmeyen bahâr, şümâr, âlem gibi sözcüklerin tablo 37’de yer alması anlamlıdır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde İbrahim Hanif ve Subhi-zâde Fevzî’nin gazellerinde ortak kullanılan bahâr, nigâr, rûy sözcüklerinden dolayı bu iki şairin nazirecilik bağlamında birbirine bağlandığı söylenebilir. Bu grupta “bahâr” sözcüğü dört gazelde kullanılmıştır. Bu dört gazelde “bahâr” sözcüğünün geçtiği beyitler arasında anlam bakımından bir benzerlik olup olmadığına bakılarak bazı sonuçlara varılabilir.

İbrahim Hanif’in beyitinde, “yaseminlerin yaprakları nasıl eski baharları yeniden canlandırırsa ayva tüyünün de sevgilinin yanağını süslediği, aşığın gönlünü öylece şenlendirdiği” dile getirilmektedir. Âşık için bahar vuslatın habercisidir. Sevgilinin ayva tüylerinin ortaya çıkması da hem sevgilinin güzelliğine güzellik katar hem de aşığın kavuşma ümidini artırır.

Berg-i semen gibi donatıp rûy-ı yârı hat

Verdi safâ-yı ‘âlem-i köhne-bahârı hat

İbrahim Hanif G.210/1

Suphi-zâde Feyzî’nin beyitinde “sevgilinin yanağının çölünde ayva tüyleri ortaya çıkınca onun güzelliğinin bahçesine bahar gelir. Sevgilinin yanağı çölse ayva tüyü de o çölde bir vahadır. Ona hayat verir.” diyor. Âşık, sevgilinin güzelliğinin bahçesinde yani yanağında ayva tüylerini görünce kötü günlerin geride kaldığını düşünür, vuslat için ümitlenir.

Oldı bed’îd-i rûyuna ey gül’izâr-ı hat

Cânâ riyâz-ı hüsnüne olmuş bahâr-ı hat

Suphi-zâde Feyzî G.70/1

Fevzî’nin beyitinde ayva tüyü, âşığa baharın geldiğini müjdeleyerek onu deliye çevirir. Sevgilinin ayva tüyü aynı zamanda aşığın aklını alan zehrin de ilacıdır. Âşık sevgilinin ayva tüyüyle aşkından deliye döner, aklı karışır. Sevgilinin yüzünde toza benzeyen ayva tüylerini gören âşığın kavuşma umuduyla yeniden aklı başına gelir.

Dest-i cünuna salsa ‘aceb mi bahâr-ı hat

Dâru-yı hüş-ber-i dil ü cândur gûbâr-ı hat

Fevzî G.80/1

Şeyhülislâm Es’adın beyitinde “Âşığa baharı getiren ayva tüyü görünür hale gelirse aşığın hayal bahçesi menekşe bahçesine döner.” denmektedir. Âşık için baharın gelmesi sevgilinin ayva tüyünün ortaya çıkmasıyla mümkün olur. Ayva tüyü hem sevgilinin güzelliğinin tamamlayıcısı hem de âşığın gönlünün aşkla dolmasını sağlayan bir unsur olarak tanımlanır.

Olsa benefşe-zâr n’ola ravza-i hayâl

Buldu henüz neşv ü nemâ çün bahâr-ı hat

Şeyhülislam Es’ad G./3

Bu örneklerin hepsinde de hem “bahâr” sözcüğünün -ar kafiyesi olma imkânı vermesi değerlendirilmiş, hem de ayva tüyünün sevgilinin yüzünde belirmesi ile baharın gelmesi arasında bir teşbih oluşturulmuştur. Bu nedenle “bahâr-ı hat” tamlamasının bütün örnek beyitlerde kullanıldığı görülmektedir. Bu bakımdan ortak biçimle birlikte beyitlerde ortak hayal dünyasının da var olduğunu söyleyebiliriz.

5.1.2.2. “Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün” Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarından “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezinliler bir araya getirilmiştir. “Mef’ülü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli gazeller tablo 38’de görüldüğü gibi üç gazelden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra her iki şairin şiirinde ek redif olarak izafet kesresi olan “ı” takısının kullanıldığı Mücrim Abid’in şiirinde ise -ar kafiyesi, hat redifi dışında ilave bir redifin olmadığı görülmektedir.

Tablo 38

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Erbillî Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı	EYG2	10	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	âr-ı hat	18
2	Şuhi Divanı	ŞUHD	5	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	âr-ı hat	17

Gazeller ortak kafiye, redif ve vezne sahiptir. Ancak Erbillî Âmâ Yusuf Garibî Efendi ve Şuhi’nin gazellerinde ayrıca ek redif ortaklığı vardır. Beyit sayıları birbirinden

farklıdır. Ayrıca toplam 184 gazelden oluşan hat redifli gazellerin 15'i ve "-ar kafiyeli" olan 87 gazelin sadece 3'ü "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" veznindedir. Bu üç gazelin ortak kelime havuzu tablo 39'da gösterilmiştir.

Tablo 39

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinli Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 EYG2	2 MÜA2	3 ŞUHD	
1	Gubâr	1	1	1	3
2	Ayîne	1		1	2
3	Dâgdâr	1		1	2
4	Gül-'izâr	1		1	2
5	Hüsn	1		1	2
6	Leb	1	1		2
7	Mâh	1		1	2
8	Safha		1	1	2
9	Sebze	1		1	2
OKDK		8	3	8	

Tablo 39'a göre şairlerin ortak kelime kullanımı karşılaştırıldığında Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi ve Şûhî'nin gazellerinin ortak kelime dağarcığında dâgdâr, gubâr, hüsn, mâh, sebze, âyîne, gül'-izâr sözcüklerinin olduğu görülmektedir. Bu grupta ek redif ortaklığına sahip şairlerin (Garibî, Şûhî) kelime dağarcığı yönüyle birbirine yakınlığı görülmektedir. Mücrim Abid'in gazeline ise biçim farklılığının ortak kelime kullanımına olumsuz olarak yansıdığı söylenebilir. Bu durum Şûhî'nin gazelinin Garibî'nin gazeline model olduğu kanısını güçlendirmektedir.

Ortak kelime dağarcığında dokuz kelime bulunmakta en çok kullanılan kelimenin gubâr (3) olduğu görülmektedir. Diğer sözcükler birer defa tekrarlanmıştır. Ortak kelime havuzunun sevgilinin güzelliğini betimleyen sözcüklerden oluştuğu söylenebilir. Ortak kelime havuzundan (OKH) en fazla yararlanan şairler sırasıyla Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi(8 K.), Şûhî(8 K.)'dir. En az yararlanan şair ise Mücrim Abid(3)'dir. Şairlerin OKH'den az yararlanılmış olması aynı zamanda diğer şairlerin ortak kelime dünyasından bir başka söyleyişle ortak düşünce hayal ve duygulardan uzak, farklı bir eser ortaya koyduklarının da işareti sayılabilir.

Bu sonuçlar yine daha önce saptadığımız OKH'den fazla yararlanan şairlerin en çok model olan ve tanzir eden/edilen şairler olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi ve Şûhî arasında yedi ortak sözcüğün kullanılması nazirecilik bağlamında bu iki şairi birbirine yakınlaştırmaktadır. Ayrıca gazellerinden alınan aşağıdaki beyitler onların ortak hayal dünyasını örneklendirmektedir.

Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi'nin gazelinde ay yüzlü güzel, aynada yanağını gördükçe utanır, çünkü yanağındaki ayva tüyleri onu kendi kendisinden bile utanmasına yol açar.

Çeker haclet o mâh âyînde gördükçe ruhsârın
Ki gûyâ kendi kendinden olupdur şerm-sâr-ı hat

Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi G.134/6

Şûhî'nin gazelinde, göz alıcı hilal şeklindeki kaşlarını gördüğünden beri sevgilinin ayva tüyünü övme hayali sevgilinin kalbinden gitmez.

Göreliden gurreyi ebrûların şekl-i hilâlinde
Derûn-ı mâhdan çıkmaz hayâl-i iftihâr-ı hat

Şûhî G.109/3

Her iki beyitte de ayva tüyü sevgilinin diğer güzellik unsurları ile karşılaştırılmaktadır. Sevgili de kendi yüzündeki ayva tüylerinin güzelliğine bakmaktan kendini alamamaktadır. Beyitlerde ayva tüyünü sevgilinin kendisinin bile güzelliğinin vazgeçilmez bir parçası olarak gördüğü ortak bir hayal olarak betimlenmiştir.

5.1.2.3. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiye olanlarından “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinliler bir araya getirilmiştir. “Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli gazeller tablo 40 'ta görüldüğü gibi toplam 19 gazelden oluşmaktadır. Görüldüğü gibi “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün vezinli gazeller”, -ar kafiye olanları içinde zemin gazelin veznini kullananlardan sonra en fazla ortak vezne sahip “-ar kafiye gazel” grubudur. Bu grupta ek redif açısından da zemin gazelden farklılıklar görülmektedir. Zemin gazel ek redife sahip değilken bu gruptaki şiirlerin büyük bölümü ek redif almıştır. Beyit sayıları da zemin gazelin beyit sayısından (7) farklıdır. Çoğunlukla beş beyit tercih edilmiştir. Ayrıca bu grupta Seyyit Şerifi Mehmet Efendi'nin 26 beyitten oluşan mutavvel gazeli dikkat çekmektedir.

Tablo 40'ta görüldüğü gibi vezin ve kafiye ortaklığına sıkı sıkıya bağlı kalınmış olsa da şairler beyit sayısı ve ek redif kullanımında zemin gazele bağlılığı sürdürmemiş farklı

ek redifler kullanarak biçim sadakatine uymadıkları göstermişlerdir. Ancak sadece zemin gazelden değil gruptaki şairlerin vezin ve kafiye ortaklığına rağmen ek rediflerinde de farklı alt gruplar oluştuğu görülmektedir.

Tablo 40

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Muhiti Divanı	MUHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	16
2	Nazire- Muhi	NMUH	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	16
3	Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
4	Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı	SŞM2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ar-ı hat	16
5	Vusûlî Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
6	Gümülcinelî Dürri Divanı	GÜDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
7	Mehmet Adli Divanı	MEAD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
8	Adem Çelebi Divanı	ADÇD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
9	Ağazade Örfî Divanı	AGÖD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
10	Benderli Cesari Divanı	BECD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
11	Ebubekir Samî Paşa Divanı	ESPD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
12	Fasihi Divanı	FAS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
13	Müerim Abid Divanı	MÜA1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
14	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	18
15	Ahmet Badi Divanı	AHBD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr itdi hat	19
16	Cazip Divanı	CAZD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
17	Fatîm Divanı	FATD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-e hat	19
18	İstanbul Şeref Divanı	İSED	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19
19	Senih-i Mevlevî Divanı	SEMD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	19

Şairlerin yaşadıkları yüzyılları dikkate aldığımızda Seyyid Şerifi Mehmet Efendi'nin gazelleri -ki bu grupta iki gazeli vardır- 16. yüzyılla sıralamada en eskiye dayandığı için bu grubun model gazeli sayılabilir. Ayrıca bu grupta oluşan kelime dağarcığının merkezinde tablo 41'de görüldüğü gibi yine Seyyid Şerifi Mehmet Efendi yer alması bu görüşü desteklemektedir. Nazirecilik bağlamında zemin gazelden vezin bakımından ayrıldığı için grubu veznine göre kendine özgü müstakil bir nazire topluluğu sayabiliriz.

Bu grubun diğer şairlerinin model gazelden sözcük dağarcığı, vezin özellikleri bakımından bazı özellikler aldığı söylenebilir. Ancak ek redif bakımından farklılıkların olması nazirecilik bağlamında şairlerin model şiire biçim bakımından sıkı sıkıya bağlı olmadıklarını kanıtlamaktadır.

Tablo 41

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

KELİMELER	DİVANLAR																			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
1 Hüsn					1	1		1	1	1	1	1		1	1	1	1	1	1	13
2 Ruhsâr		1		1			1	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1	12
3 Dîdâr		1		1	1	1		1	1					1	1	1	1	1	1	11
4 Âşk	1	1						1				1	1		1	1	1	1		8
5 Yâr		1					1					1	1		1	1	1		1	8
6 Rûy				1				1	1	1					1		1	1	1	7
7 Safha					1	1		1			1					1		1	1	7
8 Anber		1		1	1	1										1	1	1	1	6
9 Dîdâr		1					1					1	1			1		1	1	6
10 Dîl	1			1	1	1			1						1		1		1	6
11 Gülşen			1						1	1						1	1	1	1	6
12 Sûmbûl				1	1				1							1	1	1	1	6
13 Cemal			1			1						1				1	1	1	1	5
14 Kalem				1		1		1					1				1	1	1	5
15 Ruh	1								1							1	1	1	1	5
16 Zülf									1							1	1	1	1	5
17 Âlem				1								1		1			1	1	1	4
18 Ezhâr										1			1				1	1	1	4
19 Gül																1	1	1	1	4
20 Gül-'îzâr											1					1	1	1	1	4
21 Levh	1															1	1	1	1	4
22 Mâh							1					1		1		1	1	1	1	4
23 Agvâr		1										1							1	3
24 Arz	1				1			1									1	1	1	3
25 Ateş					1											1	1	1	1	3
26 Ayine		1													1		1	1	1	3
27 Bâğ							1										1	1	1	3
28 Bâzâr							1				1						1	1	1	3
29 Çemen			1												1		1	1	1	3
30 Çeşm					1												1	1	1	3
31 Dîlber	1							1						1					1	3
32 Divâr													1				1	1	1	3
33 Esrâr													1	1			1	1	1	3
34 Gül-Ruhsâr										1						1	1	1	1	3
35 İzhâr			1											1					1	3
36 Kara							1			1		1							1	3
37 La'l		1													1		1		1	3
38 Mîşk-bâr				1											1		1		1	3
39 Nûr								1				1			1				1	3
40 Pâdişâh									1				1	1			1	1	1	3
41 Perde				1			1					1	1				1	1	1	3
42 Peri				1								1					1	1	1	3
43 Reyhan			1			1											1	1	1	3
44 Uşşâk													1		1		1	1	1	3
45 Vech						1						1					1	1	1	3
46 Âhir												1			1				1	2
47 Asâr	1													1					1	2
48 Âşk			1							1									1	2
49 Âvâre								1							1				1	2
50 Âzîd	1															1			1	2
51 Behre-mend										1			1				1		1	2
52 Bî-çare										1						1			1	2
53 Bîdâr																	1	1	1	2
54 Bismillâh					1										1				1	2
55 Can																	1		1	2
56 Deftîr														1			1		1	2
57 Dehân														1			1		1	2
58 Dûd		1												1					1	2
59 Ebr						1		1											1	2
60 Ehl-i Dîl														1			1		1	2
61 Encûm				1													1		1	2
62 Es'âr				1													1		1	2
63 Felek					1									1					1	2
64 Fî'l-Mesel						1												1	1	2
65 Fîrâ							1												1	2
66 Cüflâr															1			1	1	2
67 Hayrân											1						1		1	2
68 Hüb														1			1		1	2
69 Hünkâr				1												1			1	2
70 I'tibâr				1										1					1	2
71 İhâta		1																1	1	2
72 İş'ar			1			1													1	2
73 Kâkûl										1							1		1	2
74 Kâl						1		1											1	2
75 Kırâs							1	1		1									1	2
76 Kîlk						1		1											1	2
77 Kîsuf							1	1		1									1	2
78 Leb																	1	1	1	2
79 Mâh						1		1											1	2
80 Mîr'at			1			1													1	2
81 Mushâf					1										1				1	2
82 Mûlk																	1	1	1	2
83 Nezzâr				1												1			1	2
84 Pâre				1				1											1	2
85 Pergâr											1						1		1	2
86 Resm						1		1											1	2
87 Setr		1						1											1	2
88 Sevdâ								1						1					1	2
89 Siyâh							1			1		1					1		1	2
90 Suret											1								1	2
91 Sükker		1															1		1	2
92 Şâh							1											1	1	2
93 Sekker																1		1	1	2
94 Şive																	1	1	1	2
95 Süh		1												1					1	2
96 Tîğ																			1	2
97 Yek-pâre				1		1						1							1	2
98 Zulmet																			1	2
OKDK	9	15	7	16	14	19	13	19	13	9	11	18	12	13	19	18	52	25	13	

19 gazelden oluşan bu gazel topluluğunda ortak kelime kullanımı ile ilgili tablo 41’de görüldüğü gibi en çok tekrar edilen sözcükler şunlardır: hüsn (13), ruhsâr (12), dildâr (11), âşık(8), yâr(8) rûy(7), safha (7), anber(6), didâr(6), dil(6), gülşen(6), sümbül(6), zülf (6), kalem (5). Toplam 98 sözcük ortak kullanılan sözcük dağarcığını oluşturmaktadır. Ortak kelime dağarcığından en fazla yararlanan şairler Seyyid Şerifi Mehmed Efendi (SŞM1) (52 K.), Seyyid Şerifi Mehmed Efendi (SŞM2) (25 K.), Neyyir Abdullahım Dede (19 K.), Ebubekir Sami Paşa (19 K), Muhiti(18 K.)’dir. En az yararlanan ise Ahmet Badi(7 K.)’dir.

Ortak kelime havuzunda en sık kullanılan sözcüklerin -ar kafiyesi gazellerde daha önce incelediğimiz “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” ve “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli gazellerden farklılık göstermektedir.

“Mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” Vezinlilerde Ortak Sözcükler: dâğdâr, gubâr, hüsn, mâh, sebze, âyîne, gül’-izâr.

“Mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” Vezinlilerde Ortak Sözcükler: gubâr(40), müşk-bâr(34), hüsn(32), gül-‘izâr(26), yâkut(25), ruh(24), cemâl(19), leb(19), nigâr(18), , yadigâr(17), sebze(16).

Bu ortak kelime havuzları karşılaştırıldığında vezinlerine göre bazı sözcüklerde farklılık olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin bu iki vezin grubundaki gazellerde “gubâr” sözcüğü en sık yinelenen sözcükler arasında yer alırken “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinlilerde bir kez bile yinelenmemiştir. Bu da nazire geleneğinde biçim farklılıklarının kelime kadrosunda değişikliğe yol açığının kanıtlarından biri sayılabilir.

5.1.2.3.1. Ek Redif Almayan Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyesi olanlarından ek redif almayan “fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlâtün fâ’îlün” vezinli gazeller bir araya getirilmiştir. Toplam üç gazelden oluşan grupta biçim benzerliği vardır. Seyyid Şerifi Mehmed Efendi ve Vusûlî 16. yüzyıl Mücrim Abid 18. yüzyıl şairi olduğu için yüzyıl farklılığının ve benzerliğinin kelime kadrosuna etkisi araştırılacaktır.

Tablo 42

Ek Redif Almayan Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Mücrim Abid Divanı	MÜA1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
2	Seyyid Şerifi Mehmed Efendi Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
3	Vusûlî Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16

Bu gruptaki gazellerde zemin gazelin redif ve kafiyesiyle benzerlik, vezinde ise farklılık söz konusudur.

Gazellerde kelime kullanımında dengeli bir dağılım söz konusudur. Tablo 43'te görüldüğü gibi bu grupta ortak kelime havuzunda 14 kelime vardır. Divâr ve yâr sözcükleri üç şair tarafından da kullanılmıştır. Diğer sözcükler birer defa tekrarlanmıştır. Ortak kelime dağarcığından en fazla yararlanan şair Seyyid Şerifi Mehmet Efendi'dir. Ancak şairin fazla sayıda kelimedenden yararlanmasında şiirinin 26 beyitlik mutavvel gazel olmasının etkisi göz ardı edilmemelidir.

Şairlerin biçim ve içerik etkileşiminde aynı yüzyılda yaşamalarının önemli olduğu daha önceki tabloların sonuçlarından biridir. Tablo 43'te de bu görüş şairlerin kelime paylaşım sonuçlarında desteklenmektedir. 16. yüzyıl şairleri Vusûlî ve Seyyid Şerifi Mehmet Efendi 10 ortak sözcüğe sahipken Mücrim Abid (MÜA1)- Seyyid Şerifi Mehmet Efendi arasında 6, Mücrim Abid- Vusûlî arasında 2 sözcük paylaşımı söz konusudur. Bu durumda aynı yüzyılın şairleri olan Mücrim Abid'in nazirecilik bağlamında Seyyid Şerifi Mehmet Efendi'den daha fazla etkilendiği sonucu çıkarılabilir. Bu etkileşimi somutlamak için şairlerin "esrâr" sözcüğünün kullandığı beyitler aşağıda karşılaştırılmıştır:

Her iki şiirde de "esrâr" sözcüğünün matla beyitinde kullanılması etkilenmenin varlığını güçlendirmektedir. Seyyid Şerifi Mehmet Efendi'nin şiirinde hat, hem gizli manalara mazhardır, hem de bu gizli manaların gizlenmesi için bir perde olmuştur. Âşıklar, sevgilinin yanağından önce sevgilinin ayva tüyü ile karşılaşır.

Perde-i sırr-ı hafîdür mazhar-ı esrâr hat

'Arz ider 'âşıkları açmazdan ruhsâr hat

Seyyid Şerifi Mehmet Efendi G.172/1

Çağatay şairi Mücrim Âbid'in şiirinde ise hat, sevgilinin sırlarını saklarken endişe eder. Çünkü bu sırlara sahip olan her âşık sevgiliye ulaşabilir.

Her kişiğe bolsa ser meşk ezeldin yâr hat

Bolgusı mahfî gamıga kâşif-i esrâr hat

Mücrim Âbid G.158/1

İki beyitte de hat, sevgiliyi diğer âşıklardan kıskanan âşık gibidir. Hat, âşıklar ile sevgili arasında perde olur. Esrâr sözcüğüyle birlikte her iki şairin beyitinde sır, hafî, mahfî sözcükleri hattın sevgilinin güzelliğinin sergilenmesini engelleyen bir unsur olarak anlatılmasında kullanılır.

Tablo 43'te görülen ortak kelime dağarcığı, ortak biçimsel özellikler ve tematik yakınlık 16. yüzyıl şairlerinden Seyyid Şerifî Mehmet Efendi'nin gazelinin Mücrim Âbid'in gazeline model şiir olduğu yönündeki kanırları kuvvetlendirmiştir.

Tablo 43

Ek Redif Almayan Gazelerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	
		MÜA1	SŞM1	VUS2	
1	Yâr	1	1	1	3
2	Divâr	1	1	1	3
3	Hüsn		1	1	2
4	Ruhsâr		1	1	2
5	Gülşen		1	1	2
6	Cemal		1	1	2
7	Ezhâr	1	1		2
8	Gül		1	1	2
9	Esrâr	1	1		2
10	Müşk-bâr		1	1	2
11	Uşşâk	1	1		2
12	Can		1	1	2
13	Defter	1	1		2
14	Dehân		1	1	2
OKDK		6	14	10	

5.1.2.3.2. Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli -A Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeli olanlarından “fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün” vezinli “-a hat redifli” gazeller bir araya getirilmiştir. Vezin, ek redif ve redif benzerliklerinin yanında şiirlerin büyük bölümünde beyit sayısında da eşitlik söz

konusudur. “-a hat redifli gazeller” 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar hat redifli gazel yazan 11 şairin şiirinden oluşmaktadır.

Tablo 44

Fâ ‘Îlâtün Fâ ‘Îlâtün Fâ ‘Îlâtün Fâ ‘Îlün Vezinli -A Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Muhiti Divanı	MUHD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	16
2	Gümülceineli Dürri Divanı	GÜDD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	17
3	Mehmet Adli Divanı	MEAD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	17
4	Benderli Cesari Divanı	BECD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	18
5	Ebubekir Sami Paşa Divanı	ESPD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	18
6	Fasihi Divanı	FAS2	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	18
7	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD2	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	18
8	Cazip Divanı	CAZD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	19
9	İstanbul Eşref Divanı	İSED	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	19
10	Senih-i Mevlevi Divanı	SEMD	7	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-a hat	19
11	Fatin Divanı	FATD	5	Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlâtün Fâ‘îlün	âr-e hat	19

Tablo 46’da görüldüğü gibi bu grupta 48 ortak sözcük yer almaktadır. Bu gazelerde en çok kullanılan sözcükler sırasıyla şöyledir: hüsn(9), ruhsâr(9), dildâr(7), safha(5), âşık(4), dil(4), gülşen(4), rûy(4), sümbül(4), anber(3), ârız(3).

-Ar kafiyeli olan ve zemin gazelin veznine sahip gazellerle bu gruptaki şiirlerin kelime havuzu karşılaştırıldığında farklılıkların olduğu ortaya çıkmaktadır. Özellikle hat redifli, nazire gazellerin en sık yinelenen sözcükleri arasında yer alan gubâr, yâkut, müşk-bâr sözcükleri, bu gruptaki şairlerin gazellerinin kelime havuzunda yer almamaktadır. Buradan yola çıkarak vezin, ek redif ve yüzyıl farklılıklarının kelime havuzunun değişmesine yol açtığı öne sürülebilir.

Ortak kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler de sırasıyla şöyledir: Fatin (16 K.), Ebubekir Sami Paşa(16), Muhitî(15 K.), Senih-i Mevlevî(15 K.)’dir. En az yararlanan şair İstanbullu Eşref(4)’tir. Ortak kelime havuzundan en fazla yararlanan şairlerin etkileşime en açık şairler olduğu öne sürülebilir. Nitekim şairlerin karşılaştırılmasıyla Fatin-Ebubekir Sami Paşa arasında 10 ortak sözcüğün kullanıldığının ortaya çıkması ortak kelime dağarcığını kullanmanın (OKDK) nazirecilik bağlamıyla önemini ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 45

-A Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	CAZD	ESPD	FAS2	FATD	GÜDD	İSED	MEAD	MUHD	NAD2	SEMD
BECD	4	6	3	4	5	0	2	2	3	5
	CAZD	4	0	5	4	1	2	2	5	5
		ESPD	1	10	3	1	4	4	3	4
			FAS2	2	4	1	3	6	2	1
				FATD	4	1	4	4	4	5
					GÜDD	2	2	2	6	8
						İSED	1	2	1	3
							MEAD	4	3	4
								MUHD	5	4
									NAD2	5

Tablo 45'e göre şairlerin kelime kullanım tercihlerine göre ortak kelime kullanan şairler şöyle sıralanabilir: Ebubekir Sâmî- Fatin(10), Gümülcineli Dürrî Senih-i Mevlevî (8), Fasîhî-Muhutî(6), Benderli Cesari-: Ebubekir Sâmî(6), Gümülcineli Dürrî- Neyyir Abdullahım Dede(6), Muhutî- Senih-i Mevlevî(5), Fatin- Neyyir Abdullahım Dede (5)...

Tablo 45'teki sonuçlar karşılaştırıldığında daha önceki sonuçlara benzer çıkarımlar elde edilebilmektedir. Ortak kelime havuzundan (OKH) en fazla yararlananların, diğer şairlerle ortak kelime kullanımlarında artış görülmektedir. OKH'den en az yararlananlar ise, İstanbullu Eşref'te olduğu gibi, diğer şairlerle ortak kelime kullanımı bakımından arka sıralarda kalmaktadır. Ayrıca şairlerin birbirinden eşit oranda kelime ortaklığına sahip olmaması şairler arası etkileşime bağlanabilir. Nazire şiirler yazılırken birden fazla şiir değil, çoğunlukla tek bir şiir temel alınmaktadır. Buradan yola çıkarak nazirecilik bağlamında etkileşimin en fazla kelime ortaklığına sahip şairler arasında olduğu söylenebilir. Şairlerin ortak kelime kullanımlarının karşılaştırıldığı tablolara bu yönüyle bakılmalıdır.

Tablo 46

-A Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR											KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
	KELİMELELER	BECD	CAZD	ESPD	FAS2	FATD	GÜDD	İSED	MEAD	MUHD	NAD2	SEMD	
1	Hüsñ		1	1		1	1	1	1	1	1	1	9
2	Ruhsâr	1		1	1	1	1		1	1	1	1	9
3	Dildâr	1	1	1		1	1				1	1	7
4	Safha		1	1		1			1			1	5
5	Âşık					1			1	1		1	4
6	Dil	1	1				1				1		4
7	Rûy	1			1	1	1						4
8	Sümbül	1	1				1					1	4
9	Anber	1	1	1									3
10	Dîdâr				1					1		1	3
11	Gülşen						1	1				1	3
12	Kalem	1		1		1							3
13	Kara				1			1		1			3
14	Nûr					1				1	1		3
15	Perî	1			1				1				3
16	Ruh						1				1	1	3
17	Yâr				1					1	1		3
18	Zülf						1				1	1	3
19	Âhir									1	1		2
20	Âlem	1								1			2
21	Arz		1			1							2
22	Âteş		1									1	2
23	Âvâre					1					1		2
24	Bâzâr				1				1				2
25	Bî-çare						1					1	2
26	Bismillah		1								1		2
27	Cemal			1						1			2
28	Ebr			1		1							2
29	Felek		1							1			2
30	Fitne				1					1			2
31	Gül-'izâr								1		1		2
32	Gül-Ruhsâr							1				1	2
33	Hünkâr	1										1	2
34	Kıl			1		1							2
35	Kıyâs				1		1						2
36	Kîlk			1		1							2
37	Küsuf				1		1						2
38	Mâh				1					1			2
39	Mîhr			1		1							2
40	Mushaf		1								1		2
41	Nezzâr	1										1	2
42	Pâre		1			1							2
43	Perde								1	1			2
44	Resm			1		1							2
45	Reyhan	1		1									2
46	Suret			1					1				2
47	Vech			1						1			2
48	Yek-pâre	1		1									2
OKDK		13	12	16	11	16	12	4	9	15	13	15	

Tablo 46'ya göre “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli -e hat redifli gazellerin ortak kelime havuzunda şairlerce en çok tercih edilen sözcükler şunlardır: hüsn, ruhsâr, dildâr, safha, âşık, dil, rûy, sümbül, anber, dîdâr, gülşen, kalem, kara, nûr. Bu gruptaki gazellerin sözcük havuzunda en sık kullanılanlar, şiirlerde sevgilinin ayva tüyü etrafında şekillenen, ayva tüyünün rengi, şekli ve kokusunu betimleyen sözcüklerden oluşmamıştır; bunlar, daha çok sevgilinin güzelliğini, aşığın ona olan hayranlığını dile getiren sözcüklerdir. Bu kelime havuzu içinde karakteristik olarak nitelenebilecek “nur” sözcüğünün kullanıldığı beyitler aşağıda yer almaktadır:

Kıl kalemle resm olunmuş safha-yı ruhsâre hat

Kıl nazar nûr-ı âyetin tefsîr ider hem-vâre hat

Fatin G.5/1 (s.200)

Tûtî-i âyîne-i nûr-ı ruhundur gûyyâ

Geldi teşvîk-i leb-i la'lün ile güftâra hat

Neyyir Abdullahim Dede G.52/4

Nûrdur vechinde yârun 'âşık-ı dîdâra hat

Perde-i zulmetdür ammâ dîde-i agyâra hat

Muhutî G. 82/1

Fatin'in şiirinde nûr sözcüğü ayet adı olarak kullanılırken Neyyir Abdullahim Dede ve Muhutî'nin şiirlerinde sevgilinin âşığı kendisine bağlayan ışığı olarak anlam kazanmıştır.

5.1.2.3.3. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -ar kafiyeli olanlarından “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli “-ı hat redifli”ler bir araya getirilmiştir. “-ı hat redifli gazeller”de 16. ve 18.yüzyıl şairlerinin şiirleri yer almaktadır.

Tablo 47

Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün Vezinli -I Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Nazire- Muhyî	NMUH	5	Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	âr-ı hat	16
2	Seyyid Şerîfî Mehmed Efendi Divanı	SŞM2	7	Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	âr-ı hat	16
3	Adem Çelebi Divanı	ADÇD	5	Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	âr-ı hat	18
4	Ağazade Örfî Divanı	AĞÖD	5	Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün	âr-ı hat	18

“-I hat redifli gazeller” toplam dört gazelden oluşmaktadır. Vezin, ek redif, kafiye ortaklıkları söz konusudur. Âdem Çelebi ve Ağazâde Örfî ile Seyyid Şerîfî Mehmet Efendi ve Muhyî ile aynı yüzyılın şairleridir. Bu grupta şiirlerde biçim ortaklığı ve yüzyıl farklılıklarının kelime kullanımına kelime dizinlerine nasıl yansıdığı araştırılmıştır.

Tablo 48

-I Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	
		ADÇD	AĞÖD	NMUH	SŞM2	
1	Âşık	1	1	1		3
2	Dildâr		1	1	1	3
3	Anber		1		1	2
4	Âsâr	1		1		2
5	Dîdâr		1		1	2
6	Dilber	1		1		2
7	Hüsn			1	1	2
8	İhâta		1		1	2
9	Levh	1			1	2
10	Rûy			1	1	2
11	Yâr		1	1		2
OKDK		4	6	7	7	

Bu gruptaki gazellerin tablo 48’de görüldüğü gibi kelime havuzunda toplam 11 ortak sözcük vardır. Bu sözcüklerin içinde “karakteristik” sayılabilecek olanlar levh, anber ve ihâta sözcükleridir. Karakteristik sözcüklerin ortaklığı nazirecilik bağlamında anlamlı sayılmalıdır. Bu sözcükler nazire şiirlerin, birbirinden etkilenen şairlerin tespitinde anahtar işlevi görür. Bu gruptaki kelime havuzunda “anber” sözcüğü dışında hat redifine göre şekillenmemiştir. Anber, ayva tüyünün kokusudur. Ayva tüyünün betimlenmesinde sıkça kullanılır. Bu gruptaki şiirlerde de “anber” hat sözcüğü ile birlikte

anılmıştır. Bunun dışındaki sözcükler çoğunlukla âşıkane gazelerde görülen sevgiliyle ilgilidir

Kelime havuzunda “dildâr” sözcüğünün dışındakiler birer kez tekrar edilmiştir. Ortak kelime kullanımına bakıldığında aynı yüzyıl şairlerinin kelime ortaklıkları sınırlıdır. Farklı yüzyılların şairleri Ağazâde Örfi ile Seyyid Şerifi Mehmet Efendi’nin üç ortak sözcük kullandıkları görülmektedir. Tabloya göre 16. ve 18. yüzyıl şairlerinin kelime kadrosunun kendi aralarında benzerlik göstermesi beklentisi gerçekleşmemiştir. Belirgin bir ayırım oluşmamıştır. Ancak beyitlerde “anber” sözcüğü ortaktır ve ayva tüyünün kokusunu betimlemede kullanılmıştır.

Yüz bulaldan mesken itdi tal’at-ı dildârı hat

Yanına takmış gezer ol zülf-i ‘anber-bârı hat

Seyyid Şerifi Mehmet Efendi G.172/1

Ey Şerîfi sünbül-i ‘anber-nisârı hat mıdur

Gözine almaz çemende nergis-i bîdârı hat

Seyyid Şerifi Mehmet Efendi G.172/7

Oldı gerdûna resîde dûd-ı âhım şübhesiz

Micmere yandırdı güya hâl-i ‘anber-bârı hat

Ağazâde Örfi G.52/2

Her iki şairin şiirinde de “anber” sözcüğü “bâr” sözcüğü ile bileşik sözcük oluşturmuş, ayva tüyünün kokusunu dile getirmiştir.

Hat redifli -ar kafiye nazire gazelleri incelediğimiz bu bölümde zemin gazelle aynı kafiye ait bu şiirlerin biçim benzerliğinin de arttığını söyleyebiliriz. -Ar kafiye nazirelerin zemin gazelin yazıldığı 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar kullanıldığı ortaya çıkmıştır; bu da -ar kafiyesinin hat redifli gazelerde önemsendiğini göstermektedir. Ancak nazirelerin yüzyıl, ek redif ve vezin olarak alt gruplara ayrıldığında kelime dağarcığı açısından değişim gösterdiği belirlenmiştir.

5.2. -An Kafiye Gazeller

“-An kafiye gazeller” hat redifli gazellerin -an kafiye olanlarının bir arada olduğu gazellerden oluşmaktadır. Bu grupta, ek redif ve vezin özellikleri gözletilmeksizin sadece kafiyesi “-an” olan hat redifli gazeller bir araya getirilmiştir. Daha önceki bölümlerde “-ar” ve “-a” kafiye hat redifli gazeller zemin gazelle olan ilişkileri bakımından ele alınmıştı. Bu bölümde -an kafiye gazeller “-a” ve “-ar” kafiye gazellerle biçim ve kelime dağarcığı bakımından karşılaştırılmış ve nazire geleneğinde kafiye farklılıklarının geleneğe etkisi araştırılmıştır. Ayrıca -an kafiye gazellerin kendi içinde biçimsel ve içerik bütünlüğü sağlayıp sağlamadığı irdelenmiş, biçimsel farklılıklar varsa bunlar ayrı ayrı gruplandırılarak sorgulanmıştır.

Tablo 49

-An Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ravzi Divanı	RAVD	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	16
2	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
3	Edirneli Kami ve Divanı	EDKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	17
4	Mezaki Divanı	MEZ1	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
5	Nehci Divanı	NEHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	17
6	Recep Enis Dede Divanı	REDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	17
7	Vahyî Divanı	VAHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânı sanna hat	17
8	Natki Divanı	NATD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân üze hat	18
9	Seyyid Vehbi ve Divanı	SEVD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	18
10	Besnî Lüzûmî Divanı	BELD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	19
11	Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları	KİM2	7	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün	ân eyledi hat	18
12	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD1	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-um nev-hat	16
13	Aşki Mustafa Divanı	AŞMD	6	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân eyledi hat	18
14	Sünbülzade Vehbi Divanı	SÜVD	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-dr hat	18
19	Sehmi Divanı	SEH1	5	Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün	ân-dur hat	17
20	Kavsi Divanı	KAVD	5	Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün	ân idi ol nev-hat	17
15	Ahmedî Rıdvan Divanı	AHR2	6	Me'f'ülü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	ân hat	16
16	Ayıntahlı Hamdi Baba Divanı	AHBD	9	Me'f'ülü Me'fâ'ilün Me'f'ülü Fe'ülün	ân eder hat	19
17	Senai Divanı	SEND	10	Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Fe'ülün	ân-ıdr hat	18
18	Râtib Ahmed Paşa Divanı	RAP1	13	Me'f'ülü Me'fâ'ilü Me'fâ'ilü Fe'ülün	ân-a düşer hat	18
21	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD1	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	18

-An kafiye gazeller tablo 49'da görüldüğü gibi 21 gazelden oluşmaktadır. Bu toplam 184 gazelden oluşan “hat redifli gazeller”in %11'ine tekabül etmektedir. Bu gruptaki gazeller Ahmedî Rıdvan'ın hariç zemin şiirle kafiye ve vezin bakımından bir benzerlik göstermemektedir. Gazellerin 10'u “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninde, 4'ü “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” vezninde, 2'si “me'fâ'ilün me'fâ'ilün me'fâ'ilün me'fâ'ilün” vezninde, diğerleri birbirinden farklı vezinlerde yazılmıştır. Bu grup çoğunlukla 17. ve 18. yüzyıl şairlerinin gazellerinden oluşmaktadır. Tablo genel olarak değerlendirildiğinde belli bir vezinde kümeleşme meydana gelmişse de ortak vezin ve kafiyeyle rağmen ek/sözcük düzeyindeki rediflerin farklılığı dikkat

çekmektedir. Dolayısıyla bu gruptaki şiirlerin farklı vezin ve ek redif gruplarına sahip olması kendi içinde sınıflandırmayı zorunlu kılmaktadır. Biçim ortaklığı bakımından benzerlik gösteren gazellerin küçük gruplardan oluştuğu görülmektedir. Bu küçük gruplar bu bölümün alt gruplarında -an kafiyeyle diğer gazellerle ilişkileri bakımından irdelenmiştir.

-An kafiye gazellerin, vezin ve kafiye bakımından neredeyse zemin gazelle bağı kalmamıştır. Bu gruptaki gazeller 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar hat redifli gazelle geleneği içinde var olmuştur; ancak şairlerinin zemin gazelin -ar kafiyesi yerine -an kafiyesini tercih ettikleri görülmektedir. Tablo 50’de -an kafiye gazeller, zemin gazelin biçimsel özellikleriyle karşılaştırılmıştır. Bu tabloda da görüldüğü gibi bu grupta yer alan gazellerin zemin gazelle olan biçimsel bağı sadece “hat” redifidir. Buna rağmen “-a” kafiye gazellerde ifade ettiğimiz gibi hat redifiyle nazire geleneğine bağlanan gazeller zamanla zemin gazelin dışında farklı model şiirlerle varlığını sürdürmüşlerdir. -An kafiye gazeller de hat redifli gazellerin zemin gazelden biçimsel yönüyle ayrılan model şiirinden/şiirlerden oluşan bir kolu olmuştur.

Tablo 50

-An Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler

GAZELLERİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ		Zemin Şiirle		Toplam
		Aynı	Farklı	
1	KAFİYE, VEZİN VE EK REDİF	0	21	21
2	KAFİYE VE VEZİN	0	21	21
3	BEYİT SAYISI	3	18	21
4	KAFİYE	0	21	21
5	VEZİN	1	20	21
6	REDİF	1	20	21

Tablo 50’de görüldüğü gibi “-an kafiye gazeller” hat redifli gazelle ailesinin zemin gazelinin biçimsel özelliklerinden neredeyse tamamen ayrılmıştır. Kafiye ve vezin bakımından farklılık söz konusudur.

Tablo 51

-An Kafiyeli Gazellerde Kelime Havuzu

KELİMELER	DİVANLAR																					KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
1 HİSN	1			1	1				1													13
2 DİL							1				1	1			1	1		1		1		8
3 RUH					1	1	1			1		1			1	1			1			8
4 RUHSÂR				1	1	1				1	1		1						1		1	8
5 ARZ							1	1			1	1			1					1	1	7
6 GÜL	1		1						1			1		1						1	1	7
7 RÛY										1				1			1	1	1		1	7
8 CANAN				1	1	1									1	1		1		1		6
9 DİVAN				1	1	1										1			1			6
10 FERMÂN	1			1	1												1	1	1			6
11 REYHÂN					1	1	1	1			1		1							1		6
12 SÜNBU'L				1				1							1		1	1			1	6
13 AŞK				1							1			1						1	1	5
14 ÂYET		1	1							1	1	1	1									5
15 MÂH					1					1	1	1		1	1							5
16 SEBZECİ						1		1		1	1	1				1						5
17 SİYÂH			1					1							1					1	1	5
18 UŞŞÂK				1						1				1		1				1		5
19 ÂB	1		1								1						1					4
20 ÂH	1						1	1												1		4
21 ANBER	1				1							1									1	4
22 BERG				1								1		1				1				4
23 CİHAN	1									1								1	1			4
24 ÇEŞM			1								1							1		1		4
25 DUHAN	1									1							1				1	4
26 GÜLISTAN									1				1	1						1		4
27 MÎHR			1		1					1	1											4
28 NÜMİYÂN														1			1	1	1			4
29 PÎNHÂN							1							1			1		1			4
30 SAFHÂ					1	1									1							4
31 ŞÂH				1	1	1										1						4
32 SEB					1												1		1	1		4
33 ÂTES																				1	1	3
34 BEYAN			1							1					1							3
35 DERRMAN				1												1				1		3
36 EBRU										1	1	1										3
37 FÎRÛZÂN								1						1					1			3
38 GÜLZAR																		1		1	1	3
39 HÂME			1		1						1											3
40 HANDAN						1										1						3
41 İMÂN											1					1						3
42 KA'BE							1	1							1							3
43 KUR'ÂN											1			1					1			3
44 MEY									1	1					1							3
45 MUŞAF											1					1						3
46 NİHÂN			1								1								1			3
47 PERİŞÂN							1	1							1							3
48 PEYİRÂN							1	1							1							3
49 SURET								1										1	1			3
50 SEM'								1					1	1								3
51 TÂL										1						1						3
52 TİĞ				1										1				1				3
53 TUĞRA					1	1					1											3
54 ÜFFÂDE					1				1													3
55 VARAK			1			1													1			3
56 VECH														1	1	1	1					3
57 YÂKÛT	1							1													1	3
58 ZÂİF					1																	3
59 ÂĞUS													1					1				2
60 ÂHR									1								1					2
61 ÂLEM																		1	1			2
62 ARİF				1															1			2
63 ASKER														1						1		2
64 ÂYÂN										1												2
65 BAHÂR									1													2
66 BERÂT	1					1																2
67 BÛY	1						1															2
68 BÛRHÂN				1															1			2
69 CÂN						1										1						2
70 DÂİM																		1			1	2
71 DİBER					1														1			2
72 DİL-DÂİR																				1	1	2
73 ESAR			1							1												2
74 FELEK			1							1												2
75 FÂNE																	1	1				2
76 GÂRK							1													1		2
77 GİRÂN				1							1											2
78 GORÇE							1															2
79 GÖNÜL				1		1																2
80 HAFİZ														1					1			2
81 İHSAN																				1		2
82 İ'ÂN															1							2
83 KÂN							1															2
84 KURÂN											1					1						2
85 KÛF											1											2
86 LA'L												1										2
87 LEB							1				1											2
88 MERCÂN												1				1						2
89 MEŞÂM								1											1			2
90 MÎNNET					1														1			2
91 MÛY											1							1				2
92 MÛJDE								1										1				2
93 NAKŞ													1	1								2

“-An kafiye gazeller”de ortak kelime havuzu (OKH) 113 sözcükten oluşmuştur. Bu sözcük dağarcığı daha önce incelediğimiz hat redifli şiirlerin kelime kadrosundan büyük oranda farklılık göstermektedir. Şu ana kadar incelediğimiz hat redifli gazel gruplarında en sık kullanılan sözcükler karşılaştırıldığında bazı anlamlı sonuçlar ortaya çıkabilir:

-A Kafiye Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: hüsn(12), dil(12), rûy(8), âşık(7) ruh(6), sevdâ(6), vech(6), ebrû(6), gönül(6), gavga(5), siyeh(5).

-An Kafiye Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: hüsn(13), dil(8), ruh(8), divân(8), ruhsar(8), ârız(7), rûy(7), cânan(6), fermân(6), gül(7), fermân(6), safhâ(6), reyhân(6), sünbül(6), divan(6), uşşak(6)’tır.

Ek Redifsiz -Ar Kafiye Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: Gubâr(43), hüsn(39), müşk-bâr(36), gül-‘izâr(29), ruh(25), yâkut (24), cemel(23), nigâr(20), âşikâr(19), la’l(19), yüz(19), leb(18), sebze(18), yâdigâr(17), âbdâr(16).

Nazire Mecmualarındaki Gazellerde En Çok Kullanılan Sözcükler: Hüsn(16), Gubâr(16), müşk-bâr(14), gül-‘izâr(13), yâkut(12), ruh(9), leb(9), yüz(9), nigâr(9), âbdâr(9), cemâl(8), î’tibâr(8), karar(8), nesh(8), la’l(7), fitne(5), sebz(4).

Bu kelime kadroları karşılaştırıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Zemin gazelin kafiyesi olan -ar kafiye gazeller ile nazire mecmualarındaki gazellerin en sık kullanılanları arasında benzerlik söz konusudur. Biçim bakımından neredeyse aynı özelliklere sahip bu iki grubun kelime kadrosunda da benzerliğin çok fazla olduğu görülmektedir. Ancak geleneğin kolları sayacağımız -a ve -an kafiye gazel gruplarının nazire mecmualarındakiler ve -ar kafiye gazellerin kelime kadrosundan farklı olduğu görülmektedir. -A ve -an kafiye gazellerin biçim bakımından zemin gazelin özelliklerinden neredeyse tamamen ayrıldığı düşünülürse bu sonuçlar nazire şiir geleneğimizde farklı biçimli şiirlerin farklı kelime havuzuna sahip olduğu düşüncesini desteklemektedir.

Tablo 51’ye göre ortak kelime havuzundan en çok yararlanan şairler Sehmi(26 K.), Besnili Lüzûmî(24 K.), Ayıntablı Hamdi Baba(22 K.), Neyyir Abdürrahim Dede(22 K.), Seyyid Vehbi(21 K.), Mezâki(21 K.), Ravzî(19 K.) olarak sıralanabilir. Tablo 76’da görüldüğü gibi OKH’den en çok yararlanan şairlerin gazellerinde vezin, kafiye, ek redif benzerlikleri olduğu gibi farklılıklar da dikkat çekmektedir.

Bundan sonraki bölümlerde -an kafiye gazelleri, vezin ve ek redifine göre incelenecektir.

5.2.1. Redifine Göre -An Kafiye Gazeller

“-An kafiye hat redifli gazeller”in biçimsel ortaklıkları vezin ve ek redif bakımından çeşitlilik göstermektedir. Bazı gazellerin ek redifine göre benzer oldukları bazılarının ise kafiye ortaklığına rağmen ek redifinde farklılık olduğu görülmektedir. Bu bölümde “an kafiye” redifine göre sınıflandırılacak, redif ortaklıklarının ortak kelime dağarcığına katkısı irdelenecektir. Ortaya çıkan sonuçlar tablolar haline getirilerek bazı sonuçlara ulaşmaya çalışılacaktır.

5.2.1.1. -A Hat Redifli Gazeller

“-A hat redifli gazeller” hat redifli gazeller içinde kafiyesi “-an”, redifi “-a” olan gazellerin bir araya geldiği iki şiiirden oluşan bir nazire topluluğudur.

Tablo 52

-A Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KİS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ravzî Divanı	RAVD	9	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	ân-a hat	16
2	Nehcî Divanı	NEHD	5	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	ân-a hat	17

“A Hat Redifli Gazeller” tablo 52’de görüldüğü gibi biçim açısından benzerlik göstermektedir. Gazeller, farklı yüzyıllara ait şairlere aittir. Beyit sayıları eşit değildir. Bu grupta Nehcî ve Ravzî’nin gazellerinin kafiye ve redif bakımından benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Nehcî ile Ravzî’nin şiirlerinin kafiye, ek redif ve vezin bakımından benzerlik göstermelerine karşın şiirlerin kelime dizinleri çıkarıldığında aralarında sadece “hüsn” sözcüğünün ortak olması dikkat çekicidir. Bu da şairlerin biçim benzerliğine rağmen şiirlerinde ortak kelime kullanmama yönünde bir tercihte bulunduklarını göstermektedir. Ancak gazelleri kafiye yönüyle gruplandırırken matla beyitine göre kafiyesi ortak olmayan -âne kafiye Sehmi’nin şiiriyle ile Nehcî’nin şiiri arasındaki bir bağın olduğunu söylemeliyiz.

Her iki şairin gazellerinde karakteristik “pervâne” sözcüğünün kullanıldığını görmekteyiz. Nehcî’nin gazeline sevgilinin yüzünde zuhur eden ayva tüyünün “nûr-ı siyah” olarak addedilen zülfünün etrafında pervane gibi dolandığı dile getirilmektedir.

Lema-i hüsn-i hakikatden uyanmış şeme ya

Nehciyâ nûr-ı siyehden tolanur pervâne hat

Nehçi G.226/5

Sehmi'nin gazelinde ise hat, sevgilinin geceyi aydınlatan, ışık saçan cemalinin etrafında pervane olur.

Ârzû-yı dil-i cemâlün âlem-efrûz olmadur

Şu'le-i şem'-i şeb-ârâdan ider pervâne hat

Sehmi G.51/2

Bu iki şair arasındaki “pervane” mecazı etrafında gelişen tematik yakınlık klasik Türk şiirinde nazire incelemelerinde kafiyesine göre sınıflandırma yapılırken kafiye kelime kök ve eki ile birlikte kelimeler arasındaki ses benzerliklerinin de dikkate alınması gerektiğini kanıtlamaktadır.

5.2.1.2. -Dır Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -an kafiyevelerinden -dır hat redifli gazeller bir araya getirilmiştir. Tablo 53'te görüldüğü gibi bu gruptaki gazelerde kafiye, ek redif, beyit sayısı benzerlik göstermektedir. Ancak vezinlerinde bir farklılık görülmektedir.

Tablo 53

-Dır Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Sehmi Divanı	SEH1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	ân-dır hat	17
2	Sünbülzade Vehbi Divanı	SÜVD	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-dır hat	18

Sehmi ve Sünbülzâde Vehbi'nin gazellerinin kelime dizinleri çıkarılıp ortak sözcüklere bakıldığında tablo 54'teki sonuçlar ortaya çıkmaktadır. İki gazel arasında belirgin karakteristik bir sözcüğün olmadığı görülmektedir. Hat redifli çoğu nazire şiirde görülen sevgilinin ayva tüyünün rengini, kokusunu ve şeklini betimlemekte kullanılan sözcükler ortak kelime dağarcığında yer almamıştır. Ortak kelime dağarcığında karakteristik sözcüklere yer verilmemiştir. Şairlerin farklı yüzyıla ait olmaları nazirecilik bağlamında bu iki şairi birbirinden uzaklaştırmaktadır. Bütün bu

özellikler bu iki şiir arasındaki kafiye ve redifte görülen benzerliğin “tevâfuk” olabileceği fikrini güçlendirmektedir.

Tablo 54

-Dır Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		SEH1	SÜVD	
1	Dil	1	1	2
3	Rûy	1	1	2
	OKDK	4	4	

An kafiye gazellerde en sık yinelenen sözcüklerle -dır hat rediflilerle karşılaştırıldığında “dil, rûy” sözcüklerinin ortak olduğu görülmektedir. Bu da bu gruptaki şairlerin -an kafiye diğer şairlerle etkileşim içinde olduğunu kanıtlamaya yeterli görülmemektedir.

Muhassal zîb-i rûy-ı dil-berân olmakda it Sehmî

Misâl-i sünbül-i şâd-bâd-ı gülzâr-ı cihândur hat

Sehmî

Tâli’-i hüsnünü bir fâl-küşâdan sordum

Bakıp ol rûy-ı münîre dedi lihyândır hat

Sünbülzâde Vehbî

5.2.1.3. Eyledi Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -an kafiye olanlarından redifine göre “eyledi hat” redifli gazeller bir araya getirilmiştir. Zemin gazelde sadece “hat” olan redif, bu grupta “eyledi” yardımcı eylemini almaktadır. Bu durum, hat redifli gazel ailesine bu gazelleri dâhil konusunda tereddüt oluşturabilir. Ancak “eyledi” sözcüğü hat eylemini baskılamadığı ve redifin odağında hat sözcüğü yer aldığı için bu gazelleri hat redifli gazellerin oluşturduğu nazire geleneğine dâhil etmeyi iyi bulduk.

Tablo 55

Eyledi Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Aşki Mustafa Divanı	AŞMD	6	Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün	ân eyledi hat	18
2	Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları	KİM2	7	Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün	ân eyledi hat	18

Tablo 55'te görüldüğü gibi bu grupta iki gazel yer almaktadır. Aşkî Mustafa ile Keçecizâde İzzet Molla'nın gazelleri vezin, kafiye ve redif bakımından benzerlik göstermektedir. Bu grupta yer alan her iki şairin aynı dönemde yaşamaları bu iki gazelin şairinin birbirinden etkilendikleri konusunda görüşleri güçlendirmektedir. Biçim olarak sadece beyit sayısında farklılık söz konusudur. Ancak zemin gazelle “hat” redifinin dışında hiçbir biçimsel ortaklıkları yoktur. Bu da bu grubun kendine özel biçimsel özellikleriyle hat redifli gazel geleneği içinde müstakil bir grup oluşturduğunu göstermektedir. Şiirlerin kelime dizinleri çıkarılıp ortak sözcükler tablo haline getirildiğinde tablo 56'da görüldüğü gibi bu grubun ortak kelime havuzu oluşmaktadır.

Tablo 56

Eyledi Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		AŞMD	KİM2	
1	Ayân	1	1	2
2	Ayet	1	1	2
3	Beyan	1	1	2
4	Esrar	1	1	2
5	Felek	1	1	2
6	Hüsn	1	1	2
7	Mihr	1	1	2
8	Nihan	1	1	2
9	Tefsîr	1	1	2
	OKDK	9	9	

Tablo 56'da görüldüğü gibi bu gruptaki gazellerde ortak kullanılan kelime sayısı dokuzdur ve bu yönüyle “ortak biçime sahip şiirlerin ortak sözcükler kullandığı” düşüncesini örneklendirmektedir. Altı-yedi beyitli iki şiir arasında dokuz sözcüğün ortak olması iki şair arasındaki nazirecilik bakımından içerik ortaklığını kanıtlamaktadır. Üstelik bu ortak sözcükler arasında âyet, tefsir, esrâr, ayân gibi

karakteristik sözcükler yer almaktadır. Bu grupla -an kafiyelemlerin sık kullanılan sözcükleri karşılaştırıldığında kelime havuzunda farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu da bu grubu -an kafiyelemlerden kendine özgü biçim ve içerik özellikleriyle ayırmaktadır. İçerik açısından bir karşılaştırma yapmak için âyet, ayân gibi karakteristik ortak sözcüklerin kullanıldığı beyitler seçilmiştir.

Destine aldı kalem yâr beyân eyledi hat

Âyet-i hüsnini tefsîr ü ‘ayân eyledi hat

Aşkî Mustafa G.291/1

Beyitte hattın yazı ile olan anlam ilişkisine yer verilmiştir. Buna göre yanak bir Mushaf, hat ise onun âyetleri veya sûreleridir. Bazen de hat, Mushaf’ın tefsiri durumuna geçer (Pala, 2015, s.196). Ayrıca Kurân-ı Kerîm içerisinde yer alan âyetlerin kesin hüküm taşıyor olması da sevgilinin güzelliğinin tanımında birincil görev üstlenen ayva tüylerinin âyetlere benzetilme sebebidir (Akcan, 2015, s.233). Beyite göre hat, sevgilinin güzelliğini betimlemektedir. Sevgilinin güzelliği Mushaf’ta yer alan âyetler gibi açıklanmaya, tefsir edilmeye ihtiyacı olan bir bilgidir.

Âyet-i nûr-ı ruh-ı yâri nihân eyledi hat

Küfrini ‘âkıbetü’l-emr ‘ayân eyledi hat

Keçecizâde İzzet Molla G. 244/1

Keçecizâde’nin şiirinde yanağın parlaması ve ayva tüyleri ile bu parlaklığın artması dolayısıyla yüz Nûr sûresine gönderme yapılarak açıklanır; Nûr sûresinin âyetleri yanağın üzerindeki henüz yeni çıkmış, parlak, açık renkli ayva tüyleridir. Beyitte hattın, Nûr sûresinin âyetleri gibi sevgilinin yanağına parlaklık ve sır kattığı anlatılmıştır; zamanla, ayva tüylerinin siyahlaşmasıyla hat, küfür olarak ortaya çıkmakta ve sevgilinin güzelliğine hâlel getiren bir unsur olmaktadır.

Her iki şairin şiirinde görüldüğü gibi Nûr sûresi ile sevgilinin yüzü arasında bir metafor söz konusudur. Ancak her ikisinde de söyleyişin özgünlüğü dikkat çekmektedir.

5.2.1.4. -I Hat Redifli Gazeller

Bu grup, hat redifli gazellerin içinde -an kafiyeelilerden -ı hat redifli olanların bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır. “-I Hat Redifli Gazeller” biçim açısından benzer gazellerden oluşmaktadır. Vezinleri, kafiyeeleri, ek redifleri aynıdır. Sadece beyit sayılarında eşitlik yoktur.

Tablo 57

-I Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
2	Mezaki Divanı	MEZ1	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
3	Besnili Lüzûmî Divanı	BELD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	19

Tablo 57’de görüldüğü gibi kafiye, ek redif, vezin ve redifin benzer olması bu üç gazeli nazire geleneğinde içerik olarak yakınlaştırmaktadır. Ancak şiirlerin biçimsel benzerlikleri kelime dağarcığı ve tematik unsurlarla desteklenirse nazirecilik bakımından anlamlı ilişkiler kurulabilir. Bu bakımdan ortak kelime dağarcığı ve karakteristik kelimelerin varlığı önemlidir. Bu grupta “-ı hat redifli” gazellerin kelime havuzunda tablo 58’de görüldüğü dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu gruptaki şiirlerin ortak kelime havuzunda 11 sözcüğün bulunması, gruptaki şairlerin birbirlerinden etkilendiklerini kanıtlamaktadır. Gruptaki şiirlerin bu biçimsel benzerliği dışında şairlerinden Cemaleddin Hulvî ve Mezâkî’nin 17. yüzyıl, Besnili Luzûmî’nin 19. yüzyıla ait olması kelime dizinleri ortaya çıktıktan sonra yüzyıl karşılaştırmasını gerekli kılmaktadır.

Tablo 58

-I Hat Redifli Gazellerde Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 BELD	2 CMH2	3 MEZ1	
1	Divan	1	1	1	3
2	Ruhsâr	1	1	1	3
3	Safhâ	1	1	1	3
4	Tugra	1	1	1	3
5	Canan	1	1		2
6	Hüsn	1	1		2
7	Mihr	1		1	2
8	Reyhân		1	1	2
9	Ruh	1	1		2
10	Sultan	1	1		2
11	Şâh	1	1		2
	OKDK	10	10	6	

Bu gruptaki şiirlerin ortak kelime dağarcığında 11 sözcük yer almaktadır. Ortak sözcükler arasında “tuğra, şâh, divan, sultan, reyhân” sözcükleri “karakteristik” olarak nitelendirilebilir. Ortak kelime dağarcığı -an kafiye gazellerden farklıdır. Bu da bu grubu kendine özgü kelime dağarcığı ve farklı ek redif özellikleriyle müstakil bir nazire topluluğu yapmaktadır.

Besnili Luzûmi ile Cemâleddin Mahmud Hulvî’nin gazelleri arasında dokuz, Cemâleddin Mahmud Hulvî ile Mezâkî arasında beş, Besnili Luzûmi ile Mezâkî arasında ise beş ortak sözcük vardır. Aynı yüzyılın şairleri olan Mezâkî ile Cemâleddin Mahmud Hulvî’nin şiirlerinde daha fazla ortak sözcük olması beklenirken aralarında iki asır olan Besnili Luzûmi ile Cemâleddin Mahmud Hulvî’nin daha fazla ortak sözcük kullanmaları dikkat çekicidir. Diğer grupların sonuçları dikkate alındığında bu istisna kabul edilmelidir. Ayrıca bu durum, klasik Türk edebiyatında şairlerin kendilerinden yüzyıllarca öncesinde yaşamış şairleri okuyup onların şiirlerini örnek alabileceğini de kanıtlamaktadır. Nitekim bu iki şaire ait gazellerde “tuğra” gibi karakteristik sözcüklerin kullanıldığı beyitlerin karşılaştırılması nazirecilik geleneği ile ilgili bazı sonuçlara ulaşılmasını sağlayabilir.

Buna göre Besnili Luzûmi’nin gazelinde sevgilinin yanağı ferman yazılacak bir sayfaya, hat ise o fermana yer alan tuğraya teşbih edilmiştir.

Gördü hâlî şâh-ı hüsnün safhâ-i ruhsârda
 Çekdi tigrâlar yırtıdı sû-be-sû fermân-ı hat
 Besnili Luzûmi G.57/2

Cemâleddin Mahmud Hulvî'nin gazelinde tuğra çekenin lacivert, hâkânî hat ile güzelliğin nişanını süslediği söylenmiştir. Güzelliğin nişanı sevgilinin yüzüdür, yanağıdır. Hat bu yüzdeki güzelliği tescilleyen tuğraya teşbih edilmiştir. Ancak hat ayrıca bir yazı çeşidi (hakânî hat) olarak da anlam kazandığı için tevriyeli bir kullanım söz konusudur.

Ya sanasın kim berât-ı hüsnini tezyin idüp
 Lâcüverd-ile yazar tigrâ-keş hâkânî hat
 C.Mahmut Hulvi G.146/4

Mezâkî'nin gazelinde sevgilinin kaşı tuğraya teşbih edilmiştir. Sevgilinin kaşı tuğranın ana hattını oluşturan yatay kıvrımlı kısma benzetilerek betimlenmiştir. Hat ile hem sevgilinin güzelliğinin imzası olan ayva tüyleri hem de bir yazı karakteri olan divânî hat kastedildiği için bu beyitte de tevriyeli anlatım söz konusudur.

Fikret-i ebrû-yı tuğra-peyker-i dil-dâr ile
 Ey Mezâkî hiç elünden gitmesün dîvânî hat
 Mezâkî G.256/6

Bu örneklendirilen üç beyitte de tuğra sözcüğü ile sevgilinin güzellik unsuru “hat” kastedilmişse de Mezâkî ve Cemaleddin Mahmud Hulvi'nin gazellerinde buna ek olarak yazı çeşidi (divânî, hakânî) anlamları da yer almaktadır. Bu yönüyle bu iki şairin gazellerinin nazirecilik bağlamıyla birbirine yakınlaştığı söylenebilir.

5.2.1.5. İtti Hat Redifli Gazeller

Bu grupta, hat redifli gazellerin -an kafiyesi olanlarından “itti hat” redifine sahip olanlar bir araya getirilmiştir. “İtti hat redifli gazeller” tablo 59’de görüldüğü gibi dört gazelden oluşmaktadır. Neyyir Abdüllahim Dede’nin gazeli hariç, şiirler “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” veznindedir. Gazellerin 17. ve 18. yüzyılda yaşamış şairlere

ait olması kültürel etkileşimin olduğuna dair kanıtları kuvvetlendirmektedir. Beyit sayısı birbirinden farklıdır. Ancak gazellerin hem kafiye hem de redifindeki benzerlik bu şiirleri nazirecilik bakımından birbirlerine yakınlaştırmaktadır. Bir başka söyleyişle bu gruptaki şairler biçimsel benzerlikleri nedeniyle -an kafiyeeliler içinde kendine özgü bir nazire topluluğu oluşturmuşlardır.

Tablo 59

İtti Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Recep Enis Dede Divanı	REDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
2	Edirneli Kami ve Divanı	EDKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
3	Seyyid Vehbi ve Divanı	SEVD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	18
4	Neyyir Abdullahım Dede Divanı	NAD1	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	18

Bu gruptaki gazellerin müstakil bir nazire topluluğu olduğunu ortak kelime havuzu da kanıtlamaktadır. Ortak kelime havuzundaki 4 gazelin ortak paydasında 17 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerin içinde “asker, fûrûzân, Ka’be, pinhân, nümâyân” karakteristik sözcüklerinin bulunması gazeller arasındaki nitelik ortaklığının da var olduğunu ortaya koymaktadır.

-An kafiyeeliler gazellerin kelime kadrosunda en sık kullanılan sözcüklerle bu grup karşılaştırıldığında farklılık söz konusudur. -An kafiyeeliler içinde -i hat ve -a hat redifli olanlar “itti hat” redifliler gibi “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” veznindedir. Aynı ve vezin ve kafiyeyle rağmen “itti hat” rediflilerin kelime kadrosunda en sık kullanılanlar arasında benzerlik yoktur. Aşağıda bu gruplardaki en sık kullanılan sözcükler bir araya getirilmiştir.

İtti Hat Rediflilerde En Sık Kullanılan Kelimeler: Pinhân, fûrûzân, nümâyân, âh, asker, bahâr, gül.

-İ Hat Rediflilerde En Sık Kullanılan Kelimeler: Divan, ruhsâr, safhâ, tugra, canan, hüsn, mihr.

-A Hat Rediflilerde En Sık Kullanılan Kelimeler: Hüsn.

Görüldüğü gibi aynı kafiye ve vezne rağmen ek redif farklılığı bu nazire topluluklarının farklı karakter almasını ve kendine özgü müstakil nazire toplulukları oluşturmasını sağlamıştır.

Tablo 60

İtti Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 EDKD	2 NAD1	3 REDD	4 SEVD	
1	Pinhân	1	1	1	1	4
2	Fürûzân	1	1		1	3
3	Nümâyân		1	1	1	3
4	Âh	1			1	2
5	Asker		1		1	2
6	Bahâr	1			1	2
7	Gül		1		1	2
8	Hüsn	1			1	2
9	Ka'be	1	1			2
10	Perîşân	1	1			2
11	Peşimân	1	1			2
12	Siyah	1			1	2
13	Sünbül	1		1		2
14	Şem'	1	1			2
15	Tîg		1	1		2
16	Uşşâk		1		1	2
	OKDK	11	11	4	10	

“İtti Hat Redifli” gazellerde en çok “pinhân(4), nümâyân(3), fürûzân(3)” sözcükleri kullanılmıştır. Tablo 60’ta görüleceği gibi bu grupta ortak kelime dağarcığından en az yararlanan Recep Enis Dede’dir. Ortak kelime havuzundan yararlanma bakımından şairler arasında kelime ortaklıkları şu şekildedir: Edirneli Kâmi-Neyyir Abdüllahim Dede(7 K.), Edirneli Kâmi-Seyyid Vehbi(6 K.), Neyyir Abdüllahim Dede-Seyyid Vehbi(6 K.). Burada Recep Enis Dede’nin diğer şairlerle sadece üç kelime ortaklığının bulunması (pinhân, nümâyân, tîg) dikkat çekicidir. Ortak kelime havuzundan en az yararlanan şairdir(4 K). Ancak ortak kelimelerin karakteristik özellik taşıması bu dört şairin de birbirinden etkilendiklerini kendi içlerinde hat redifli gazeller içinde özel bir topluluk oluşturdıkları düşündürmektedir. Aşağıda bu üç şaire ait beyitler örneklendirilmiştir.

Âteş-i ruhsâr-ı dil-dâra gubâr-efşân olup

Tâbiş-i şem’-i ruh-ı yâri fürûzân itdi hat

Seyyid Vehbi G.119/3

O gönül alanın yanağının ateşine toz (ayva tüyü) saçılınca, hat yârin yanağının mumunu parlattı.

Subh- rûyını şebistân itdi hat

Şem'-i ruhsârın firûzân itdi hat

Neyyir Abdüllahim Dede G.51/1

Yanağının sabah vaktini hat kendine şebistan etti. Hat, yanağının mumunu parlaklaştırdı.

Şem'-i hüsni her bün-i mûdan fûrûzân itdi hat

Lâlezâr-ı 'ârız-ı yâri çerâgân itdi hat

Edirneli Kami G.112/1

Hat, güzelliğinin mumunu her kıl kökünden parlattı; hat, yârin yanağının lâlezârını aydınlattı.

Bu grupta üç şairin gazelinden seçtiğimiz beyitlerde hat, sevgilinin yanağını aydınlatan unsur olarak betimlenmiştir. Bu aydınlatma veya parlaklık verme örnek beyitlerin hepsinde “şem”, “fûrûzân”, “çerâgân” sözcükleriyle birlikte kullanılarak sağlanmıştır. Bu bakımdan söyleyişte benzerlik dikkat çekicidir. Ayrıca Edirneli Kâmî ve Neyyir Abdüllahim Dede'ye ait beyitlerin gazellerin matla kısımları olması nazirecilik bakımından anlamlı bulunmalıdır.

5.2.1.6. Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller

Bu grup, hat redifli gazellerin -an kafiye olanlarının içinde kafiyesi birbirine benzemeyen gazellerden oluşmaktadır. Tablo 61'de görüldüğü gibi redifleri benzeşmeyen -an kafiye gazellerin Natıkî ve Vahyî'nin dışında vezinlerinde de benzemezlik söz konusudur. Hatta bu grupta aynı yüzyılda yaşamış olan şairlerin şiirlerinde bile “hat” redifinin dışında farklı ek redifler ve vezin kullanıldığı görülmektedir. Bu da ek redif ortaklığının nazire şiirlerde biçimi oluşturan önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Nitekim -an kafiye gazellerde redifine göre

sınıflandırma yaptığımız “itti hat”, “eyledi hat”, “ı-hat”, “-a hat” gibi ek redifin ortak olduğu gruplarda çoğunlukla vezin ortaklığının da olduğunu belirlemiştik.

Tablo 61

Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR2	6	Meʿûlû Fâʿilâtû Meʿâʿilû Fâʿilûn	ân hat	16
2	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD1	5	Feʿilâtûn Feʿilâtûn Feʿilâtûn Feʿilûn	ân-um nev-hat	16
3	Kavsi Divanı	KAVD	5	Meʿâʿilûn Meʿâʿilûn Meʿâʿilûn Meʿâʿilûn	ân itdi ol nev-hat	17
4	Vahyî Divanı	VAHD	5	Fâʿilâtûn Fâʿilâtûn Fâʿilâtûn Fâʿilûn	ân sanma hat	17
5	Natîkî Divanı	NATD	5	Fâʿilâtûn Fâʿilâtûn Fâʿilâtûn Fâʿilûn	ân üzre hat	18
6	Râtîb Ahmed Paşa Divanı	RAP1	13	Meʿûlû Meʿâʿilû Meʿâʿilû Feʿûlûn	ân-a düşer hat	18
7	Senai Divanı	SEND	10	Meʿâʿilûn Meʿâʿilûn Feʿûlûn	ân-ıdır hat	18
8	Ayıntablî Hamdi Baba Divanı	AHBD	9	Meʿûlû Meʿâʿilûn Meʿûlû Feʿûlûn	ân eder hat	19

Sadece kafiye ortaklığına dayanan ek redifi, vezni farklı olan nazire şiirlerde şiirler arasında bağı kurmada kafiye'nin yetmediği görülmektedir. Nitekim bu gruptaki şiirlerin kelime dizinlerini ortaya çıkarıp ortak kelime havuzunu tablo haline getirdiğimizde de tablo 62’de görüldüğü gibi 8 gazelde sadece 32 ortak sözcüğün kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuçlar diğer vezin ve kafiyesi ortak gruplara göre kelime kullanım sıklığı açısından oldukça düşük sözcük sayısını ifade etmektedir. Ortak sözcük kullanımının biçim ortaklığının bozulmasıyla düşmesi sadece -an kafiye gazellerde değil “-a kafiye” gazellerde de tespit edilmiştir. “A” kafiye gazellerin redifleri benzeşmeyenlerinde de 5 gazelden sadece 12 ortak sözcük kullanımını belirlenmiştir. Bu da nazire geleneğinde şairlerin etkilendikleri şairlerin sadece kafiye, redif, vezin gibi biçimsel unsurları taklit etmediğini model aldıkları şiirlerin kelime dağarcıklarından da yararlandığını kanıtlamaktadır.

Tablo 62

Redifleri Benzeşmeyen -An Kafiyeili Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR								KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	
	KELİMELELER	AHR2	AHBD	DUD1	KAVD	NATD	RAP1	SEND	VAHD	
1	Arız			1		1	1		1	4
2	Gül	1			1	1			1	4
3	Anber	1				1			1	3
4	Dil		1	1			1			3
5	Fermân	1	1					1		3
6	Hüsn	1				1	1			3
7	Ruh			1		1	1			3
8	Ruhsâr			1		1			1	3
9	Rûy						1	1	1	3
10	Sebze			1	1	1				3
11	Yâkût	1		1					1	3
12	Âb	1				1				2
13	Âh	1		1						2
14	Arif		1					1		2
15	Aşık		1						1	2
16	Ateş						1		1	2
17	Berg		1			1				2
18	Bûy	1		1						2
19	Bürhan		1					1		2
20	Cihan	1						1		2
21	Divan		1					1		2
22	Duhan	1							1	2
23	Gonçe			1	1					2
24	Handan			1		1				2
25	İhsan		1					1		2
26	Kan			1	1					2
27	Mâh					1	1			2
28	Mey				1		1			2
29	Sahrâ							1	1	2
30	Suret				1			1		2
31	Sünbül						1		1	2
32	Teselli		1				1			2
	OKDK	10	9	11	6	11	10	9	11	

Tablo 62’de redifleri benzeşmeyen -an kafiyeili gazellerde ortak kelime havuzundaki sözcüklerin kullanımında dikkat çekici nicel bir sonuç görülmemektedir. Sözcüklerin kullanım sıklığı birbirine yakın sonuçlar ortaya koymaktadır. Kelime tekrarlarında azalma söz konusudur. Biçim yönünden ortaklıklar artıkça bazı sözcüklerde kümeleşmelerin fazlaştığı önceki gruplarda belirlenmişti.

Ortak kelime kullanımı oldukça düşük düzeyde (Ayıntablı Hamdi- Senâî(5 K.), Natıkî- Ratip Ahmet(4 K.), Natıkî-Vahyî(3 K.) kalmıştır. Ortak kelime havuzunda yer alan karakteristik kelimeler şunlardır: Fermân, bürhan, sahrâ. Diğer gruplarla karşılaştırıldığında karakteristik kelime ortaklıkları azalmıştır. Buradan yola çıkarak biçim farklılıklarının ortak kelime dağarcığı ve karakteristik kelime kullanımını olumsuz yönde etkilediğini bu tablonun sonuçlarına göre bir kez daha söyleyebiliriz.

5.2.2. Veznine Göre -An Kafiye Gazeller

Bu bölümde “-An Kafiye Gazeller” veznine göre sınıflandırılarak gruplandırılacaktır. Veznin etkisi nazire geleneği oluşurken ortak kelime havuzları ve şairlerde sözcük yinelemeleri dikkate alınarak irdelenecektir.

-An kafiye gazeller’de “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün”, “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” vezinleri kullanılmıştır. Bunların dışında vezinleri benzeşmeyen gazeller de ayrı bir grupta toplanmıştır. Vezinleri ortak olan gazeller ayrıca rediflerine göre sınıflandırılacaktır.

5.2.2.1. Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerin -an kafiye olanlarının içinde “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” veznini kullananlar bir araya getirilmiştir. -An kafiye 21 gazelin 10’u bu grupta yer aldığına göre şairlerin bu grupta en çok bu vezne eğilim gösterdikleri söylenebilir. Bu veznin klasik Türk edebiyatında revaçta olması dikkate alındığında bu ortak özelliğe sahip gazellerin bir kısmının “tesadüfî” olma ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Tablo 63

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ravzi Divanı	RAVD	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	16
2	C. Mahmud Hulvî Divanı	CMH2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
3	Edimli Kami ve Divanı	EDKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
4	Mezaki Divanı	MEZ1	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
5	Nehci Divanı	NEHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	17
6	Recep Enis Dede Divanı	REDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
7	Vahyî Divanı	VAHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânı sanma hat	17
8	Natiki Divanı	NATD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân üzre hat	18
9	Seyyid Vehbî ve Divanı	SEVD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	18
10	Besnî Lüzûmî Divanı	BELD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	19

Tablo 63'te görüldüğü gibi “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli gazelerde vezin ortaklığına rağmen ek rediflerde görülen çeşitlilik şiirler arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Ek redif ortaklığının ortak kelime dağarcığını arttırması bir başka söyleyişle ortak temaya, mazmunlara sahip şiirlerde çoğunlukla ek redif ortaklıklarının görülmesi “-a” “-ar” ve “-an” kafiye hat redifli gazelerin redif bahsinde ortaya konmuştu. Bu bakımdan ek redif çeşitliliğinin bu kadar farklı olduğu şiirlerin ortak kelime havuzunda kelime ortaklıklarının azalması beklenmelidir.

Bu grupta çoğunlukla 17. ve 18. yüzyıl şairlerinin gazelleri yer almaktadır. Aynı veya ardışık yüzyıllarda yazılan hat redifli şiirler arasında biçimsel özelliklerde benzerliğin de arttığını önceki gruplarda belirlemiştik. Bu gruptaki gazeller, yüzyıl avantajları gözetilerek vezin ortaklığının nazirecilik geleneğindeki yeri bakımından değerlendirilmiştir. Ayrıca veznin ortak kelime dağarcığına olan etkileri de araştırılmış, veznin ve beyit sayısının “tevâfuk” olabileceği de göz önünde bulundurulmuştur.

Bu grubun ortak kelime havuzunda tablo 64'te görüldüğü gibi 47 sözcük yer almaktadır.

Tablo 64

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR										KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
	KELİMELELER	BELD	CMH2	EDKD	MEZİ	NATD	NEHD	RAVD	REDD	SEVD	VAHD	
1	Hüsn	1	1	1		1	1	1		1		7
2	Ruhsâr	1	1		1	1				1	1	6
3	Ruh	1	1			1		1		1		5
4	Arız			1	1	1					1	4
5	Divan	1	1		1			1				4
6	Reyhân		1	1	1		1					4
7	Sünbül	1		1					1		1	4
8	Anber	1				1					1	3
9	Canan	1	1					1				3
10	Dil				1			1		1		3
11	Ebru				1	1		1				3
12	Gül					1				1	1	3
13	Pinhân			1					1	1		3
14	Rûy				1				1		1	3
15	Safhâ	1	1		1							3
16	Sebze				1	1			1			3
17	Şâh	1	1					1				3
18	Tugra	1	1		1							3
19	Uşşâk				1			1		1		3
20	Âb					1			1			2
21	Âh			1						1		2
22	Aşık				1						1	2
23	Ateş									1	1	2
24	Âyet				1		1					2
25	Bahâr			1						1		2
26	Çeşm				1					1		2
27	Fermân	1							1			2
28	Fürûzân			1						1		2
29	Gülzar									1	1	2
30	Hame	1				1						2
31	Handan					1		1				2
32	Kur'ân				1		1					2
33	La'l					1		1				2
34	Mâh		1			1						2
35	Mercân					1		1				2
36	Mihr	1			1							2
37	Mushaf				1			1				2
38	Nazar				1			1				2
39	Nigâh									1	1	2
40	Nümâyân								1	1		2
41	Siyah			1						1		2
42	Sultan	1	1									2
43	Şeb	1								1		2
44	Şem'			1			1					2
45	Üftâde	1		1								2
46	Zeyn				1		1					2
47	Zülf	1							1			2
	OKDK	17	11	11	19	14	6	13	8	17	10	

Bu grupta yer alan gazellerde en çok karşılaşılan sözcükler sırasıyla hüsn(7), ruhsâr(6), ruh(5), ârız(4), anber(3), dil(3), ebrû(3), canân(3), divân(4), gül(3), pinhan(3), reyhân(3), safhâ(3), sebze(3), sünbül(4), şah(3), tugra(3), uşşak(3)'tır. -An kafiyeli genel tabloya göre en sık kullanılan sözcüklerin hüsn(13), dil(8), ruh(8), divân(8), ruhsar(8), ârız(7), rûy(7), cânan(6), fermân(6), gül(7), fermân(6), safhâ(6), reyhân(6), sünbül(6), divan(6), uşşak(6) olduğu belirlenmişti. Bu iki grubun kelime havuzları karşılaştırıldığında kelime havuzundan ciddi bir değişim söz konusu değildir. Bu da bu grup için vezin farklılığının kendine özgü bir kelime havuzu oluşturmadığını göstermektedir. Kelime havuzundan en çok yararlanan şairler ise sırasıyla Mezâkî(19), Seyyîd Vehbî(17), Besnili Luzûmî(17)'dir. En az yararlananlar ise Nehçî(6) ve Recep Enis Dede(8)'dir. Kelime havuzundan en az yararlananların en fazla yararlananlardan şairler arası etkileşim bakımından geride kaldıklarını daha önceki çalışmalarda ortaya koymuştuk. Tablo 64'e göre bu gruptaki şairler için de bu doğrultuda sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim ortak kelime kullanımında Recep Enis Dede ve Nehçî diğer şairlerle en fazla 4 sözcükte ortaklığı içindeyken diğer şairler 5 ila 9 sözcük arasında sözcük ortaklıkları kurmuşlardır.

Ortak söz dağarcığından yararlanan şairlerin toplam kelime ortaklıklarının karşılaştırılıp bir tabloda eşleştirilmesi şairler arasındaki üslup yakınlığı/uzaklığı konusunda bir fikir oluşturabilir. Ortak kelime kullanımının artışı şairlerin nazirecilik bağlamında birbirlerinden etkilendiklerini gösterebilir, tersi durumda ise etkilenmenin zayıfladığı konusunda bazı sonuçlara ulaşılabilir.

Tablo 65

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Kullanımı

[illegible]

Tablo 65'e göre ortak kelime dağarcığı bakımından benzerliklere sahip şairler sırasıyla Besnili Luzûmî-Cemâleddin Mahmud Hulvî(9), Edirneli Kâmî-Seyyid Vehbî(6), Natıkî-Ravzî(6), Mezâkî-Ravzî(5)'dir. Ortak kelime dağarcığı bakımından en uzak şairler ise Cemâleddin Hulvî-Recep Enis(0), Cemaleddin Hulvî-Vahyî(1), Nehçî-Recep Enis Dede(1), Nehçî-Vahyî(0), Râvzî-Recep Enis Dede(0), Ravzî-Vahyî(0)'dir.

Bu istatistikî bilgiler Besnili Luzûmî ile Cemâleddin Hulvî'nin gazellerinin ortak sözcük kullanımında en yüksek değere sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır. İki şiir arasında canân, divân, hüsn, ruh, ruhsâr, safha, sultan, şâh, tuğra sözcüklerinin ortak kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında divânî, sultan, şâh, tuğra sözcüklerinin karakteristik niteliği olduğunu söyleyebiliriz. Bu bakımdan bu sözcüklerin kullanıldığı şu beyitler dikkate değerdir:

Sanki sultânî varakdur safha-i ruhsâr-ı yâr

Anda üstâd-ı ezel yazmış ola dîvânî hat

Cemâleddin Hulvî G.146/3

Sevgilinin yanak sayfası sultanî varağa benzer; ezel üstâdı o sayfanın üstüne divânî hatla yazmıştır.

Ya sanasın kim berât-ı hüsnini tezyin idüp

Lâcüverd-ile yazar tuğrâ-keş hâkânî hat

Cemâleddin Hulvî G.146/4

Tuğraçeken hâkânî hat sevgilinin güzellik belgesini süsleyerek imzalamış gibidir.

Nüşa-i mihr ü vefâda hâme-i eşcâr ile

Rik'a vü ta'lik nesh etmiş açup dîvânî hat

Besnili Luzûmî G.57/3

Divânî hat, kalemle mihr ü vefâ nüshasını rik'a ve ta'lik olarak nesh etmiş.

Beyitlerde “hat” sözcüğü sevgilinin ayva tüyü olarak kullanılmış olsa da hat kelimesi yazı anlamıyla ilişkilendirilerek anlatılmıştır. Şairler “dîvânî hat” “sözüyle hem okunması veya anlaşılması zor bir yazı karakteri olan dîvânî yazı türünü hem de

benzetme yoluyla sevgilinin ayva tütünün gizemini ve ulaşılmazlığını kastetmişlerdir. Besnili Luzûmî ve Cemâleddin Hulvî'nin şiirlerinde kafiye, ek redif ve vezin ortaklığının yanında dokuz sözcüğün ortak kullanıldığı ve bu ortak sözcüklerin karakteristik özellikleriyle şiirlerde yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle bu şairlerin, bu grupta hem ortak kelime kullanımı hem biçim ortaklığı nedeniyle diğer şairlere göre nazire geleneği bakımından daha yakın bir ilişki içinde oldukları söylenebilir. Buna karşın ortak vezne rağmen bu gruptaki bazı şairlerin hiç kelime ortaklığına sahip olmaması biçim ortaklığına rağmen şairlerin etkileşiminin asgari düzeyde kalabileceğini göstermektedir.

Tablo 65'teki sonuçlar bize vezin ortaklığının şairlerin birbirinden etkilendiğini gösteren bir emare olarak gösterilebileceği örneklerin varlığını kanıtlamaktadır; aynı zamanda bu sonuçlar nazire geleneğimizde ortak vezin ve redife rağmen tek bir kelimesi ortak olmayan gazellerin yazıldığını, biçim ortaklıkları olsa bile şairlerin ortak söz varlığını bir zorunluluk olarak kabul etmediklerini göstermektedir. Elbette ortak kelime kullanımı yüzyıllar geçtikçe zorlaşacaktır, çünkü dil yaşayan, sürekli gelişen, değişen canlı bir varlıktır. Bu nedenle hat redifli gazel geleneğinin içinde yer alan şairlerin yüzyıllar geçtikçe kullanacakları kelime dağarcığının değişmesi son derece tabiidir ve ortak sözcük kullanımı konusunda hat redifi adı altında yeni yeni nazire grupları kurulması beklenebilir. Ancak bu grupta yer alan şairlerin büyük bir bölümünün 17. ve 18. yüzyıl şairi olmalarına rağmen ortak mazmun ve hayallerden kaçınmaları dikkat çekicidir. Bir başka söyleyişle nazire geleneğimizde aynı dönemde olmalarına karşın kimi şairlerin nazire gazellerinde biçim ortaklıkları ile yetindikleri, ortak mazmun kullanımını veya üslûpta yakınlığı dikkate almadıkları söylenebilir.

5.2.2.2. Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerin -an kafiyeli olanlarının içinde “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” veznine sahip gazeller bir araya getirilmiştir. Bu grup vezni ve kafiyesi ortak, ancak ek redifleri farklı dört şairin şiirlerinden oluşmaktadır. Aşkî Mustafa ile Keçecizâde İzzet Molla'nın gazelleri veznin yanında kafiye, redif bakımından da benzerlik oluşturmaktadır.

Tablo 66

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD1	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-um nev-hat	16
2	K. İzzet Molla Divanı	KİM2	7	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân eyledi hat	18
3	Aşki Mustafa Divanı	AŞMD	6	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân eyledi hat	18
4	Sünbülzade Vehbi Divanı	SÜVD	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-dır hat	18

Tablo 67

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 AŞMD	2 DUD1	3 KİM2	4 SÜVD	
1	Hüsn	1		1	1	3
2	Dil		1		1	2
3	Ruh		1	1		2
4	Arız		1		1	2
5	Reyhân		1		1	2
6	Âyet	1		1		2
7	Siyah	1			1	2
8	Mihr	1		1		2
9	Beyan	1		1		2
10	Nihan	1		1		2
11	Ayân	1		1		2
12	Esrar	1		1		2
13	Felek	1		1		2
14	Leb		1	1		2
15	Tefsîr	1		1		2
	OKDK	10	5	11	5	

Bu gruptaki şiirlerin kelime dizinleri çıkarılıp ortak sözcükler belirlendiğinde tablo 67'daki sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Toplam 15 sözcük ortak kelime havuzunda yer almaktadır. “Hüsn” sözcüğü dışında tüm sözcükler birer defa tekrarlanmıştır. Kelime kadrosu -an kafiyeli gazellerden veya “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinlilerden farklılık göstermemektedir. Vezin farklılığının kelime kadrosunda belirgin bir değişikliğe yol açmadığı söylenebilir.

Şairlerin ortak kelime kullanımı şu şekilde gerçekleşmiştir:

Aşkî Mustafa- Keçecizâde İzzet Molla(9 K.), Derzizade Ulvî-Sünbülzâde Vehbî(3 K.), Aşkî Mustafa- Sünbülzâde Vehbî (2 K.), Derzizâde Ulvî-K.İzzet Molla(2 K.), Aşkî Mustafa- Derzizâde Ulvî(0 K.)

Biçimsel benzerlikler ortak kelime kullanımına da olumlu yansımıştır. Veznin yanında “eyledi hat” redifini de ortak kullanan K. İzzet Molla ve Aşkî Mustafa’nın gazellerinde dokuz ortak sözcük kullanılmıştır. Diğer gazellerde vezin ortaklığına rağmen ortak kelime kullanımı sınırlı kalmıştır. Bu grupta da şairler arasındaki üslup yakınlığını veznin değil ek redifin sağladığı görülmektedir.

Şairlerin ortak kelime dağarcığını kullanmaları şu şekilde gerçekleşmiştir: Aşkî Mustafa (10), K. İzzet Molla(11), Derzizade Ulvi(5), Sünbülzâde Vehbî(5).

Ortak kelime havuzundan en fazla yararlanan Aşkî ve K. İzzet Molla’nın şiirlerinde diğer iki şaire göre daha fazla kelime ortaklığı vardır.

“Tefsir, mihr, felek, esrâr, âyet” gibi karakteristik sözcüklerin ortak kelime havuzunda olduğu görülmektedir. Karakteristik sözcüklerin şairler arasındaki tematik yakınlığı ölçmek, biçimsel benzerliğin yanında “eda” ortaklığını tespit etmek için en önemli araçlardan biri olduğunu daha önce belirlemiştik. Nitekim her grupta olduğu gibi bu gruptaki karakteristik sözcükleri de şiirlerde ilgili beyitlerde örnekletmeye çalışacağız

Aşkî Mustafa gazeline göre gül, iyi ahlakı öğretme hünerinin güzelliğine sahiptir; sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin de gülün bildiği bu sırrı başkalarının gözlerinden gizlediği dile getirilmektedir. Burada gül, sevgilinin dudaklarına teşbih edilmiştir. Sevgilinin dudaklarından çıkacak her söz önemlidir. Çünkü aşığa umut verir, ona can bağışlar, ancak bu sözler aynı zamanda sevgilinin dudaklarında bir sır olarak saklanmaktadır. Dudağın kenarındaki ayva tüyleri bu sırrı almış, herkesten gizlemiştir.

Âb u tâb-ı hüner-âmuz-ı edeb gülden alup

Çeşm-i agyâra bu esrarı nihân eyledi hat

Aşkî Mustafa G.291/4

Keçecizâde İzzet Molla gazeline “Genç bir tazenin dudağının kenarında yer alan tüyler ona ziyadelik, üstünlük verir. Dudağının kenarındaki ayva tüyleri dudağın sırrını alıp zamanı durdurmuştur.” denmektedir. Sevgilinin dudağı ab-ı hayattır, sırdır. Sevgilinin dudakları ölümsüzlük sırrının saklandığı yerdir. Sevgilinin dudağına erişen âşık dirilir, hayat bulur. Dudağın etrafında hat adını alan tüyler vardır. Hat dudaktan

aldığı sır ile zamanı durdurmuştur. Gazelde “Tayy-ı zaman” sözüyle Kur'an-ı Kerim’de anlatılan “Ashab-ı Kehf”in mağarada 309 sene uykuda geçirmelerine rağmen yarım gün veya bir gün kadar kaldıklarını zannettikleri olaya gönderme yapılmıştır.

Tıfl-ı nev-sâlede ‘İzzet bu kadar mûy olmaz

Çeküp esrâr-ı lebin tayy-ı zamân eyledi hat

Keçecizâde İzzet Molla G.244/6

Her iki şairin şiirinde de hat sözcüğü sevgilinin dudaklarında saklanmış olan ölümsüzlük sırrını dudaktan alıp onu saklayan bir öge olarak kullanılmıştır. Sözcük dağarcığındaki benzerlikler tematik benzerlikle birleşmiştir. Ancak her iki gazelde de üslupta özgünlüğün korunduğu söylenebilir.

5.2.2.3. Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerden -an kafiyeli olanların “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezinli olanları bir araya getirilmiştir. Vezinleri, kafiyeleri, beyit sayılarında benzerlik ve aynı yüzyıl şairlerinin eserleri olmasına rağmen bu gruptaki şiirlerde ek redif farklılığı şiirleri biçimsel olarak birbirinden uzaklaştırmaktadır. Ek redifin önemi şu ana kadar yaptığımız şiir karşılaştırmalarında ortaya çıkmıştı; nitekim bu gruptaki Sehmî ve Kavsi’nin gazellerindeki ortak kelime dağarcığında sadece “suret” sözcüğünün ortak olduğu görülmektedir. Bu durumda Sehmî ve Kavsi’nin gazelleri arasında nazirecilik bakımından biçimsel yakınlıktan başka benzerlik olmadığını söyleyebiliriz.

Tablo 68

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Sehmî Divanı	SEHI	5	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	ân-dur hat	17
2	Kavsi Divanı	KAVD	5	Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün Mefâ’ilün	ân itdi ol nev-hat	17

5.2.2.4. Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiyeli Gazeller

Bu grup, -an kafiyeli ancak vezinleri benzeşmeyen şiirlerden oluşmaktadır. Toplam beş şiirin yer aldığı grupta 16,18 ve 19. yüzyıl şairlerinin şiirleri yer almaktadır. Kafiye ortaklığına rağmen şiirlerin vezin, ek redif ve beyit sayılarının

birbirinden tamamen farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar şairleri birbirinden nazirecilik bağlamıyla uzaklaştırmaktadır.

Tablo 69

Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR2	6	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Me'fâ'ilü Fâ'ilün	ân hat	16
2	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD1	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	18
3	Râtib Ahmed Paşa Divanı	RAP1	13	Mef'ûlü Me'fâ'ilü Me'fâ'ilü Fe'ûlün	ân-a düşer hat	18
4	Senai Divanı	SEND	10	Me'fâ'ilün Me'fâ'ilün Fe'ûlün	ân-ıdır hat	18
5	Ayıntablı Hamdi Baba Divanı	AHBD	9	Mef'ûlü Me'fâ'ilün Mef'ûlü Fe'ûlün	ân eder hat	19

Tablo 70'te grubun kelime havuzu çıkarılmıştır. Vezinleri benzeşmeyen -an kafiye gazellerin ortak kelime havuzunda 19 sözcük vardır. Biçim farklılıkları şairlerin ortak karakteristik kelime kullanımlarına olumsuz yansımıştır. “Fermân” sözcüğünün dışında tüm sözcükler birer defa tekrar edilmiştir. Ayrıca sevgilinin ayva tüyünü biçim, renk, koku yönleriyle betimleyen misk, anber, sebz, siyah gibi sözcüklerin ortak kelime havuzunda yer almaması dikkat çekmektedir. Bu da hat redifli gazelerde görülen, hat sözcüğünün etrafında şekillenen söz dağarcığının bu grupta olmaması dolayısıyla bu grubun genelden uzaklaştığı anlamını taşımaktadır. Yine de ortak kelime havuzunda bürhân, divân, ihsan, nümâyan gibi karakteristik sözcüklerin varlığı bu sözcüklerin kullanıldığı gazeller arasındaki tematik yakınlığı artırmaktadır.

Tablo 70

Vezinleri Benzeşmeyen -An Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR					KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	
		AHR2	AHBD	NAD1	RAP1	SEND	
1	Fermân	1	1			1	3
2	Arif		1			1	2
3	Âşık		1	1			2
4	Berg		1	1			2
5	Bürhan		1			1	2
6	Cihan	1				1	2
7	Dil		1		1		2
8	Divan		1			1	2
9	Gül	1		1			2
10	Hüsn	1			1		2
11	İhsan		1			1	2
12	İ'lân		1	1			2
13	Mâh			1	1		2
14	Nümâyân			1		1	2
15	Rûy				1	1	2
16	Teselli		1		1		2
17	Tîg		1	1			2
18	Uşşâk		1	1			2
19	Vech			1	1		2
	OKDK	4	12	9	6	8	

“Vezinleri Benzeşmeyen -an kafiye gazeller”de sadece vezinlerde değil ek rediflerde de benzerlik olmaması kelimelerin kullanım sıklığına olumsuz yansımıştır. Kelimelerin gazellerde kullanım sıklığı yönünden dağılımı eşittir. Diğer -an kafiye gruplarla karşılaştırıldığında ortak kelime havuzunda az sayıda sözcük yer almaktadır. Şairlerin sözcük ortaklıkları sınırlı kalmıştır. Ortak kelime havuzundan en çok yararlanan Ayıntablı Hamdi Baba (12 K.), en az yararlanan ise Ahmedî Rıdvan(4 K.)’dır. Bu grupta ortak kelime paylaşımı sırasıyla en çok Ayıntablı Hamdi Baba-Neyyir Abdullahim Dede(5 K.), Ayıntablı Hamdi Baba-Senai(5 K.) arasında olmuştur.

“Ferman” karakteristik sözcüğünün ortak kullanıldığı beyitler bu grupta Ahmedî Rıdvan(AHR2), Ayıntablı Hamdi ve Senâî’ye aittir.

Bir ulu şâh-zâde taht-ı bisâtde
 Oturmuş durmayıp fermân eder hat
 Ayıntablı Hamdi Baba G.77/2

Hüsnün berâtına ki olupdur nişân hat
 Kıldı cihânı bende-i fermân hemân hat
 Ahmedî Rıdvân G.353/1

Şer'iat emrinin fermânıdır hat
 Hakın ahkâmının bürhânıdır hat
 Senâî G.86/1

Bu gruptaki Abdullahim Dede ile -an kafiyeli gazeller içinde bir başka grupta yer alan Kavsi'nin gazeli "ka'be" gibi karakteristik bir sözcüğe şiirlerinde yer verdikleri için karşılaştırmaya değer gazeller olarak ön plana çıkmaktadır.

Kavsi'nin gazelinde aşığın kabesi sevgilinin evi olarak teşbih edilir. Âşık sevgilinin evine her türlü fedakârlığa hazır olarak gelmiştir. Nitekim sevgilinin yeni çıkan ayva tüyleri aşığı sevgiliye kurban eder.

Dolandum Ka'be-i kûyına yüz çin tâ beni bir yol
 Çevirdi başa evvel sonra kurbân itdi ol nev-hat
 Kavsi G.244/3

Neyyir Abdullahim Dede'nin gazelinde de sevgilinin evi âşıkların ka'besi, sevgilinin evini ziyaret eden âşıklar da Ka'beyi ziyaret eden hacılar olarak anlatılır.

Ka'be-i hüsnün tavâf idenlerün
 Cümlesin hacı peşîmân itti hat
 Neyyir Abdullahim Dede G.51/5

Her iki şairin dizelerinde biçim farklılıklarına rağmen içerik benzerliği söz konusudur. Sevgilinin evinin ka'be olarak tasviri, onu ziyaret eden âşıkların evi tavaf eden hacılar olarak anlatılması ve aşığın sevgilinin ayva tüylerini görünce çektiği acı her iki şairin gazelinde de vardır, bu durum nazirecilik bağlamında iki şairi tematik olarak birbirine yakınlaştırmaktadır.

5.3. -A Kafiye Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -a kafiyesine sahip olanlar bir araya getirilmiştir. Toplam 22 -a kafiye ve hat redifli gazelden oluşan bu grubun zemin şiirle vezin ve kafiye bakımından benzerlik göstermediği fark edilmektedir. Bu şiirleri hat redifli gazel geleneğine bağlayan öge, bir başka söyleyişle zemin şiirle bu şiirler arasında tek ortak biçimsel unsur hat redifidir. Şiirlerden sekizi “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli yedisi “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezinli, kalanların vezinlerinin ise birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu bakımdan bu gruptaki şiirleri sadece “-a” kafiyesi olarak değil iki farklı vezinle yazılmış iki ayrı grup olarak inceleme zorunluluğu da vardır. Ayrıca gazellerin yazıldığı yüzyıllara bakıldığında 18-19. yüzyıl ağırlıklı olduğu görülmektedir. Yüzyıllara göre sınıflandırıldığında ise biçim benzerliği gösteren gruplar oluşmaktadır. Şiirlerin birbirlerine yakın zamanlarda yazılmaları şairlerin nazire şiirler yazarken aynı zaman diliminde yaşadıkları ve beğendikleri şairlerin şiirlerine gazel yazmayı önemsediklerini göstermektedir.

-A kafiye gazeller, tablo 71’de yüzyıllarına göre sınıflandırılmıştır. Tablo 72’de ise bu gruptaki şairler zemin gazelin biçimsel özellikleriyle karşılaştırılmıştır.

Tablo 71

A Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR3	5	Fe’lâtün Me’lû Fe’ûlün	â hat	16
2	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR1	5	Me’lûlün Me’lû Fe’ûlün	â hat	16
3	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH1	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	a hat	17
4	Edimeli Nazmî Divanı	EDN1	5	Me’lûlün Me’lû Fe’ûlün	â hat	16
5	Fasîhî Divanı	FAS1	5	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dan hat	18
6	Giritli Ali Aziz Efendi Divanı	GAAD	10	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
7	Hakani Mehmet Bey	HMB1	5	Me’lûlû Me’lûlû Me’lûlû Fe’ûlün	â hat	16
8	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	HNO1	5	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
9	Harputî Divanı	HARD	5	Müf’elün Müf’elün Fâ’ilün	â-yı hat	19
10	Hatîf Divanı	HATD	5	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
11	Misli İsmail Hakkı ve Divanı	MİHD	9	Müstef’ilün Müstef’ilün Müstef’ilün Müstef’ilün	â-yı hat	19
12	Refî’ Amîdî Divanı	READ	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-yı hat	18
13	Rezmî Divanı	REZ2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-da hat	17
14	Rezmî Divanı	REZ1	5	Fe’lâtün Fe’lâtün Fe’lâtün Fe’lün	â o hat	17
15	Rûkî Divanı	RIFD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	e hat	19
16	Sabîh Divanı	SABD	8	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
17	Sahaflar Şeyhi-zade Es’ad Mehmed Efendi Divanı	SŞEM	5	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
18	Salih Baba Divanı	SABD	6	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-ya hat	19
19	Sami Divanı	SAMD	7	Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün Me’lûlün	â-dr hat	18
20	Seyyid Süleyman Mahvi Divanı	SSMD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-yı hat	19
21	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF1	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-dan aldi hat	19
22	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-yı hat	19

Tablo 72

-A Kafiye Gazellerde Sayısal Veriler

GAZELLERİN BİÇİMSEL ÖZELLİKLERİ		Zemin Şiirle		Toplam
		Aynı	Farklı	
1	KAFİYE, VEZİN VE EK REDİF	0	22	22
2	KAFİYE VE VEZİN	0	22	22
3	BEYİT SAYISI	2	20	22
4	KAFİYE	0	22	22
5	VEZİN	0	22	22
6	REDİF	6	16	22

Tablo 72’de ortaya çıkan sayısal veriler -a kafiye gazellerin zemin gazelle biçimsel olarak bağlarının oldukça azaldığını ortaya koymaktadır. Zemin gazelle kafiye ve vezin olarak ortaklığı kalmamıştır. Ek redif olarak altı gazelin zemin gazelle benzerlik göstermesi bu bağın kurulduğu anlamına gelmez. Çünkü bu gazellerde nazire gazellerin en önemli biçimsel unsurları olan vezin ve kafiye, zemin gazelden farklıdır. Ek redif benzerliği, vezin ve kafiye ortaklıklarıyla beraber anlamlı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan ek redifin olmayışı dolayısıyla zemin gazelle bu bakımdan benzerlik göstermesi biçim ortaklığının kelime ortaklığına olan etkisini sınırlandırmaktadır. Bütün bu biçimsel farklılığa rağmen -a kafiye gazelleri hat redifli gazel ailesinin dışında tutamayız. -A kafiye gazellerde tek ortak biçimsel unsur olan “hat” redifi bu grubu nazire geleneğine bağlamak için yeterlidir. Çünkü nazireciliğin gelişiminde zemin şiirden biçim yönüyle ayrılan model şiirlerin varlığını nazire mecmualarını hazırlayanlar da kabullenmiştir. Model şiirlere nazire yazarlar da bu değişimin devamını sağlamışlardır.

-A kafiye gazellerdeki ortak kelime dağarcığını çıkarmak için bir dizin çalışması yapıldığında tablo 73’te görüldüğü gibi ortaya şu sonuçlar çıkmaktadır: hüsn(12), dil(12), rûy(8), âşık(7) ruh(6), sevdâ(6), vech(6), ebrû(6), gönül(6), gavga(5), siyeh(5)... Şairlerin en çok tercih ettikleri kelimelere bakıldığında ayırt edici karakteristik kelimelerin azınlıkta kaldığı görülmektedir. Örneğin kelime listesinde yer alan tuğra, yâkut, tavaf, Hüsrev, Hindu gibi “karakteristik kelimeler”in yerine “genellik” arz eden sözcüklerin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu da birbirine nazire olan şiirlerin ikiyeşerli üçerli gruplar oluşturduğu fikrini güçlendirmektedir.

Hat redifli gazellerin tamamında tekrarlanan sözcüklerin oluşturduğu gruba “ortak kelime havuzu” (OKH) denmiştir. Ortak kelime havuzunda 110 sözcük bulunmaktadır. Bu havuzdan gazeline en çok sözcük taşıyan şairler ise Misli İsmail Hakkı (29), Sabih (29), Giritli Ali Aziz Efendi (26), Sami (24) olarak sıralanmaktadır. Ortak kelime havuzundan en az yararlananlar ise 4 sözcükle Edirneli Nazmi (EDN1) ve Ahmedi Rıdvan (AHR3)’dır. OKH’den fazla yararlanmanın geleneğin içindeki şairlerden etkilenmeye açık olması, az yararlanmanın ise etkiye kapalı tutumu gösterdiğini -an ve -ar kafiyelelerde belirlemiştik. Bu gruptaki OKH verileri bu bakışla değerlendirilmelidir. Nitekim şairler arasında ortak kelime kullanımı ile ilgili bir karşılaştırma yapıldığında da OKH’nin düşük olduğu şiirlerin diğer şairlerin şiirleriyle farklılığı ortaya çıkmaktadır.

Kelime ve biçim ortaklığı ilişkisinin önemli olduğu diğer hat redifli gazel gruplarında ortaya konmuştu. Bu grupta da “-a kafiyele” nazirelerde kelime-biçim ortaklığı ilişkisi bağlamında şiirler sınıflandırılmış ve bazı anlamlı sonuçlara ulaşılmıştır. Bunun için biçim benzerliği gösteren şiirler bir araya getirilip sınıflandırılmış, oluşturulan yeni gruplarla tekrar dizin çalışması yapılmış ve şiirler yeniden mukayese edilmiştir. Bu yüzden de bir araya getirdiğimiz hat redifli şiirleri sadece kafiyelerine göre değil, alt gruplarda vezin, ek redif, yüzyıl olarak sınıflandırıp bazı anlamlı sonuçlara ulaşabileceğini söyleyebiliriz.

5.3.1. Redifine göre -A Kafiye Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -a kafiye olanlar, redifine göre sınıflandırılmıştır. Redifine göre -a kafiye gazeller sınıflandırıldığında bazılarının ek redif olarak -dır, -yı, eklerini aldığı, bazılarının ek redifsiz olduğu, kalan gazellerin de birbirine ek redif bakımından benzemediği görülmektedir. Bu biçim ortaklıklarının kelime tercihlerine ne ölçüde yansıdığını göstermek için ayrı ayrı gruplandırmak zorunluluğu vardır.

5.3.1.1. -Dır Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -a kafiye olanların redifine göre sınıflandırıldığında -dır hat redifli olanları bir araya getirilmiştir.

Tablo 74

-Dır Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Giritli Ali Aziz Efendi Divanı	GAAD	10	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18
2	Haryah Nuri Osman ve Divanı	HNO1	5	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18
3	Hatîf Divanı	HATD	5	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18
4	Sabîh Divanı	SABD	8	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18
5	Sahaflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divanı	SŞEM	5	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18
6	Sami Divanı	SAMD	7	Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün Meâ'ilün	â-dır hat	18

Tablo 74'te görüldüğü gibi “-dır hat” redifliler altı gazelden oluşmaktadır. Hepsinin de “meâ'ilün meâ'ilün meâ'ilün meâ'ilün” vezniyle yazılmış olması, kafiyelerin ortak olması ve aynı yüzyıl şairi olmaları, şiirlerin ek rediflerinin biçim olarak bir değer ifade ettiğini göstermektedir. Nitekim -a kafiye şiirlerin -dır redifini alanlar gruplandırıldığında bu ortak biçim özelliklerindeki şiirler ortaya çıkmıştır. Biçim ortaklığının ortak kelime kullanımına olumlu yansıyor yansımadığını anlamak için bu yeni gruba göre yeniden ortak kelime havuzunun oluşturulması gerekir. Tablo 74'te kelime havuzunda sözcük sayısı diğer nazire gruplarıyla karşılaştırıldığında ortalamanın üzerindedir. Nitekim zemin gazelin bulunduğu “ek redifsiz -ar kafiye gazeller”in sözcük ortalaması 4,4 iken bu grupta sözcük ortalaması 6,3'tür.

Tablo 75

-Dır Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR						KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	
1	Hüsn	1	1	1	1	1	1	6
2	Fezâ	1	1		1		1	4
3	Reng			1	1	1	1	4
4	Rûy	1	1		1	1		4
5	Ab		1		1		1	3
6	Belâ	1		1		1		3
7	Çeşm			1	1		1	3
8	Dil		1		1		1	3
9	Dil-Rubâ		1		1		1	3
10	Fitne	1		1			1	3
11	Şikest	1			1		1	3
12	Anber				1		1	2
13	Aşina	1				1		2
14	Devâ	1	1					2
15	Dilber	1				1		2
16	dil-keş	1			1			2
17	Dimâg		1	1				2
18	Ebrû				1		1	2
19	Gıdâ		1				1	2
20	Gül	1	1					2
21	Haste		1				1	2
22	Hâtr	1			1			2
23	Kayd			1		1		2
24	Mevc				1		1	2
25	Mû-Be Mû,			1	1			2
26	Mübtelâ	1		1				2
27	Müşk		1	1				2
28	Rû-Nümâ		1				1	2
29	Rütbe	1			1			2
30	Sâye			1	1			2
31	Sevdâ	1				1		2
32	Siyeh	1	1					2
33	Sünbül				1		1	2
34	Şân			1	1			2
35	Şeb			1	1			2
36	Turfe				1		1	2
37	Uşşâk				1	1		2
38	Vech		1			1		2
	OKDK	16	15	13	22	10	17	

Bu grupta zemin gazelle hat redifi dışında kafiye, redif bakımından bir benzerlikten söz edilemez. Bu nedenle bu grup hat redifli gazel geleneğine bağlı olarak

gelişmiş, kendine özgü kafiye, redif ve ek redifin kullanıldığı 18. yüzyıl şairlerinin bir araya gelerek oluşturduğu müstakil bir nazire topluluğudur.

-A kafiye “-dır hat” redifli gazelerde ortak kelime dağarcığından en fazla yararlanan gazelin Sabih’in(22) gazeli olduğu görülmektedir. Bu özelliğiyle bu grubun merkezinde Sabih’in gazelinin ön plana çıktığı söylenebilir. Gazelleri birbiriyle karşılaştırdığımızda en fazla tekrarlanan sözcüklerin hüsn(6), rûy(4), reng(4), fezâ(4) olduğu görülmektedir. Sabih ve Sami’inin gazellerinde ortak kelimelerin fazlalığı (13 K.) dikkat çekmektedir. Gazeller arası diğer ortak kelime kullanımları ise 6-8 arası kelime ile sınırlanmaktadır. Kelimenin ortak kullanımının birbirinden etkilenmenin kesin kanıtı olduğu iddia edilemese de diğer verilerle birlikte şairlerin birbirlerinden etkilenmesi konusundaki kanıtları güçlendirdiği söylenebilir. -A kafiye gazellerdeki kelime ortaklıkları ile -a kafiye -dır redifli gazelleri karşılaştırdığımızda şairlerin -dır redifli gazelerde daha çok kelime paylaşımı yaptıklarını ortak kelime havuzundan da daha fazla yararlandıkları görülmektedir. Örneğin, Sabih ve Sami’nin gazellerini karşılaştırdığımızda “âb, anber, çeşm, dil, dil-rubâ, ebrû, fezâ, hüsn, mevc, reng, sünbül, şikest” sözcüklerinin her iki şiirde de kullanıldığını görmekteyiz. Bu kadar fazla sayıda kelime paylaşımı şairler arasında bir bağ olduğunu düşündürmektedir.

Ortak kelime kullanımının ortak hayaller oluşturup oluşturmayacağını görmek için şu iki beyiti karşılaştıralım.

Olur şeb-tâ-seher sünbül-güşâ dūd-ı dil-i ‘âşık

‘Aceb sûziş-fezâ-yı şem’-i rûy-ı dil-rübâdur hat

Sabih, G.169/5

Âşığın gönlünün dumanı akşamdan sabaha sünbül açan olur. Ayva tüyü, sevgilinin yanağında (aşığa) acı veren ılık mıdır?

Beyitte aşığın gönlü sevgiliyi görmediği anlarda gece ile özdeşleştirilmiştir. Gece, karanlık ve belirsizlik içermektedir. Seher vakti sünbül nasıl açılırsa aşığın gönlündeki duman ve karanlık da öyle dağılacaktır, ancak aşığın kasvetinin sone ermesi gecenin sona erip gün ışığının ortaya çıkması ile değil sevgilinin yüzündeki hattın parlaklığına bağlanmıştır.

Olur mir'âta baksa sîr-i çeşmüm lezzet-i dildâr

Gazâl-ı sebze-zâr-ı fitneye sünbül-gıdâdur hat

Sami, G.63/6

Gözlerim aynaya baksa sevgiliye duyduğu aşkı hatırlar. Ayva tüyü fitne çıkaran yeşilliğin ceylanına sünbül gıdasıdır.

Âşık aynaya baktığında sevgiliye duyduğu aşkı hatırlar. Sevgiliyi hatırlamak onu düşünmek onun yaşamını anlamlı hale getirir. Ceylan için sünbül çiçeği, güzelliğini sürdürmek için nasıl bir ihtiyaçsa, gıdaysa sevgiliye baştan çıkarıcı güzelliği veren şey de yeşile çalan renkteki ayva tüyüdür.

Bu iki beyit arasında ilk dikkati çeken şey her iki beyitin de “olur” eylemi ile başlamasıdır. Bunun dışında dildar, dilruba, sünbül ortak sözcüklerine yer verilmektedir. Bütün biçimsel özellikler nazirecilik bağlamıyla anlamlıdır. Her iki beyit de aşıkânedir, sevgilinin ayva tüyü aşığın gönlünü çelen önemli bir güzellik unsurudur; ancak tüm bu ortak muhtevaya karşın şairler farklı özgün hayallerle duygularını dile getirmeyi başarmışlardır.

5.3.1.2. -Yı Hat Redifli Gazeller

Bu gruptaki gazeller hat redifli gazellerden -a kafiyelemlerin içinde -yı hat redifli gazellerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur.

-A kafiyeleli “-yı hat” redifli gazeller, tablo 76’da görüldüğü üzere beş gazelden oluşmaktadır. -A kafiyeleli -dır hat redifli gazelerde olduğu gibi ek redif sınırlaması yapıldığında şiirlerde diğer biçimsel unsurların da benzerliklerinin arttığı görülmektedir. Redif sınırlamasıyla birbirine yakın yüzyıllardaki şiirlerin böylece bir araya gelmesi anlamlı bulunmalıdır. Ayrıca beyit sayısında beş şairin dördünde benzerlik dikkat çekicidir.

Tablo 76

-Yı Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Refi' Anidi Divanı	READ	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	18
2	Harputi Divanı	HARD	5	Müf'elün Müf'elün Fâ'ilün	â-yı hat	19
3	Misli İsmail Hakkı ve Divanı	MİHD	9	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	â-yı hat	19
4	Seyyid Süleymân Mahvi Divanı	SSMD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
5	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19

Bu biçimsel benzerliklerin yanında kelime kadrosunun da benzerlik gösterip göstermediği veya -a kafiyeleli gazellere göre artıp artmadığını öğrenmek için bu gruba

dâhil olan şairlerin ortak kelime havuzunu oluşturmak zorunludur. Ancak bu grupta iki şairin, Harputi ve Misli İsmail Hakkı'nın, şiirlerinin farklı vezinlerde olduğu da dikkate alınmalıdır.

Tablo 77'de görüldüğü gibi -A kafiye -yı hat redifli gazellerin ortak kelime havuzu 20 sözcükten oluşmaktadır. Şairlerin ortak kelime havuzundan yararlanmaları -a hat redifli gazellere göre oldukça yüksektir. Şairlerin kelime alışverişinde de belirgin bir yükselişten söz edebiliriz.

Tablo 77

-Yı Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR					KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	
		HARD	MİHD	READ	SSMD	ŞAF2	
1	Dil	1	1	1	1	1	5
2	İmlâ	1	1	1		1	4
3	Gavga		1		1	1	3
4	Hüsn	1	1			1	3
5	İmzâ	1	1			1	3
6	Sevdâ	1	1			1	3
7	Şâh		1	1		1	3
8	Cemâl		1		1		2
9	Dest		1			1	2
10	Dil-Rubâ			1	1		2
11	Ehl		1	1			2
12	Kemâl		1	1			2
13	Kilk	1	1				2
14	Ma'nâ,	1		1			2
15	Muhabbet		1			1	2
16	Mülk		1	1			2
17	Nüşa	1		1			2
18	Tugrâ		1	1			2
19	Uşşâk			1		1	2
20	Vech		1		1		2
	OKDK	8	16	11	5	10	

Ortak kelime kullanımı şairlerin ne ölçüde birbirinden etkilendiklerini görmek açısından önemlidir. Ortak kelime havuzunun nicel artışı veya azalışını şairlerin birbirinden etkilenmesi konusunda temel bir veri olarak kabul etmekteyiz. Bu durum hat

redifli diğer nazire topluluklarında olduğu gibi hat redifli -a kafiyeli nazire topluluğunda da benzer sonuçları ortaya koymuştur.

Tabloya göre gazelerde “dil(5), imlâ(4), gavgâ(3), imzâ(3), sevdâ(3), şâh(3)” sözcüklerinin kullanım sıklığı açısından en çok tercih edilen sözcükler olduğu görülmektedir. Bu kelime kadrosuyla -a kafiyeli -dır hat redifli gazellerdeki kelime havuzundan farklı sözcüklerin kullanıldığı görülmektedir. -A kafiyeli -dır hat redifli gazelerde hüsn(6), rûy(4), reng(4), fezâ(4) en fazla kullanılan sözcükler arasında yer aldığı belirlenmişti. Bu durumda biçim farklılığının kelime havuzunda da değişime yol açacağı düşüncesi bir kez daha kanıtlanmıştır.

-A kafiyeli “-yı hat redifli gazeller”de ortak kelime havuzundan en çok yararlanan gazelin Misli İsmail Hakkı’ya(16 K.) ait olması dikkat çekicidir. Çünkü Misli İsmail Hakkı’nın gazeli farklı bir vezinle yazılmıştır. Ortak biçimsel özelliklerin şiirleri kelime dağarcığı yönüyle birbirine yakınlıştırabileceği beklentisi bu örnekte gerçekleşmemiştir. Ancak tablodaki diğer gazellerin beş beyitten Misli İsmail’in gazelinin dokuz beyitten oluştuğu ortak kelime kullanımında bu yüzden avantaj sağladığı göz ardı edilmemelidir. Ortak kelime kullanımı bakımından karşılaştırdığımızda Misli İsmail ile Refi Amidî’nin gazellerinde “dil, ehl, imlâ, kemâl, mülk, şâh, tuğrâ” sözcüklerinin ortak kullanıldığı görülmektedir. Diğer şairlerde ortak kelime kullanımının biçimsel ortaklığa rağmen daha az olması nazirecilik geleneğinde bu durumun yaygın olup olmadığı bundan sonraki tablolarda da takip edilecektir.

Tuğrâ ve şâh sözcüklerinin karakteristik özelliği nedeniyle bu sözcüklerin geçtiği beyitleri örneklendirilmiştir:

Emrin infâz itmege ol şâh-ı mülk-i nahvetün

Zülfî de çekmiş beyâz rûyına tuğrâ-yı hat

Refi’ Amidi G.125/2

O kibir mülkünün şahının emrini yerine getirmek için hat tuğrası (sevgilinin) beyaz yüzüne zülfü çekmiş.

Sevgili, güzelliğiyle âşğın gönlünün padişahıdır. Hat da sevgilinin güzelliğini tescil eden imzadır. Ancak kibriyle kendini daima âşıklardan esirgemek, uzakta tutmak isteyen sevgili yüzündeki ayva tüylerini âşıklarından gizlemek için zülfünü yanaklarından aşağı indirir.

Beyit birbirini anlamca tamamlayan iki dizeden oluşmaktadır. Burada zülûf, şah, tuğra sözcükleriyle oluşturulan tenasüple sevgilinin yüzü tasvir edilmektedir. Sevgilinin yüzü tuğranın basılacağı “beyaz rûy”dur. Tuğra, padişahın imzasıdır; ancak şiirde sevgilinin güzelliğini tescilleyen ögedir yani “hat”tır. Zülûf de bir tuğrada yukarıdan aşağıya doğru indirilmiş olan mızrak şeklindeki dikey üç çizginin üzerinde bulunan “s” harfine benzeyen kıvrımlardır. Ki görünüş itibariyle de yanaktan aşağıya inen zülûfe benzer.

Mecmû’a-i ruhsârına çekdi güzel t McGrâ-yı hat

Söyle güzeller şâhına yâ hû ola imzâ-yı hat

Misli İsmail Hakkı G.180/1

Güzel, hattın tuğrasını yanağının üzerine çekti, güzeller şahına söyleyin; hattın imzası yâ hû olsun.

Beyitte önceki şiirde olduğu gibi sevgili şahıdır. Şahın tuğrası da sevgilinin yüzündeki hattır. Güzelin yanağında ayva tüyü oluşmuştur. Şair güzelin yüzündeki hattın imzasında yâ hû olsun diyor. Burada tuğranın şekline gönderme yapılıyor. Tuğranın parmak ucunu andıran iç içe geçmiş oval kısmına beyze denmektedir. Onun sağ tarafında üç elif şeklinde “tuğ” denen çekmeler vardır. İşte “hattın imzasında yâ hû olsun” demekle şair imzadaki bu üç elif’e işaret etmektedir. Böylelikle güzelliğin ilahi niteliğine göndermede bulunmaktadır.

Her iki şiirde de hat padişah tuğrasına benzetilmiştir. Buradan benzetme genişletilerek betimlenmiştir. Şairlerin yaşadıkları dönem dikkate alındığında Misli İsmail’in Refî’i Amidî’nin gazeline nazire yazdığı açıktır. Ancak şairlerin hayalleri birbirinden farklıdır. Birincisi beşerî aşkı diğeri ilahi aşkı vurgulamaktadır.

5.3.1.3. Ek Redifi Olmayan -A Kafiye Gazeller

Bu gruptaki gazeller, hat redifli gazeller içinde -a kafiye olanlardan ek redif almayanların bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır.

-A kafiye hat redifli gazelerde ek redif kullanılmamıştır. Bu grup çoğunluğu 16. yüzyıl şairlerinden oluşmaktadır. Aynı yüzyılda olması ve aynı redife sahip olmasına rağmen sadece Ahmet Rıdvan (AHR1)-Edirneli Nazmi (EDN1) ile Cemâleddin Mahmud Hulvi (CMH1)-Rıfkî’nin şiirleri arasında vezin ortaklığı söz

konusudur. Bu grup -a kafiye -dır ve -yı ek redifli gazel gruplarıyla karşılaştırıldığında vezin benzerliğinin zayıf kaldığı görülmektedir. Bu yüzden ek redifin kullanılmaması, bu grupta şairler arasında biçim benzerliğinin azalmasına yol açmıştır. Bir başka söyleyişle ek redifin kullanılması ortak biçimli nazire gruplarının oluşmasında kullanılmamasından daha etkilidir.

Tablo 78

Ek Redifi Olmayan -A Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR3	5	Fe'îlâtün Mefâ'ilü Fe'ûlün	â hat	16
2	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	â hat	16
3	Edirneli Nazmi Divanı	EDN1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	â hat	16
4	Hakani Mehmet Bey Divanı	HMB1	5	Mef'ûlû Mefâ'ilü Mefâ'ilü Fe'ûlün	â hat	16
5	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	a hat	17
6	Rûkî Divanı	RIFD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	e hat	19

Ek redifin kullanılmayışında azalan biçim benzerlikleri tablo 79'da görüldüğü gibi ortak kelime havuzunun daralmasına da yol açmıştır. 6 şairin şiirinde ortak kelime havuzunda sadece 13 sözcük vardır. Bu da -a kafiye şiirler içinde aynı sayıdaki -dır ek redifli şiirlerde kullanılan 38 sözcük ve 5 şiirden oluşan -yı redifli şiirlerde kullanılan 20 ortak sözcüğe göre oldukça düşük sayılabilir. Burada da biçim benzerliğinin ortak kelime havuzuna etkisi bir kez daha teyit edilmiştir.

Tablo 79

Ek Redifli Olmayan -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR						KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	
		AHR3	AHR1	CMH1	EDN1	HMB1	RIFD	
1	Girih		1	1		1		3
2	Hüsn			1	1		1	3
3	Rûy			1	1		1	3
4	Safâ		1		1	1		3
5	Âşık	1				1	1	2
6	Cemâl			1			1	2
7	Ebrû			1			1	2
8	Nigâr			1		1		2
9	Nûr		1	1				2
10	Ruh		1			1		2
11	Ruhsâr					1	1	2
12	Şeyh			1	1			2
13	Vech			1			1	2
	OKDK	1	4	9	4	6	7	

Tablo 79'a göre -a hat redifli gazellerin ortak kelime dağılımından en az yararlanan şair Ahmed Rıdvan (AHR3), en çok yararlanan şair ise Cemâleddin Mahmud Hulvî(CMH1)'dir. Bu şairler arasında kelime paylaşımına da yansımıştır. En çok yararlanılan sözcükler girih(3), hüsn(3), (rûy), safâ(3)'dır. Diğer sözcükler birer defa tekrar edilmiştir. Karakteristik sayılabilecek "girih" sözcüklerinin kullanıldığı beyitler şunlardır:

Saçun haddünde ne müşkil girihdür

Velî kıldı 'anâ-ender-'anâ hat

Ahmedi Rıdvan (AHR1) G. 351/2

Âb-ı nâb-ı hüsn içün hatt-ı ruhun kıl ber-taraf

Kim girih tutmaz mukarrerdur yazılmaz aya hat

Cemâleddin Mahmud Hulvî (CMH1) G. 146/2

Açıldı o zülfündeki eşkâl-i girih-gîr

Oldı ruh-ı pâkünde senün 'ukde-gûşâ hat

Hakanî Mehmet Bey (HMB1) G.75/4

5.3.1.4. Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller

Bu grupta -a kafiye gazeller rediflerine göre sınıflandırıldığında redifleri benzeşmeyenlerin oluşturduğu gazeller bir araya getirilmiştir.

Tablo 80’de görüldüğü gibi 17, 18 ve 19. yüzyıla ait şairler bu grupta yer almaktadır. Bu şairlerin hat redifinin dışında ek rediflerinde benzeşme görülmemektedir. Salih Baba, Rezmî ve Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi’nin şiirlerinde vezin ortaklıkları söz konusudur.

Tablo 80

Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-da hat	17
2	Rezmi Divanı	REZ1	5	Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilâtün Fe’ilün	â o hat	17
3	Fasîhi Divanı	FAS1	5	Me’â’ilün Me’â’ilün Me’â’ilün Me’â’ilün	â-dan hat	18
4	Rıfkî Divanı	RIFD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	e hat	19
5	Salih Baba Divanı	SABD	6	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-ya hat	19
6	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF1	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-dan aldı hat	19

Bu grupta yer alan dört şairin vezin ortaklığına rağmen şiirlerin ortak kelime havuzunda tablo 81’de görüldüğü gibi sadece 11 ortak sözcük kullanılmıştır. Bu sayı -a kafiye -yı redifli ve -dır redifli gazellerin ortak kelime dağarcığına göre oldukça düşüktür. Bu da ek redifin biçim açısından önemini ortaya çıkarmaktadır. Şairler ortak ek redif kullandıklarında ortak kelime havuzunun genişlediği rediflerinin benzediğinde ise ortak vezin kullanılsa dahi ortak kelime havuzunun daraldığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 81

Redifleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR						KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	
		FAS1	REZ1	REZ2	RİFD	SABD	ŞAF1	
1	Âşık	1	1	1	1		1	5
2	Dil	1		1		1	1	4
3	Ruh	1	1	1			1	4
4	Ebrû	1			1	1		3
5	Gam	1		1		1		3
6	Hüsn				1	1		2
7	Rûy				1	1		2
8	Dil-Rubâ					1	1	2
9	Gönül	1					1	2
10	Çeşm					1	1	2
11	Nûr					1	1	2
12	Dil-Dâr		1	1				2
13	Rûz	1	1					2
14	Sünbül		1			1		2
15	Agyâr		1	1				2
16	Âlem			1		1		2
17	Cefâ	1			1			2
18	Cevr	1			1			2
19	Sâde		1			1		2
20	Tıfl				1		1	2
	OKDK	9	7	7	7	11	8	

Tablo 81’de görüldüğü gibi “redifleri benzeşmeyen gazeller”de ortak kelime kullanımı bakımından benzerlik oldukça zayıftır. Ortak kelime havuzundan en fazla yararlanan şair Salih Rıfkı Baba’dır. En çok kullanılan sözcükler âşık(5), rûh(4), dil(4), ebrû(3), gam(3), gönül(2) sözcükleridir. Karakteristik sözcükler kelime havuzunda yer almamaktadır. Bu da şairler arası bağlantıların bulunmasını güçleştirmektedir.

“Âşık, ebrû, gönül” sözcüklerinin ortak kullanıldığı Fasihî ve Salih Baba’nın gazellerinden birer beyiti aşağıda yer almaktadır:

Tabîbâ âteş-i ‘aşkunla yaksın sineme dâğı

İder bîmâr-ı gam-perver olan cânâ devâdan hat

Fasihî (FAS1) G.191/2

Ey tabib! Sineme dağı aşkın ateşiyle yaksınlar. Hat, gam seven hastanın canını devadan kurtarır.

Âşık, sevgiliye kavuşma arzusuyla bağrında bir ateş taşır ve sürekli acı çeker. O sevgiliye duyduğu aşkla derman bulmaz bir hastadır. Ancak bundan çoğu zaman da memnuniyetini dile getirir. Âşık içindeki ateşin küllenmeye başladığı zamanlarda sevgilinin yüzündeki hattı görünce içindeki aşk yeniden alevlenir. Aşığın derman bulma endişesi son bulur.

Hat bu beyitte hastayı iyi eden bir ilaç değil, aşığın hastalanmasını sağlayan bir zehir olarak betimlenmektedir.

Aynı esved yanağı ahmer kemân ebrû siyâh
Seb-a-i seyyâre-vâri seyr eder bedrâya hat

Salih Baba G.66/3

(Sevgilinin) gözleri simsiyah, yanağı kızıl keman, kaşu karadır; hat, mehtabı yedi seyyar yıldıza bakar gibi seyre dalar.

Hat bu beyitte güzelliğin bir unsuru olarak yer almaz, etrafındaki güzelliklerden kendini alamayan biri gibi anlatılır. Hat, hemen yanında yer alan sevgilinin gözleri, yanağı, kaşının güzelliği karşısında büyülenmiştir; âşığın mehtabı seyre dalışı gibi onları seyreder. Hat, bu beyitte teşhis sanatıyla sevgiliye duyduğu hayranlığı dile getiren âşığın rolünü üstlenmektedir.

Salih Baba'nın şiirinde “hat” diğer özellikleri ile beraber sevgilinin güzellik unsurlarından biridir, âşığa hayranlık ve neşe verir. Fasih'in şiirinde ise âşık sevgilinin güzellikleri özellikle hattını görünce sinesi dağlanır; güzelliklerin uzağında kalmak âşığa kederi yaşatır, onu derman bulmaz bir hasta yapar. Âşık şikâyet etmek bir yana bundan memnuniyet duyar.

Görüldüğü gibi ortak sözcükler kullanılmış olsa da bu mazmunlar her iki şairde de bambaşka çağrışımlarla ele alınmaktadır.

5.3.2. Veznine Göre -A Kafiye Gazeller

Bu bölümde hat redifli gazellerden -a kafiye gazelleri ve vezinlerine göre sınıflandırılacaktır. Ayrıca vezin ortaklığı ve farklılıklarının gazeller arası diğer biçimsel özellikler ve kelime kadrosuna etkileri ortaya konacaktır.

Vezin, klasik Türk edebiyatımızdaki şiirlerde en önemli biçimsel unsurlardan biridir. Şairler nazire yazdıkları şiirlerde vezin unsurunu önemsemişlerdir. Bu yüzden klasik Türk şiirinde kullanılan aruz vezni, kafiye ile birlikte ikinci önemli biçimsel unsur olarak nazire şiirlerin birer ön koşulu olarak kabul görmüştür. Bu bölümde hat redifli şiirlerden -a kafiyeyle şiirleri vezinleri benzerliklerine göre gruplandırarak irdelenecektir.

Tablo 82

Veznine Göre -A Kafiyeyle Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemaladdin Mahmud Hulvi Divanı	CMH1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	a hat	17
2	Refi' Amidi Divanı	READ	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	18
3	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-da hat	17
4	Rıfkı Divanı	RIFD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	e hat	19
5	Salih Baba Divanı	SABD	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-ya hat	19
6	Seyyid Süleyman Mahvi Divanı	SSMD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
7	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF1	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-dan ald hat	19
8	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
9	Rezmi Divanı	REZ1	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	â o hat	17
10	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR3	5	Fe'ilâtün Mefâ'ilün Fe'ülün	â hat	16
11	Hakani Mehmet Bey	HMB1	5	Mef'ülün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	â hat	16
12	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	â hat	16
13	Edimli Nazmi Divanı	EDN1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ülün	â hat	16
14	Fasihi Divanı	FAS1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dan hat	18
15	Hatîf Divanı	HATD	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
16	Giritli Ali Aziz Efendi Divanı	GAAD	10	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
17	Hanyali Nuri Osman ve Divanı	HNO1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
18	Sabih Divanı	SABD	8	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
19	Sahaflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divanı	SŞEM	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
20	Samî Divanı	SAMD	7	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
21	Harputi Divanı	HARD	5	Müfî'e'lün Müfî'e'lün Fâ'ilün	â-yı hat	19
22	Misli İsmail Hakkı ve Divanı	MİHD	9	Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün Müstef'ilün	â-yı hat	19

-A kafiyeyle gazelleri veznine göre sınıflandırdığımızda tablo 82'de görüldüğü gibi belli aruz kalıplarında bir kümeleşme dikkati çekmektedir. Sekiz gazelin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninde, yedi gazelin “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” vezninde iki gazelin “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün” vezninde diğerlerinin birbirinden farklı vezinlerde olduğu görülmektedir. Bu bölümde ortak vezinlere sahip gazeller kendiliğinden benzer ek redif aldıklarından “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinliler hariç, vezinlerine göre ayrılan gruplar ayrıca ek rediflerine göre sınıflandırılmayacaktır. Bundan sonraki aşamada bu tabloda gösterilen aynı vezinli gazeller gruplandırılacak ve bunların dizinlerinden yola çıkılarak ortak kelime dağarcığı tablolar şeklinde ortaya konup vezin ortaklıklarının nazirecilik bağlamındaki önemi/önemsizliği irdelenecektir.

5.3.2.1. Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -a kafiyeli olanlardan “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezni kullanılmış gazeller bir araya getirilmiştir.

Tablo 83'te görüldüğü gibi -a kafiyeli “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli gazeller 17-18-19. yüzyıl şairlerinden oluşmaktadır. Daha çok da 19. yüzyıl şairleri çoğunluğu oluşturmaktadır. Vezin ortaklığına rağmen bu grupta ek rediflerde farklılık dikkat çekmektedir. Bu gruptaki gazeller ek redifine göre -yı hat(3), yalın hal(2), diğer(3) şeklinde sınıflandırılabilir.

Bir önceki bölümde ortak kafiye ile birlikte kullanılan ek redifin nazirecilik bağlamında şiirleri birbirine yakınlaştırdığı gösterilmişti. Bu ayrımı dikkate alarak özellikle kelime dizinleri değerlendirilirken vezne göre sınıflandırılan ve kelime ortaklığı fazla olan gazellerin ek rediflerinin de aynı olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 83

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemaleddin Mahmud Hulvi Divanı	CMH1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	a hat	17
2	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-da hat	17
3	Refi' Amidi Divanı	READ	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	18
4	Rıfkî Divanı	RIFD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	e hat	19
5	Salih Baba Divanı	SABD	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-ya hat	19
6	Seyyid Süleymân Mahvi Divanı	SSMD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
7	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF1	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-dan aldı hat	19
8	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19

Tablo 84'te görüldüğü gibi -a kafiyeli “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli gazellerin ortak kelime havuzunda 28 sözcük vardır. Bu bölümde yer alan gazellerde en sık karşılaşılan sözcükler dil(5), gönül(4), cemâl(4), hüsn(3), şah(3), vech(3), gavg(3)' dir. Ortak kelime havuzundan en çok istifade eden şairler ise Seyyid Süleymân Mahvi (13) ve Salih Baba(12)'dir.

Tablo 84

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün Vezinlilerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR									KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	KELİMELELER	1	2	3	4	5	6	7	8	
		CMH1	READ	REZI	RIFD	SABD	SSMD	ŞAF1	ŞAF2	
1	Dil	1	1			1	1	1	1	6
2	Hüsn	1			1	1			1	4
3	Rûy	1	1		1	1				4
4	Dil-Rubâ		1			1	1	1		4
5	Nûr	1				1	1	1		4
6	Aşık			1	1			1		3
7	Ebrû	1			1	1				3
8	Gönül	1					1	1		3
9	Vech	1			1		1			3
10	Cemâl	1			1		1			3
11	Şâh	1	1						1	3
12	Uşşâk		1			1			1	3
13	Ruh			1				1		2
14	Çeşm					1		1		2
15	Gavga						1		1	2
16	Siyeh				1		1			2
17	Ab	1				1				2
18	Gam					1			1	2
19	İmlâ		1						1	2
20	Rûz			1			1			2
21	Şeb	1				1				2
22	Dest	1							1	2
23	Ka'be					1	1			2
24	Mir'ât				1				1	2
25	Sünbül			1		1				2
26	Kisve					1	1			2
27	Sâde			1		1				2
28	Tıfl				1			1		2
	OKDK	12	6	5	9	15	11	8	9	

Tabloya göre gazeller arasında en çok ortak sözcüğe sahip olanlar, Salih Baba ve Seyyid Süleyman Mahvi'nin gazelleridir. Bu iki gazelde de cemâl, gavga, gönül, Ka'be, kaş, mülket, siyeh, tavaf sözcükleri kullanılmıştır. Vezinler ortaktır. Ancak ek redifleri Salih Baba'nın gazeline -yı hat, S.S. Mahvi'de ise -ya hattır. Bu biçimsel farklılığa rağmen bu iki gazel tablomuzda kelime dağarcığı yönünden en çok benzeşen eserler olmuşlardır. Aşağıdaki beyitler bu benzerliği somutlaştırmaktadır:

Kirpiği ok eylemiştir kaşları çifte kemân
Kâbe kavseynden gider İskender-i Dârâyâ hat

Salih Baba Beyit G. 66/2

Kaşları çifte keman, kipriği ok eylemiştir. Hat, İskender-i Dârâyâ kâbe kavseynden gider.

(Sevgilinin) kaşları kemandır, kirpiği oktur. Hat ise sevgilinin güzelliğinde hükümrân olmak için iki kaşının arasından geçer. Kâbe kavseyn beyitte âşığın sevgili karşısında erişebileceği en yüksek derece olarak da anlamlandırılabilir. Hattın beyitte güzellik unsuru olarak baskın oluşu tarihte savaş meydanlarında başarılarıyla anılan büyük İran şahı İskender-i Dârâ ile mukayese edilerek anlatılıyor.

Kaş iki müjgânı çârın saç ile oldı yedi
Remz ider seb-a'l-mesâni nakş olan turâbı hat

Seyyid Süleyman Mahvi G.195/5

Seb-a'l-mesâni, yedi ayetten meydana gelen ve Kurân-ı Kerîm'in ilk sûresi olan Fatiha'ya verilen addır. Tasavvufa göre bu yedi âyetin yüzdeki yedi hattı (iki kaş, dört kirpik ve bir saç) karşıladığı söylenir (Pala,2015, s,92). Beyitte bu tasavvufî inanış dile getirilmektedir. Hat demeti insana ait seb-a'l-mesâniyle anlatılmıştır.

Her iki şairin beyiti karşılaştırıldığında beyitlerde sevgilinin güzellik unsurları kaş, kirpik ve hat sözcüklerinin kullandığı görülmektedir. Bu sözcükler Salih Baba'nın gazelinde “kâbe kavseyn” S.S.Mahvi'nin gazelinde ise “seb-a'l-mesâni” sözüyle tasavvufî anlamlar içerecek şekilde yer almıştır. Vezinleri ortak ek redifleri farklı olan bu iki gazelin tema, eda ve söyleyiş olarak birbirinden etkilendikleri görülmektedir.

5.3.2.1.1. -Yı Hat Redifli Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -a kafiyeli olanlarından “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinliler içinde -yı ek redifini alan gazeller bir araya getirilmiştir. Bu grupta 18 ve 19. yüzyıl şairlerinin toplam üç gazeli yer almaktadır.

Tablo 85

-Yı Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Refi' Amidi Divanı	READ	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	18
2	Seyyid Süleymân Mahvi Divanı	SSMD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
3	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19

Tablo 85'te görüldüğü gibi bu gruptaki şairlerin biçim bakımından benzerlikleri vardır. Hem vezin hem de ek redifleri ortaktır. Şairlerin gazellerinde kelime dizinleri çıkarıldığında ortak kelime havuzu tablo 86'da ortaya çıkmaktadır.

Tablo 86

-Yı Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	KELİMELER	1 READ	2 SSMD	3 ŞAF2	
1	Dil	1	1	1	3
2	Dil-Rubâ	1	1		2
3	Şâh	1		1	2
4	Uşşâk	1		1	2
5	Gavga		1	1	2
6	İmlâ	1		1	2
	OKDK	5	3	5	

Tablo 86'ya göre bu gruptaki şairlerin ortak kelime havuzunda altı sözcük yer almaktadır. Gavga, imlâ sözcükleri bu grubun karakteristik sözcükleridir. Bu sözcükler şairlerin biçimsel benzerlikleri de dâhil edilerek şairlerin birbirlerinden etkilendiklerinin somut kanıtları sayılabilir.

Gavga sözcüğünün geçtiği beyitler aşağıda yer almaktadır:

Hefti deryâ nâzlı yârun hattının efkendesî

‘Âleme rûz-ı elestden saldı bu gavga-yı hat

Seyyid Süleyman Mahvî G.195/4

Mülket-i hüsnî olur elbette târâcâ sebeb

Zengibâr-ı kişver-i gamdan çıkan gavga-yı hat

Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi G.164/2

5.3.2.1.2. Ek Redifi Olmayan Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -a kafiyeli olanlarından “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinliler içinde ek redif almayan gazeller bir araya getirilmiştir. Bu grup toplam iki gazelden oluşmaktadır. Vezin ve redif ortaklığına sahip gazellerde beyit sayısında farklılık vardır.

Tablo 87

Ek Redifi Olmayan Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH1	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	a hat	17
2	Rıfkî Divanı	RİFD	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	e hat	19

Ek redif almayan her iki gazelde vezinler ortaktır. Kelime dizinleri çıkarılan grupta tablo 88’deki sonuçlar ortaya çıkmıştır. “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli -yı hat redifli gazel grubuyla kelime kadrosu bakımında farklılık dikkat çekmektedir. Bu da ek redifi farklı bu iki grup arasında vezin ortak olsa bile kelime kadrosunda değişimin meydana geldiğini göstermektedir.

Tablo 88

Ek Redifi Olmayan Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
	KELİMELER	CMH1	RİFD	
1	Hüsn	1	1	2
2	Rûy	1	1	2
3	Ebrû	1	1	2
4	Vech	1	1	2
5	Cemâl	1	1	2
	OKDK	5	5	

Bu grupta yer alan Cemaleddin Hulvî (CMH1) ve Rıfkî’ye ait gazeller arasında toplam beş sözcük ortak kullanılmıştır. Ortak kullanılan sözcükler arasında karakteristik nitelikte sözcük bulunmamaktadır. Bu da nazirecilik bağlamında şairler arası bağların tespitini zorlaştırmaktadır.

5.3.2.1.3. Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerin -a kafiyeli olanlarından “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinliler içinde ek redifleri benzemeyen gazeller bir araya getirilmiştir. Toplam üç gazelin olduğu grupta vezinler ortak, ek redifler farklıdır.

Tablo 89

Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-da hat	17
2	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	ŞAF1	5	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-dan aldı hat	19
3	Salih Baba Divanı	SABD	6	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	â-ya hat	19

Ortak vezne rağmen bu gruptaki gazellerin ek rediflerinin farklı olması şairler arası bağın zayıf olduğuna işaret etmektedir. Nitekim gruptaki gazellerin kelime dizinleri çıkarıldığında tablo 90’daki sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Toplam sekiz sözcüğün ortak kullanıldığı grupta karakteristik sözcük olarak sadece “nûr” sözcüğünün kullanıldığı görülmektedir. Karakteristik sözcüklerin az oluşu şairler arasındaki bağı kurmamızı güçleştirmektedir.

Tablo 90

Ek Redifleri Benzeşmeyen Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	KELİMELER	1 REZ2	2 SABD	3 ŞAF1	
1	Dil	1	1	1	3
2	Âşık	1		1	2
3	Dil-Rubâ		1	1	2
4	Ruh	1		1	2
5	Çeşm		1	1	2
6	Nûr		1	1	2
7	Gam	1	1		2
8	Âlem	1	1		2
	OKDK	5	6	6	

Karakteristik sözcüklerin azlığına rağmen şairler arasında kelime ortaklıklarının varlığı ortak kültürün birer parçası olduklarını kanıtlamaktadır.

5.3.2.2. Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler

Bu grupta hat redifli gazellerin içinde -a kafiyeli olanlardan vezinlerine göre “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” vezinliler bir araya getirilmiştir.

Tablo 91

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Fasihi Divanı	FASİ	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dan hat	18
2	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	HNOİ	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
3	Hatîf Divanı	HATD	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
4	Giritli Ali Aziz Efendi Divanı	GAAD	10	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
5	Sahaflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divanı	SŞEM	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
6	Sabih Divanı	SABD	8	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18
7	Sami Divanı	SAMD	7	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün	â-dır hat	18

-A kafiyeli “mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün” vezinliler 18. yüzyıl şairlerinin eserleridir. Ek redifleri Fasihi'nin gazelinde -dan hat, diğer gazellerde -dır hat şeklindedir. Hem biçimsel yakınlıkları hem aynı yüzyıl şairi olmaları nedeniyle hat redifli gazeller içinde bu gruptaki şairlerin kendilerine özgü müstakil ayrı bir topluluk oluşturdıkları söylenebilir.

Tablo 92'de görüldüğü gibi bu gruptaki gazellerin sözcük havuzu 43 sözcükten oluşmaktadır. Gazellerde en fazla görülen sözcükler hüsn(6), dil(4), feza(4), reng(4), rûy(4)'dur. Ortak kelime havuzundan en çok yararlanan gazeller sırasıyla Sabih(23 K.), Giritli Ali Aziz Efendi(18 K.), Sami(18 K.)'dir.

-A kafiyeli “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli gazellerde gazel sayısı 9 olmasına rağmen ortak kelime havuzu 36 sözcükle sınırlanmıştır. “Mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün vezinli” gazellerde ise 7 gazel olmasına rağmen sözcük havuzu 43 sözcükten oluşmuştur. Bu nicel gerçekliğin özü de etkilediği görülmektedir. Ek rediflerin farklı gazellerle ek rediflerin neredeyse aynı olduğu gazeller karşılaştırıldığında ortak kelime havuzunun ek redifi aynı olan gazeller yönünde nicel bir artış sağladığı görülmektedir. Ayrıca karşılaştırdığımız bu iki grupta şairlerin yaşadığı dönemlerin yakınlığının/uzaklığının ortak sözcük dağarcığına nicel olarak yansıdığı söylenebilir. Redif, vezin, şairlerin yaşadığı yüzyıllar gibi kriterlerin nazire gazellere etkisi bir sonraki “Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiyeli Gazeller” bölümünde bu grupla karşılaştırılmış, bazı sonuçlara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 92

Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Vezinliler Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR							KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	
	KELİMELER	FASİ	GAAD	HNOİ	HATD	SABD	SŞEM	SAMD	
1	Hüsn		1	1	1	1	1	1	6
2	Dil	1		1		1		1	4
3	Rûy		1	1		1	1		4
4	Fezâ		1	1		1		1	4
5	Reng				1	1	1	1	4
6	Dil-Rubâ			1		1		1	3
7	Ebrû	1				1		1	3
8	Çeşm				1	1		1	3
9	Ab			1		1		1	3
10	Devâ	1	1	1					3
11	Aşina	1	1				1		3
12	Belâ		1		1		1		3
13	Fitne		1		1			1	3
14	Mübtelâ	1	1		1				3
15	Şikest		1			1		1	3
16	Sevdâ		1				1		2
17	Göñül	1		1					2
18	Vech			1			1		2
19	Safâ	1						1	2
20	Siyeh		1	1					2
21	Gam	1				1			2
22	Gül		1	1					2
23	Rûz	1	1						2
24	Şeb				1	1			2
25	Uşşâk					1	1		2
26	Dilber		1				1		2
27	Gıdâ			1				1	2
28	Haste			1				1	2
29	Sünbül					1		1	2
30	Anber					1		1	2
31	Dil-keş		1			1			2
32	Dimâg			1	1				2
33	Hâtır		1			1			2
34	Kayd				1		1		2
35	Leb	1	1						2
36	Mevc					1		1	2
37	Mû-BE Mû,				1	1			2
38	Müşk			1	1				2
39	Nigâh					1		1	2
40	Rû-Nümâ			1				1	2
41	Rütbe		1			1			2
42	Sâye				1	1			2
43	Şân				1	1			2
	OKDK	10	18	16	13	23	10	18	

5.3.2.3. A Kafiye Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün Vezinliler

Bu grupta yer alan gazeller hat redifli gazellerden -a kafiye olanların içinde “mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ûlün” vezinlilerden oluşmaktadır. Ahmedî Rıdvan ve Edirneli Nazmî'nin gazelleri tablo 93'te görüldüğü gibi kafiye ve vezin olarak benzerlik göstermektedir. Beyit sayılarında da eşitlik söz konusudur. Her iki şair de 16. yüzyıl şairidir.

Tablo 93

-A Kafiye Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün Vezinliler

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedî Rıdvan Divanı	AHR1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	â hat	16
2	Edirneli Nazmî Divanı	EDN1	5	Mefâ'ilün Mefâ'ilün Fe'ûlün	â hat	16

Ancak bütün bu biçimsel ortaklıklara rağmen Ahmedî Rıdvan ve Edirneli Nazmî'nin şiirinde sadece “safâ” sözcüğü ortak kullanılmıştır. Bundan önceki örneklemelerde ortak biçimli ve aynı yüzyıldaki şairlerin şiirlerinde ortak kelime dağarcığının da arttığını belirlemiştik. Ancak bu gruptaki şairlerin şiirlerinde bu genellenmenin geçerli olmadığı ve istisna bir durumun söz konusu olduğu değerlendirilebilir.

Ruhun yâkûtı kim yazdı hatâ hat

Anı hakk itdiler buldı safâ hat

Ahmedî Rıdvan G.351/1

Yolun tozını sürme itdi Rıdvân

Ki virdi gözine nûr-ı safâ hat

Ahmedî Rıdvan G. 351/5

Yazar hüsn-ile ol kim dâyimâ hat

Ana hep gösterür rûy-ı safâ hat

Edirneli Nazmî G.3064/5/

5.3.2.4. Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiye Gazeller

Bu grupta hat redifli gazellerden -a kafiyeeliler içinde vezinleri birbirinden farklı olan gazeller bir araya getirilmiştir.

Vezin, nazire gazellerde kafiye ile birlikte iki önemli biçimsel unsurdan biridir. Bu grupta -a kafiyeeliler ama vezinleri birbirinden farklı hat redifli gazellerden beş gazel vardır.

Tablo 94

Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiyeeliler Gazeller

	DİVANLAR	KİS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Edirneli Nazmi Divanı	EDN1	5	Meḫâ'ilün Meḫâ'ilün Fe'ülün	â hat	16
2	Hakani Mehmet Bey	HMB1	5	Meḫ'ülü Meḫ'ülü Meḫ'ülü Fe'ülün	â hat	16
3	Harputi Divanı	HARD	5	Müfte'ilün Müfte'ilün Fâ'ilün	â-yı hat	19
4	Misli İsmail Hakkı ve Divanı	MİHD	9	Müste'ilün Müste'ilün Müste'ilün Müste'ilün	â-yı hat	19
5	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-da hat	17

Bu grupta tablo 94'te görüldüğü gibi gazellerin vezinleri tamamen birbirinden farklıdır. Ancak Ahmedî Rıdvan'ın Hakani Mehmet Bey'le ve Harputi'nin Misli İsmail Hakkı'yla gazellerinin kafiye-redif olarak benzerlik gösterdiği görülmektedir. Bu benzerlik gösteren şiir çiftlerinin de aynı yüzyılda olmaları da ayrıca anlamlıdır. Bunların dışındaki Rezmi'nin gazelinin ise diğer gazellerle vezin ve kafiye bakımından ortak özelliğinin bulunmadığı görülmektedir.

Bu grupta yer alan şiirlerin kelime dizinleri çıkarıldığında tablo 95'teki sonuçlar ortaya çıkmaktadır. En çok yinelenen sözcükler âşık, sevdâ'dır. İmzâ, hüsrev sözcüklerinin dışında sözcükler karakteristik olmaktan uzaktır.

Tablo 95

Vezinleri Benzeşmeyen -A Kafiyeli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR					KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	
		AHR3	HMB1	HARD	MİHD	REZ1	
1	Âşık	1	1			1	3
2	Sevdâ	1		1	1		3
3	Dil			1	1		2
4	Hüsn			1	1		2
5	Ruh		1			1	2
6	Dil-Dâr			1		1	2
7	İmlâ			1	1		2
8	İmzâ			1	1		2
9	Ruhsâr		1		1		2
10	Hüsrev		1		1		2
11	Kilk			1	1		2
12	Zülf		1		1		2
	OKDK	2	5	7	9	3	

Benzemezliklerin fazla oluşu ortak kelime havuzunun 12 kelime ile sınırlı kalmasına yol açmıştır. Tablo 95’e göre Misli İsmail Hakkı ve Harputî’nin gazellerinde “dil, hüsn, imlâ, imzâ, kilik, sevdâ” sözcüklerinin ortak kullanıldığı görülmektedir. Karakteristik “imza” sözcüğünün kullanıldığı dizelere bakıldığında sevgilinin ayva tüyü kimi zaman sevgilinin mecmuaya benzeyen yanağında bir tuğra, kimi zaman da Allah’ın varlığını hatırlatan bir imzadır. Veyahut Harputî’nin şiirinde olduğu gibi sevgilinin ayva tüyü onun güzelliğini ispat eden hüccetin üstündeki imzadır.

Mecmû’a-i ruhsârına çekdi güzel tigrâ-yı hat

Söyle güzeller şâhına yâ hû ola imzâ-yı hat

Misli İsmail Hakkı G.180/1

Hüccet ile hüsnünü isbât için

Kilik-i kazâ eyledi imzâ-yı hat

Harputî G. 83/3

Bu benzerliklerin dışında ortak kelime havuzunda “hüsrev” gibi karakteristik bir sözcüğün olması önemlidir; ayrıca Hakanî Mehmet Bey ile Misli İsmail Hakkı’nın

şiiirlerinde “zülf” ve “ruhsar” sözcüklerinin kullanılması dikkat çekicidir. Ancak Misli İsmail Hakkı’nın gazelinde “hüsrev” sözcüğünün, divanı günümüz harflerine çeviren araştırmacı tarafından büyük harfle yazılması kanaatimizce hatalıdır. Her iki şiirde de hüsrev sözcüğü “Hüsrev ile Şirin” hikâyesindeki kahramana telmih anlamı ile değil, padişah, şah anlamına gelecek şekilde kullanılır. Bu yüzden “hüsrev” sözcüğü Misli İsmail Hakkı’nın şiirinde de küçük harfle yazılmalıdır. Bu ortak sözcüklerin kullanılması biri 16. diğeri 19. yüzyıl şairi olan aynı zamanda hat redifli gazel yazan şairler arasında ortak kelime havuzunun yüzyıllara yayılabileceğinin de bir kanıtıdır.

Hâkânî bugün hüsrev-i ‘aşkun eşğinde

Hâk-i der-i yâr olmag için çıkdı bana hat

Hakanî Mehmet Bey (HMB1) G.75/5

Zülfde hevâsın kaldırıp çeksın gurûrdan destini

Sürsün hükûmet zevk ile ol Hüsrev-i vâlâ-yı hat

Misli İsmail Hakkı G.180/3

-A kafiyei gazelleri incelediğimiz bu bölümün sonunda topluca bir değerlendirme yapılırsa şu sonuçlara ulaşabiliriz:

-A kafiyei gazeller 15. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyıla kadar yazılmış 184 hat redifli gazelden 22’sini oluşturmaktadır. Çoğunlukla 18. ve 19. yüzyıl şairlerinin şiirlerinden oluştuğu için geleneğin model şiirlerinin yer aldığı bir grup olmuştur. Bu şiirler zemin gazelden hem kafiye ve vezin bakımından tamamen farklıdır. Kafiye ve vezindeki farklılık kelime kadrosuna da yansımış zemin gazelin kelime kadrosundan uzaklaşmıştır. Hat redifli nazire gazellerin zemin gazeli olan Şeyhî’nin gazelinde kullanılan -ar kafiyesi ve “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezni tamamen göz ardı edilmiş, daha çok “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” ve “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezinleri tercih edilmiştir. Bu gruptaki ortak vezinli gazeller alt gruplarda incelendiğinde vezin ortaklığının nazirecilik bağlamında anlamlı sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür. Ortak vezinli -a kafiyei gazellerin, vezinleri benzemeyenlere göre ortak kelime havuzunda daha çok sözcüğe sahip olduğu belirlenmiştir. Bu da nazirelerde ortak kafiyeyle ilaveten vezin ortaklığına sahip şiirlerin nazirecilik yönünden bağlarının güçlendiğini göstermektedir.

5.4. Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller

“Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller” başlığı altında incelediğimiz bu gazellerde her grup “hat redifli gazeller” içinde zemin gazelden farklı olarak var olan, kendine özgü biçim, söyleyiş özelliği olan küçük nazire gruplarını işaret etmektedir. Bu tür gazeller zemin gazelle biçim bakımından geleneğe hat redifi ile bağlanır. Zemin gazellerle vezin ve kafiye bağları zayıftır. Ancak kendi içlerinde kafiye, vezin, ek kafiye ortaklıkları güçlüdür. Farklı vezin ve ek redifi olanlar alt gruplar oluşturacak kadar çeşitlenmemiştir. Yaşadıkları yüzyıllar birbirine yakındır ya da aynı yüzyılın şairidirler. Bu yüzden kullandıkları ortak kelime havuzunda nicel artış dikkat çeker. Ortak kelime havuzunda paylaşılan sözcüklerin fazla oluşu ortak söyleyiş, eda ve üslup yakınlığı sağlamıştır. Bu gruptaki şiirler nazirecilik bağlamıyla en güçlü öge olan kafiyeğe göre sınırlandırılmış, farklı özellikler grup içinde tartışılmıştır.

5.4.1. -Ab Kafiye Gazeller

Bu grupta hat kafiye gazeller içinde olup “Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller” grubunda yer alan -ab kafiye gazellerinin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır. -Ab kafiye gazeller nazirecilik geleneği açısından farklı yorum yapılabilecek birtakım sonuçlar vermektedir. Tablo 96’da görüldüğü gibi bu grupta Hüseyin Baykara’nın gazeli Garibi Efendi’nin gazeli ile aynı vezinde Beylikçi İzzet ile de aynı ek redife sahiptir.

Tablo 96

-Ab Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Hüseyin Baykara Divanı	HÜBD	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âb-ı hat	15
2	Beylikçi İzzet Bey Divanı	BİBD	7	Me’ûlû Fâ’ilâtü Me’ûlû Fâ’ilün	âb-ı hat	18
3	Erbili Âma Yusuf Garibi Efendi Divanı	EYGİ	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âb eyler hat	18

“-Ab kafiye gazeller” toplam 3 gazelden oluşmaktadır. Hüseyin Baykara 15. yüzyıl şairidir. Grubun diğer iki şairinin ise 18.yüzyıl şairi olması ve buna karşın Beylikçi İzzet Bey’in gazelinin diğer iki gazelin vezninden farklı olması burada yüzyıl ile ölçü farklılıklarının kelime dağarcığına etkisini karşılaştırmayı gerektirmektedir. Ayrıca Beylikçi İzzet Bey’in gazeli ile Hüseyin Baykara’nın gazellerinde ek redif ortaklığı vardır. Bu benzerlik ve farklılıkların kelime dağarcığına yansımaları tablo 97’deki verilerden yararlanılarak ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tablo 97

-Ab Kafiye Gazeller Ortak kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 BİBD	2 EYGİ	3 HÜBD	
1	Hüsn	1	1	1	3
2	Âşık	1	1		2
3	Dîde	1	1		2
4	Hâme		1	1	2
5	Kitâb	1	1		2
6	Pîç	1		1	2
7	Rakam		1	1	2
8	Rûz	1	1		2
9	Safha		1	1	2
10	Serâb	1	1		2
11	Şeb	1	1		2
12	Tâb	1		1	2
13	Teşne	1	1		2
14	Tîg	1	1		2
	OKDK	11	12	6	

Bu gruptaki şairlerin şiirlerinde ortak kelime havuzu toplam 14 sözcükten oluşmaktadır. “Hüsn” sözcüğü dışında sözcüklerin her biri birer defa tekrar edilmiştir. Ortak kelime dağılımından en az yararlanan şairin Hüseyin Baykara olması aynı yüzyıldaki şairlerin farklı yüzyılda olanlara göre ortak kelime dağılımından daha fazla yararlanacağı düşüncesini desteklemektedir. Ayrıca Hüseyin Baykara’nın Çağatay edebiyatının şairi olması ortak kelime kullanımına olumsuz yansımıştır.

Şairlerin ortak kelime kullanımları şu şekilde ortaya çıkmıştır: Beylikçi İzzet Bey- Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî Efendi (9), Beylikçi İzzet Bey- Hüseyin Baykara (2), Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî- Hüseyin Baykara (4).

Ortak kelime havuzundaki sözcükler sevgilinin ayva tüyünü biçim, renk ve koku bakımından betimleyen sözcüklerden oluşmamıştır. Bu da bu gruptaki gazelleri nazire mecmualarında ve -ar kafiye şiir gruplarında yer alan şiirlerden içerik olarak ayırmaktadır.

Hüseyin Baykara 15. yüzyıl şairi diğer iki şairin ise aynı yüzyıl şairi olduğu görülmektedir. Nazirecilik bağlamında “vezin”, “ek redif”, “şairlerin yaşadığı yüzyıl” ortaklığının hangisinin etkili olduğu tablo 97’e yansımıştır. Garibi Efendi ile Beylikçi İzzet Bey’in gazelleri farklı vezin ve ek redife sahip olmasına rağmen dokuz ortak

sözcüğe sahiptir. Görüldüğü gibi farklı vezin ve ek redife rağmen Beylikçi İzzet Bey-Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî arasında dokuz ortak kelimenin olması aynı dönemde eser vermenin kimi zaman nazirecilik bağlamında biçim ortaklıklarından çok daha önemli bir nitelik olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Beylikçi İzzet Bey ile Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî Efendi arasında hüsn, âşık, kitâb, dîde, rûz, serâb, şeb, teşne, tig sözcükleri ortak kullanılmıştır. İki şair arasında “serâb” sözcüğünün geçtiği beyitler aşağıda yer almaktadır.

Mânend-i berk tîz geçer âb u tâb-ı hat

Aldatdı teşnegânını mevc-i serâb-ı hat

Beylikçi İzzet Bey G.89/1

Çeşm-i leb-teşnelere bâdiye-i ‘aşkında

Bahr-ı hüsn-i güzeli ‘ayn-ı serâb eyler hat

Erbilli Âmâ Yusuf Garîbî Efendi G.133/4

Her iki beyitte de ayva tüyünün sevgili için geçici bir güzellik unsuru olduğu vurgulanmıştır. Serâb sözcüğü ile birlikte her iki şairin de aynı beyitte teşne/teşnegân sözcüklerini kullanmaları şairler arası etkilenmenin kanıtı sayılabilir.

5.4.2. -Ah Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazellerin içinde yer alan “Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller” grubundaki -ah kafiye gazellerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.

Tablo 98

-Ah Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Celîlî Divanı	CEL2	10	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh hat	16
2	Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı	BAS1	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh hat	17
3	Piri-zade Mehmed Sahib Divanı	PMSD	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh hat	17
4	Ahmet Vesim Divanı	AVD1	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh-a hat	18
5	Ahmet Vesim Divanı	AVD2	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh-ı hat	18
6	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	HNO2	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh-ı hat	18
7	Keçecizade İzzet Molla Divanı	KİM1	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫâ’ilü Fâ’ilün	âh hat	18

-Ah kafiye gazeller kafiye ve vezinleri ortak gazellerden oluşmaktadır. Ek redifleri bakımından farklılık göstermektedirler. Dört gazel “hat” redifini alırken diğer üç gazel “-ı hat” ve “-a hat” şeklinde redife sahiptir. Bütün gazellerin vezni, zemin gazel ile aynıdır. Şairlerin birbirine yakın yüzyıllarda yaşamış olmaları, ortak vezin ve kafiye

sahip olmaları hat redifli gazeller içinde -ah kafiyeli gazellerin kendine özgü bir topluluk oluşturdıklarını düşündürmektedir.

Tablo 99’da bu gruptaki şiirlerin kelime havuzu çıkarılmıştır. Buna göre -Ah kafiyeli gazelerde en çok kullanılan kelimeler; hüsn(7), siyah(7), âh(6), pâdişah(6), günah(4), rûy(4), sipah(4), zülf(3)’ tür.

Kelime havuzundan en çok yararlanan gazeller ise Ahmet Vesim (AVD1) (19 K.), Ahmet Vesim (AVD2) (16 K.), Pirizade Mehmet Sahip(16 K.), Keçecizade İzzet Molla (KİM1) (16 K.)’e aittir.

Ek rediflerine göre Bosnalı Alaattin Sabit, Keçecizade İzzet, Pirizade Mehmet Sahip bir tarafta Ahmet Vesim, Hanyalı Nuri Osman diğer tarafta bir grup oluşturmaktadır. Kelime ortaklıkları sırasıyla şöyledir:

Ahmet Vesim’in iki gazeli arasında (10 K.), Ahmet Vesim (AVD1)-Keçecizade-İzzet Molla(9 K.), Ahmet Vesim(AVD2)-Celîlî (7 K.), Ahmet Vesim(AVD1)-Hanyalı Nuri(6 K.), Hanyalı Nuri Osman-Keçecizade İzzet Molla(5 K.), Keçecizade İzzet Molla-Pirizade(5 K.), Bosnalı Alaeddin Sacit-Pirizâde Mehmet Sahib(5 K.).

Bu grubun ortak kelime havuzu 36 sözcükten oluşmaktadır. Yedi gazel için hat redifli diğer nazire gruplarıyla karşılaştırıldığında bu sayı ortalamanın üstündedir. Bu da şairler arasındaki tematik yakınlığın göstergelerinden biri sayılabilir. OKH’deki sözcükler diğer grupların sözcük havuzlarından farklıdır. Şairler arasında kelime alışverişi kafiyelerine göre sınıflanan diğer hat redifli gazel gruplarına göre oldukça yüksektir. En sık kullanılan sözcükler arasında siyâh, âh, padişâh, günâh, şâh sözcüklerinin bulunması diğer gruplarla bu grup arasında farklılık oluşturmaktadır. Bu sözcükler muhtemelen -ah kafiyesi nedeniyle sık kullanılanlar listesinin ilk sıralarında yer almışlardır. Bu sözcüklerin dışında giyâh, iklim, iştibâh, leşker, menşur, şûh, tebâh karakteristik sözcüklerinin kelime havuzunda yer alması bu grubu müstakil nazire topluluklarından biri haline getirmektedir.

Tablo 99

-Ah Kafiyeli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR							KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	7	
	KELİMELELER	AVD1	AVD2	BAS1	CEL2	HNO2	KİM1	PMSD	
1	Hüsn	1	1	1	1	1	1	1	7
2	Siyah	1	1	1	1	1	1	1	7
3	Ah	1	1	1	1	1	1		6
4	Padişah	1	1	1	1		1	1	6
5	Günah		1		1		1	1	4
6	Rûy	1	1			1	1		4
7	Sipah	1	1			1		1	4
8	Âşık		1	1	1				3
9	Baht		1		1		1		3
10	Gah			1	1	1			3
11	Şah	1				1		1	3
12	Yar	1					1	1	3
13	Zülf			1		1		1	3
14	Beyaz					1	1		2
15	Cân			1	1				2
16	Cemâl	1	1						2
17	Cevr	1						1	2
18	Dem					1		1	2
19	Ebrû			1				1	2
20	Gam			1	1				2
21	Giyah				1	1			2
22	Gubar	1		1					2
23	Hasret	1	1						2
24	Hızr			1				1	2
25	İklim	1					1		2
26	İştibah		1				1		2
27	Leşker	1					1		2
28	Menşûr	1		1					2
29	Mülk	1					1		2
30	Rû-Sîyâh		1					1	2
31	Ruz		1					1	2
32	Subh	1	1						2
33	Şûh				1		1		2
34	Tebâh				1			1	2
35	Uşşak	1						1	2
36	Zabt	1	1						2
	OKDK	19	16	13	13	11	14	16	

Görüldüğü gibi -ah kafiye gazellerde kelime ortaklıklarının fazla oluşunun sadece redif benzerliğiyle bağı yoktur. Klasik şiirimizde sık kullanılmayan -ah kafiye sesi ile hat ortak redifinin birleşmesi -ah kafiye gazellerin nazirecilik bağlamıyla bağlarını kuvvetlendirmiştir. Bir başka söyleyişle biçimin tevafuk olmaya elverişli olmayan benzerliği ortak kelime dağarcığının nicel artışında etkili olmuştur.

Kelime ortaklıkları dikkate alındığında tablo 98’de görüldüğü gibi Keçecizade’nin gazelinin “-ah kafiye gazeller”in odağında yer aldığı söylenebilir. Yüzyıllara göre ise bu gruptaki şairlere zemin olacak gazel Bosnalı Alaaddin Sabit’e aittir.

Aşağıda örneklendirdiğimiz beyitlerde padişah, siyah, hızr gibi karakteristik sözcükler ortak kullanılmıştır:

Zeyn itdi kâğız-ı ruh-ı yâri siyâh hat

Menşûrî ‘ömr-i Hızr olan pâdişâh-ı hat

Sâbit G.180/1

Sevgilinin beyaz bir kâğıda benzeyen yanağı hat ile süslenmiştir. Ki o hatla süslenmiş olan yanakta hat, bir padişahın sonsuza kadar hükmünü sürdürecektir bir fermanın yazısı gibidir. Tevkî, padişahın nişanını taşıyan menşur, berat ve fermanların yazıldığı hat çeşididir (Pala:454). Sabit’in şiirinde padişahın fermanlarında kullandığı tevkî hattı, işareti ile sevgiliye güzellik kazandıran yanakta beliren siyah hat, benzerlik ilişkisi kurularak karşılaştırılmıştır.

Padişah ve hat sözcüklerinin kullanıldığı bu grubun diğer bir şairi de Pirizade Mehmet Sahib’dir.

Dün tîgden geçürdi anı pâdişâh-ı hüsn

Besbelli eylemişdi yine bir günâh hat

Pirizade Mehmet Sahib G. 77/4

Hat yine bir günah işlediği için güzelliğin padişahı onu dün kılıçtan geçirdi. Beyitte sevgilinin hattının baştan çıkarıcı özelliği dolayısıyla çok aşkın gönlünü çaldığı, herkesin ahını aldığı içindir ki günaha girdiği, bundan dolayı da yüzündeki hattı giderdiği dile getirilmiştir.

5.4.3. -Al Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazellerin içinde yer alan “Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller” grubundaki -al kafiye gazellerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Edirneli Nazmi ve Bosnalı Alaeddin Sabit vezin, kafiye ve redif ortaklığına sahipken Ramiz Efendi bu iki gazelden vezin ek redif olarak ayrılmaktadır.

Tablo 100

-Al Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Edirneli Nazmi Divanı	EDN3	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âl hat	16
2	Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı	BAS2	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âl hat	17
3	Ramiz Efendi Divanı	RAED	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âl-e hat	18

Bu grubun ortak kelime havuzunda tablo 101’de görüldüğü gibi beş sözcük yer almaktadır. Kelime kadrosunda hat sözcüğünün rengi, kokusu, şekli üzerine klasik Türk şiirimizde oluşturulan söz dağarcığına yer verilmemiştir. Ortak sözcükler arasında “cemâl, misâl” gibi bu kafiye grubundaki şiirlerde kullanılabilecek sözcüklerin yer alması şairler arasındaki bağı kurmamızı kolaylaştırmaktadır. Ancak yine de bu sözcüklerin temaya direk etkileyen sözcükler olmadığının altı çizilmelidir.

Tablo 101

-Al Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	
		BAS2	EDN3	RAED	
1	Cemal		1	1	2
2	Hüsn	1	1	1	3
3	Kil ü Kal	1		1	2
4	Misal	1	1	1	3
5	Yar		1	1	2
OKDK		3	4	5	

“-Al kafiye gazeller” üç gazelden oluşmaktadır. Üç gazelde de kafiye ortaklığına rağmen ek redif ve vezin farklılıkları görülmektedir. Ayrıca şairlerin yaşadıkları yüzyılların da farklı olması tablo 101’de görüldüğü gibi ortak kelime sayısına

olumsuz etki yapmıştır. Ortak kullanılan sözcükler karakteristik sözcük olmaktan uzaktır. Bu nedenle bu üç şairin nazirecilik bağlamında bağlarının zayıf olduğu söylenebilir.

5.4.4. -Am Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazellerin içinde yer alan “Diğer Kafiyesi Ortak Gazeller” grubundaki -am kafiye gazellerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur. Enderunlu Vasıf ve Esadzade Mehmet Çelebi’nin gazelleri kafiye ve redif ortaklığına sahipken vezin bakımından ayrılmaktadır.

Tablo 102

-Am Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Enderunlu Vasıf Divanı	ENVD	11	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âm-ı hat	18
2	Esadzade Mehmet Çelebi Divanı	EMÇD	8	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âm-ı hat	18

Bu grupta yer alan gazelerde vezin, kafiye ve ek redif zemin gazelden farklıdır. Ayrıca her iki şair de 18. yüzyıl şairidir. Bu grupta yer alan iki gazelin kelime dizinleri çıkarılıp ortak kelime havuzu çıkarıldığında tablo 103’teki sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Tablo 103

-Am Kafiye Gazelerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		ENVD	EMÇD	
1	Hüsn	1	1	2
2	Rûz	1	1	2
3	Şâm	1	1	2
4	Yâr	1	1	2
OKDK		4	4	

Aynı dönemin şairleri olmaları ortak kelime kullanımına olumlu yansımıştır. “Hüsn, rûz, şâm, yâr sözcükleri karakteristik sözcükler sayılmasa da dört sözcüğün ortak kullanımı önemlidir. Ortak kullanılan sözcükler “hat” sözcüğünün etrafında şekillenmiş sözcükler değildir. Ancak ortak kafiye, ek redif ve ve redif bu gruba müstakil bir nazire topluluğu özelliği vermektedir.

Bu gruptaki iki şairi karşılaştırmak için “şâm” sözcüğünün geçtiği dizeler aşağıda yer almaktadır:

Enderunlu Vâsıf'ın beyitinde hat, akşamın şarabıdır. Sevgili eliyle âşığa sunulur. Sevgili burada sâki gibidir. Beyitte hat, sanki sevgiliden bağımsız bir güzellik unsuruymuş gibi anlatılır. Öyle ki hat sevgilinin yüzündeki diğer güzellikleri kıskanır. Âşığa sevgilinin yanağına konduracağı bir buse için bile yer bırakmaz.

Bûseye hatt-ı lebün yer koymadı

Men'îçün geldi şarâb-ı şâmı hat

Enderunlu Vâsıf G. 63/4

Mehmet Şerif Efendi'nin beyitinde hat güzellik unsuru olarak değil sevgilinin güzelliğini gölgeleyen bir kusur olarak yer alır. Cennet sevgilinin tüm güzellik unsurlarının yanında sevgiliye bir de kusur vermiştir. Bu kusur, akşam safasında ay ışığının ortaya çıkardığı sevgilinin ayva tüyüdür.

Viridi cennet 'âlem-i hüsn-i dil-ârâya şeyn

Gösterür bu ma'nâ-yı nûr-ı safâ-yı şâm-ı hat

Mehmet Şerif Efendi G. 82/7

Her iki şiirde kullanılan “şâm” sözcüğü şairin hayal dünyasında sevgiliye duyduğu aşkı yâd edeceği güzel vakitleri imler. Bu yüzden de akşam sözcüğü ile safâ ve şarâb sözcükleri bir arada kullanılır. Ancak hat Enderunlu Vâsıf'ın dizelerinde sevgilinin eşsiz güzelliğinin en onulmaz parçasıdır, adeta sevgilinin diğer güzellik unsurlarını gölgede bırakır; Mehmet Şerif Efendi'nin şiirinde ise hat sevgilinin cennet tarafından verilen güzelliğini gölgeleyen bir kusur olarak yer alır.

5.4.5.-Anî Hat Redifli Gazeller

Bu gruptaki şiirler hat kafiyeli gazeller içinde -anî kafiyelilerin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır. İki gazelden oluşan bu grupta Muvakkit-zade Muhammed Pertev ve Nakşî'nin gazellerinde kafiye, redif ve vezin ortaklığı vardır. Biçim bakımından zemin gazelden tamamen farklıdır

Tablo 104

-Anî Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Nakşî Divanı	NAŞD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânî hat	17
2	Muvakkît-zade Muhammed Pertev Divanı	MMPD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânî hat	18

Nakşî ve Muvakkidzâde Muhammed Pertev'e ait olan gazellerde ortak kelime dağarcığı tablo 105'te görüldüğü gibi karakteristik beş sözcükten oluşmaktadır. Bu sözcükler, biçim ortaklığı ve şairlerin yaşadığı yüzyıllardan yola çıkılarak bu iki gazelin şairinden Muvakkidzâde'nin Nakşî'den etkilendiği söylenebilir.

Tablo 105

-Anî Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		MMPD	NAŞD	
1	Divan	1	1	2
2	Reyhân	1	1	2
3	Safhâ	1	1	2
4	Tahrîr	1	1	2
5	Yâkût	1	1	2
	OKDK	5	5	

Tablodaki sözcükler diğer şiir gruplarından farklı olmasa da karakteristik özellikleriyle şiirler arasındaki bağı işaret etmektedir. Şairler arasında benzerlikleri belirlemek için “divan” sözcüğünün geçtiği beyitler aşağıda karşılaştırılmıştır:

Nakşî'nin gazeline sevgilinin güzellik hazinesinin onun yanağında gizli olduğu bildiriliyor. Sevgilinin daima nazardan korunması için bu hazinenin sırrı, dîvânî yazıyla şifrelenmiştir. Ferman sevgilinin yanağına, üzerine yazılan sevgilinin güzellik sırlarının saklandığı yazı da ayva tüylerine teşbih edilmektedir.

Dâ'imâ gencîne-i hüsnin nazardan hıfz için

Safha-i rûyında tahrîr oldı bir dîvânî hat

Nakşî G. 122/2

Dîvânî, divana mensup demektir. Adından da anlaşılacağı üzere devletin kararları ve padişahın iradelerini yazmak için kullanılan bir yazı türüdür ve bu yazıların üstünde genelde padişahın imzası demek olan “tuğrası” bulunur. Bu tür yazılar korunmaya ihtiyaç duyulan bilgiler içerdiğinden herkesin kolayca okuyamaması için girift karakter taşır (Alparslan,1996, 40). Muvakkıdzâde’nin gazelinde sevgilinin yanağında divanî hatla yazılmış sevgilinin güzelliğini sürgün eden (herkesten saklayan) bir fermanın ortaya çıktığı dile getirilmiştir.

Nefy-i şahs-ı hüsn içün fermân mıdur itdi zuhur

Safhâ-ı rûyunda pîç-â-pîç ol dîvânî hat

Muvakkit-zâde Muhammed Pertev G. 266/4

Her iki gazelde de hat sözcüğü “yazı”, eğretileme yoluyla da “ayva tüyü” anlamı içermektedir. Gazelerde kullanılan safhâ-ı rûy, dîvânî hat, fermân, hüsn sözcükleri arasında oluşturulan hayaller bu iki gazeli tematik olarak birbirine yakınlaştırmaktadır

5.4.6. -Aş Kafiye Gazeller

Bu grup hat kafiye gazeller içinde -aş kafiyevelerin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır. Gruptaki gazellerin zemin gazelle vezni aynı, kafiyesi farklıdır.

Tablo 106

-Aş Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD4	5	Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	âş hat	16
2	Gelibolulu Mustafa Âli Divanı	GMAD	5	Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	aş hat	16
3	Asaf Divanı	ASAD	5	Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	aş hat	18

“-Aş kafiye gazeller” üç gazelden oluşmaktadır. Tablo 106’da görüldüğü gibi vezin, kafiye ortaklığı vardır. Ayrıca Asaf, 18. yüzyıl diğer her iki şair 16. yüzyıl şairidir. Ender sayılabilecek kafiye seslerinden oluştuğu için -aş kafiyesi bu üç şairi nazirecilik bağlamında birbirine güçlü bir şekilde bağlamaktadır. Ayrıca tablo 107’de görüldüğü gibi bu grupta 13 ortak sözcük kullanılmıştır. Bu 13 ortak sözcüklerden özellikle kumâş,

Cibrîl, fâş, tıraş, savaş sözcüklerinin ortak kelime dağarcığında diğer nazire şiir topluluklarında pek bulunmaması bunların karakteristik sözcük olmalarını sağlamaktadır.

Tablo 107

-Aş Kafiye Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	
		ASAD	DUD4	GMAD	
1	Fâş	1	1	1	3
2	Kumâş	1	1	1	3
3	Şeh	1	1	1	3
4	Tırâş	1	1	1	3
5	Cemal	1		1	2
6	Cibrîl	1		1	2
7	Gam	1		1	2
8	Hüsn		1	1	2
9	İzâr	1		1	2
10	Meh	1		1	2
11	Müşgîn	1	1		2
12	Ruh	1	1		2
13	Savaş	1		1	2
	OKDK	12	7	11	

Üç şiirde de fâş, tıraş, kumâş, tırâş sözcüklerinin ortak kullanılması bu şiirler arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir. Asaf ve Gelibolulu Mustafa Âli'nin şiirlerinin söz dağarcığı karşılaştırıldığında 9 sözcüğün ortak sözcük olduğu görülmektedir. Bu iki şair arasında cemal, cibrîl, fâş, gam, izâr, kumâş, meh, savaş, şeh, tıraş sözcüklerinin ortak kullanılmış olması 16. yüzyıl şairi Gelibolulu Mustafa Ali'nin şiirinin 18. yüzyıl şairi Asaf'ın şiirine model olduğunu kanıtlamaktadır. Ayrıca iki şiir arasında makta beyitinden başlayarak dizelerdeki söz dizimindeki benzerlikler, kafiye sözcüklerindeki ortaklık ve edadaki yakınlık dikkat çekmektedir:

Seyr it çü 'işve leşkerine oldu baş hat
 Nakd-i cemâli eyledi yağma savaş hat
 Asaf G. 464/1

Güyâ 'alâmet-i per-i Cibrîl'dür hemîn
 Mâh- ı ruhunda sanma şehâ nev-tıraş hat
 Asaf G. 464/2

Var ise fitne ‘askerine oldu baş hat
Aldı metâ’-ı hüsnüni kıldı savaş hat

Gelibolulu Mustafa Âli G. 623/1

Yâhod nişâındur per-i Cibrîl-i Sidrenün
Meh ‘ârızunda sanma eyâ tutar iş hat

Gelibolulu Mustafa Âli G. 623/2

Derzizâde Ulvî şiirinde sevgiliye seslenmektedir: Hat, misk kokulu kumaşa benzer, sevgili bu kumaşı gece gibi üstüne giyer. Hattın renginin yeşil veya açık sarı olması önemlidir. Âşık için sevgilinin yüzündeki ayva tüyünün siyaha dönmesi istenmeyen bir şeydir. Hatta bu durum aşığın yas tutmasına yol açar.

Ben kara günlü hasteye mâtem tutup şehâ
Egine geydi şeb gibi müşğîn kumâş hat

Derzizâde Ulvî G. 263/3

Gelibolulu Mustafa Âli beyitte sevgiliye seslenir: Sevgilinin yanağı âşık için Kâbe’dir. Sevgilinin ayva tüyleri de âşıkların kabesi olan sevgilinin yüzünü saygı için örten Kâbe’nin kumaşıdır.

Yâ ka’be-vi cemâlüne ta’zîm içün şehâ
Örter ‘izârun üstine miskî kumâş hat

Gelibolulu Mustafa Âli G. 623/4

Derzizâde Ulvî’nin gazeli model şiir, Gelibolulu Mustafa Âli’nin gazeli nazire şiirdir. Beyitlerde biçim ortaklığının yanısıra söyleyiş ve edadaki benzerlik dikkat çekmektedir. Ancak biçim, sözcük dağarcığı ve mecazlardaki benzerlik şairlerin her birinin farklı hayal dünyaları kurmalarını engellememektedir. Her iki beyitte de “şehâ” sözcüğü ile sevgiliye seslenilir. Hattın misk kokan bir kumaşa benzetilmesi her iki ikisinde de vardır. Misk kokan kumaş Derzizâde Ulvî’de matemî yansıtır, Gelibolulu Mustafa Âli’nin şiirinde ise sevgilinin yüzü Kâbe, hat ise Kâbe’yi örten misk kokan kumaştır.

5.4.7. -Aza Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazeller içinde -aş kafiyeçilerinin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır. Bütün gazellerde kafiye, redif ve vezin ortaklığı vardır. Zemin şiirin hiçbir biçimsel özelliği bu grupta yer almaz

Tablo 108

-Aza Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Edirneli Nazmi Divanı	EDN5	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	aza hat	16
2	Fevzi-i Kefevî Divanı	FEKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	aza hat	17
3	Kadri Divanı	KADD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	17
4	Mezaki Divanı	MEZ2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	17
5	Yaver Divanı	YAVD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	18

“-Aza kafiye Gazeller” beş gazelden oluşmaktadır. Tablo 108’de görüldüğü gibi kafiye ve vezin ortaklıkları vardır. “Aza/aze” sesleri klasik şiirimizde yaygın bir kafiye olmaması grubun kendi içindeki biçimsel bağlılığını kuvvetlendirmiştir. Bu gruptaki biçim ortaklığı şairler arasındaki bağın güçlü olduğunun da kanıtıdır. Nitekim bütün bu ön saptamalar tablo 109’daki ortak kelime dağarcığına da yansımıştır. Toplam 23 ortak sözcüğün kullanıldığı bu grupta en çok kullanılan sözcükler hüsn(5), rûy(4), şîrâze(4), tâze(4), keşf(3), râz(3), revnâk(3), ruhsâr(3)’dır.

Kelime dağarcığından en çok yararlanan şairler sırasıyla şöyledir: Mezâkî(16 K.), Kadri(14 K.), Yaver(13 K.), Fevzî Kefevî(10 K.), Edirneli Nazmi (6 K.).

Ortak kelime havuzunda yer alan şîrâze, mecmû’a, tâze, râz sözcükleri hat redifli gazel gruplarında revaçta olan sözcükler değildir. 16 ve 17. yüzyıl şairlerinin kafiyesine göre ayrılmış diğer hat redifli gazel gruplarında bu sözcüklere pek rastlanmamaktadır. Bu da bu grubu hat redifli gazel ailesinde kendine özgü müstakil bir nazire topluluklarından biri yapmaktadır.

Tablo 109

-Aza Kafiyele Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELELER	DİVANLAR					KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	
		EDN5	FEKD	KADD	MEZ2	YAVD	
1	Hüsn	1	1	1	1	1	5
2	Rûy		1	1	1	1	4
3	Şîrâze	1		1	1	1	4
4	Tâze		1	1	1	1	4
5	Keşf	1			1	1	3
6	Râz	1			1	1	3
7	Revnak		1	1	1		3
8	Ruhsâr		1		1	1	3
9	Benefşe-Zâr			1	1		2
10	Dil			1	1		2
11	Dil-Ber				1	1	2
12	Gülsitân		1	1			2
13	Gülşen			1		1	2
14	İ'câz			1	1		2
15	Kitâb	1	1				2
16	Leb	1	1				2
17	Mecmû'a				1	1	2
18	Mümtaz				1	1	2
19	Safha				1	1	2
20	Sünbül			1		1	2
21	Vasf			1	1		2
22	Vech		1	1			2
23	Yaz		1	1			2
OKDK		6	10	14	16	13	

Bu grupta kafiye, vezin ve yüzyıl ortaklıkları, kelime kadrosunda ve şairlerin birbirinden kelime alışverişinde artış sağlamıştır. Nitekim tablo 110'a göre şairlerin ortak kelime kullanımında diğer gruplara göre bir artış söz konusudur. Şairlerin ortak kelime kullanımında sırasıyla şu sonuçlar ortaya çıkmıştır: Mezâkî-Yaver(11), Kadrî-Mezâkî(9), Fevzî-i Kefevî- Kadrî(7), Kadrî- Yaver(6)

Tablo 110

-Aza Kafiye Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5
	FEKD	KADD	MEZ2	YAVD
EDN5	3	2	4	4
	FEKD	7	5	4
		KADD	9	6
			MEZ2	11

Kelime dağarcığında ortak kullanılan sözcükler arasında karakteristik sözcükler dikkat çekicidir. Bu kelimelerden şîrâze sözcüğünün kullanıldığı beyitler Kadrî, Mezâkî ve Yaver'e aittir. Kelimenin kullanılış biçimi, şairin hayal gücüyle kazandıracağı anlamlar şairler arasındaki iletişimi de ortaya çıkaracaktır.

Kâdrî'nin beyitinde sevgilinin yanağı tıpkı gül bahçesinde olduğu gibi türlü çiçekler, güzelliklerle bezenmiştir. Sevgilinin yanağındaki güzelliklerin birbirinin alanına taşmaması için sünbülü "bend eyleyen" hat, şiraze gibi sevgilinin yanağında da güzellik unsurlarının sınırlarını belirler ve birlikte güzel görünmesini sağlar.

Haste haste rûyî üzre gül-sitân evrâkını
Sünbül-i şâd-âb ile bend eyledi şîrâze hat
Kadrî G. 85/2

Mezâkî'nin beyitinde yanak bir sayfadır. Sevgilinin ayva tüyü o sayfaya parlaklık verir. Sevgilinin güzelliği bir mecmuaysa hat o mecmuayı birbirine bağlayan şirazedir.

Virdi revnak safha-i ruhsâr-ı yâra tâze hat
Bagladı mecmû'a-i hüsne güzel şîrâze hat
Mezâkî G. 257/1

Yaver'in beyitinde sevgilinin yanağında yeni çıkan ayva tüylerinin sevgilinin güzellik unsurlarını bir şîrâze gibi birbirine bağladığı dile getirilmektedir. Güzellik unsurları beyitte mecmuaya onu birbirine bağlayan şîrâze ise hat ile ilişkilendirilmiştir.

Safha-i rûyunda peydâ oldu tâze tâze hat
Bagladı mecmû'a-yı hüsne güzel şîrâze hat
Yaver G. 92/1

Bu beyitlerde “şirâze”ye benzetililen hat, sevgilinin güzelliğini koruyan, onun güzellik unsurlarının bir arada olmasını sağlayan bir işleve sahiptir. Kendisi de o güzellik unsurlarının bir parçası ve o güzelliği tamamlayan önemli bir unsurdur. Bu bakımdan nasıl ki şirâzesi çıkan bir mecmua veya kitap dağılırsa sevgilinin güzelliğinin de ayva tüyü olmadığına devam etmeyeceği sezdirilir. Şirâze sözcüğünün dışında kelime kullanımlarına bakıldığında Yaver ve Mezâkî’nin söyleyiş ve eda bakımından birbirine daha yakın olduğu görülmektedir. 18. yüzyıl şairi Yaver’in (d.1765) 17. yüzyıl şairi Mezâkî’nin (ö.1676) şiirini model aldığı anlaşılmaktadır. Her iki beyitin matla beyitindeki benzerlik dikkat çekicidir. Mezâkî’nin beyitinde kullanılan tâze, safha, mecmû’a, hüsn, bağla-, güzel, şirâze sözcüklerinin Yaver’in beyitinde de kullanıldığı görülmektedir. Sözcüklerin söz dizimlerinin de paralellik görülmektedir. Ayrıca Mezâkî ile Yaver’in gazellerinin 10 ortak sözcük kullanmaları bu üslup yakınlığını kanıtlamaktadır.

5.4.8. -Er Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazeller içinde -er kafiye gazellerinin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır.

Tablo 111

-Er Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemilî Divanı	CEMD	7	Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû	er hat	15
2	Edirneli Nazmî Divanı	EDN4	5	Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû	er hat	16
3	Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı	ÜEN2	4	Fe’îlâtûn Fe’îlâtûn Fe’îlâtûn Fe’îlûn	er hat	16
4	Ferhad Paşa Divanı	FEPD	5	Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû	erinden hat	18
5	Hasmî Divanı	HASD	7	Fâ’îlâtûn Fâ’îlâtûn Fâ’îlâtûn Fâ’îlûn	ere hat	18
6	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	NAD3	5	Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû Me’ûlû	erden itmez hat	18

“-Er kafiye gazeller” altı gazelden oluşmaktadır. Bu gruptaki şiirlerde kafiye ortak. Ancak vezin bakımından Ferhat Paşa ve Neyyir Abdüllahim Dede’nin gazelleri ortak diğerlerinin farklıdır. Cemilî ve Enverî’nin gazellerinde ek redif yoktur. Diğerlerinde ise ek rediflerde benzerlik yoktur. Gazellerde biçim yönünden farklılık şairlerin ortak kelime kullanımına olumsuz yansımıştır. Tablo 112, biçim ortaklığına sahip olmayan gazellerde ortak kelime kullanımının da zayıfladığını kanıtlamaktadır. Grupta biçim farklılıkları şairler arası bağ zayıflatmaktadır.

Tablo 112

-Er Kafiye Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6
	EDN4	FEPD	HASD	NAD3	ÜEN2
CEMD	1	3	2	3	5
	EDN4	0	0	2	1
		FEPD	2	4	4
			HASD	1	1
				NAD3	2

Şairlerin ortak kelime kullanımı tablo 112'e göre şu sonuçları ortaya çıkarmaktadır: Cemilî- Enverî (5), Ferhad Paşa- Neyyir Abdüllahim Dede(4), Ferhad Paşa- Enverî(4), Cemilî- Ferhad Paşa (3), Cemilî- Neyyir Abdüllahim Dede(3). En az kelime ortaklığı olan şairler ise Edirneli Nazmî- (Ferhad Paşa –Hasmî) (0)'dir.

Bu sonuçlara bakarak en fazla ortak kelime kullanan Cemilî- Enverî'nin aynı zamanda kafiye ortaklığı da dikkat çekicidir. Ayrıca bu iki şairin yüzyıl bakımından yakınlığı da önemlidir. Ferhad Paşa- Neyyir Abdüllahim Dede'nin vezin ortaklığı ve aynı yüzyılın şairi olmaları ortak kelime kullanımına olumlu yansımıştır. Buna karşın Hasmi ve Neyyir Abdüllahim Dede'nin aynı yüzyıl şairleri olmalarına rağmen şiirlerinde farklı ek redif ve vezin kullanıldığı, ayrıca bu şiirlerde biçim farklılığının ortak kelime kullanımını da olumsuz etkilediği görülmektedir.

Tablo 113

-Er Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR						KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	
		CEMD	EDN4	FEPD	HASD	NAD3	ÜEN2	
1	Ruh	1			1	1	1	4
2	Dilber	1	1			1		3
3	Gönül	1		1		1		3
4	Zer			1		1	1	3
5	Anber	1					1	2
6	Aşk			1	1			2
7	Bend	1		1				2
8	Bülbül			1		1		2
9	Büt			1	1			2
10	Deyr	1					1	2
11	Dil			1		1		2
12	Dîvâne	1		1				2
13	Harâb				1		1	2
14	Hüsn		1				1	2
15	Kâtib	1					1	2
16	La'l		1			1		2
17	Sîm			1			1	2
18	Siyeh			1			1	2
19	Yüz	1			1			2
20	Zencîr	1					1	2
21	Zülf			1			1	2
OKDK		10	3	11	5	7	11	

Bu grupta yer alan şairlerin ortak kelime dağarcığında toplam 21 sözcük vardır. Tablo 113'te görüldüğü gibi en çok kullanılan sözcükler sırasıyla şunlardır: ruh(4), gönül(3), zer(3). Diğerleri birer defa tekrar edilmiştir. Ortak kelime dağarcığından en fazla yararlanan şairler: Ferhad Paşa(11 K.), Enverî(11 K.) Cemilî(10 K.), Enverî(10 K.)'dir. En az yararlan şair ise Edirneli Nazmî(3 K.)'dir.

Biçimsel benzerliklerin zayıf kalması ortak kelime dağarcığındaki sözcük sayısının da azalmasına yol açmıştır. Üslup benzerliklerinin sözcük dağarcığıyla yakından ilgili olduğu ve bunun biçime de olumlu veya olumsuz yönde yansıdığı bu gruptaki şairlerin şiirlerine de yansımıştır.

5.4.9. -İde Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazeller içinde -ide kafiyevelilerin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır.

Tablo 114

-İde Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Behcetî Hüseyin Efendi Divanı	BHED	5	Meḫ'ülü Fâ'ilâtü Meḫ'ülü Fâ'ilün	ide hat	17
2	Va'dî Divânı	VADD	7	Müfte'ilün Meḫ'ilün Müfte'ilün Meḫ'ilün	ide hat	17

“-İde Kafiye Gazeller” tablo 114’te görüldüğü gibi iki gazelden oluşmaktadır. Aynı yüzyılın şairlerinden oluşan bu grupta gazeller farklı vezindedir; ancak kafiyeveleri benzerdir. Gazellerdeki -ide seslerinden oluşan kafiyevelerin özgünlüğü bu iki şairin şiirinin biçimsel bağlılığını kuvvetlendirmektedir. Bu benzerlikler ortak kelime dağarcığına da olumlu olarak yansımıştır. Tablo 115’te görüldüğü gibi şiirlerde altı ortak sözcük kullanılmıştır. Bu gruptaki gazellerde “ebruva, keşide” gibi hat redifli gazellerin ortak kelime dağarcığında pek görülmeyen sözcüklerin yer alması hem gazeller arası bağı güçlendirmekte hem de grubun hat redifli gazel ailesinde müstakil bir nazire topluluğu olmasını sağlamaktadır.

Tablo 115

-İde Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		BHED	VADD	
1	Cemâl	1	1	2
2	Dil	1	1	2
3	Ebrüvân	1	1	2
4	İşve	1	1	2
5	Keşide	1	1	2
6	Şeh	1	1	2
OKDK		6	6	

Ortak kelime havuzunda hat sözcüğünü betimleyen sözcükler yoktur. Bu bakımdan bu grup zemin gazelin sözcük dağarcığından uzaklaşmıştır. Gruptaki iki şairi karşılaştırmak için “keşide” sözcüğünün kullanıldığı beyitler tercih edilmiştir.

Behçeti Hüseyin Efendi şiirinde sevgili güzellik ülkesinin şahıdır. Sevgilinin kaşlarının uzayıp yay gibi bir şekil alması şahın tuğrasına teşbih edilmiştir.

Destûr-ı ebruvânına çekdürdi ol şehün
Tugrâ-yı bî-misal-i berâtın keşide hat
Behçeti Hüseyin Efendi G.65/2

Vâ'di'nin şiirinde sevgilinin kaşları eğri ve sivri bir hançere benzetilir. Hattın adı o sarhoş eden nazlı sevgiliden gelmiştir.

Lutfi me'âli tîz-i hançer-i ebruvâni hep
Geldi o mest-i nâzdan nâme-i pür-keşide hat
Vâ'di G. 81/7

Her iki şiirde ebruvân, keşide sözcüklerinin aynı beyit içinde kullanılması iki şairin birbirinden haberdar olduğunu belgelemektedir. Keşide sözcüğüyle hat sözcüğünün aynı bağlamda kullanılması da ayrıca bu iki şiiri birbirine bağlayan işaretlerden biridir.

5.4.10. -İn Kafiye Gazeller

Bu grup, hat kafiye gazeller içinde -in kafiyevelilerin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır.

Tablo 116

-İn Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Hakani Mehmet Bey Divânı	HMB2	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	in-e hat	16
2	Nâmi Divânı	NAMD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	in-e hat	17
3	Çankırılı İbrahim Hürrem Divânı	ÇİH2	5	Me'â'ilün Fe'ilâtün Me'â'ilün Fe'ilün	in hat	18

“-İn kafiye gazeller” üç gazelden oluşmaktadır. Kafiye ortaklığına rağmen ek redif ve vezin farklılıkları vardır. Hakani Mehmet Bey ve Nâmi'nin gazellerinde ek redif

ortaktır. Şairler farklı yüzyıllarda yaşamışlardır. Bu biçimsel farklılıklar gazelleri birbirinden nazirecilik bağlamında uzaklaştırmış, ortak kelime havuzunda sözcük sayısı azalmıştır. Bu grupta yer alan şairler toplam dokuz ortak sözcük kullanmışlardır. Hüsn ve ruh sözcüklerinin dışında tüm sözcükler birer defa tekrar edilmiştir

Tablo 117

-İn Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	
		ÇİH2	HMB2	NAMD	
1	Leb	1	1	1	3
2	Ruh	1	1	1	3
3	Berg		1	1	2
4	Dil		1	1	2
5	Gül		1	1	2
6	Hüsn	1		1	2
7	Şîrîn	1		1	2
8	Uşşâk	1		1	2
9	Yâr	1	1		2
	OKDK	6	6	8	

Bu gruptaki sözcüklerin ortak kelime havuzunda karakteristik sözcüklerin olmaması şiirler arasındaki bağı kurmayı güçleştirmektedir. Ancak yine de Hakanî Mehmet Bey ile Nami'nin gazellerindeki ek redif benzerliği ve beş sözcüğün ortak olması anlamlı bulunmalıdır. Buradan yola çıkarak “Ortak biçimli şiirlerde ortak sözcüklerin sayısı artar.” düşüncesinin bu grupta da desteklendiğini söyleyebiliriz.

5.4.11. -İr Kafiye Gazeller

Bu grup, hat redifli gazeller içinde -ir kafiye lilerin bir araya getirildiği gazellerden oluşmaktadır.

Tablo 118

-İr Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KISALTMA	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Sadık Divanı	SADD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr itdi hat	18
2	Şeyh Galip Divanı	ŞEGD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr itdi hat	18
3	Nakam Divanı	NAKD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr-e hat	19
4	Yenişehirli Avni Divanı	YEAD	3	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr itdi hat	19

Toplam 4 gazelden oluşan “-İr kafiye gazeller”de kafiye, vezin ortaklıkları söz konusudur. Redif olarak Nakam’ın gazeli -e hat, diğer şairlerin gazelleri “itdi hat” şeklindedir.

Yenişehirli Avnî’nin gazeli 3 beyitten oluşan natamam gazeldir. Sadık ve Şeyh Galip yüzyıl ortaklığıının yanında tüm biçimsel özelliklerde benzerlik gösteren gazelleriyle dikkat çekmektedir. Bütün bu biçimsel benzerlikler ortak kelime dağarcığının da fazla sayıda sözcükten oluşmasını sağlamıştır.

Tablo 119

-İr Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR				KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	
		NAKD	SADD	ŞEGD	YEAD	
1	Hüsn	1	1	1	1	4
2	Âyet		1	1	1	3
3	Kalem	1	1		1	3
4	Tahrîr	1	1		1	3
5	Tasvîr	1	1		1	3
6	Tefsîr		1	1	1	3
7	Ruhsar	1			1	2
8	Rûz	1		1		2
9	Safha	1			1	2
10	Sûre			1	1	2
11	Şemsi			1	1	2
12	Ta’bîr		1	1		2
13	Tedbîr	1		1		2
14	Tenvîr		1	1		2
15	Yâr			1	1	2
16	Zincîr	1	1			2
OKDK		9	9	10	11	

Bu gruptaki şairlerin oluşturduğu ortak kelime havuzu 16 sözcükten oluşmaktadır. Şairlerin ortak söz dağarcığı ve kelimelerin kullanım sıklığının 9 ila 11 sözcük arasında değişkenlik göstermesi şairler arası güçlü bağları kanıtlamaktadır. En sık kullanılan sözcükler hüsn(4), âyet(3), kalem(3), tahrîr(3), tasvîr(3), tefsir(3)’dir. En sık kullanılan ortak kelimeler ayva tüyünün rengi, şekli ve kokusu ile ilgili değildir. Diğer gruplarla karşılaştırıldığında biçimle beraber kelime havuzu farklı sözcüklerden oluşmaktadır. Kelime havuzunda şemsi, tefsir, tenvir, sûre, tahrîr gibi “karakteristik

sözcükler”in kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca tasvîr, tahrîr, tefsîr, zincîr gibi sözcüklerin kafiye olarak kullanılması şairler arasında etkileşimin bir başka göstergesidir. Bunlardan “tefsîr” sözcüğünün Sadık, Şeyh Galip ve Yenişehirli Avni Bey’in şiirlerinde kullanıldığı görülmektedir.

Sadık’ın şiirinde “tefsîr” sözcüğün geçtiği beyitte sevgilinin yanağı nurdan oluşmuş Mushaf sayfasıdır; sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri de sevgilinin güzelliğini ifşa eden, açıklayan ayetlerdir.

Âyet-i hüsn-i ruh-ı dildârı tefsîr itdi hat
Nurdan evraka ammâ anı tahrîr itdi hat

Sadık G. 95/1

Şeyh Galip’in şiirinde sevgilinin ayva tüyü, siyah oluşuyla Şems Sûresi’ni tefsir eder. Kur’an’ın Şems Sûresi’nde nefesine yenik düşenlerin Allah tarafından helâk edileceği bildirilmektedir. Sevgilinin ayva tüyü siyah oluşuyla şaire kıyamet günü akşamında nefislerine kapılmış insanların kederli bekleyişini, aşk âleminde ise sevgilinin güzelliğine yenik düşen âşıkları hatırlatır.

Kaldı da’vâmuz kıyâmet rûzının ahşâmına
Sûre-i Şemsi bugün zulmetle tefsîr itdi hat

Şeyh Galip G.148/3

Yenişehirli Avni Bey şiirine göre hat, sevgilinin güzelliğini açığa çıkarır; bunun için Kur’anın Şems Sûresi’nin Leylî Âyeti’nin yol göstericiliğinden yararlanır.

Sûre-i ve’ş-Şemsi hatm itdükde cemâl
Âyet-i ve’l-Leylî tevcih üzre tefsîr itdi hat

Yenişehirli Avni Bey G. 192/3

Yukarıda örneklediğimiz üç beyitte de şairler sevgilinin ayva tüyünü sevgilinin güzelliğinin bir unsuru olarak ele almaktadır. Hat, sevgilinin güzelliğinin bir unsuru olarak ele alınırken beyitlerde “âyet, tefsîr, kıyamet, Şems Sûresi, nûr” gibi dinî terimlerin ortak hayal dünyası içinde yer alması şairlerin birbirinden etkilendiklerini

kanıtlamaktadır. Hat(ayva tüyü); Sadık ve Yenişehirli Avni Bey’in şiirinde sevgilinin güzelliğini açıklayan bir âyete teşbih edilir. Şeyh Gâlip ve Yenişehirli Avni Bey’in şiirlerinde ise hat, Şems Sûresi ile ilişkilendirilir ve sevgilinin güzelliğinin açıklanması Şems Sûresi’nin ilhamı, onun özümsemesiyle mümkün olur.

Leylî ve zulmet sözcükleriyle aşkın gece çektiği ızdırap, içine düştüğü karanlığa âyetler yoluyla dikkat çekilir. Ayrıca “tefsîr” sözcüğünün üç beyitte de kafiye olarak kullanılması ve “itti hat” redif ve ek redifinin ortak kullanılması nazirecilik bağlamında anlamlı sayılmalıdır.

5.4.12. -Ur Kafiye Gazeller

Bu grup, hat redifli gazeller içinde kafiyesi -ur olan şiirlerden oluşmaktadır.

Tablo 120

-Ur Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	HNO3	5	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	ûr-ı hat	18
2	Şeyhülislam İshak ve Divanı	ŞEİD	5	Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilâtün Fâ‘ilün	ûr hat	18
3	Faik Ömer Divanı	FAÖD	7	Mef‘ûlû Fâ‘ilâtü Mef‘ûlû Fâ‘ilün	ûr-ı hat	19

Bu gruptaki üç şiir arasında kafiye dışında Hanyalı Nuri Osman- Faik Ömer’in şiirlerinde ek redif, Hanyalı Nuri Osman- Şeyhülislam İshak arasında vezin ortaklıkları vardır. Hanyalı Nuri Osman ve Şeyhülislam İshak’ın gazelinde ayrıca beyit sayıları da aynıdır. 18. ve 19. yüzyıla ait şairlere ait şiirlerde Faik Ömer’in şiiri zemin gazelle aynıdır, diğerleri kafiye ile birlikte vezin bakımından da farklılık gösterir. Ancak zemin gazelle vezin ortaklığı semboliktir. Pek bir değer taşımaz. Bu benzerlik kelime kadrosu ve kafiye ile desteklenmedikleri müddetçe anlamlı değildir.

Tablo 121

-Ur Kafiye Gazeller Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR			KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1 FAÖD	2 HNO3	3 ŞEİD	
1	Hüsn	1	1	1	3
2	Mûr	1	1	1	3
3	Ruhsâr	1	1	1	3
4	Kudret	1		1	2
5	Nigeh		1	1	2
6	Ruh	1	1		2
7	Semmûr		1	1	2
8	Uşşak	1	1		2
9	Yâr	1		1	2
	OKDK	7	7	7	

Dokuz kelimededen oluşan ortak kelime havuzunda en çok kullanılan kelimeler hüsn(3), mûr(3), ruhsâr(3)'dır. Diğer sözcükler birer defa tekrar edilmiştir. Tekrar edilen sözcükler arasında “mûr”, “semmûr” gibi Hanyalı Nuri Osman ve Şeyhülislam İshak'ın şiirlerinde de görülen, daha önceki gruplarda yer almayan karakteristik sözcüklerin varlığı dikkat çekicidir. Ayrıca bu iki şair arasında “mûr” ve “semmûr”un dışında hüsn, nigeh, ruhsâr da ortak kullanılan diğer sözcükler arasındadır. Bu iki şairin ortak kelime kullanımı, vezin ve yüzyıl ortaklığı nazirecilik bağlamıyla anlamlıdır. “Semmûr” sözcüğünün geçtiği beyitler aşağıda örneklendirilmiştir.

Hanyalı Nuri Osman'ın şiirinde hat, samur bir kürke teşbih edilmiştir. Sevgilinin endamında gül pembe bir örtü vardır, onunla beraber şahlara yaraşır samur bir kürke benzeyen ayva tüyleri ona pek yakışmıştır.

Kâmet-i hüsnüne bir gül-pembe pûşîdeyle ha

Pâdşâhâne yakışdı ferve-i semmûr-ı hat

Hanyalı Nuri Osman G.285/2

Şeyhülislam İshak'ın şiirinde hat, samur kaftana teşbih edilmiştir. Selvi boylu yârin güzelliğine sonsuza kadar hizmet için ayva tüyü, samur kaftan gibi sevgilinin güzelliğine memur edilmiştir.

Mansıb-ı hüsnî mü'ebbed oldığın i'lâm için

Oldı serv-i kadd-i yâre hil'at-i semmûr hat

Şeyhülislam İshak G. 180/3

Her iki beyitte de semmûr-hat sözcükleri arasında teşbih ilişkisinin olması dikkat çekicidir. Ayrıca iki beyit arasında ferve-hil'at ve kadd-kâmet sözcükleri arasındaki anlam yakınlıkları ile şiirdeki diğer ortak kullanılmış sözcükler bu iki şiirin nazirecilik yönüyle bağlarını kuvvetlendirmektedir.

5.4.13. -Uy Kafiye Gazeller

Bu grup, hat redifleri içinde -uy redifli şiirlerden oluşmaktadır. İki şairden oluşan grupta şairlerin biçim ortaklığı kendi içinde küçük bir nazire grubu oluşmasını sağlamıştır.

Tablo 122

-Uy Kafiye Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Çeşmî-zâde Reşîd Dîvanı	ÇERD	5	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	ûy-ı hat	18
2	Râtîb Ahmed Paşa Dîvanı	RAP2	8	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün	ûy-ı hat	18

Bu grupta yer alan şairlerin şiirlerinde biçim olarak tam bir uyum söz konusudur. Vezin, kafiye, ek redif ortaklıklarının yanında her iki gazelin şairinin de 18. yüzyıla ait olması nazirecilik bağlamında biçim ortaklıklarının daha da anlamlı olmasını sağlamaktadır. Kafiye'nin -ûy gibi divan edebiyatında örneğine pek az rastlanan seslerden oluşması bu iki şiir arasındaki bağı güçlendirmektedir. “-Uy kafiye gazeller”in vezni zemin gazelle aynıdır. Buna karşın “-ûy” gibi özel bir kafiye'nin “hat redifli gazeller”in oluşturduğu nazire geleneğinde sadece bu iki gazelde kullanılması bu grubu hat redifli gazeller içinde müstakil nazire topluluklarından biri haline getirmektedir.

Tablo 123

-Uy Kafiyeli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	KELİMELER	DİVANLAR		KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	
		ÇERD	RAP2	
1	Arzu	1	1	2
2	Bûy	1	1	2
3	Dil	1	1	2
4	Gû	1	1	2
5	Güft	1	1	2
6	Hüsn	1	1	2
7	Naz	1	1	2
8	Râz	1	1	2
9	Yâr	1	1	2
OKDK		9	9	

Tablo 123'te görüldüğü gibi biçim ortaklıklarıyla beraber ortak kelime havuzundaki sözcük sayısında da artış vardır. Özellikle gûy, güft, râz gibi karakteristik sözcüklerin de ortak kelime dağarcığı içinde yer alması önemlidir. Râtib Ahmet Paşa (ö.1758) ve Çeşmî-zâde Reşîd (ö.1770)'in ölüm tarihleri dikkate alındığında muhtemelen Râtib Ahmet Paşa'nın şiirinin Çeşmî-zâde Reşîd'in şiirine model olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşmî-zâde Reşîd, şiirinde sevdalara düşen zavallı gönlünün kimi zaman sevgilinin saçı kimi zaman da sevgilinin ayva tüylerinden bahsettiğini dile getirmektedir.

Sevdâlara düşürdi dil-i zârımız Reşîd
 Geh kîl ü kâl-i zülf ü gehi güft ü gû-yı hat
 Çeşmî-zâde Reşîd G.182/5

Râtib Ahmed Paşa'nın şiirinde ise sevgilinin ayva tüyünün dedikodusu elalemin ağzına düşse bile onun değerini düşürmeyeceği dile getirilmektedir.

Bîgâne ağzına düşeli güft-gû-yı hat
 Hayf itdigüm bu ki yere düşmez tufû-yı hat
 Râtib Ahmed Paşa G.105/1

İki beyitte de “kîl ü kâl”, “güft ü gû” söz gruplarının hat sözcüğüyle ilişkilendirilerek kullanılması ortak söyleyişin bir örneği olarak görülmelidir.

5.4.14. Kafiye Benzeşmeyen Hat Redifli Gazeller

Bu grupta yer alan şiirler, tablo 124’te gösterdiğimiz gibi bundan önceki kafiye gruplarından hiçbirine dâhil olmayan hat redifli gazellerden oluşmaktadır. “Hat redifli gazeller” toplam 184 şiirden oluşmaktadır; bunlardan kafiye olarak sadece 6 gazel kafiyesi ortak topluluklarda yer bulamamıştır. Bu sonuç, divan şiirinde kafiyenin önemini bir kez daha ortaya çıkarmakta, aynı zamanda nazire geleneğimizin biçim ortaklıklarına verdiği önemi de kanıtlamaktadır.

Tablo 124

Kafiye Benzeşmeyen Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Fehim-i Kâdim	FEKD	5	Müfte’îlün Müfte’îlün Müfte’îlün Mefâ’îlün	este hat	17
2	Azbi Baba Divanı	AZED	5	Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	ldi hat	18
3	Halil Bin Halil Efendizade Salık Divanı	HESD	5	Mef’ûlû Fâ’îlâtü Mefâ’îlû Fâ’îlün	âd-ı hat	18
4	Halil Nuri Divanı	HAND	7	Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	et virdi hat	18
5	Bendi Mustafa Baba Divanı	BMBD	5	Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	ûb hat	19
6	Raculi Divanı	RACD	7	Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlâtün Fâ’îlün	ûf-ı hat	19

Kafiye nazirecilik geleneğinde biçim olarak en güçlü unsur olduğunu daha önceki tablolarda göstermiştik. Kafiyelerin ortak olduğu şiirlerde ortak kelime dağarcığında sözcük sayısının, ayrıca diğer biçim unsurları olan vezin, ek redif ve beyit sayısındaki benzerliklerin arttırdığını gözlemlemiştik. Bundan başka kafiye ortaklığının yanında diğer biçim ortaklıklarının da olduğu müstakil nazire topluluklarında yer alan şairlerin de aynı veya birbirine yakın yüzyıllarda eser veren sanatçılardan oluştuğunu belirlemiştik. Bu bakımdan kafiye ortak olmadığı, bazı şiirlerin vezin ortaklığına sahip olduğu bu gruptaki şiirlerin veznin, içerik ve diğer biçim unsurlarına etkisi bakımından incelenmeye değer olduğunu söyleyebiliriz.

“Kafiye Benzeşmeyen Hat Redifli Gazeller”in kelime dağarcığı toplam 13 sözcükten oluşmaktadır. Bu grupta en fazla kullanılan sözcüklerin hüsn(4), yâr(4), rûy(3) sözcükleri olduğu diğer sözcüklerin birer defa tekrar edildiği görülmektedir. Ortak kelime dağarcığında karakteristik sözcüklerin azlığı dikkat çekmektedir. Karakteristik sayılabilecek gabgab, ırfân sözcüklerinin ise birer defa tekrar edildiği

görülmektedir. Bu bakımdan ortak kelime dağarcığından yararlanmanın nispeten daha az anlam ifade edeceği söylenebilir

Bu gruptaki şiirleri biçim açısından karşılaştırdığımızda kafiyelerinin farklı olduğu görülmektedir. Azbi Baba, Bendi Mustafa Baba, Halil Nuri ve Racûlî'nin şiirlerinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninde diğerlerinin farklı vezinlerde yazıldığı görülmektedir. Vezin ortaklıkları bulunan bu şairlerden Azbi Baba ve Bendi Mustafa Baba'nın şiirleri beşer, Halil Nuri ve Racûlî'nin şiirleri ise 7'şer beyitten oluşmaktadır. Tablo 126'te şairlerin kelime alışverişleri ve tablo 125'teki kelime kullanım sıklıkları verileri dikkate alındığında gerek karakteristik kelimelerin gerekse ortak kelime dağarcığındaki sözcük sayısının azlığı bu biçim ortaklıklarının nazirecilik geleneği açısından anlamlı olmadığını göstermektedir. Nitekim vezin ortaklığına sahip şiirlerde kullanılan “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezninin divan edebiyatında en fazla kullanılan vezinlerden biri olduğu bilinmektedir; bu bakımdan veznin kafiyeeye göre nazirecilik geleneği açısından şairleri yakınlaştıran başat bir unsur olarak gösterilemeyeceği açıktır. Bundan yola çıkarak kafiyeeleri ortak olmayan şiirlerdeki biçim ve içerik benzerliğinin zayıfladığı ileri sürülebilir.

Tablo 125

Kafiyeleleri Benzeşmeyen Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

		DİVANLAR						KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
		1	2	3	4	5	6	
	KELİMELELER	AZBD	BMBD	FEKD	HESD	HAND	RACD	
1	Hüsn	1			1	1	1	4
2	Yâr	1		1		1	1	4
3	Rûy		1	1	1			3
4	Âlem	1	1					2
5	Arz				1	1		2
6	Âşık			1		1		2
7	Cân					1	1	2
8	Cemâl				1	1		2
9	Gabgab			1	1			2
10	İrfân		1				1	2
11	Safha	1		1				2
12	Siyâh		1				1	2
13	Vech		1				1	2
OKDK		4	5	5	5	6	6	

Tablo 126’da görüldüğü gibi şairlerin birbirlerinden aldığı kelimeler diğer vezni veya kafiyesi ortak gruplara göre sınırlı kalmıştır. Ortak kelime kullanımında Halil Bin Halil Efendizade Salik- Halil Nuri(3 K.) ve Halil Nuri-Racûlî(3 K.) dikkati çekmektedir. Ancak karakteristik kelime paylaşımında “gabgab” sözcüğünü kullanan Fehim-i Kâdim-Halilbin Hâlik Efendizâde Sâlik’in şiirlerini karşılaştırmak anlamlı olacaktır.

Tablo 126

Kafiyeleleri Benzeşmeyen gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6
	BMBD	FEKD	HESD	HAND	RACD
AZBD	1	2	1	2	2
	BMBD	1	1	0	2
		FEKD	2	2	1
			HESD	3	1
				HAND	3

Fehim-i Kâdim, şiirinde “sevgilinin gabgabında ayva tüyleri ortaya çıksa da dünyanın oyuncağı olsa ve o uğurlu ayva tüyleri kavuşma bahçesinin meyvesini verse” dileğinde bulunur

Hat gelüp olsa gabgabı dest-hoş-ı cihân Fehîm

Mîve-i bag-ı vaslı eylese ol huceste-hat

Fehim-i Kâdim G.148/5

Halil bin Hâlik Efendizâde Sâlik ise şiirinde gönül gemisinin aşığı sevgilinin ayva tüyüne düşkünü kıldığını sevgilinin gabgabında çıkan ayva tüylerinin girdabının aşığın gönlünde kasırgalar estirdiğini dile getirmektedir.

Kıldı sefine-i dili üftâde-i hat

Girdâb-ı gabgab u eser gird-bâd-ı hat

Halil bin Hâlik Efendizâde Sâlik G. 123/4

“Gabgab” sözcüğünün karakteristik özelliği ve ortak kullanımına rağmen her iki şairin sevgilinin ayva tüyünü farklı bir hayal dünyasıyla şiirlerinde dile getirdikleri görülmektedir. Ortak kelime dağarcığının bilinçli bir tercihle değil, tesadüflere bağlı kullanımlara açık olduğu dikkate alınmalıdır. Ayrıca her iki şairin farklı yüzyıllarda yaşamaları, şiirlerinde farklı kafiye kullanmaları da bu iki şairin şiirleri arasındaki bağları nazirecilik bağlamıyla zayıflatmaktadır.

“Diğer Hat Redifli Gazeller” bölümü daha önce de ifade ettiğimiz gibi hat redifli nazireler içinde kafiyesinin zemin gazelden farklı olduğu küçük nazire topluluklarını işaret etmektedir. Bu topluluklar, sınırlı sayıda, çoğunlukla kafiye ve vezin bakımından benzerlik gösteren küçük, müstakıl hat redifli nazirelerden oluşmaktadır. Bunlar -an, -a ve -ar kafiyelilerde olduğu gibi vezin ve ek redif bakımından alt gruplar oluşturacak kadar hacimli değildir. Ortak biçim özellikleri bu gruptaki şiirleri tema, dolayısıyla sözcük kadrosu bakımından birbirine yakınlaştırmıştır. Bu gruplardaki şiirlerin kelime havuzları ortaya çıkarıldığında neredeyse her grubun kendine özgü bir söz dağarcığı olduğu ortaya çıkmıştır. Kelime kadrosundaki bu değişiklikler kimi zaman -aş, -aza, -ah, -ab kafiyelilerde olduğu gibi her nazire topluluğunun özel sözcüklere sahip olmasını sağlamıştır. Karakteristik kelime kullanımı artmıştır. Bu kafiyelelere sahip

sözcüklerin sınırlı oluşu, ortak sözcüklerin ve buna bağlı olarak ortak bir temanın şiirlerde kullanılmasına yol açmıştır. Ortak kelime havuzunun daralması şairler kelime alışverişlerini gösterdiğimiz tablolara yansımıştır. Bu tablolarda şairler arası kelime alışverişlerinin –an, -ar, -a kafiyelilere göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

BÖLÜM VI

YÜZYILLARA GÖRE HAT REDİFLİ GAZELLER

Klasik Türk Edebiyatında şairler kuralları kendilerinden önce belirlenmiş edebi geleneği, biçim ve üslup yönüyle yeni şiirlerle zenginleştirmeye çalışmışlardır. Klasik edebiyatın biçimsel sınırlandırmalarına rağmen şairler, geleneğin elverdiği ölçüde özgün eserler ortaya koymuşlardır. İran edebiyatının örnek alındığı bu şiirlerde genç ve usta şairler, usta şairlerin en önemli şiirlerini okuyarak geleneğin imkânlarını öğrenmiş, şiirlerdeki ince zevki tatmış, beğendikleri şiirlere nazireler yazarak ustalıklarını kanıtlamaya çalışmışlardır.

Öğretici metinler bir kenara bırakılacak olursa divan şiirinde kaside, gazel, musammat gibi türlerde sınırlı bir söz dağarcığı vardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu sözlüğün büyük çoğunluğu Türkçe'dir. Bundan sonra şairine göre değişir (İsen & Horata, 2015, 113). Şiirlerdeki bu sınırlı sayıda kelime kadrosundaki benzerliklerin ortaya çıkarılması şairlerin üslubu ve birbirleriyle irtibatını ortaya koymak açısından önemlidir. Bundan önceki bölümlerde vezin, kafiye ve nazım birimi gibi biçimsel sınırlandırmalar yapıp şiirler gruplandırılmıştı. Bu ortak biçimsel özelliklere sahip şiir gruplarında mazmun, hayal ve imajlarda benzerliklerin arttığı, dolayısıyla kelime ortaklıklarının da daha fazla olduğu belirlenmişti. Bu bölümde ise aynı ya da farklı yüzyıllardaki şairler arasında şiirlerin hangi ölçülerde benzerlik gösterdiği kelime dizinleri ve biçim karşılaştırmaları yapılarak ortaya konmuştur; şairler arası üslup yakınlıklarının yüzyıllara göre değişiminin ortaya konmasına çalışılmıştır.

Bu bölümde hat redifli gazel geleneğinin, Şeyhî'nin zemin gazelinden bu yana kafiye, vezin ve redif açısından nasıl bir tarihsel gelişim gösterdiği tablolar oluşturularak ortaya konmuştur. 15. yüzyıl şairi Şeyhî'nin yedi beyitten oluşan hat redifli, "mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün" vezinli zemin gazeline nazire olarak yazılan şiirlerin oluşturduğu "hat redifli gazel"ler, 19. yüzyıla kadar tanzir edilmiş ve bir nazire geleneği oluşturmuştur. Şairin yaşadığı 15. yüzyıldan başlayarak sonraki yüzyıllarda "hat redifli gazeller" in kelime kadrosu ve biçimsel olarak nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiği ortaya konmaya çalışılmıştır. Ortak kelime havuzundaki özellikle karakteristik sözcüklerin kullanıldığı beyitler örneklendirmelerde yer almış, bu sözcüklerin, şairlerin hayal dünyalarındaki karşılıkları nazirecilik bağlamıyla değerlendirilmiştir.

6.1. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

15. yüzyıldaki “hat redifli gazeller” Şeyhi’nin zemin gazelinin biçimsel özelliklerini nazirecilik geleneği açısından ekseriyetle takip etmektedir. Birçok tanımda nazire şiirlerde ölçü, uyak ve redif olmazsa olmaz biçimsel unsurlardır. Tablo 127’de görüldüğü gibi bu biçimsel unsurlara birkaç istisna dışında bu yüzyılda sadakatle bağlı kalınmıştır. Bir başka söyleyişle geleneğin başladığı yüzyılda nazire şiirlerde biçimsel bağlılıktan söz edebiliriz.

Tablo 127

15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	A.Hamdullah Hamdi Divanı	AHHD	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
2	Cem Sultan’ın Türkçe Divanı	CSTD	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
3	Cemîlî Divanı	CEMD	7	Meḫ’ülü Meḫ’îlü Meḫ’ülü Meḫ’îlü	er hat	15
4	Hüseyin Baykara Divanı	HÜBD	7	Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilâtün Fâ’ilün	âb-ı hat	15
5	Karamanlı Aynî ve Divânı	KAA2	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
6	Karamanlı Aynî ve Divânı	KAA1	8	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
7	Mihri Hatun Divanı	MİHD	9	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
8	Nazîre-i Hâfî	NHAF	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
9	Nazîre-i Kâtibî	NKAT	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
10	Nâzîre-i Lâmi’î	NLAM	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
11	Necati Bey Divanı	NEBD	8	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
12	Revani Divanı	REVD	5	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
13	Şeyhi Divanı	ŞEYD	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15
14	Üsküplü Ata ve Divançesi	ÜSAD	7	Meḫ’ülü Fâ’ilâtü Meḫ’îlü Fâ’ilün	âr hat	15

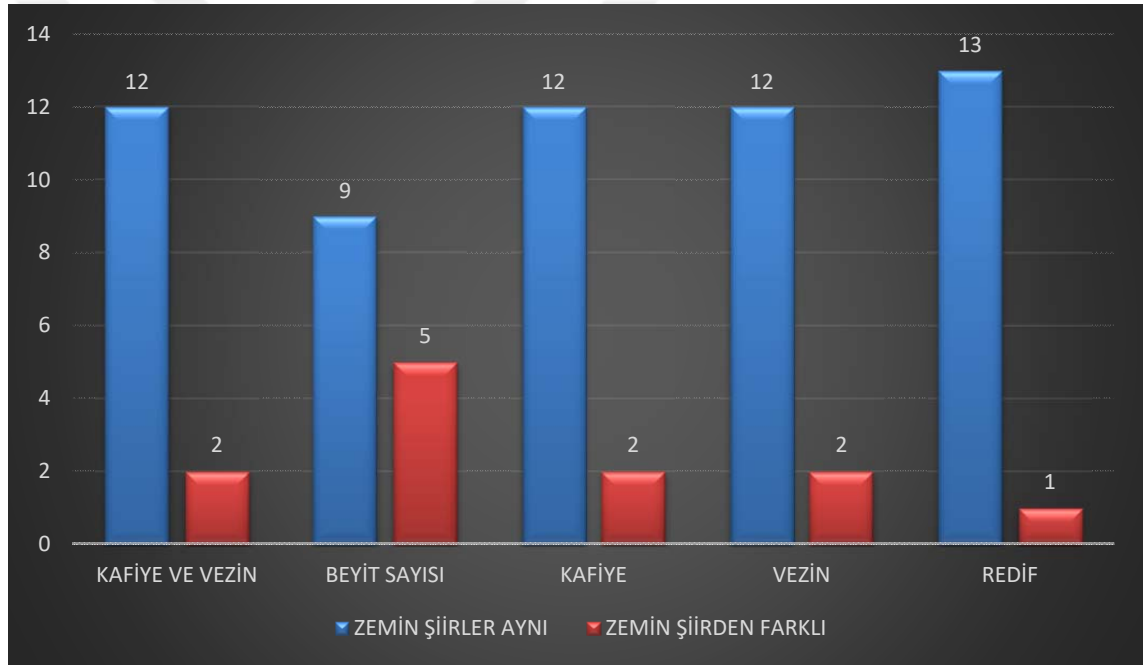
Şeyhi’nin zemin gazeline yazılan nazirelerde en çok yinelenen unsurların başında kafiye gelmektedir. Bu durum, kafiye değişimi olsa da diğer yüzyıllarda da değişmemiş, kafiye’nin nazirelerde en önemli biçimsel unsur olduğu görülmüştür. Nazirecilik geleneğinde kafiye’den sonra ikincil öneme sahip unsur ise vezindir. En az dikkate alınan unsur ise beyit sayısıdır. Tablo 127 bize 15. yüzyıldan itibaren “hat redifli gazelle”lerde bir nazire geleneğinin oluştuğunu kanıtlamaktadır.

Toplam 14 şiirin yer aldığı bu grupta zemin gazelle aynı vezin ve kafiye’de şiirler yer almaktadır. Çağatay şairi Hüseyin Baykara’nın şiirinde zemin gazele göre vezin, kafiye ve ek redif farklılığı, Cemîlî’nin şiirinde ise kafiye farklılığı vardır. Diğer şiirler bütün biçim özellikleriyle zemin şiirle aynı özelliktedir. Tablo 128 ve grafik 3 bu gruptaki şiirlerin zemin gazelle olan benzerlikleri bakımından değerlendirilmiştir.

Tablo 128

15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler

BİÇİME AİT UNSURLAR		Zemin Şiirle		Toplam	Zemin Şiire Benzerlik
		Aynı	Farklı		
1	VEZİN VE KAFİYE	12	2	14	%86
2	BEYİT SAYISI	9	5	14	%64
3	KAFİYE	12	2	14	%86
4	VEZİN	12	2	14	%86
5	REDİF	13	1	14	%93

Grafik 3. 15. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

Divan şiirinin gelişme gösterdiği klasik edebiyatımızın özelliklerinin henüz yeşermeye başladığı bu yüzyılda “hat redifli gazeller”den oluşan nazire şiirlerde vezin ve kafiye'nin yanında beyit sayısında da Şeyhî'nin zemin gazeline benzerlik dikkat çekmektedir. Bunda Şeyhî'nin güçlü şair kişiliğinin etkisi yadsınamaz. 15. yüzyılda hat redifli gazellerdeki bu şekilsel benzerlik tablolarla ortaya koyacağımız gibi diğer yüzyıllarda gittikçe azalarak devam edecektir. Zemin şiirin biçime dair özellikleri değişecek, sözcük dağarcığı da önemli oranda yenilenecektir. Bu da nazire tanımını üzerinde yeniden düşünmemizi gerektirecektir. Bir başka söyleyişle 15. yüzyıl hat

redifli gazel geleneğinin zemin gazelin biçimsel özelliklerine sadakati anlamıyla en önemli dönemini ifade etmektedir.

15. yüzyılda “hat redifli gazeller” 14 şiirden oluşmaktadır. Bu şiirlerde en çok kullanılan sözcükler tablo 129’da görüldüğü gibi şöyledir: gubâr(9), müşk-bâr(8), yâkut(7), sebze(7), cemel(6), âbdâr(6), gül-‘izâr(6), kalem(5), karâr(5), nigâr(5).

En çok kullanılan ilk dört sözcükten “gubâr” sevgilinin ayva tüyünün ince ve zayıf olması, “müşk-bâr” ayva tüyünün kokusu, “sebze” ise ayva tüyünün rengiyle ilgili benzetmelerde kullanılır. “Yâkut” ise rengi itibarıyla sevgilinin dudağına teşbih edilir. Her zaman dudağın etrafında onu istila etmeye çalışan ayva tüyleri bulunmaktadır. Görüldüğü gibi en çok kullanılan sözcükler sevgilinin ayva tüyü ile ilgili şairlerin hayal âlemindeki benzetmelerde yer alan sözcüklerden oluşmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren bu sözcük havuzu değişecek, hat redifli gazeller hat sözcüğünün etrafında şekillenen söz dağarcığından uzaklaşacaktır.

Divân şiirinde gubâr, sevgilinin yüceliğinin ve değerinin büyüklüğünü anlatmada kullanılır. Sevgilinin ayva tüyleri gubâr olarak ele alınır. Buna yardımcı olan ögeler ise gubâr kelimesinin eskiden afyon manasında kullanılmasıdır. Ayva tüyleri bazen hat diye anılır. Gubâr ve gubârî yazı bir hat karakteri olup küçük yazılan yazılara tabir olunur (Pala:169-170). Hat redifli gazellerde de gubâr sözcüğü ayva tüyünü hem biçim ve hem de yazı anlamıyla betimleyecek şekilde kullanılmıştır. Ancak şiirlerde daha çok ayva tüyü anlamı ağırlıktadır. Tablo 129’da görüldüğü gibi bu yüzyıldaki hat redifli gazellerde en sık yinelenen sözcük, gubârdır. Daha sonra gelen müşk-bâr, sebze ve abdâr sözcükleri, sevgilinin ayva tüyünün betimlenmesinde kullanılmıştır. En sık yinelenen sözcüklerin değişmesi beraberinde şiirin temasında da değişim anlamını taşımaktadır. Nitekim yüzyıl değişimleri, sözcüklerle birlikte kafiye, ek redif ve vezinde değişime yol açmıştır. Bu değişim, 16. yüzyıldan itibaren hızlanacaktır. Nitekim 19. yüzyılda gubâr sözcüğü tek bir hat redifli nazire şiirde bile kullanılmamıştır.

Tablo 129

15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

KELİMELER	DİVANLAR														KELİMENİN KULLANIM SIKLIĞI
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
1 Gubâr	1	1				1	1	1	1	1			1	1	9
2 Müşk-Bâr	1	1	1		1			1		1	1		1		8
3 Sebze	1		1	1	1		1	1					1		7
4 Yâkut		1			1	1	1	1		1	1			1	7
5 Âbdâr		1			1			1		1			1	1	6
6 Cemal	1	1		1		1	1	1							6
7 Gül-izâr					1		1	1		1	1	1			6
8 Kalem					1			1		1	1			1	5
9 Karâr							1				1	1	1	1	5
10 Nigâr								1	1	1	1	1		1	5
11 Reyhan							1		1	1		1	1		5
12 Yazar						1		1	1				1	1	5
13 Arz				1	1								1	1	4
14 Âşikâr	1				1		1					1			4
15 Devr-i Kamer						1	1	1		1					4
16 Hüsn				1		1		1			1				4
17 Yâdigâr					1	1	1					1			4
18 Anber			1		1					1					3
19 Ayıne						1	1							1	3
20 Dîvân			1			1							1		3
21 Gam					1		1							1	3
22 Gülşen	1			1			1								3
23 Güneş		1					1						1		3
24 İftihâr					1	1		1							3
25 İzâr		1					1							1	3
26 Kâtib		1	1		1										3
27 Kenâr							1	1			1				3
28 Perde		1				1					1				3
29 Rakam				1	1					1					3
30 Rik'a							1			1			1		3
31 Safha			1	1										1	3
32 Sahife								1					1	1	3
33 Târnâr	1				1	1									3
34 Toz							1				1	1			3
35 Varak							1			1	1				3
36 Yüz			1						1	1					3
37 Arûs					1	1									2
38 Âşüfte					1	1									2
39 Bâğ					1								1		2
40 Cedvel		1								1					2
41 Cefâ										1	1				2
42 Cem		1				1									2
43 Cennet	1							1							2
44 Çeşm						1			1						2
45 Dâmâd					1	1									2
46 Gülzâr									1					1	2
47 Hâme	1			1											2
48 Hatun							1		1						2
49 İ'tibâr						1			1						2
50 İhtiyâr						1	1								2
51 Kaş			1			1									2
52 Kevser	1							1							2
53 La'l							1				1				2
54 Leb	1													1	2
55 Leşker							1	1							2
56 Levh							1			1					2
57 Mergûb							1				1				2
58 Nakş						1	1						1		2
59 Nesh									1				1		2
60 Nokta								1				1			2
61 Nüsha		1								1					2
62 Ruh			1									1			2
63 Rûm								1	1						2
64 Rûşen		1										1			2
65 Rûzgâr					1	1									2
66 Sehr-i Yâr								1	1						2
67 Şem										1	1				2
68 Zîhar			1								1				2
69 Zülf									1		1				2
OKDK	11	13	10	8	20	22	24	21	12	20	17	10	14	15	

Bu grupta en sık yinelenen “gubâr” sözcüğünün beyitlerde hangi anlamlarla yer aldığı aşağıdaki birkaç beyitte örneklendirilmiştir.

Akşemsettinzâde Hamdullah Hamdi, Mihri Hatun ve Hâfi’nin gazellerinde gubâr sözcüğünün hem sevgilinin ayva tüyü hem de yazı anlamına gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Toprak başına hatt gibi ol ehl-i hâmenin

Hattuna benzedem diyü yazdı gubâr hat

AHHD G.89/3

Buldı hadında yazdı hatun kıl kalemle yar

Mergûb olur kenâre yazılsa gubâr hat

Mihri Hatun G.69/5

Yâkûtun üzre kim yazılıpdur gubâr hat

Devr-i kamerde andan ider iftihâr hat

Hâfi G.2209/1

Tablo 129’da görüldüğü gibi 15. yüzyılda 14 şairin şiirinde yinelenen sözcük sayısı 69’dur. Diğer gazel gruplarına göre bu önemli bir niceliktir. Sözcük tekrarlarının sayısının artması nazire şiirlerde zemin/model şiire içerik bağlılığını ifade etmektedir. Sözcük ortaklıklarının da biçim ortaklıklarıyla beraber oluştuğunu daha önceki gazel gruplarında belirlemiştik.

Bu yüzyıldaki şairlerin birbiriyle olan kelime alışverişlerinin karşılaştırılması nazirecilik bakımından bazı sonuçlara varmamızı kolaylaştırabilir. Tablo 130’da bu dönemdeki şairlerin ortak kelime kullanımı çıkarılmıştır.

Tablo 130

15. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Şairlerin Ortak Kelime Kullanımı

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	CSTD	CEMD	HÜSBD	KAD1	KAD2	MİHD	NAZH	NAZK	NAZL	NEBD	REVD	ŞEYD	ÜSAD
AHHD	3	2	4	4	2	4	6	1	1	1	1	3	2
	CSTD	2	1	4	5	4	5	1	6	2	1	4	4
		CEMD	2	4	2	1	2	1	3	2	1	3	1
			HÜSBD	3	2	3	3	0	1	1	0	2	2
				KAD1	8	5	7	0	7	4	3	5	5
					KAD2	7	7	4	3	3	1	2	4
						MİHD	7	3	6	7	6	6	5
							NAZH	4	8	7	2	6	6
								NAZK	4	2	2	3	4
									NAZL	8	3	6	5
										NEBD	4	1	4
											REVD	2	2
												ŞEYD	6

15. yüzyıldaki hat redifli gazellerin şairlerinin bu gazellerde kullandıkları ortak kelime hazinesinin karşılaştırıldığı tablo 129’da ortak kelime kullanımında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Hâfî-Lâmi’î(8), Hâfî-Necati Bey(7), Karamanlı Aynî-Hâfî(7), Karamanlı Aynî-Lâmi’î(7), Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi-Hâfî(6 K), Cem Sultan-Lâmi’î(6), Lâmi’î- Necati Bey, Şeyhî-Üsküplü Ata(6), Şeyhî-Hâfî(6).

Tablo 130’a göre 15. yüzyılda şairler arasında bu kadar fazla miktarda ortak sözcük kullanımı nazire şiirlerde ortak kelime kullanımının epeyce yaygın olduğunu kanıtlamaktadır. Aynı zamanda bu durum, şairlerin hat sözcüğü etrafında henüz geniş bir söz dağarcığına sahip olmadıklarının da göstergesi olabilir.

Nazire şiirlerde şairlerin birbirinden etkilenmeleri üslup ve hayal dünyasını imleyen sözcükler kullanmaları tabiidir. Nitekim 15. yüzyıldaki nazirelerde ortak kelime kullanımının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Buna karşın birçok şair arasında tek kelime ortak sözcük olmayışı da yadırganmamalıdır. Çünkü şairler nazire şiir yazarlarken nihayetinde “hat redifli” tüm şiirleri değil, beğendikleri şairin şiirini temel alırlar. Tablo 130’da görüldüğü üzere Hüseyin Baykara’nın şiiri ile Kâtibî ve Revânî’nin şiiri arasında ortak tek bir sözcük yoktur. Bu durum Hüseyin Baykara’nın Çağatay şairi olması ve dolayısıyla dil yönünden 15. yüzyıl Anadolu divan şairleriyle belli bir mesafesi olmasıyla açıklanabilir. Tabloda çok sayıda şair arasında ortak sözcük kullanımında değişkenlik olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, Hamdullah Hamdi’nin Lâmi’î ve Revânî ile sadece bir, Hâfî ile 6 sözcük, Karamanlı Aynî’nin Hâfî ile 7, Kâtibî ile hiçbir kelime ortaklığının bulunmaması aynı yüzyılda da olsa şairlerin yazdıkları

şairlerin kelime hazinelerinin, etkilendikleri kültür ve şaire göre değişebileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak 15. yüzyılda hat redifli gazeller ekseriyetle zemin gazelin biçimsel özelliklerini takip ettiklerini göstermektedir. Şairler, klasik edebiyatımızın olgunlaşmaya başladığı bir dönemde Şeyhî gibi güçlü bir şairin “hat” redifini bulduğu gazeline nazireler yazmış, bu nazirelerde model şiirin vezin ve kafiyesine bağlılık göstermişlerdir. Bu biçimsel bağlılık tablolarında gösterildiği gibi beraberinde ortak söz dağarcığındaki benzerliklerle de güçlenmiştir.

6.2. 16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

Klasik Türk edebiyatımız 16. yüzyılda dil, edebiyat, kültür ve sanat alanlarında da gelişmesini sürdürmüştür.

Devletin gelişmesi ve güçlenmesiyle edebiyatımızdaki gelişme de hızlanmış ve bu yüzyılda İran şairlerinin etkileri yine sürmüştür. Bununla birlikte artık Fuzulî, Hayalî, Bey, Bakî gibi klasik şiirimize yön veren ve Türk şairlerince örnek alınacak şiir ustaları yetişmiştir. Bu yüzyıl şiiri, aruzun kullanılışındaki ustalık ve şiir tekniğinde erişilen mükemmellikle dıştaki ahengiyle en parlak ve olgun devrini yaşamıştır. İran’dan alınan mazmunlar dikkat ve itinâ ile işlenmiş, kelimeler arasında sıkı ve girift bağlantılar kurulmuş, sonuçta şiir, bir incelik ve derinlik kazanmıştır. Divan şiiri, kelimelerdeki bu değişimin yanında XVI. yüzyıldan itibaren giderek simgeci kavramsal bir şiir özelliği kazanmıştır (İsen & Horata, 2015, 112-113).

Bu dönemde yazılan hat redifli gazeller bir önceki yüzyıla göre büyük bir gelişim göstermiştir. Yazılan nazirelerde büyük bir artış olmuştur. Nazire şiirlerdeki bu artış bu dönemde klasik şiirde büyük şairlerin yetişmesine bağlanabilir. Ancak bu yüzyılda klasik şiirin en önemli şairleri Fuzulî, Bâkî, Hayâlî, Zâtî, Bağdatlı Rûhî’nin hat redifli gazelleri yoktur. Dolayısıyla hat redifli şiirlerin artışı bu büyük şairlerle değil, devletin güçlenmesi, genel olarak sanat ve kültür hayatının gelişmesiyle sağlanmıştır. Çünkü nazire şiirler büyük şairlerin üslup inceliğine ulaşmak için bir çeşit okul işlevi görmüştür.

Tablo 131

16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR2	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	ân hat	16
2	Aşkî Divanı	AŞKD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-a hat	16
3	Celîlî Divanı	CEL2	10	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âh hat	16
4	Celîlî Divanı	CEL1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
5	Çorlulu Zarîfî Divanı	ÇOZD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
6	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD2	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
7	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD3	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr-ı hat	16
8	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD4	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âş hat	16
9	Edimeli Nazmî Divanı	EDN3	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âl hat	16
10	Edimeli Nazmî Divanı	EDN2	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
11	Gani-zade Nadîrî Divanı	GAND	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
12	Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı	GMAD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	aş hat	16
13	Gelibolulu Sürûrî ve Divanı	GESD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
14	Hakani Mehmet Bey	HMB2	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	în-e hat	16
15	Me'âli Divanı	MELD	8	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
16	Medhî Divanı	MEDD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
17	Muhyî Divanı	MUYD	9	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
18	Nazîre- Muhyî	NMUH	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
19	Nazîre-i Fakîrî	NFAK	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
20	Nazîre-i Fevr-i Müderrîs	NFM1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
21	Nazîre-i Fevr-i Müderrîs	NFM2	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
22	Nazîre-i Mâtemî-i 'Acem	NMAA	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
23	Nazîre-i Mu'îdî	NMUİ	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
24	Nazîre-i Nazmî	NNAZ	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
25	Nazîre-i Niyazî Bey	NNİB	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
26	Nazîre-i Revânî	NREV	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
27	Nazîre-i Rızâyî	NRIZ	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
28	Nâzîre-i Sâ'dî-i Cem	NSAC	11	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
29	Nazîre-i Sâbirî	NSAB	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
30	Nazîre-i Subhî	NSUB	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
31	Nazîre-i Sun'î	NSUN	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
32	Nazîre-i Sürûrî-i Müderrîs	NSUR	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
33	Nazîre-i Şahîdî	NŞAH	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
34	Nazîre-i Şânî	NŞAN	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
35	Nazîre-i Şem'î Dede	NŞED	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
36	Prizrenli Şemî Divanı	PRŞD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
37	Sehî Bey Divanı	SEBD	7	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
38	Ubeydî Divanı	UBED	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
39	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN1	6	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
40	Vechî Divanı	VECD	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
41	Vusûlî Divanı	VUS1	5	Me'ûlü Fâ'ilâtü Me'â'ilü Fâ'ilün	âr hat	16
42	Edimeli Nazmî Divanı	EDN5	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	aza hat	16
43	Muhtî Divanı	MUHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	16
44	Ravzî Divanı	RAVD	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	16
45	Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî Divanı	SŞM2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ar-ı hat	16
46	Seyyid Şerîfî Mehmed Efendî Divanı	SŞM1	26	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
47	Vusûlî Divanı	VUS2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	16
48	Derzi-zâde Ulvî Divanı	DUD1	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân-um nev-hat	16
49	Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı	ÜEN2	4	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	er hat	16
50	Edimeli Nazmî Divanı	EDN4	5	Me'â'ilün Me'â'ilün Me'â'ilün	er hat	16
51	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR3	5	Fe'ilâtün Me'â'ilü Fe'ülün	â hat	16
52	Hakani Mehmet Bey	HMB1	5	Me'ûlü Me'â'ilü Me'â'ilü Fe'ülün	â hat	16
53	Ahmedi Rıdvan Divanı	AHR1	5	Me'â'ilün Me'â'ilün Fe'ülün	â hat	16
54	Edimeli Nazmî Divanı	EDN1	5	Me'â'ilün Me'â'ilün Fe'ülün	â hat	16

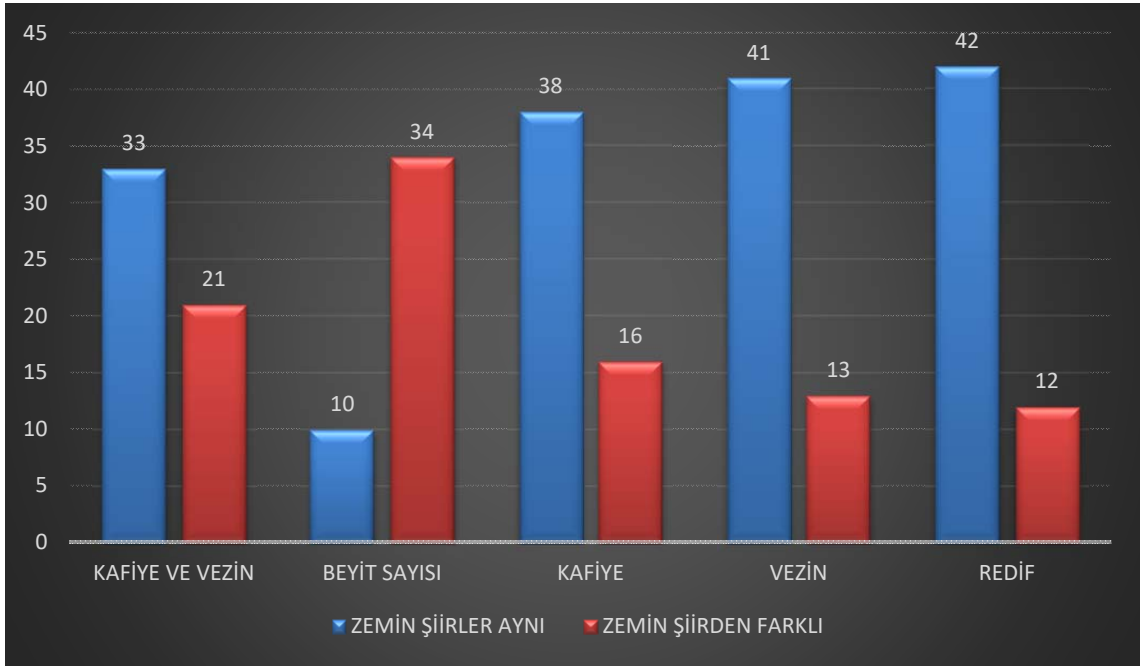
16. yüzyılda “hat redifli gazel”lerde tablo 131’de gösterildiği gibi 54 şiir vardır. 54 şiirden 18’i nazire mecmualarındaki şiirlerden oluşmaktadır. Bu grupta yer alan şairlerden Seyyid Şerifi Mehmet Efendi’nin “-ar hat” redifli 26 beyitlik mutavvel gazeli ile Enverî’nin gazel nazım şeklinde çok ender görülen 4 beyitlik gazeli dikkat çekicidir. Şiirlerde zemin gazelde kullanılan -ar kafiyesi ve “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” aruz vezninin ekseriyetle kullanılmaya devam edildiği görülmektedir. 15. yüzyıldaki hat redifli nazire şiirler ile 16. yüzyıldakiler biçim olarak karşılaştırıldığında zemin gazelin kafiyesinin büyük oranda gözetildiği, ancak grafik 4, tablo 131 ve tablo 132’de görüldüğü gibi beyit sayısı, kafiye, ek redif ve vezin bakımından zemin gazelden ayrılıkların başladığı tespiti yapılabilir. Daha önceki bölümlerde irdediğimiz kafiye ve vezin ayrımlarından oluşan tabloların sonuçlarından yola çıkarak biçimsel olarak zemin gazelden uzaklaşmanın kelime dağarcığına da olumsuz olarak yansyacağını, ortak sözcük sayısının azalacağını öngörebiliriz.

Tablo 132

16. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler

BİÇİME AİT UNSURLAR		Zemin Şiirle		Toplam	Zemin Şiire Benzerlik
		Aynı	Farklı		
1	VEZİN VE KAFİYE	33	21	54	%61
2	BEYİT SAYISI	10	34	54	%18
3	KAFİYE	38	16	54	%70
4	VEZİN	41	13	54	%76
5	REDİF	42	12	54	%78

Tablo 132 ve grafik 4’te görüldüğü gibi biçim açısından 16. yüzyıla ait hat redifli nazireler, zemin gazelin biçimsel özelliklerini (kafiye, redif ve vezin) büyük oranda takip etmektedir. Ancak zemin gazelin vezninin dışında “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” veznini ve “-ar” kafiyesini kullanan Edirneli Nazmi, Vusûlî, Muhûtî, Ravzî ve Seyyid Şerifi Mehmed Efendi, 16. yüzyıldaki hat redifli gazeller içinde müstakil bir nazire topluluğu oluşturmuştur. Ayrıca zemin gazelden vezin ve kafiye bakımından farklı olan nazirelerin bu yüzyılda yazılmaya başlandığı görülmektedir.

Grafik 4. 16. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

16. yüzyıldaki hat redifli gazellerde kelime havuzu ile ilgili oluşturduğumuz tablo, bu sayfanın sınırlarını aştığı için özet bilgiyle yetinilmiştir. Buna göre bu grupta toplam 151 ortak sözcük kullanılmıştır. Bu grupta en çok yinelenen sözcükler sırasıyla şu şekildedir:

Hüsn(31), gubâr(29), müşk-bâr(23), la'l(20), leb(19), gül-'izâr(18), cemel(15), nigâr(15), ruh(14), yâkut(14), âbdâr(11), âşikâr(11), i'tibâr(11), ayîne(10), fitne(10), reyhan(10), sebze(10).

Tekrar edilen sözcükler açısından 15. ve 16. yüzyıl karşılaştırıldığında ciddi bir kelime kadrosu değişikliğinden söz edemeyiz. En çok kullanılan sözcükler arasında 15. yüzyılda olduğu gibi bu yüzyılda da gubâr, müşk-bâr, yâkut, gül-'izâr, sebze, âyine sözcüklerini görmekteyiz. Ancak bu yüzyıl klasik Türk Edebiyatının olgunluk dönemidir. Bu yüzyılda padişah ve devlet büyüklerinin şiire, edebiyata önem vermeleri şairleri ve sanatçıları koruyup kollayarak sanatsal yönü yüksek eserleri ödüllendirmeleri bu dönemde eser veren sanatçıların ve yazılan eserlerin sayısının artmasına yol açmıştır. Bu durum hat redifli nazire şiirlere de yansımış, 15. yüzyılda yazılan hat redifli gazel sayısı 14 iken 16. yüzyılda 54'e yükselmiştir. Şairler birden fazla aynı redifte nazire şiir yazabilmektedir. Hat redifli gazeller açısından bunun ilk örneğini 15. yüzyılda Karamanlı Aynî'nin iki hat redifli gazelinde görmekteyiz. 16. yüzyıl şairlerinden olan

Derzi-zâde Ulvî'nin ise dört hat redifli gazeli vardır. Ancak bu gazellerin ikisi zemin gazelin kafiyesi olan “-ar” redifiyle yazılırken diğer iki gazelden birinde “a-num nev-hat” diğerinde ise “-aş hat” kafiyesi kullanılmıştır. Derzi-zâde Ulvî “-ar” kafiyeli gazelleriyle zemin gazele bağlanırken “-aş” kafiyeli gazeline 16. yüzyılın diğer bir önemli şairi Gelibolulu Mustafa Ali'nin nazire yazmasıyla “vasıta şair” olmuştur. 18. yüzyılda bu iki şairin şiirine nazire olarak Asaf “-aş hat” kafiyeli son şiiri yazmıştır. Buradan yola çıkarak bazı şairlerin hat redifli gazellere nazire yazarken sadece zemin gazelin etkisine değil zemin gazele bağlı olarak biçim bakımından değişip gelişerek oluşturulan yeni model şiirlere de açık olduklarını söyleyebiliriz. Böylelikle şairler zemin veya model gazellerin farklı kollarına nazire şiirler yazarak birden fazla nazire gazel örneği verebilmektedir. Bu dönemde Derzi-zâde Ulvî'nin dışında Hakani Mehmet Bey'in “-ine hat ve -a hat” kafiyeli, Seyyid Şerifi Mehmed Efendi'in “-ar hat ve -ar-ı hat” kafiyeli, Enverî'nin “-ar hat ve -er hat” kafiyeli, Vusûlî'nin “-ar” kafiyeli iki gazeli buna örnek gösterilebilir. Bu örneklerde dikkat edilirse ya ek redif ya vezin ya da kafiyede farklılık ortaya çıkmaktadır. Ancak bu şiirlerin hepsinin ortak paydasının “hat” redifi olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak 16.yüzyılda hat redifli gazellerde zemin gazelin biçimsel özelliklerine bağlılığın sürmekle birlikte zemin gazelden doğan model gazellerin yeni hat redifli müstakil gazel topluluklarının oluşmasına zemin hazırladığı söylenebilir. Bu model gazeller kendi yüzyıllarında veya sonraki yüzyıllardaki şairlerle biçim ortaklıkları kurarak hat redifli gazel geleneğinin farklı kollarını oluşturmuşlardır.

6.3. 17. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

Bu yüzyılda Osmanlı sahası Türk şiiri, diğer yüzyıllara göre daha oturmuş ve daha yerli bir yapıya sahiptir. Şiire giren yerli unsurlarla İran edebiyatının etkisi daha da azalmıştır. Bu yüzyılın sanatçıları Necâtî, Bâkî, Fuzûlî başta olmak üzere önceki yılların sanatçılarından esinlenerek kendilerini yetiştirmişlerdir (Mengi, 2013, s.193).

Bu yüzyılın şiirinde yenilikler dikkat çeker. “Sebk-i Hindî” akımı ile Fehîm, Neşâtî, Nâ'îlî, İsmetî yüzyılın ikinci yarısında hikemî üslup ile Nâbî, bu yüzyılda ağırlığı olan şairlerdir. Bunların dışında Şeyhülislâm Yahyâ ve Nef'î'yi de dönemin şiirine yön veren şairler arasında sayabiliriz. Ancak bu şairlerden sadece Fehim'in “hat redifli” naziresi vardır. Diğer şairlerin hat redifli şiirinin olmaması bu yüzyılda hat redifli şiirlerin sayısının 16. yüzyılın da gerisinde kalmasına yol açmıştır.

Tablo 133

17. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

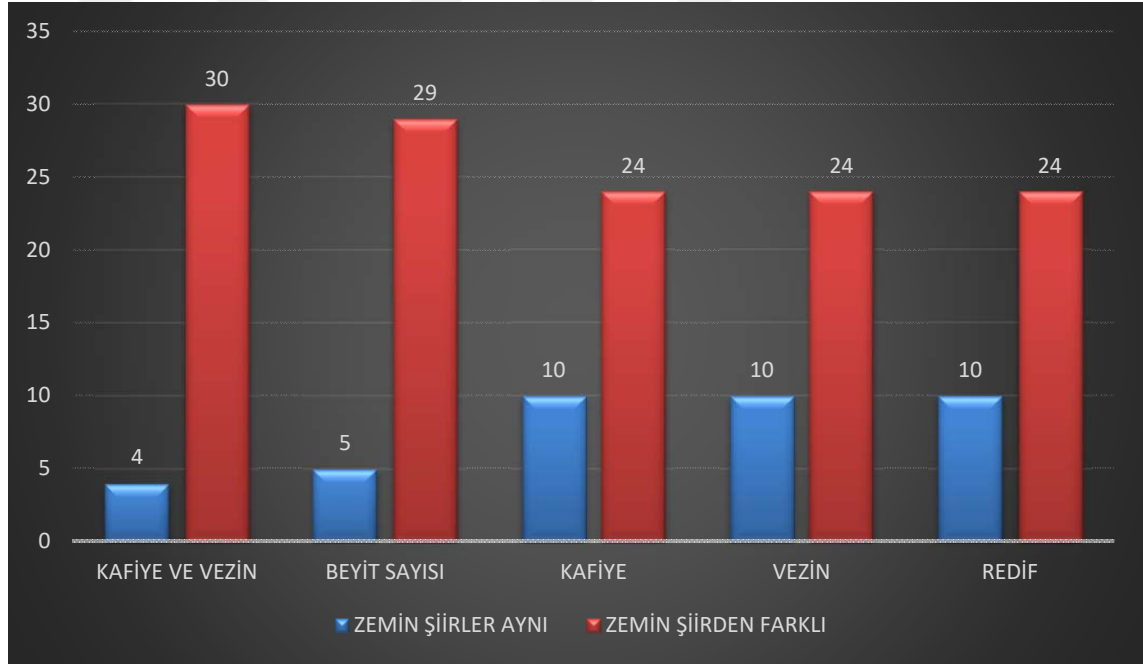
	DİVANLAR	KIS.	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH1	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	a hat	17
2	Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı	CMH2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
3	Edirneli Kami ve Divanı	EDKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
4	Fevzi-i Kefevi Divanı	FEKD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	aza hat	17
5	Gümülcinelî Dürri Divanı	GÜDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
6	Kadrî Divanı	KADD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	17
7	Mehmet Adli Divanı	MEAD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-a hat	17
8	Mezaki Divanı	MEZ1	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	17
9	Mezaki Divanı	MEZ2	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	17
10	Nahîfî Süleyman Efendi Divanı	NSD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âre hat	17
11	Nakşî Divanı	NAŞD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âni hat	17
12	Nâmî Divanı	NAMD	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	în-e hat	17
13	Nehcî Divanı	NEHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-a hat	17
14	Recep Enis Dede Divanı	REDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân itdi hat	17
15	Rezmi Divanı	REZ2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-da hat	17
16	Sehmi Divanı	SEH2	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün	âne hat	17
17	Siyahî Dede Divanı	SİDD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âne hat	17
18	Vahyî Divanı	VAHD	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânı sanma hat	17
19	Behcetî Hüseyin Efendi Divanı	BHED	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	ide hat	17
20	Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı	BAS1	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âh hat	17
21	Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı	BAS2	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âl hat	17
22	Emetullah Hanım Divanı	EMHD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr hat	17
23	Fevzi Divanı	FEVD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr-ı hat	17
24	Nazîf Divanı	NAZD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr hat	17
25	Nezade Atayî Divanı	NEAD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr hat	17
26	Piri-zade Mehmed Sahib Divanı	PMSD	7	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âh hat	17
27	Rızayî Divanı	RIZD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr hat	17
28	Suphî-zâde Feyzi Divanı	SUFD	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'û'îlû Fâ'ilün	âr-ı hat	17
29	Kavsi Divanı	KAVD	5	Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün	ân itdi ol nev-hat	17
30	Sehmi Divanı	SEH1	5	Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün	ân-dur hat	17
31	Şuhî Divanı	ŞUHD	5	Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün Me'û'îlün	âr-ı hat	17
32	Fehim-i Kâdim Divanı	FEKD	5	Müf'e'îlün Müf'e'îlün Müf'e'îlün Me'û'îlün	este hat	17
33	Rezmi Divanı	REZ1	5	Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlâtün Fe'îlün	â o hat	17
34	Va'dî Divanı	VADD	7	Müf'e'îlün Me'û'îlün Müf'e'îlün Me'û'îlün	ide hat	17

Hat redifli gazellerin 17. yüzyıldaki gelişimi, tablo 134 ve grafik 5'te açıkça görüldüğü gibi zemin gazelin vezin ve kafiyesinden hatırı sayılır oranda uzaklaşıldığını göstermektedir. Bunda değişen sosyal, ekonomik ve kültürel atmosferin yanında şairlerin bu yüzyılda farklı üslûp denemeleri, özellikle dilde mahallileşmenin etkisiyle sadeleşme çabaları ve sebk-i hindî akımının etkisiyle daha önce kullanılmamış terkipleri kullanma tercihleri etkili olmuş olabilir. Dildeki bu ayrışma ve yenilenme geleneğin farklı vezin ve kafiyeyle yeni biçimlerle sonraki yüzyıllara taşınmasına yol açmıştır.

Tablo 134

17. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler

BİÇİME AİT UNSURLAR		Zemin Şiirle		Toplam	Zemin Şiire Benzerlik
		Aynı	Farklı		
1	VEZİN VE KAFİYE	4	30	34	%11
2	BEYİT SAYISI	5	29	34	%14
3	KAFİYE	10	24	34	%29
4	VEZİN	10	24	34	%29
5	REDİF	10	24	34	%29

Grafik 5. 17. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

Bu yüzyılda hat redifli gazel geleneğinde Şeyhî'nin zemin gazelinin “mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün” vezni, yerini klasik Türk edebiyatının çok kullanılan diğer bir veznine bırakmıştır. Bu dönemde zemin gazelin vezni 10 şair tarafından kullanılırken “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” vezinli hat redifli gazel sayısı 18'dir. Bu yeni vezinle birlikte kullanılan kafiye düzeninin de çoğunlukla “-an hat” şeklinde değişikliğe uğraması ve farklı ek rediflerin biçime eklenmesi, hat redifli gazellerin, geleneğin içinde değişerek ilerlediğini kanıtlamaktadır. Bir başka söyleyişle birçok şair, nazire şiirlerini geleneğin başlangıcındaki biçimsel ölçütlere göre değil, çoğunlukla

yaşadıkları yüzyılda veya bildikleri şairlerin şiirlerini biçimsel ve üslup özelliklerine dikkate alarak tanzir etmişlerdir; bu da nazire şiirlerin içinde yeni biçimlere sahip müstakil gazel topluluklarının oluşmasını sağlamıştır.

Zemin gazelin kafiyesinin (-ar) zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” ile birlikte kullanılması sadece bu yüzyılda(17.yy’da) dört gazelde gerçekleşmiştir. Bu da hat redifli gazel geleneğinde zemin gazelin biçimsel özelliklerinin neredeyse terk edildiğine işaret etmektedir.

Şairlerin bu yüzyılda sanat ve dünya görüşünde ciddi değişim ve yeniliklerin olması, nazire şiirlerin kelime kadrosunun da değişmesini sağlamıştır. Hat redifli gazelerde redifin hat olması “hat redifli gazel” geleneğinin sevgilinin ayva tüyü ve sözcüğün yazı sanatı anlamına dair anlamları şiirlerin tematik bütünlüğünü sağlamaktadır. Nitekim önceki yüzyıllarda hat redifli gazelerde en çok kullanılan sözcüklerin sevgilinin ayva tüyü ile ilgili olması tesadüfî değildir. Ancak şairlerin şiirlerinde kullandıkları benzetmelerin zaman içinde farklı mazmunlarla zenginleşmesi kelime kadrosunun da buna koşut olarak değişmesini gerektirmiştir. Bu dönemdeki şiirler kelimenin kullanım sıklığı yönüyle incelendiğinde tablo 135’te görüldüğü gibi şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 157 ortak sözcüğün kullanıldığı bu grupta en fazla yinelenen sözcükler şöyle sıralanabilir: Hüsn(19), dil(15), ruhsâr(14), rûy(14), gül-‘izâr(11), ebru(10), ârız(9), âşık(9), ruh(9), safha(9), cemâl(8), sümbül(8), gubar(7).

Bu sözcükler anlam bakımından sevgilinin güzelliğini dile getiren çoğunlukla âşıkâne gazelerde görülmektedir. 17. yüzyılda “hat” sözcüğünün etrafında yeni, özgün hayaller kuran mazmunlar veya yeni karakteristik özellikli bir kelime kadrosundan söz edilemez. Kelime kadrosunda hat redifli gazelerde önceki dönemlerde pek görülmeyen Hızır, şikâf merdûm, peri, küsuf, nev-demîde, nüvis gibi sözcüklere rastlanır. Ancak bu karakteristik sözcükler genele yayılmaz.

16. yüzyılda 54 hat redifli gazelde 151 sözcüğün yinelandığı bir önceki bölümde açıklanmıştı. 17. yüzyılda ise sadece 34 gazelde 157 sözcüğün yinelenmesi ve ayrıca sözcük tekrarlarının da düşmesi şairlerin nazirelerinde bile aynı sözcükleri yinelemekten kaçındıkları, kendine özgü bir şiir dili yaratma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Şairlerin özgün olma isteklerinin kelime dağarcığının genişlemesine yol açması yüzyılın içinde etkili olan mahallileşme ve sebk-i hindî akımlarının etkisine bağlanabilir.

17. yüzyılda yazılmış hat redifli gazellerin kelime karakteristiğine bakıldığında önceki yüzyıllardaki sözcük dağarcığından farklılık dikkat çekmektedir. Örneğin önceki yüzyıllarda şairlerin tercihlerinde üst sıralarda yer alan gubâr, müşk-bâr, yâkut, sebze, abdâr sözcükleri 17. yüzyıldaki şairlerin kelime tercihlerinde alt sıralarda yer almıştır. Bu durum, nazirecilik bağlamında üslup değişikliklerinin zamana, edebi anlayış ve yeni akımlara bağlı olarak değişeceğini kanıtlamaktadır. Kelimeler bu üslup değişiklikleriyle yeni anlam katmanları oluşturabilirler. Ancak ayva tüyünü betimleyen bazı sözcüklerin geleneğin içinde kazandığı anlamlar bu yüzyıldaki şiirlerde de sürdürülmüştür. “Gubâr” sözcüğünün kullanıldığı aşağıdaki beyitler hat redifli şiirlerde geleneksel anlamların korunduğunu ancak bazı şiirlerde kelimenin yeni anlam değerleri kazandığını örneklemektedir.

Kudret eliyle ârız ki hoş-nüvîs sun

Gûyâ yazupduruz güzelim bir gubâr hat

Emetullah Hanım G. 125/4

Emetullah Hanım beyitte “Sevgilinin yanağı Allah vergisi olarak hoş yazılmış bir eser gibidir. Biz ise boşuna bir gubâr hat yazmaya çalışırız.” diyerek sevgilinin güzelliğinin tanrısal olduğunu, onun yanağında, ona güzelliğini veren toz haline ayva tüylerinin, toz halinde, hiçbir şeyle taklit edilemeyecek Allah vergisi estetiğe sahip olduğunu dile getirmektedir. Gubâr sözcüğünün bu beyitte yazı ve ayva tüyü anlamlarıyla kullandığı görülmektedir.

Dest-i cünuna salsa ‘aceb mi bahâr-ı hat

Dâru-yı hüş-ber-i dil ü cândur gûbâr-ı hat

Fevzî G. 80/1

Fevzi, beyitinde “sevgilinin insana baharın geldiğini hatırlatan ayva tüylerinin, cinnetin elini serbest bıraksa da sevgilinin gubar hattının aşkın gönlünü çılgına çeviren ilacın da devası olacağını” dile getirmektedir. Beyitte sevgilinin ayva tüylerinin ortaya çıkması âşık için aşk mevsimi baharın geldiğinin işareti gibidir. Bahar aşığı çılgına çeviren bir ilaçtır; onun devası da yine sevgilinin gubâr hattıdır. Bir başka söyleyişle sevgilinin ayva tüyleri âşık için hem bir dert hem de o derdin devasına teşbih edilmektedir.

Viridi hayrânlık gubârın seyr idüp ben zâra hat

Kilk-i hikmetle yazılmış safha-i ruhsâra hat

Mehmet Adlî G. 61/1

Mehmet Adlî şiiirinin matla beyitinde, “sevgilinin aşkıyla inleyen aşğın onun ayva tüylerini hayranlıkla seyrettiğini, sevgilinin yanak sayfasına ayva tüylerinin hikmet kalemiyle yazılmış olduğunu” dile getirmektedir. Beyitte sevgilinin ayva tüylerinin kendisine ilahi, erişilmez bir nitelik verdiği “kilk-i hikmet” sözüyle anlatılmaktadır. Sevgilinin güzelliğinin erişilmezliği ve ayva tüylerinin onun güzelliğine ilahi bir boyut katması aynı zamanda “hat” sözcüğünün yazı anlamıyla kullanılması nedeniyle Emetullah Hanım’ın şiiriyle Mehmet Adlî’nin bu beyitinin tematik yakınlığından söz edilebilir.

Mir’ât-ı cânı tutsa ‘aceb mi gubâr-ı gam

Gördüm ‘Âtâyî ‘ârız-ı dil-berde var hat

Nev’î-zâde Atâyî G.116/5

Nev’î-zâde Atayî beyitinde “Gam tozu can aynasını kaplarsa ben onu sevgilinin yanağındaki hat olarak görürüm.” denmektedir. Beyitte Âtayî’ye göre sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri ya aynanın üstündeki toz ya da cana sıkıntı veren gamdır.

“Gubâr” sözcüğünün geçtiği bu örnek beyitler incelendiğinde üslûp ve dilde farklılık dikkat çekmektedir. Hem söyleyişte bir derinlik hem de “gubâr-ı gam”, “bahâr-ı hat” gibi sebk-i hindî akımının tesirleriyle oluşturulmuş yeni terkipler biçimin yanında hat redifli gazellerde anlamda da kimi yeniliklerin olduğunu göstermektedir.

17. yüzyılı hat redifli şiirler açısından değerlendirdiğimizde zemin gazelin biçimsel özelliklerinin terk edildiğini model şiirlerin geleneğin içinde önem kazandığını bu değişimin kelime kadrosuna yansıdığını söyleyebiliriz.

6.4. 18. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

Divan edebiyatı 18. yüzyılda alışlagelmiş düzenini korur. Şairler, eski ustaların yolunda başarılı şiirler yazmayı sürdürme amacını gütmekle birlikte çoğu farklı bir sanat gücü gösterememişlerdir. Yalnızca Nedim ve Şeyh Galip bu yüzyılda divan şiirinin sayılı ustaları arasındaki yerlerini almışlardır. Nedim, Şeyhülislâm Yahya, Bahâyî gibi 17. yüzyıl ustalarından gelerek kendisine ulaşan “Nedimane şiir” tarzının Şeyh Galip ise, “Sebk-i Hindî”nin en başarılı şiir örneklerini vermişlerdir. Genel çizgilerde önemli bir değişiklik olmamakla birlikte edebiyatımızın gelişiminde bu yüzyıla özgü birtakım özellikler bulunmaktadır (Mengi, 2013, s.231).

Divan edebiyatı bu asırda klasik devrin son dönemini yaşar. Bu edebiyat, XVIII. asırda, önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları doğrultusunda bir gelişme göstermekle birlikte, çok daha renkli, zengin, açık, tabîî, zarif bir söyleyişe dayanan klasik üslup, klasik üslup içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı ön plana çıkaran tebliği(hikemî, didaktik), üslup; anlamın ön plana çıktığı girift ve bedîî üslup(sepk-i hindi) ve konuşma diline ait deyişlerle yüklü külfetsiz ve açık bir söyleyişe yaslanan mahallî/folklorik üslup, bu dönemin belirgin çizgileri olur (İsen & Horata, 2015, s.172).

Nazirecilik, 18. yüzyılda, bu devrin klasik Türk şiirinin tipik karakteristiklerinden sayılabilecek bir şekilde rağbet görmüştür (Köksal, 2018, s.118). 18. yüzyıl, “hat redifli gazeller” açısından da en verimli dönemdir. Bu dönemde toplam 60 hat redifli gazel yazıldığı görülür. Ancak şair kadrosu genişledikçe farklı vezin ve kafiye hat redifli şiirlerin yazılmasında da artış gözlemlenmektedir. Şeyhî’nin zemin gazelinin kafiye ve veznine sadık kalan şairlerin sayısı oldukça azalmıştır. Bu yüzyılın şairleri 17. yüzyıl şairlerinde olduğu gibi “hat redifli gazel” geleneğinin biçimsel özelliklerinden uzaklaşmışlardır. Hem vezinde hem kafiye çeşitlilik söz konusudur. Ancak bu şairler birbirinden bağımsız değildir. Kendi içlerinde kafiye ve vezin bakımından benzerlik gösteren küçük gruplar oluşturmuşlardır.

Tablo 136

18. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Adem Çelebi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
2	Ağazade Örfi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr-ı hat	18
3	Azbi Baba Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ldi hat	18
4	Benderli Cesari Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	18
5	Çankırılı İbrahim Hurrem Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âre hat	18
6	Ebubekir Sami Paşa	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	18
7	Erbili Âmâ Yusuf Garibi Efendi Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âb eyler hat	18
8	Esadzade Mehmet Çelebi Divanı	8	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âm-ı hat	18
9	Fasili Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	18
10	Halil Nuri Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	et virdi hat	18
11	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ür-ı hat	18
12	Hasmi Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ere hat	18
13	Mustafa Fenni Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âde hat	18
14	Muvakkit-zade Muhammed Pertev Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ânî hat	18
15	Mücrim Abid Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr hat	18
16	Natiki Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân üzre hat	18
17	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	18
18	Ramiz Efendi Divanı	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âle hat	18
19	Refi' Anıdı Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	18
20	Sadık Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr idi hat	18
21	Seyyid Vehbi ve Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	18
22	Şeyh Galip Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îr idi hat	18
23	Şeyhülislam İshak ve Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ür hat	18
24	Yaver Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âze hat	18
25	Ahmet Vesim Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âha hat	18
26	Ahmet Vesim Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âh-ı hat	18
27	Asaf Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	aş hat	18
28	Beylikçi İzzet Bey Divanı	7	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âb-ı hat	18
29	Çeşmi-zade Reşid Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	üy-ı hat	18
30	Erzurumlu Zihni Divanı	6	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr hat	18
31	Es'ad-ı Bağdadi Divanı	7	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr hat	18
32	Halil Bin Halil Efendizade Salik Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âd-ı hat	18
33	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âh-ı hat	18
34	Haşmet Külliyyatı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âra hat	18
35	İbrahim Hanif Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	ârî hat	18
36	Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âh hat	18
37	Mustafa Sıdkî Efendi Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr hat	18
38	Râtib Ahmed Paşa Divanı	8	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	üy-ı hat	18
39	Selanikli Hasan Akif Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr-ı hat	18
40	Selanikli Hasan Akif Divanı	6	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr-ı hat	18
41	Şeyhülislam Es'ad ve Divanı	6	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr-ı hat	18
42	Erbili Âmâ Yusuf Garibi Efendi Divanı	10	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr-ı hat	18
43	Fasili Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdan hat	18
44	Ferhad Paşa Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	erinden hat	18
45	Giritli Ali Aziz Efendi Divanı	10	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdr hat	18
46	Hanyalı Nuri Osman ve Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdr hat	18
47	Hatîf, Hayatı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdr hat	18
48	Mücrim Abid Divanı	7	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âr hat	18
49	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	erden itmez hat	18
50	Sabih Divanı	8	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdur hat	18
51	Sahaflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divarı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdr hat	18
52	Samî Divanı	7	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdur hat	18
53	Aşki Mustafa Divanı	6	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân eyledi hat	18
54	Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları	7	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ân eyledi hat	18
55	Sünbülzade Vehbi Divanı	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	âdr hat	18
56	Enderunlu Vasıf Divanı	11	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âm-ı hat	18
57	Neyyir Abdüllahim Dede Divanı	9	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân idi hat	18
58	Çankırılı İbrahim Hurrem Divanı	5	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	în hat	18
59	Râtib Ahmed Paşa Divanı	13	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âna düşer hat	18
60	Senai Divanı	10	Me'ûlû Fâ'ilâtü Me'ûlû Fâ'ilün	âdr hat	18

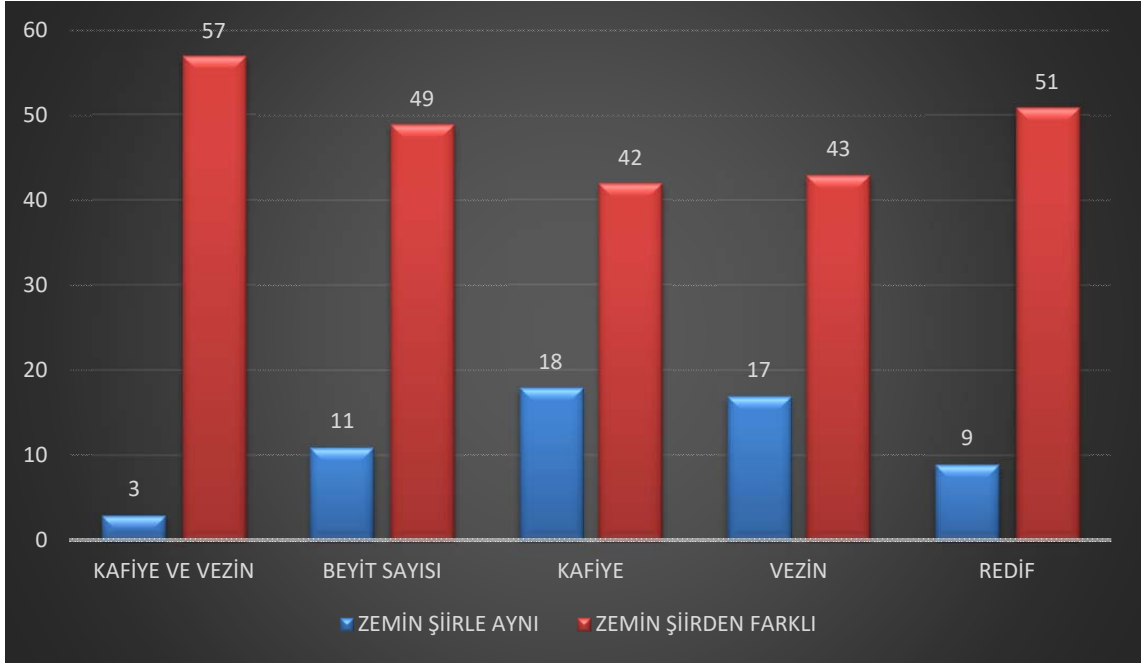
18.yüzyıldaki hat redifli gazeller tablo 136’da görüldüğü gibi temelde beş farklı vezin grubu oluşturmuştur. 24 gazel “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinlidir. 17 gazelde zemin gazelin vezni olan “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezni kullanılmıştır. 11 gazelde “mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün mefâ’ilün” vezni, 3 gazelde “fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” vezni, 2 gazelde de “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezni tercih edilmiştir. Kalan 4 gazelin birbirinden farklı vezinlere sahip oldukları görülmektedir. Vezinlerde görülen farklı gruplaşmalar kafiyeelerde de vardır. Buna göre sırasıyla -a kafiye(8), -ab kafiye(2), -âm kafiye(2), -an kafiye(9), -ar kafiye(18), -er kafiye(3), -er kafiye(2), -ur kafiye(2), -uy kafiye(2) olarak farklı kafiye grupları oluşmuştur. Bu farklı vezin ve kafiye grupları nedeniyle 18. yüzyıldaki hat redifli gazellerin, nazire geleneği içinde zemin gazelle olan biçimsel bağları zayıflamıştır. Her bir biçimsel ortaklığın kendi içinde ayrı bir gelenek oluşturduğunu geleneğin bütününe “hat redifi”nin ortak paydasında bütünleştiğini söyleyebiliriz.

Tablo 137

18. Yüzyılda Hat Redifli Gazellerde Sayısal Veriler

BİÇİME AİT UNSURLAR		Zemin Şiirle		Toplam	Zemin Şiire Benzerlik
		Aynı	Farklı		
1	VEZİN VE KAFİYE	3	57	60	%5
2	BEYİT SAYISI	11	49	60	%18
3	KAFİYE	18	42	60	%30
4	VEZİN	17	43	60	%28
5	REDİF	9	51	60	%15

Tablo 137 ve grafik 6’da görüldüğü gibi hat redifli gazeller açısından zemin gazele bağlılık yine kafiye ve vezinde görülmektedir. Ancak bu bağ önceki yüzyıllara göre daha da zayıflamıştır. Şairlerin nazire yazarken kullandıkları kafiye ve vezin tercihleri değişmiştir. Bu nazireler, geleneğe “hat” redifiyle bağlanırlar, ancak kendilerinden sonrakilerin örnek alacağı nev-zemin gazellerden oluşmuşlardır. Çünkü kafiye ve vezin tercihlerini değişmiş, sözcük kadroları yüzyılın ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir.

Grafik 6. 18. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

Tablo 137’de görüldüğü gibi “hat redifli gazeller”in 17. yüzyılda belirginleşen zemin gazelden biçim yönünden ayrılma eğilimi, bu yüzyılda da artarak devam etmektedir. Nazirecilik tanımlarında sıklıkla vurgulanan vezin ve kafiye ortaklığının zemin gazele bağlanamayacağı iyice belirginleşmiştir. Zemin gazelden vezin, ek redif ve kafiyece farklı her model şiir, hat redifli şiir geleneği içinde kendi müstakil nazire topluluğunu oluşturmuştur. Vezin ve kafiye ortaklığı elbette nazirecilik bağlamında vardır. Ancak bu ortaklık, zemin gazelden farklı vezin ve kafiyelerde sürdürülür.

Bu yüzyılda yazılmış “hat redifli gazeller”in ortak kelime kullanımı ile ilgili oluşturduğumuz tablo, sayfa sınırlarını aştığı için burada özet bilgiyle yetineğiz. 18. yüzyılda 60 şair toplam 335 ortak sözcük kullanmıştır. Ortak kelime havuzunda en çok kullanılan kelimelere bakıldığında şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır: hüsn (40), rûy(25), dil(16), siyâh(16), uşşâk(16), mâh(15), ruhsâr(15), âşık(14), cernal(12), yâr(12), çeşm(11), şâh(11), dildâr(11), gönül(10), gubâr(10). Bu kelime kadrosuyla 17. yüzyıl şairlerinin en çok kullandıkları sözcüklerin oluşturduğu kelime kadrosu benzerlik göstermektedir. Ancak ilk defa en fazla kullanılan sözcükler arasına mahallileşme hareketinin de etkisiyle halk edebiyatında sıkça kullanılan “gönül” sözcüğünün girmesi dikkat çekicidir. Aşağıda gönül sözcüğünün kullanıldığı beyitlerden birkaçı örneklendirilmiştir.

Tıfl-ı gönül okursa n'ola 'izzetâ anı
 Fihrist yazdı defter-i hüsne kitâb-ı hat
 Beylikçi İzzet Bey G.89/7

Habersizce gönül bend oldı ol zülf-i siyeh-kâra
 Aceb kim eylemişdir dil-i dîvâne yerinden hat
 Ferhat Paşa G.44/3

Kılca kalsa cânımız söyletmez idi gamzesi
 Ey gönül 'arz-ı merama şimdi ruhsat virdi hat
 Halil Nuri G.150/6

Sonuç olarak 18. yüzyıl, hat redifli gazeller açısından en verimli dönem olmuştur. Ancak nazire sayılarındaki bu artış, farklı vezin ve kafiyeedeki nazire gruplarıyla sağlanmıştır. Nazire tanımlarında sıkça söz edilen ortak vezin ve kafiye kullanımı bu yüzyıldaki hat redifli nazireler için söylenemez. Bu dönemde nazire gruplarındaki farklılıklar artmış, buna paralel olarak ortak kelime havuzu da zenginleşmiştir. Hat redifli gazel geleneği içinde bu yüzyıl ek redif, vezin ve kafiye bakımından müstakil nazire topluluklarının en fazla kola ayrıldığı bir dönem olmuştur.

6.5. 19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

19. yüzyıl, değişme/yenileşme çabaları nedeniyle Osmanlı İmparatorluğu açısından önemli bir dönem olmuştur. Bu dönemde klâsik şiirin soyut âlemi, kendini tekrar eden, kalıplaşmış yapısı kırılmaya uğramış ve yeni şiir anlayışının gelişme süreci başlamıştır. Diğer taraftan Osmanlı'nın gazete ile tanışmasıyla yazı dilinde halkın anlayabileceği bir dil oluşturulmaya çalışılır. Çoğunu edebiyatçıların oluşturduğu aydın kesim, edebî eserler aracılığıyla toplumu medeniyet değişimine hazırlar. Ayrıca edebi ve estetik zevkin gelişmesi yönünde adımlar atarlar. "Ara dönem" olarak tanımlanan bu dönem, edebiyatın klâsik modern arasındaki geçiş dönemi olması yönüyle önemlidir (Arık, 2017, s.213).

Bu asır yeni bir hamle yapacak güçten mahrum kalan ve kendi içinde büyük isimler yetiştiremeyen klasik edebiyatın geç dönemidir. Eski şiire yeni bir hamle kazandıracak bir çaba, asrın ikinci yarısında Encümen-i Şuara meclislerinde ortaya çıkar

gibi olur; fakat bu hareket yeninin gücü karşısında çabucak söner. Bu sebeple nesir diline doğru açılan konuşma diline ait özelliklerle yüklü folklorik üslûpla, anlamdan ziyade sese önem veren, açık ve zarif bir söyleyişe dayanan klasik üslûp ve fikrin ön plana çıktığı tebliğî/hikemî üslûp edebiyat hayatının hâkim unsuru olmaya devam eder. Bedîi (Sebk-i Hindî) üslûbu tercih edenler ise birkaç şairle sınırlı kalır. Fuzulî, Nef'î, Nailî, Nabî, Nedim ve bilhassa Hüsn ü Aşk'ıyla Şeyh Galib, bu dönem şairleri içinde üstad şahsiyetler olurlar (İsen & Horata, 2015, s.190).

Tablo 138

19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazeller

	DİVANLAR	BEYİT SAYISI	VEZİN	KAFİYE REDİF	YÜZYIL
1	Ahmet Badi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âr itdi hat	19
2	Bendi Mustafa Baba Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ûb hat	19
3	Besnîli Lüzûmî Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ân-ı hat	19
4	Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âre hat	19
5	Cazip Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	19
6	Fatin Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âre hat	19
7	Hafız Mehmed Sebati Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âre hat	19
8	İstanbulî Eşref Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	19
9	Nakam Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	îre hat	19
10	Raculî Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ûf-ı hat	19
11	Rıfkî Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	e hat	19
12	Salih Baba Divanı	6	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âya hat	19
13	Senih-i Mevlevî Divanı	7	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âra hat	19
14	Seyyid Süleymân Mahvi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
15	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	âdan aldı hat	19
16	Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Divanı	5	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	â-yı hat	19
17	Yenişehirli Avni Divanı	3	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	ir itdi hat	19
18	Meşhurî Divanı	5	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün	ârna hat	19
19	Ayıntablî Hamdi Baba Divanı	9	Mef'ûlü Mef'ûlün Mef'ûlü Fe'ülün	ân eder hat	19
20	Faîk Ömer Divanı	7	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mef'ûlü Fâ'ilün	ûr-ı hat	19
21	Harputî Divanı	5	Müf'elün Müf'elün Fâ'ilün	â-yı hat	19
22	Misli İsmail Hakkı ve Divanı	9	Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün Müstef'îlün	â-yı hat	19

19. yüzyılda kullanılan nazım şekilleri eskiye göre farklı olmamakla birlikte bazılarında belli bir azalma bazılarında artış görülmektedir. Dönemin revaçta olan nazım şekilleri terakib-i bend ve tercih-i bend ile şarkı ve tarih kıtalarıdır (Mengi,2013, s.262). Gazel, divan edebiyatının her dönem en gözde nazım şekli olmasına rağmen bu yüzyılda şairler tarafından daha az tercih edilmiştir. Nitekim bu durum nazire gazellere de yansımıştır. 18. yüzyılın toplam 60 nazire gazelinden sonra 19. yüzyılda 22 nazire gazelin olması klasik Türk edebiyatının içinde hat redifli gazeller açısından sona gelindiğinin işaretidir.

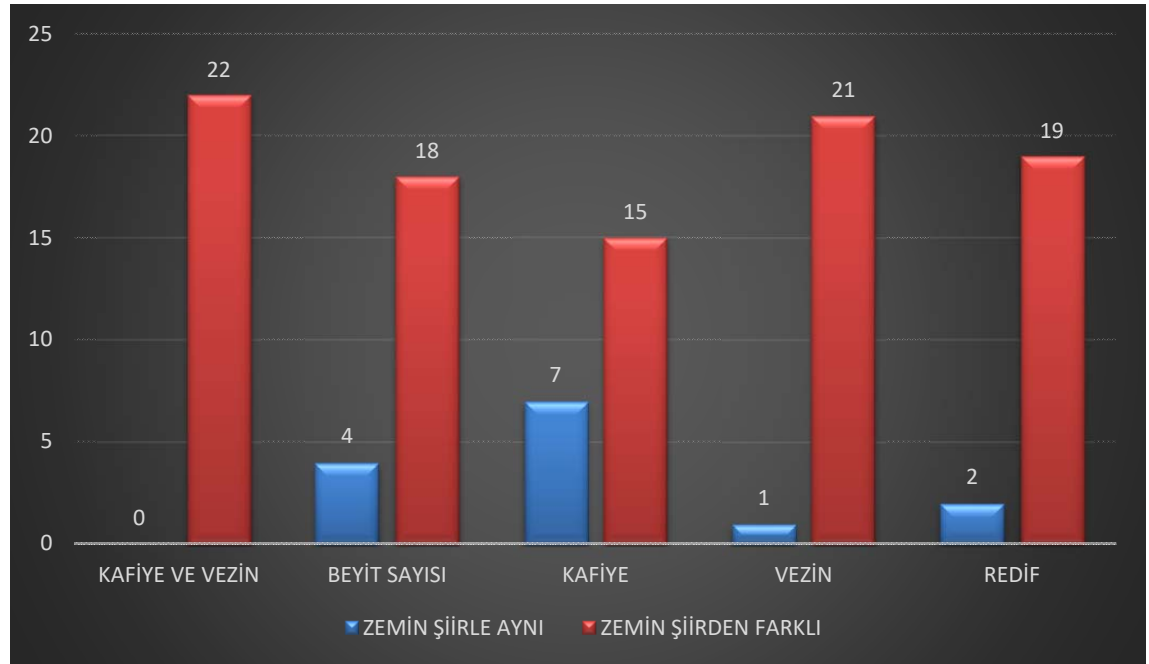
Bu dönem yazılan hat redifli nazire gazellerde vezin ve kafiyeedeki değişim dikkat çekicidir. Şeyhi'nin “mef'ûlü fâ'ilâtü mef'ûlü fâ'ilün” vezinli “-ar” kafiye

zemin gazeli neredeyse terk edilmiştir. 22 nazire gazelden sadece Faik Ömer’in hat redifli gazelinin vezni zemin gazelle ortaktır. Ayrıca 7 ortak kafiyele gazele karşın kafiye-redif bakımından zemin gazelle ortak biçime sahip gazel yoktur. 15. yüzyılda çoğunluğu zemin gazeli takip eden “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli, “-ar” kafiyele gazeller, 19. yüzyılda çoğunluğu “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezinli, farklı kafiye gruplarından oluşan hat redifli gazellere yerini bırakmıştır. Bu da geleneğimizin değişerek ilerdiğinin bir kanıtı sayılabilir.

Tablo 139

19. Yüzyılda Hat Redifli Gazelerde Sayısal Veriler

BİÇİME AİT UNSURLAR	Zemin Şiirle		Toplam	Zemin Şiire Benzerlik
	Aynı	Farklı		
VEZİN VE KAFİYE	0	22	22	%0
2 BEYİT SAYISI	4	18	22	%22
3 KAFİYE	7	15	22	%46
4 VEZİN	1	21	22	%5
5 REDİF	2	19	22	%9

Grafik 7. 19. Yüzyılda Hat Redifli Gazeller

Toplam 105 ortak sözcüğün kullanıldığı 19. yüzyıldaki hat redifli nazire gazellerde en çok yinelenen sözcükler tablo 140'a göre şunlardır: hüsn(15), ruhsâr(12), safha(8), dil(7), cemal(6), vech(6), âşık(5), dildâr(5), ebru(5), gönül(5), nakş(5), ruh(5), sevdâ(5), siyâh(5), zülf(5).

En sık kullanılan sözcükler arasında karakteristik sözcüklerin olmayışı sevgili ve sevgilinin güzelliğini anlatan sözcüklerden oluşması hat redifli gazellerle ilgili şairlerin artık yeni bir söz söylemediklerinin de kanıtını oluşturmaktadır. Ayrıca önceki dönemlerde kullanılan ayva tüyünün şeklini, rengini, kokusunu anlatan gubâr, müşg-bâr, misk, sebz gibi sözcüklerin yer almaması da bu yüzyılda hat redifli sözcüklerde kelime dağarcığının da değiştiğinin göstergesidir.

Tablo 140

19. Yüzyıldaki Hat Redifli Gazellerde Ortak Kelime Havuzu

	DİVANLAR																						KELİMENİN
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	KULLANIM
KELİMELER	ABAD	AHBD	BMBD	BELD	BEMD	CAZD	FAOD	FATD	HMSD	HARD	ISED	MESD	MİHD	NAKD	RACD	RIFD	SABD	SEMD	SSMD	ŞAF1	ŞAF2	YEAD	SKİLGİ
1 Hüs		1		1			1	1	1	1			1	1	1	1	1				1	1	15
2 Ruhsâr				1	1		1	1	1				1	1	1		1		1			1	12
3 Safha			1		1		1	1	1	1					1			1					8
4 Dil			1					1		1			1	1					1	1			7
5 Cemal		1											1				1	1				1	6
6 Vech				1				1						1		1	1		1				6
7 Âşk			1						1								1	1	1				5
8 Dildâr									1			1						1					5
9 Ebru					1			1									1	1				1	5
10 Gönül		1	1															1		1	1		5
11 Nakş														1	1	1	1			1			5
12 Ruh				1				1					1		1	1			1		1		5
13 Sevdâ									1				1	1				1			1		5
14 Siyâh				1						1				1			1			1			5
15 Zülf					1									1	1	1		1					5
16 Cânân			1		1					1				1	1	1			1				4
17 Dem				1	1							1					1				1		4
18 Dilber			1						1	1								1					4
19 Gavga														1						1			4
20 Gül				1	1						1							1			1		4
21 La'l												1	1			1						1	4
22 Mîr'at		1		1												1							4
23 Nûr								1	1														4
24 Rûy				1		1		1									1			1	1		4
25 Sâh					1								1	1							1		4
26 Arz						1		1						1									3
27 Anber					1		1						1										3
28 Âtes						1								1				1					3
29 Dest														1							1		3
30 Divân			1		1									1									3
31 Ferman					1			1								1							3
32 Hâme					1			1															3
33 Hindu					1									1				1					3
34 İmlâ										1				1							1		3
35 İnzâ										1				1							1		3
36 Kalem									1						1							1	3
37 Kay																1				1			3
38 Kilk									1		1			1			1						3
39 Kîşver								1		1											1		3
40 Leşker									1					1				1					3
41 Meh								1		1	1							1					3
42 Rûz			1																	1			3
43 Sümbül					1		1								1				1				3
44 Uşşâk				1				1													1		3
45 Vuslat			1					1			1												3
46 Yâr								1															3
47 Zevk				1										1		1							3
48 Âh																1							2
49 Ahval						1												1					2
50 Âlem				1																			2
51 Âşk														1						1			2
52 Âyet							1														1		2
53 Bâğ													1	1									2
54 Cemen			1										1										2
55 Ceym														1						1			2
56 Defter															1						1		2
57 Dildâr							1											1					2
58 Dil-rubâ																			1		1		2
59 Firkat			1												1								2
60 Fülûl					1	1																	2
61 Gam													1								1		2
62 Gerdân											1					1							2
63 Gurur								1						1									2
64 Gül'-izâr																1				1			2
65 Hal					1				1														2
66 Hamdi-illâh			1														1						2
67 Hurûf				1												1							2
68 Hücum								1								1							2
69 İzhâr			1													1							2
70 Ka'be																		1		1			2
71 Kâkül																1							2
72 Ka'l'a																1					1		2
73 Kal																	1						2
74 Kıl ü kâl																		1				1	2
75 Kudret								1											1				2
76 Levha				1						1													2
77 Mânevî									1							1							2
78 Mecmû'a							1							1									2
79 Melâhat										1	1												2
80 Mîhr					1				1														2
81 Muhabbet														1							1		2
82 Mushaf						1											1						2
83 Mülk										1				1									2
84 Mülket								1													1		2
85 Nûsha					1					1													2
86 Perde																							2
87 Seyrân			1										1				1						2
88 Seyyâre						1												1					2
89 Sultan						1														1			2
90 Seb					1																		2
91 Sebbû													1						1				

Bu yüzyılda hat redifli gazellerin hat sözcüğünün etrafında sevgilinin güzelliğini dile getiren âşıkane şiirlerden oluştuğu görülmektedir. Kimi şairlerin birbirlerinden kelime alışverişi yaptığı kimi şairler arasında ise ortak tek bir sözcük bulunmadığı tespit edilmiştir. Nazire tanımlarında sıkça vezin ve kafiye ortaklığından söz edilmektedir. Bu iki özelliğin yanına ortak edayı dâhil eden Köksal, “sözgelimi şirimizde en çok kullanılan kalıp olan remel bahri ve yine en çok kullanılan kafiyelerden “â” kafiyesiyle yazılmış binlerce şiir çıkarmak mümkündür. Bunlardan hangilerinin nazire olduğunu, hangilerinin olmadığını üstelik kime şair olduğunu tayin etmek son derece güçtür. İşte bu durumda “muhteva” ve “dil” gibi unsurlar en belirleyici faktör olarak öne çıkmaktadır.” (2018, s.96-97) görüşünü dile getirmektedir. Tablo 141’de sözü edilen ve ortak edanın aralarında ortak sözcük bulunmayan şairler arasında olmadığını söyleyebiliriz. Ancak “19. yüzyıl hat redifli nazire gazeller”in şairleri kendi aralarında kimi şairlerle ortak dil ve muhteva birliği kurmuşken kimileriyle tek bir ortak sözcüğe bile sahip değildir. Örneğin Besnili Lüzûmî, Misli İsmail Hakkı ile 9 ortak sözcük kullanmışken Salih Baba ve Seyyid Süleymân Mahvi ile aralarında tek bir ortak sözcük bile yoktur. Aralarında ortak sözcük bulunmayan gazeller elbette birbirine nazire yazılmamışlardır. Ancak hepsinin “hat” redifi altında birbirinden farklı etkilenmelerle bir araya getirebileceğimiz büyük nazire topluluğunun birer parçası olduklarını söyleyebiliriz.

19. yüzyıl, hat redifli nazireler açısından geleneğin son parçası ve geldiği son noktayı ifade etmektedir. Şeyhi’nin “mef’ûlü fâ’ilâtü mefâ’ilü fâ’ilün” vezinli “-ar” kafiyeyle zemin gazeliyle başlayan hat redifli nazireler, vezin ve kafiye bakımından tamamen değişmiştir. Gazellerin çoğunluğunun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” vezninde yazılmış olması şairlerin yine de ortak bir vezinde buluşmayı önemsediklerini göstermektedir. Ancak kafiyedeki farklılıklar şairler arasındaki bağı zayıflatmaktadır. Bu durum, ortak kelime havuzuna kelime sayısında azalma olarak yansımıştır. Görüldüğü gibi geleneğin başında gördüğümüz biçim ve sözcük ortaklığı bakımından bağlılık bu yüzyıldaki nazirelerde görülmemektedir. Bu dönemde yazılan nazireler geleneğe sadece “hat” redifiyle bağlanmaktadır.

BÖLÜM VII

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatımızda nazire şiirler, yüzyıllarca devam eden güçlü bir geleneğe dayanır. Şairler beğendikleri, takdir ettikleri usta şairlerin şiirlerine genellikle aynı vezin ve kafiye de şiirler yazarak hem model aldıkları şiiri takdir ettiklerini bildirirler hem de bu şiir vasıtasıyla şairlik hünerlerini gösterme fırsatını değerlendirirler. Nazireler yoluyla genç şairler şairliklerinde ustalaşırlar, onlar için nazireler bir okul işlevi görür; usta şairler içinse, kendilerini aşmak için bir fırsat yaratır, zaten takdir ettikleri bir usta şairin şiirini, edebi zevkini aşmaya çalışarak, onlarla boy ölçüşerek edebiyatımıza ölmez eserler kazandırmış olurlar. Kimi zamanda nazire; rica, emir, gönül alma nedenleriyle yazılabilir.

Nazire yazmanın bazı temel koşulları vardır. Bunların başında vezin ve kafiye birliği gelir. Hemen tüm nazire tanımlarında sıklıkla vezin ve kafiye nin model alınan şiire uygunluğu vurgulanır. Ancak çalışmamızda nazire tanımlamalarının yeniden yapılması gerektiği konusunda bazı sonuçlara ulaştık. Hat redifli gazelleri ele aldığımız çalışmamızda vezin ve kafiye nin temel unsur olmakla beraber tüm nazirelerde buna sadakatla uyulmadığını tablolar halinde ortaya koyduk. Hat redifli gazel geleneğinin Şeyhî'nin gazeliyle başladığı 15. yüzyıldan geleneğin son bulduğu 19. yüzyıla kadar biçim birliğini sürdüremediğini belirledik. 16. yüzyılda zemin gazelden vezin ve kafiye yönüyle kopmanın 19. yüzyıla kadar devam ettiğini, şiirlerin her dönemde zemin gazelden farklı biçim ortaklıklarına sahip olduğunu ve kendine has müstakil nazire toplulukları oluşturduğunu saptadık. Bu nedenle nazire tanımlamalarında görülen vezin ve kafiye ortaklığı şartı hat redifli gazeller açısından yeterli değildir. Çünkü biçim aidiyeti her dönem değişkenlik göstermiştir. Nitekim nazire tanımlarına uygun olarak vezin ve kafiye sadakati şairlerce uygulansaydı hat redifli gazellerde kafiye ve veznin yaklaşık dört yüzyıl zemin gazele uygun bir şekilde devam ettirileceği varsayılabilirdi. Çalışmamıza konu olan “hat redifli” gazel geleneğinin biçimsel seyri sabit kalmamış, hat redifinin çatısı altında kafiye, ek redif ve vezinde değişerek ilerlemiştir. Biçim değişikliği yapan her model şiir kendi küçük nazire topluluğunu oluşturmaya çalışmıştır. Model şiirin şairi, etki alanına ve şairlik gücüne bağlı olarak yeni nazire topluluklarının oluşmasını sağlamıştır. Oluşan bu yeni nazire toplulukları aynı zamanda model şiirin oluşturduğu hayallere uygun olarak kendine uygun sözcük havuzunu da

meydana getirmiştir. Buradan yola çıkarak nazire tanımlamalarında vezin ve kafiye şartı konacaksa bunun sadece zemin gazele göre değil aynı zamanda model şiirleri de içine alacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

Nazireleri belirleyen faktörler vezin ve kafiye olarak ortaya konsa da nazire geleneğini meydana getiren biçimsel unsurların sınırları çizilmemiştir. Son yapılan araştırmalarda nazire tanımlarının sınırları genişletilmiştir. Farklı vezinde ve kafiye de olan hatta hiçbir biçim ortaklığı bulunmayan nazirelerden söz edilmektedir. Bu değerlendirmeler nazire mecmualarındaki şiirler göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Çalışmamız, bu yeni tanımlamaların da nazire geleneğinde süreci anlamamıza yetmediğini ortaya koymuştur. Hat redifli gazeller mecmualara göre değerlendirildiğinde farklı, divanlardaki şiirler dâhil edildiğinde farklı sonuçlar elde edilmektedir. Mecmâ'un-Nezâir (1524)'de hat redifli gazel sayısı 21'dir. Biri dışında tamamı zemin gazelle biçim bakımından uyumludur. Pervane Beg mecmuası (1560) 'nda 12 hat redifli nazire gazel vardır. Hepsi zemin gazelle aynı biçime sahiptir. Ulaşabildiğimiz diğer nazire mecmualarında ise sadece matla beyitlerine yer veren "Sultân-ı Hûbâna Mûnasib Eş'âr" sayılmazsa hat redifli gazele rastlanmamıştır. Yani nazire mecmularındaki hat redifli gazeller zemin gazelin şairi Şeyhî (ö.1431)'den bu yana yaklaşık yüz yılı kapsamaktadır. Hâlbuki nazireler hakkında genel bir değerlendirme yapmak için sadece mecmualardaki değil, geleneğe dâhil olan, divanlarda yer alan tüm aynı redifli şiirlerin bir araya getirilmesi gerekir. Çalışmamız, büyük bölümü divanlardan elde edilmiş, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadarki toplam 184 hat redifli nazire gazeli içine almaktadır. Bu gazeller vezin, kafiye, beyit sayısı, ek redif, yüzyıl bakımından karşılaştırılmıştır. Biçim ortaklıkları gösteren şiirler ayrıca kelime kadroları bakımından da değerlendirilmiştir. Dolayısıyla başlangıçla bitiş arasında nazire geleneğinin seyri ortaya çıkmıştır. Divanlardaki nazireler biçim bakımından sürekli değişen hat redifli gazellerden oluşmaktadır. Biçim bakımından tekrar edilmek nazire şiirler için bir olumsuzluk içermez. Ancak iyi bir nazirede söyleyiş tekrarına düşmemek gerekir. Bu bakımından nazire şiirler için bir ölçüt olarak ortaya konan "eda ortaklığı" dikkatle izlenmelidir. Çünkü yüzyıllar süren bir gelenekte zemin şiirden son yazılan nazire örneğine kadar söyleyiş ortaklığı beklenemez. Nitekim şiirlerde üslubu oluşturan en önemli öge sayılabilecek söz dağarcığı hat redifli gazellerin içindeki her müstakil nazire topluluğunda değişmiştir. Hem biçim hem özdeki bu değişim hat redifli gazellerde görülmektedir. Bizim çalışmamızdan önce yapılmış "gayri redifli" ve "aşk redifli" nazirelerde de biçim karşılaştırmaları yapılmamış olmasına karşın kabaca bir

değerlendirme yapılırsa zemin gazelden farklı biçimsel özellikte gazellere rastlanmaktadır.

Çalışmamız sadece gazellerin vezin ve kafiye tasnifiyle kalmamış, nazireler arasında kelime kadrosu bakımından bir karşılaştırma yapılarak biçim ortaklığının azalıp çoğalmasının nazire şiirlere nasıl yansıdığı sorgulanmıştır. Bu karşılaştırmalarda biçim ortaklığına sahip şiirlerin kelime kadrolarında benzerliğin arttığı, biçim farklılığı olanlarda ise azalmanın gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Nazire şiirlerde kelime kadroları arasında karşılaştırmalar yapılmış, özellikle karakteristik sözcüklerin varlığı şairler arasında irtibatın sağlanmasında anahtar olmuştur. Ancak karakteristik sözcüklerin sadece biçime değil, yüzyıla göre de değiştiği belirlenmiştir. Hat redifinin temayı belirleme özelliğine rağmen karakteristik sözcükler her müstakil nazire topluluğunda farklılık göstermiştir.

Biçim sınıflandırılmasıyla oluşturulan tablolarda nazire tanımlarında pek yer almayan, zemin gazelde var olan redifin dışında ilave redifin nazire şiirlerin gruplandırılmasında son derece belirleyici bir rol üstlendiğini gördük. Zemin gazelde olmayan -a, -ı, eyledi, itti şeklinde “hat” redifine ilave olarak kafiye eklenen “ek redifler”in kendine özgü müstakil nazire topluluklarının oluşmasında önemli bir işlev üstlendiğini belirledik. Hat redifli gazelleri ek rediflerine göre sınıflandırdığımızda diğer biçimsel özelliklerin de arttığını saptadık. Özellikle ek redifleri ortak olan şiir gruplarında kelime kadrosunda da ortaklıkların arttığını gözlemledik. Bu gruplarda karakteristik sözcük kullanan şiirlerde ek redif belirleyici bir biçimsel özellik olmuştur. Ek redifin dışında şiirlerde kafiye ve redif ayrımlarında da dikkatli olunmalıdır. Nazireleri redif ve kafiyelerine göre sınıflandırırken sözcük kök ve eklerine göre şiirlerin ayrılması sırasında kimi benzer seslere sahip şiirler arasında yakınlıkların olabileceği göz ardı edilmemelidir. Nitekim Sehmî ve Nehçî’nin şiirlerinde “an-e”, “ane” şeklinde ek, kök ayrımına gidilmiş, bu iki şiir farklı gruplara dâhil edilmiş; ancak karakteristik sözcüklerin ortak kullanılmasıyla bu iki şiir arasındaki yakınlık belirlenebilmiştir. Bu yüzden ses benzerlikleri kafiye ve redif sınıflamalarında gözetilmelidir.

Nazire şiirler yazılırken zemin şiirin çoğu zaman karakteristik sayılabilecek sözcüklerinden yararlanır. Bu nedenle nazire geleneğimizin seyrini incelediğimiz bu çalışmada kelime kadroları “kelime havuzu” olarak adlandırılmıştır. Çünkü örnek alınan şiirler çoğunlukla zemin ve model şiirlerin oluşturduğu bu kelime havuzundan yararlanarak kaleme alınmaktadır. Bu yüzden özellikle kelime havuzundan en fazla

yararlanan şairlerin diğer şairlerle etkileşime en açık eserler yazdığını söyleyebiliriz. Bu yüzden çalışmamızda kelime havuzlarından en sık yararlanan şairler arasında da bir karşılaştırma gereği duyulmuştur. Ancak bu kelime havuzları değişkendir. Zemin gazeli taklit eden model şiirler değişime uğrayarak yüzyıllarca süren bir nazire geleneği inşa etmişlerdir. Bu değişim, model şiirler vasıtasıyla gerçekleşir. Model şiirlerin şairlerinin kabiliyeti ve etkisine göre müstakil nazire toplulukları oluşmuştur. Bu etki tek şiirle sınırlı kalabileceği gibi onlarca şiirle de genişleyebilmektedir. Çalışmamız sırasında oluşan nazire toplulukları da buna göre şekillenmiştir. Bu gruplardaki şiirler gelişimin seyrini takip etmek bakımından zemin gazelle karşılaştırılarak açıklanmıştır. Ancak nazireler zemin gazele göre değil, model şiire göre değerlendirilmelidir. Çünkü tanzir edilen şiirler, zemin gazelin biçim ve temasına göre değil, örnek alınan model şiire göre kaleme alınmıştır.

Nazireler arasındaki sözcük farklılıklarının oluşmasında bazı sanat akımlarının etkisinden söz edilebilir. Klasik şiirimizde mahallileşme ve sebk-i hindi akımları şiirlerdeki kelime seçimlerini etkilemiştir. Örneğin mahallileşme akımının etkisiyle “gönül” sözcüğü, sebk-i hindî akımının etkisiyle daha önce kullanılmamış sözleri kullanma eğilimiyle, “gubâr-ı gam”, “bahâr-ı hat” terkipleri nazire şiirlerde yer almıştır. Bu akımların etkisiyle, söz dağarcığı değişen hat redifli gazeller kendi müstakil nazire topluluklarını oluşturmuşlardır. Çalışmamız bu üslup yakınlığına haiz olan şiirlerin biçim ortaklıklarına da sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Nazire şiirlerin sözcük kadrosunun değişiminde coğrafi ve kültürel uzaklık da etkili olmuştur. Örneğin 15. yüzyıl şairlerinden Hüseyin Baykara çoğu şairin zemin gazelin biçimsel özelliklerinden ayrılmadığı bir dönemde zemin gazelden farklı hat redifli gazel yazmış, sözcük kadrosu bakımından da 15. yüzyıldaki hat redifli nazirelerden belli ölçüde ayrılmıştır. Baykara’nın yazdığı hat redifli nazire, klasik Türk şiirimizde hat redifli ancak kafiyesi farklı ilk model şiir sayılabilir. Ancak “-ab” kafiyeyle bu şiir sadece Beylikçi İzzet ve Yusuf Garibî Efendi’nin hat redifli gazelleriyle tanzir edilmiş, küçük bir müstakil nazire topluluğu oluşturabilmiştir.

Hüseyin Baykara’nın dışında Çağatay edebiyatında Mücrim Abid (ö.1827)’in de hat redifli iki gazeli bulunmaktadır. Bu gazeller, zemin gazelle aynı kafiyeyle sahiptir, ancak vezin ve kelime dağarcığı bakımından farklıdır. Dolayısıyla ortak redif ve kafiyeyle sahip olsalar dahi, hat redifli gazel yazmış Çağatay şairlerinin şiirlerin kelime kadrosunda farklılık olduğunu söyleyebiliriz.

Klasik Türk şiirinde nazireler kendilerinden yüzyıllarca önce yazılmış şiirleri tanzir edebilirler. Nitekim biçim ve kelime kadrosu bakımından yaptığımız mukayeselerde hat redifli gazel ailesi içinde de bu tür örneklerle rastladık. Ancak bunun örnekleri sınırlı kalmıştır. Şairlerin nazire şiirleri daha çok kendi dönemlerinde yaşayan usta şairlerin şiirlerini örnek alarak yazdığını söyleyebiliriz. Bu yüzden de özellikle aynı yüzyılda yaşamış şairlerin belli bir vezin ve kafiye müstakil nazire toplulukları oluşturduklarını hat redifli gazel geleneği içinde görmekteyiz.

Nazire şiir karşılaştırmalarında biçimsel ortaklığın şairler arası yakınlığı artırdığı sonucuna ulaştık. Ancak çalışmamızda kafiye, vezin ve redif ortaklığına rağmen bazı şiirler arasında kelime kadrosu bakımından bir benzerlik olmadığını da belirledik. Bu yüzden biçim ortaklığının kimi zaman aldatıcı olabileceğini söyleyebiliriz. Nitekim son yıllardaki araştırmalarda biçim ortaklığına sahip kimi şiirlerin tesadüfen benzediğini birbirine nazire olmayabileceğine dair bilgiler paylaşılmaktadır. Bizim çalışmamızda da tüm biçimsel özellikler benzemesine rağmen kelime kadrosu ve tema bakımından birbirinden uzak şiir örnekleri ortaya çıkmıştır.

Güçlü şairler, kurdukları hayal dünyasıyla birçok genç şairi etkilemiş, sözcüklere yükledikleri anlamla zamanla mazmunlaşan bir sözcük havuzunun oluşmasını sağlamışlardır. Mevlâna da bu şairlerden biridir. Mesnevî'nin ilk 18 beyiti Ney-nâme, birçok şairi derinden etkilemiş, bu bölüme birçok şair nazire yazmıştır. Şeyhî'nin "Kerem Kasidesi" yüzyıllarca sürececek bir nazire geleneğinin zemin şiirini oluşturmuştur. Hat redifli gazeller açısından da durum aynıdır. Güçlü şairler hat redifli şiir ailesi içinde kendine has şiir topluluklarını oluşturmuşlar, şairlik gücü sınırlı olanların eserleri ise hat redifli gazel ailesinde tanzir edilmeyen nazireler olarak "kafiyesi ve redifi benzeşmeyen hat redifli gazeller" başlığı altında toplanmışlardır.

KAYNAKÇA

- A. Karavelioğlu, Murat (2011). Şeyh Gâlib'in Gubârî'ye Naziresi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 25-41.
- Akcan, Elif (2015). Divan Edebiyatında Hat. Yüksek Lisans Tezi, Giresun Üniversitesi, Giresun.
- Akçay Gülçiçek (2014). Fuzuli ve Nedîm'in "Eyler Beni" Redifli Gazelleri Yapısalıcı Yönden Karşılaştırılması, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7, 133-156.
- Alparslan, Ali (1996). Gubarî. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. XIV. Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Arslan, Mustafa (2007). XVI. Anadolu Sahasında Yüzyıl Nevâyî'nin Önemli Bir Takipçisi: Muhyî ve Nazîreleri, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 64-86.
- Atik Gürbüz, İncinur (2018). Mecnû'atü'l-Letâ'if ve Sandûkatü'l-Ma'ârif, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Batıslam, Dilek (2017). Divan Şiirinde Kadeh ve Kadeh Redifli Gazeller. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 18, 1-28.
- Batıslam, Dilek (2018). Divan Şiirinde Şâne (Tarak) Redifli Gazeller. *Journal of Turkish Language and Literature*, 4(3), 637-648.
- Bayram, Pervane (2009). Necâtî Beğ'in "Gayrı" Redifli Gazeline 16. Asırda Fuzûlî'nin ve 16. Asırda Seyyid Nigârî'nin Nazireleri. *Ölümünün 500.Yılında Şair Necati Beğ Anısına I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu bildirileri*, (643-65). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Canpolat, Mustafa (1993). Câmîu'n-nezâir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C.7. Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- Canpolat, Mustafa (1995). Mecnû'atü'n-nezâir, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Çalka, Mehmet Sait (2018). Divan Şiirinde 'Gönül' kavramının Redif Bağlamında Kazandığı Anlamlar Üzerine Bir Değerlendirme. *Hikmet Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, s. 474-490.
- Çetinkaya Karakoyun, Ülkü (2017). Mecnû'a-i Eş'âr, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Darıcık, Murat (2006). Nazif Divanı Transkripsiyonlu Çeviri ve Metin-İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.

- Devellioğlu, Ferit (2015). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (31. bas.). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dilçin, Cem (2016). Örneklerle Türk Şiir Bilgisi. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Erdoğan, Mehtap (2013). Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili. İstanbul: Kitap evi.
- Evecen, Doğan (2013). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Çerçevesinde Bir Nazîre Geleneği Örneği: Şeyh Gâlib'in Nedîm'e Yazdığı "Sen" Redifli Gazel, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 116-132.
- Gıynaş, Kâmil Ali (2017). Pervâne Bey Mecmuası, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-194492/pervane-bey-mecmuasi.html>. (Erişim Tarihi:10.01.2019).
- Gökarp, Haluk & Yıldız, Enes (2018). İ.B.B Atatürk Kitaplığı K 1565 Numarada Kayıtlı Şiir Mecmuasının Nazireler Kısmı Üzerine. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(55), 91-113.
- Gültekin, Hasan (2000). Mecmû'a-i Nezâyir. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Gültekin, İbrahim (2013). Nazire Geleneğinden Metinlerarasılığa Üç Şiirin söyledikleri, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 8(1), 1511-1537.
- Gürbüz, Mehmet (2018). Sultân-ı Hûbâna Münasib Eş'âr. <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-208513/sulan-i-bana--munasib-esar.html> (Erişim Tarihi:10.01.2019).
- Güven, Hikmet Feridun (2014). "Garîb" Redifli Gazellerin Şekil Ve Anlam İlişkileri Üzerine Bir İnceleme, *Journal of Turkish Studies*. 9(9), 571-604.
- Horata, Osman (1998). Necati Bey'den Bâkî'ye 'Döne Döne', *Bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 44-66.
- Horata, Osman (2018). Has Bahçede Döne Döne, Araştırma-İnceleme Yazıları. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, Haluk (1996). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (C.13). Ankara: Türk Diyanet Vakfı.
- İsen, Mustafa (Ed.) (2015). Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Karaman, Gülay (2013). Gidenlerin Ardından: Şeyhî ve Ahmet Paşa'nın "Sen Gideli" Redifli Gazelleri Üzerine Bir Karşılaştırma, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 8(13), 1123-1143.

- Kırman, Aydın (2007). İki Gazellik Bir Hikâyeyi Duygu Unsurları Bakımından Okumak Dehhânî'nin 'Olur' ve 'Eyledi' Redifli Gazelleri, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 2(3), 349-375.
- Köksal, Fatih (2018). Sana Benzer Güzel Olmaz, Divan Şiirinde Nazire. İstanbul: Büyüyen Ay Yay.
- Köksal, M. Fatih (2006). Nazîre. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Ankara.
- Köse, Aynur (2013). 16. Yüzyıl Gazellerinde Sevgilide Yanak, Hâl ve Hat Unsurlarının Ele Alınışı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kurnaz, Cemal (1996). Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlîlî, İstanbul: MEB. Yay.
- Kurnaz, Cemal (2007). Osmanlı Şair Okulu, Ankara: Birleşik Dağıtım Kitapevi.
- Mengi, Mine (2013). Eski Türk Edebiyatı Tarihi. Ankara: Akçağ Yay.
- Onay, Ahmet Talat (1992). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Ankara: TDV Yayınları.
- Özdemir, Mehmet (2017). Mecmûa-i Gazeliyyât, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Pala, İskender (2014). Divan Edebiyatı. İstanbul: Kapı.
- Pala, İskender (2015). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü (26.bs). İstanbul: Kapı.
- Pektaş, Ekrem (2009). Kaşkî Redifli Gazeller Üzerine Bir Değerlendirme, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 4(2), 133-151.
- Sami, Şemsettin (2015). Kamus-ı Türkî (gg.2.bas.). Ankara: TDK Yay.
- Sefercioğlu, M. Nejat (2008). Meyve Redifli Gazeller, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 3, 321-344.
- Şamil, Şahin Kürşat (2012). Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 5(23). 386-408.
- Tanyıldız, Ahmet (2018), Na't ve Mi'râciye Mecmûası. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Tarlan, Ali Nihat (2001). Fuzûlî Divanı Şerhi. Ankara: Akçağ Yay.
- Tarlan, Ali Nihat (2012). Eski Mecmualar Arasında. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 1 (1-2-3-4), İstanbul <http://dergipark.gov.tr/iutded/issue/17036/177853>.
- Taş, Ayşe Işıl (2013). Şeyh Gâlib Dîvânı'nda Sevgilinin Güzellik Unsurları. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi. Edirne.
- Undu, Sevdâ (2007). Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Sevgili ve Sevgilinin Güzellik Unsurları. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, AfyonKarahisar.

- Üstüner, Kaplan (2010). “Güler” Redifli Gazellerin Karşılaştırılması. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 181-207.
- Yavuz, Kemal (2013). Türk Şiirinde Nazire. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul.
- Yeniterzi, Emine (2005). Divan Şiirinde Gazel Redifli Gazeller, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 18, 1-10.
- Yıldız, Ayşe (2009). Klasik Türk Edebiyatında “Var İçinde” Redifli Şiirler ve Nedim’in “Var İçinde” Redifli Gazeli, *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, 4(6), 478-498.
- Yılmaz, Kadriye (2015). Bir Nazire Örneği olarak Taşlıcalı Yahyâ’nın Gülşen-i Envâr’ı, *SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 107-126.
- Yiğit, Kaya Bilge&Kalyon, Abuzer (2013). Peşteli Hisâli’nin Metâli’ü’n-Nezâ’ir Mecmuası ve Mecmuada Yer Alan Şairlerin Mahlasları. *Turkish Studies*, Ankara.
- Yiğit, Süleyman (2017). Yok Redifli Gazeller Işığında Klâsik Türk Şairinin Felsefesi. *II. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu*, (308-323). Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.

HAT REDİFLİ GAZELLERE KAYNAKLIK EDEN DİVANLAR

- Akbulut, Saliha Metin (2004). Natiki Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Aksu, Cemal (1996). İbrahim Hanif Divanı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Albayrak, Çağdaş (2009). Ağazade Örfi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Altınoluk, Mevlüt (2008). Rıfkî Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Altun, Kudret (1999). Gelibolulu Mustafa Âli Divanı. Niğde: Özlem Kitabevi.
- Altunel, Melek (1995). Neyyir Abdüllahim Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı’nın Tenkidli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Arslan, Mehmet & Aksoyak İsmail H. (2018). Haşmet Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. Web site: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. Erişim tarihi, 08.04.2019.

- Arslan, Mustafa (2006). Muhyî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Arslan, Ömer (2013). Ubeydî Dîvânı (Metin ve İnceleme). Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Aslan, Üzeyir (2000). Nakşî Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Atalay, Veli (2017). Vechî, Divân-ı Vechî. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Avcıl, Şükran (2010). XIX. Yüzyıl Şairi Şeyh Hacı Abdullah Ferdi Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Avşar, Ziya (2017). Revani Divanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aydemir, İbrahim Ahmet (1989). Refi' Amidi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Balıkesir.
- Aydemir, Yaşar (2009). Ravzi Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Aydın, Abdullah (2009). Hanyalı Nuri Osman ve Divanı. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aydın, Güler (1996). Giritli Ali Aziz Efendi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Aydoğan, Fatih (2003). Sahaflar Şeyhi-zade Es'ad Mehmed Efendi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Aypay, A. İrfan (1992). Nahifi Süleyman Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Baltalı, Seval (2016). Mehmed Adlî Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Bayram, Sibel (2006). Azbi Baba Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Bektaş, Ekrem (2007). Muvakkit-zade Muhammed Pertev Divanı. Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- Bıyık Yapa, Melek (2007). Aşkî Mustafa Divanı. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Büyükkaya, Hande (2008). Faik Ömer Divanı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

- Cangöz, Gülşah (2010). Siyahî Dede Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Cengiz, Halil Erdoğan & Eren, Gönül Hatay (1996). Harputi Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Çağlar, Arife (2013). Üsküplü Ata ve Divançesi. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Çakır, Mümine (2008). Kavsi, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi. Ankara.
- Çelik, Hatice (2010). Bendi Mustafa Baba Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Çeltik, Halil & Yaşar Aydemir (2009). Meşhûri Divanı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. Erişim tarihi, 08.04.2019.
- Çeltik, Halil (2017). Ahmedî Rıdvan Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>. Erişim tarihi, 08.04.2019.
- Çetin, İsmail (1993). Derzi-zâde Ulvî hayatı, Edebiyatı, Edebi, Şahsiyeti ve Divanının Tenkidli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Çetin, Rıdvan (2014). XIX. Yüzyıl Mutasavvıf şairlerinden Seyyid Süleymân Mahvi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Çolak, Murat (2010). Emetullah Hanım Divanı, Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Demirkazık, Hacı İbrahim (2009). Mustafa Fenni Divanı. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Dikmen, Hamit (1991). Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Dirican, Elif (2007). Sehmi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dogramacı, Nilgün (2007). Fevzi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Doğan, Ahmet (2002). Salih Baba (Hayatı, Şahsiyeti ve Şiirleri). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Doğan, Muhammet Nur (1997). Şeyhülislam İshak ve Divanı. İstanbul: MEB Yayınları.
- Eflatun, Muvaffak (2003). Fevzi-i Kefevi Divanı: Tahlil- Metin. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Elmacı, Betül (2016). İstanbullu Eşref Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Epçaçan, Cahit (1999). Esadzade Mehmet Çelebi'nin Hayatı, Edebi Şahsiyeti ve Divanının Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Eren, Abdullah (1999). Çankırlı İbrahim Hurrem Dîvânı. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Erişen Yazıcı, Gülgün (1998). Edirneli Kami ve Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Eroğlu, Süleyman (1998). Sadık Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ersoylu. İ. Halil (2013). Cem Sultan'ın Türkçe Divanı. Ankara: TDK Yayınları.
- Gençtürk Demircioğlu, Tülay (2002). Cemilî Divanı İnceleme-Metin-Sözlük. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Gökalp, Haluk (2001). Fasihi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana
- Gökçe, Emrah (2011). Misli İsmail Hakkı ve Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Güler, Mehmet (2009). Halil Nuri Divanı Edisyon-Kritik-İnceleme. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Gülhan, Abdulkerim (1996). Hakani Mehmet Bey Hayatı, Eserleri, Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gültan, Halil (1990). Recep Enis Dede Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli MetniYüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi. Konya.
- Gündüz, Erol (1997). Suphi-zâde Feyzi Divân. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gürbüz Mehmet (2005). Rezmî Divanı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Gürel, Rahşan (1999). Enderunlu Vasıf Divanı. İstanbul: Kitabevi.
- Gürer, Abdülkadir (1993). Şeyh Galip Divanı (İnceleme- Metin). Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Hadanoğlu Çağlar, Buşra (2011). Halil Bin Halil Efendizade Salik Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.
- Hakverdioğlu, Metin (2016). Mihrî Hatun'u Anlamak Tahlil. Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yay.

- Ildırı, Nursan (2016). Mücrim Abid Divanı. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kadıoğlu, İdris (2008). Es'ad-ı Bağdâdî Dîvânı(İnceleme, Metin, Dizin). Malatya: Özserhat Yayıncılık.
- Karacan, Turgut (1991). Bosnalı Alaeddin Sabit Divanı. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yay.
- Karakaş, Esmâ (2008). Raculî, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Karakaş, Figen Özlem (2010). 18. Yüzyıl Şairi Âdem Çelebi ve Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Karaköse, Saadet (1994). Nev'i-zade Atayî Divanı. Doktora Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Karamanoğlu, Kemal (1996). Samî Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanın Tenkidli Metni. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Karavelioğlu, Murat (2005). On Altıncı Yüzyıl Şairlerinden Prizrenli Şem'inin Divanı'nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, Hasan (2009). Asaf Divanı. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Kaya, İdris Güven (2010). Selanikli Hasan Akîf Divanı. Kocaeli: Umuttepe Yay.
- Kılıç, İhsan (2010). Gümülcineli Dürri Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Kılıç, Yasin (1996). Râtîb Ahmed Paşa, Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanı'nın Tenkitli Metni ve İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Kızıldaş, Maşallah (2014). Besnî Lüzûmî Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Bingöl Üniversitesi, Bingöl.
- Koç, Nagihan (2006). Hafız Mehmed Sebati Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni ve İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Koç, Neslihan İlknur (2003). Nehcî Hayatı, Eseri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kurnaz, Cemal & İsen, Mustafa (1990). Şeyhi Divanı. Ankara: Akçağ Yay.
- Kurnaz, Cemal & Tatçı, Mustafa (2001). Ümmî Divan Şairleri ve Enveri Divanı. Ankara: MEB Yayınları.
- Külahlıoğlu, Mehmet (1997). Kadrî Hayatı, Edebi kişiliği ve Divanı'nın Transkripsiyonlu Metni. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Külekçi, Numan (1985). Gani-zade Nadirî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Divanı ve Şeh-namesi'nin Tenkidli Metni. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Macit, Muhsin (1996). Erzurumlu Zihni Divanı, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları
- Mermer, Ahmet (1994). Mezaki Divanı. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.
- Mermer, Ahmet (1997). Karamanlı Aynî ve Dîvânı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Nas Kazan, Şevkiye (2018). Celilî Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Okmak, Özgür (2008). Ahmet Badi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Okutan, Yasemin (2009). Divan-ı Yaver. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Okyay, Ercan (2005). Senih-İ Mevlevi Divanı, Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.
- Orhan, Mehmet (2012). Benderli Cesari Divanı, Hayatı, Divanındaki Mazmunlar, Dini-tasavvufi Kavramlar ve İnsan. Yüksek Lisans Tezi. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.
- Ölmez, Ahmet (1995). Behceti Hüseyin Efendi, Divan: Hayatı, Eserleri ve Divanı'nın Tenkidli Metni. Doktora Tezi. Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Önal, Sevgi (2010). Hatif, Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Öte, Emine (2000). Senai Divanı ve Tenkitli Metin. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özdingiş, Vicdan (1998). Sabih Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Öztahyalı, İbrahim İmran (2009). Bursalı Emrî Murad Efendi ve Divanı. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Özyıldırım, Ali Emre (1999). Hamdullah Hamdi Divanı (Divan-ı Hamdi Çelebi). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Pala, İskender Pala (1983). Aşkî Divanı. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Polat, Fatih (2003). Ramiz Efendi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Sağlam, Nesrin (2010). Nakam Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Salih, Yılmaz (2010). Cazip Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

- Selçuk, Engin (2007). Hasmi Divanı. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Seyhan, Nezihe (2000). Medhi Divanı. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Sezen, Gülşen (2010). Mustafa Sıdkî Efendi Dîvânı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Soldan, Uğur (2005). Fatin Divanı İnceleme-Metin. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Şahin, Ebubekir Sıddık (2004). Keçecizade İzzet Molla'nın Divanları: Bahar-ı Efkâr ve Hazan-ı Asar. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, Esmâ (1982), Me'âlî Divanı, Berlin.
- Şen, Fatma Meliha (1995). Beylikçi İzzet Bey Divanı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şener, Hasan (1995). Akşemseddinzade Hamdullah Hamdi Divanı. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Şenesen, İsmail (2010). Hürrem Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Harran Üniversitesi, Urfa.
- Taş, Hakan (2004). Vahyî Divanı ve İncelenmesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Taş, Hakan (2010). Vusûlî Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Taşkın, Gülşah (2009). Çorlulu Zarîfî Divanı, Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Tataroğlu, Abdullah (1995). Muhiti Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği Divanının Tenkidli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Top, Yılmaz (2003). Şuhi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Topal, Meral (2004). Piri-zade Mehmed Sahib Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- Topçu, Mümin (1997). Divan-ı Rızayî. Yüksek Lisans Tezi. İnönü Üniversitesi, Malatya
- Tosun, Erhan (2007). Erbilli Âmâ Yusuf Garibî Efendi Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tozlu, Musa (2005). Ebubekir Sami Paşa Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Tuğluk, İbrahim Halil (2010). Ahmet Vesim Divanı. Adıyaman: Salkım Söğüt Yayınları.
- Turan, Lokman (1998). Yenişehirli Avni Bey Divanı'nın Tahlili. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Erzurum.

- Uluocak, Mustafa (1998). Çeşmî-zâde Reşîd Dîvanı İnceleme ve Tenkitli Metin. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Ünver, Niyazi (2010). Gelibolulu Süruri ve Divanı. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Üst, Sibel (2012). Edirneli Nazmi Divanı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Üzgör, Tahir (1991). Fehim-i Kâdim. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yakar, İbrahim (2012). Ayıntablı Hamdi Baba Divanı. Konya: Palet Yayınları.
- Yavuz, Sevgi (2012). Cemaleddin Mahmud Hulvî Divanı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yazar, Sadık (2006). Seyyid Şerifi Mehmed Efendi; Hayatı, Divanı ve Hilyesi. Yüksek Lisans Tezi. Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Yekbaş, Hakan (2010). Sehi Bey Divânı, İstanbul: Kitabevi.
- Yenikale, Ahmet (2011). Sünbülzade Vehbi Divanı. Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı.
- Yenikale, Ahmet (2017). Nâmî Divânı. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Yıldırım, Talip (2002). Hüseyin Baykara Divanı. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, Ali (2006). 18.Yüzyıl Şairlerinden Ferhad Paşa Divanı. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Yücel Mahmut (2001). Va'dî Divânı. Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Adana.

EKLER

HAT REDİFLİ GAZELLERDEN ÖRNEKLER

Mef'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Haddin sahîfesinde aceb kim yazar hat
Kim müşk-i ter gibi kokar ol müşk-bâr hat

Pür-nûr iken güneş bigi cirminde hüsnünün
Bedr ayda kelefleyin etmiş karâr hat

Hattın bu ârızında görüldüğü hûb u ter
Kim hoş-ter olur olsa kaçan âb-dâr hat

Künc-i cihân içinde çü gencînedir yüzün
Saklar tılsım olup anı beş mûr u mâr hat

Reyhân saçın misâli muhakkaktır oldu nesh
Haddin rika'ı üzre yazaldan gubâr hat

Dîvânlar içre hattın elinden sakîm olup
Toprak saçıp başına k'olur hâksâr hat

Yârin belirdise hatı Şeyhî usanma kim
Bu bağ içinde yaraşır ol sebze-zâr hat

Şeyhî

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Çün 'azîz etdirmegiçün 'âşîka dîldâr-ı hat
Kaplayub ruhsârını göstermedi dîdâr-ı hat

Oldı gerdûna resîde dûd-ı âhım şübhesiz
Micmere yandırdı güya hâl-i 'anber-bârı hat

Başını agyâra kaldırmaz nigâh etmez o şûh
Hayli ağır başlı etdi barekallââh yâri hat

'Aks-i mûy-ı rîşimizdir görinen âyinede
Kim ihâta eylemez bu rûtbe gül-ruhsârı hat

Zulmeti endişe etmez âb-ı hayvân isteyen
Bârı setr eyler 'adûdan la'l-i sükker-barı hat

Ağazade Örfi

Mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün

Virme leb ü 'izâruna ey pâdişâh hat
Kim gâret ide cân u dili bi-günâh hat

Şan engübünde kaldı şaf-ı mür-pâydur
Şîrîn-lebün şafâsına sürdükde râh hat

Men' eyler oldı pertev-i hurşîd-i hüsünü
Feryâd ki oldı 'âşıkâ baht-ı siyâh-hat

Dil hirmenine âteş-i gam şaldı vây baht
Cân gülşenine hâr-ı cefâ degdi âh hat

Olmasa düzd-i mahzen-i naqd-i lebün senün
Urmazdı şeb-revâne başına külâh hat

Şekker-lebün ki mühr-i Süleymândur âh kim
Kaşd itdi çekmege ana mür-ı siyâh hat

Sultân-ı Hinddür leb-i la'lün kenârına
Kurdı siyâh atlas-ı ter bezmgâh hat

Gülzâr-ı Çîn disem n'ola ol lâle-çihreye
Kim dâmeninde nâfeden olmuş giyâh hat

Geh âh-ı serd ü gâh teb-i germ çekdigüm
Budur ki kıldı hâşıl-ı cânı tebâh hat

Kâdî-i 'ışk öninde Celîlî bana yiter
Ol şüh-ı mihrbân idübine güvâh hat

Celîlî

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Kâtib-i kudret kim ol had-i sufhasında yaza hat
Var imdi ol dem vefâ-yıla gönüller yaza hat

San kitâb-ı zûdur ol mâhun o haddi sufhası
Kim olubdur hüsn-i sûretde ana şîrâze-hat

Gam gubârın def' ider dilden virür sâfî-safâ
Sufha-i hadd üzre şol reyhân misâli tâze hat

Sufha-i hadd üzre hatdur gösteren hüsni tamâm
Yaraşur her nâzenîn nâzûk ü pür-nâza hat

Gelmeyince fehm olunmadı femi hatt-ı lebi
Oldı bâ'is Nazmiyâ göz göre keşf-i râza hat

Edirneli Nazmî

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Âhir oldı 'ârızında sebz-i gûn i'lâm-ı hat

Tâ kızıl elmâya vardı 'asker-i İslâm hat

Cilvegâh-ı safhâda çün kıssa'-i kilik ü midâd

Bir tükenmez dâsitândur mebhas-ı ahkâm hat

Çünkü şeb tesvîd ider menşur rûz-ı rûşeni

Çeşm-i ümmîde fûrûg-ı şevkdür encâm-ı hat

Gül bi-kem nâmı eger 'anberse de yüz virme pek

Haddin itmekdür tecâvüz çün hayâl-i hâm-ı hat

Bâb-ı men-i nazra'-nâdânda sa'y itdi cemîl

Hâcib-i sâdık nihâd-ı 'abd-i sünbül nâm-ı hat

Der-i 'akab fasl-ı bahâr hüsne bir tâze bahâr

Geçmeden gül vakti sünbül faslıdur hengâm-ı hat

Virdi cennet 'âlem-i hüsn-i dil-ârâya şebîn

Gösterür bu ma'nâ-yı nûr-ı safâ-yı şâm-ı hat

Defter-i nâz u niyâzun yâr ile elbet Şerîf

Hep hesâbın eylerüz gelsün hele eyyâm-ı hat

Esadzâde Mehmet Çelebi

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Saçlı sünbül gibi çıkdı ol gül-i ranâda hat
Misk-i Rûmî basdı bûy ol ruh-ı zîbâ da hat

Sersem itdi ser-be-ser âşıkların nev-hat ile
Başının yazularıymış görinen manâda hat

Kalmış anlanmakdan ol fülful gibi bekler hele
Okınur mı bî-nukat kâgazda olsa sâde hat

Almış idi leşker-i agyâr-ı gam hep dilleri
Tîz irişdi geldi dil-dârdan hele imdâda hat

Şimdi hep ta'lîk ider lutfın muhâle ol perî
Söyleşilmez Rezmiyâ benzetdi yâr imâda hat

Rezmî

Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

La'lün kenârına yazalı hat-gubâr hat

Yâkût nüshasında kodı yâd-gâr hat

Müşg- ile çekdi cedvelini kâtib-i ezel

Yazup 'izârı mushafına âb-dâr hat

Hattun misâliyam diyeli bildi cürmini

Yüz karasıyla başına toprak koyar hat

Mu'ciz degül mi gün yüzün üstinde iy perî

Rûşen kılur bir arada leyl ü nehâr hat

Zülfün eline micmer alup 'üd ider buhûr

Hüsnün harîmine olalı perde-dâr hat

Hattın kazıdı buldı 'izârı hatın didüm

Didi su üzre olmaz igen pâ-y-dâr hat

Bârân yirine dîde-i Cem dökse kan n'ola

Tutdı güneş cemâlini çün âb-dâr hat

Cem Sultan

Meḥ'ûlû Fâ'ilâtü Meḥâ'ilû Fâ'ilün

Hakkâ bu hoş yaraşdı hoş ol gül-‘izâra hat
Benzer şu gülsitânda olan sebzêzâra hat

‘Âşıklarına kılduğı gizlü sitemleri
Bir bir bu dem yüzine urur âşikâre hat

Âşûb-ı hüsni sorılıcak hatt u hâlden
Hâlini atdı ortaya çıkdı kenâra hat

Gülgün ruhi ki araladı meydân-ı hüsnini
Şebdîzvâr korkum odur toz kopara hat

La’li kiras-ı al gibi emilüp turur
Bahr-i hüsünde benzedi Yeni Hisâra hat

Pûşîde kıldı gayr gözinden cemâlünü
Müşgîn nikâb çekdi eyâ meh ‘izâra hat

‘İşkî gamunla iy yüzi gül bî-karâr iken
İrgürdi kara günlüyi âhir karâra hat

Aşkî

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

O yâre nâme tesvîdinde yek derd âşinâdır hat
Gül ü mül şerhine bak anda da 'ibret nümâdır hat

Me'âl hikmete el-işrâk-ı rûyın tahsîne itmiş
Lisân-ı hâle ârif bir 'aceb dil-keş edâdır hat

Kenâr-ı kît'â-ı yâkûtda zencîredir gûyâ
O rütbe ol leb-i la'lin ne ziynet-i fezâdır hat

Güzel tefsîr ider âyât-ı hüsn-i dilberi amma
Birâz tatvîl ü ellil âyetine mübtelâdır hat

Esen koymaz iken başını mikrâz-ı belâ gör kim
Yine câm-ı leb-i gül-fâm-ı yâre cân fedadır hat

Siyeh-i mest-i gûrûrâ zühûrundan tıraş itdim
Sana da bana da ey mâhpâre bir kazâdır hat

Cevâb-ı ye's ile olma şikest hâtıra mâ'il
Anınçün sevdigim me'yûs u Firdevs-i hüdüdür hat

İdüp tahrik-i fitne bûse gavgası ile gamze
Yetişdi sardı la'lün hayl-ı kâfir mâcerâdır hat

Konar köz 'avn gibi bâşına her ser degil endâmın
Nola dil-rîş olursa şâneden her gün becâdır hat

'Azîzâ tecrübem gücdi benim sevdâma el virmez
Belî derd-i derûna rûz-ı te'sîr bir devâdır hat

Giritli Ali Aziz Efendi

Meḡ'ûlû Fâ'ilâtü Mefâ'ilü Fâ'ilün

Zahm urdı câna gül-şen-i hüsniinde hâr hat
Ne hârdur ki cânumuza itdi kâr hat

İklim-i hüsnde koparup haylî tozlar
İtdi diyâr-ı cân u dili pür-gubâr hat

Hüsni iline sipâh çeküp hüsni 'askerin
Fi'l-hâl itdi zülfi gibi târ-mâr hat

A(c)dâ-yı dîne Ka'be-yi hüsni 'askerin
Fi'l-hâl itdi zülfi gibi târ-mâr hat

Zülfi ile yüzi arasında bulup dalâl
Îmânı kodı eyledi küfr ihtiyâr hat

Çün hem-dem oldı ruhları târına rûz u şeb
Tan mı yakarsa cân u dili nâr-vâr hat

'Âşık-küş oldı hattı meğr mâr-ı zülfinün
Saçdukça zehrini olur ol zehr-i mâr hat

Bülbülleri dağılmada üşmekde zâglar
Gül-zâr-ı hüsniini ideli sebze-zâr hat

Vasf-ı hatın yazup kalem-i Muhyî eşk ile
'Âşk ehline kodı yine bir yâdgâr hat

Muhyî

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Bâğ-ı hüsnünde ne şebbûy ne reyhândır hat

Hat-ı reyhânî ile şerh-i Gülistân'dır hat

Safh-i 'arız-ı dildârda tesvid olunur

Ser-nüvişt-i siyeh-i 'âşık-ı nâlândır hat

Dil-i dîvâne o sevdâ ile şeb-gird olmuş

Kûy-ı cânânede kim şâm-ı garibândur hat

Tâli'-i hüsnünü bir fâl-küşâdan sordum

Bakıp ol rûy-ı münîre dedi lihyândır hat

Oku kim derdine dermân ola hâsiyyet ile

Vehbiyyâ besmele-i sûre-i Lokmân'dır hat

Sünbülzade Vehbi

ÖZGEÇMİŞ

1969'da Hatay'ın Kırıkhan İlçesinde doğdum. İlk, orta ve lise tahsilini burada tamamladıktan sonra 1992'de Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldum. 1993-1999 yılları arasında Ankara Üniversitesi TÖMER'de Türkçe okutmanı olarak görev aldım. 2000'den bu yana MEB'de Türk dili ve edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktayım.

